A thematic network on High Value Farming
Learning, INnovation & Knowledge

Grassroots innovation to promote an "HNV vision" in 10 Learning Areas across Europe

National Language Reports

August 2017

Deliverable 2.5

This report is a compilation of reports based on collaborative work of all HNV-Link partners, edited and compiled by members of the WP2 and the Coordination Team.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Table of contents

1. Introduction

2. Summaries of reports on the LA Innovation Seminars
   2.1. Dartmoor, the UK
   2.2. Sítio de Monfurado, Portugal
   2.3. Dalmatian Islands, Croatia
   2.4. Eastern Hills of Cluj, Romania
   2.5. Western Stara Planina region, Bulgaria
   2.6. Västra Götaland, Sweden
   2.7. The Burren, Ireland
   2.8. Thessalia, Greece
   2.9. Causses & Cévennes, France
   2.10. La Vera, Extremadura, Spain

Annex 1 - Dartmoor Innovation Seminar - National Language Report

Annex 2 – Sítio de Monfurado Innovation Seminar - National Language Report

Annex 3 – Dalmatian Islands Innovation Seminar - National Language Report

Annex 4 – Eastern Hills of Cluj Innovation Seminar - National Language Report

Annex 5 – Western Stara Planina region Innovation Seminar - National Language Report

Annex 6 – Västra Götalan Innovation Seminar - National Language Report

Annex 7 – The Burren Innovation Seminar - National Language Report

Annex 8 – Thessalia Innovation Seminar - National Language Report

Annex 9 – Causses & Cévennes Innovation Seminar - National Language Report

Annex 10 – La Vera Innovation Seminar - National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

1. Introduction

This compilation of 10 National language reports on grassroots innovation that can support a "HNV vision" in each Learning Area (LA) is part of WP2 "*Learning innovation from the grassroots*".

Each LA has organised and carried out an Innovation seminar (Table 1) as the culmination of a long process of the work developed under WP2. Given the large diversity of situations in the different LAs, regarding not only geographical and socio-economic contexts, but also the actors involved and the current stage of HNV innovations, it was decided that each seminar could adapt and modify the initial guideline produced for the Innovation seminars to the particular setting of their own LA. Nevertheless, a set of common objectives for those seminars was defined as follows:

- ✓ Discuss and validate the HNV vision for the LA, and the main barriers to achieving it
- ✓ Discuss and elect the most relevant HNV innovations and gaps in innovation for the LA
- ✓ Reach an agreement on which innovations need to be promoted and discuss what steps could be taken to develop a dissemination strategy at the regional/LA level to promote those innovations

A report reflecting what has been discussed and concluded in the Innovation Seminar has been written in the respective National languages. National language reports were targeted to informing those that were present at the seminar as well as other people at regional and even national level.

The present Deliverable includes a summary in English of each of the Reports of the LA Innovation seminars. The complete reports in National language are attached as annexes to the main document.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Table 1: Date and location of the Innovation seminar

Partner	Logo	Country	Date	Location
EFNCP		UK	01.08.2017	Dartmoor
University of Évora		PORTUGAL	30.06.2017	Library - Montemor o novo
LAG 5		CROATIA	17.07.2017	City of Korcula
Cluj		ROMANIA	06.06.2017	Bonțida Commune
STEP		BULGARIA	02.06.2017	In the village of Spanchevtsi, Varshets Municipality
LST-VG_Sweeden		SWEDEN	13.06.2017	Upperud
ITSligo		IRELAND	13.07.2017	Kilfenora Hall, Kilfenora, Co. Clare
UTH		GREECE	18.07.2017	Mouzaki
CEN-LR		FRANCE	13.07.2017	Village of Caylar
FENT		SPAIN	13.07.2017	Losar de la Vera

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2. Summaries of reports on the LA Innovation Seminars

2.1. Dartmoor, the UK

Dartmoor learning area, with a focus on common pastures

Authors:
John Waldon and Gwyn Jones
European Forum on Nature Conservation and Pastoralism

Summary:
The Dartmoor Innovation Seminar was held on Dartmoor on the 1st August. It followed a series of meetings with individuals or small groups to seek potential issues that may require an innovative solution; this appears to be a more constructive approach for some audiences/participants especially farmers who can fail to contribute in larger meetings.

About 20 individuals were invited to the seminar and 16 attended, representing Natural England, Dartmoor National Park Authority, Forestry Commission and farmers. The meeting was divided into two parts; the first to present findings and check if correct and the second part to explore the areas where new innovation may be required. The majority of the information gathered reflected our prepared presentation, although some new aspects were captured and incorporated into the final version of the innovation report.

Overall, we noted that the farming community on Dartmoor, much of which is of High Nature Value, and especially the farmers who farm the common land, are resilient and have a culture of community engagement. These attributes and the support and encouragement provided by a national park authority and common owners have often combined, not least at times of crisis, to enable ideas to develop into innovations that seek to bring improvements to how the moorland is managed.

From a longer list, five innovations were chosen to demonstrate a range of efforts that help farmers by providing clearer guidance (the long-term Vision), engagement in the design and trialling of an outcome focused agri-environment scheme (Dartmoor Farming Futures) and two attempts to improve regulation and practice by making them more practical and deliverable, (TB Control Plans and the Fire Management Plans). The last innovation is the Dartmoor Commoners' Council, a farmer-led governance of the common land that is underpinned by a legal framework.

Consultations with the local community have confirmed the need for innovations to continue to develop. The factors likely to influence the success or lack of success of these new innovations were found to include the identification of a clear need, capacity within the users of potential innovations to develop the ideas and external support, including funding.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.2. Sítio de Monfurado, Portugal

New ways of improving the economic and social viability of the Montado

Authors:
Ferraz de Oliveira, MI and Guimarães, MH
Instituto de Ciências Agrárias e Ambientais Mediterrânicas, Universidade de Évora, Portugal

Summary:
The Sítio de Monfurado Innovation Seminar was integrated in an established initiative dedicated to the Montado, called the Tertúlia do Montado. About 26 stakeholders, involved directly or indirectly in the LA and coming from different sectors, gathered with the purpose of discussing new ways of improving the economic and social viability of the Montado, while maintaining its natural values.

The HNV Vision for the Montado developed under the HNV-Link was unanimously supported, with some suggestions of additions regarding the need for a more explicit presence of the human component and explicit notion of the large time laps occurring between management options and its consequences within the ecosystem of the Montado.

Inspiring examples of innovation mostly related to products commercialization and the development of a territorial brand were presented by two farmers and a LAG from Andalusia (Spain). To work on soil fertility as the core of the Montado system was the most voted example of innovation among all participants followed by protection devices for oak recruitment and the development of a territorial Montado quality brand.

Details related to the implementation of these innovations were discussed, and there was a general agreement that the most effective way of implementing those, would be through the use of specifically developed agri-environmental measures for a “well preserved Montado”. The objective of the next Tertulia will be to jointly outline an agri-environmental measure capable of contributing to the sustainable management of the Montado as an agro-silvo-pastoral system. Taking advantage of the skills of all participants, the idea will be to contribute to the design of that measure, how it can be put into practice and how the results can be measured on the ground.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.3. Dalmatian Islands, Croatia

La Dalmatian islands Innovation Seminar

Authors:
Goran Andlar, Faculty of Agriculture University of Zagreb
Marija Roglić, Local action group ''LAG 5''
Slađana Pavlinović Mršić, Faculty of Economy University of Split

Summary:
On Tuesday July 17th in the town of Korčula the innovation seminar on the topic of HNV faming in the islands was held. The seminar was opened by the LAG 5 president Vjeran Filippi and the mayor of Korčula Andrija Fabris. Representatives of the public, private, civil and scientific sector participated at the seminar. They discussed the results of the conducted research; and the possibilities and limitations of the HNV farming vision for the islands. The proposed HNV vision is: **A preserved mosaic landscape resulting from the interrelationship between low intensity agriculture and rural tourism based on local resources and top-quality products.** It was underlined that it is necessary to identify and map key agricultural and other related businesses that will be the guardians of HNV for the LA through an inventory of existing resources, market situation and examples of best practices in order to argue for the economic potential of preserving the HNV mosaic landscape.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.4. Easter Hills of Cluj, Romania

HNV farming under market pressures. Where to go?

Authorș:
Dr. Ionel – Mugurel JITEA*, Dr. Diana DUMITRAȘ, Dr. Valentin MIHAI
Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară Cluj-Napoca

Summary:
This report presents the main results obtained in the Work Package 2 - Identifying Innovative Solutions in the Pilot Learning Areas of the H2020 research grant High Nature Value Farming: Learning, Innovation and Knowledge (HNV-Link). Dealurile Clujului Est LA is one of the 10 selected study areas within the project. It is located in the Cluj County, the North-West Development Region of Romania. Administratively the LA belongs to eight communes located in the peri-urban area of Cluj-Napoca city. At the core of the site there is a Natura 2000 area known under the same name – Dealurile Clujului Est.

The main trends identified for this LA in Work package 1 – Baseline assessment were grouped into different specific dimensions. Thus: 1. in the area of the agro-environment dimension a phenomenon of degradation was observed caused by the alteration of the traditional agricultural practices and intensification due to the increase of sheep livestock; 2. in the socio-economic sphere, there is an increasing aging trend especially for the rural communities that have important HNV resources; 3. The HNV farming in the region is characterized by grazing and mowing a mosaic system of natural pastures; 4. Due to inefficiency and high consumption of time, manual mowing became an exception in the last years; 5. In the field of good governance, there exist inconsistences both in the administrative organization (communes belonging to different administrative associative structures with specific objectives and instruments) and also in the implementation of agricultural policies and in particular for the agri-environment measures; 6. the value chain of the HNV products is currently promoting low-value-added products.

The second part of the report presents the hypothetic scenarios for the future development of the studied area. In the future, a drastic reduction of the traditional farming practices and an increase in the importance of intensive techniques are anticipated. These phenomena will lead to the destruction and drastic reduction of the HNV resources. The hypothetical scenario was validated and completed after a meeting with local key actors. Also, an alternative vision for the sustainable development of HNV farming has been validated. Future development must be based on the promotion of medium-sized farms operating in an associative structure through which high value-added products can be marketed under a local brand. The main barriers to this vision have been prioritized by the key local actors: in the economic area there is an acute shortage of processing capacities; in the social dimension there is the need for information and entrepreneurial skills; In the technical area, innovations are needed to establish small processing facilities adapted to the needs of HNV agriculture, veterinary regulations and farm investment capacity; good governance asked for future innovative farming associative solutions and better cooperation between different state institutions and local actors. Starting from these barriers, a number of innovations have been identified using the bibliographic study at local and national level. Innovative solutions for selling agricultural products have been developed locally; several machines that allow ecological mowing were tested locally; Innovative governmental tools have been developed in the form of agri-environment packages or management plans.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.5. Western Stara Planina region, Bulgaria

Vision for the future of HNV farming and the innovations needed for its realization

Authors:

Vyara Stefanova, Yanka Kazakova, Mariya Peneva, Maria Yunakova and Miroslava Dikova, STEP, Bulgaria

Summary:

The high biodiversity and outstanding beauty of Western Stara Planina (WSP) make it an area of importance for national and European natural and cultural heritage. Many of the traditions in the region are closely linked with extensive sheep breeding on mountain pastures, the use of wool for production of carpets and the collection of local plants for wool dyes - practices that are known as high nature value (HNV) farming. The cultural and natural heritage of WSP and its extensive and traditional agriculture define the high natural value of the area – there are both traditional and new land and landscape management practices conserving the rich biodiversity and natural resources. Despite its proximity to Sofia, the area is difficult to reach and is classified as a less developed region. The main socio-economic constrains are the declining and aging population, the reduction in livestock numbers after 1989, followed by a long period of abandonment of farms and grassland, especially in mountain areas, lack of rural services and poorly maintained infrastructure. Nevertheless, new social dynamics leading to various innovative development ideas for the HNV farming are observed in the area, e.g. grazing cattle breeding, use of juniper for production of essential oils, farmers' associations and cooperation for direct sales, use of electronic and social networks and media for marketing farmers' production, use of multi-funding opportunities for local development strategies, and adoption of a municipal regulation for the transport of wood from farmland.

The survey carried out in the spring of 2017 and the discussions and feedback from participants of the Innovation Seminar in Spanchevtsi (2 June 2017), showed the need and usefulness of targeted and thematic workshops with the participation of different stakeholder groups in the LA. Such workshops and projects transfer information and increase the knowledge of all stakeholders by creating a platform for constructive discussions between different actors, sharing experience and innovative solutions, spreading new practices and knowledge, and discussing ideas for promoting the benefits of HNV farming in the LA. The studies and the discussions led to the formulation of a long-term vision for the conservation and development of high nature value farming in the LA: "Agricultural modernization taking into account the natural and cultural heritage in the region". The vision is a precondition for an integrated socio-economic development and nature conservation of the area. Farming activities and production practices will inevitably modernize, but will conform to the characteristics of the learning area and will maintain the landscape and natural resources in protected areas and HNV farmlands.

The challenges and the necessary innovative solutions for the conservation of the high biodiversity and ensuring the socio-economic sustainability of HNV farmland were also discussed. The most important ones are development and introduction of new technologies and farming techniques tailored to the requirements for Natura 2000 sites and HNV farmland, technologies for removal and use of bracken, creation of a regional or product brand promoting the benefits of products from grazing livestock, fostering cooperation between farmers, setting up an operational group and mobile advisory services for HNV farmers. Many of the innovative solutions depend on a stable and robust regulatory framework. The proposed recommendations focus on the adaptation of the rules for CAP Pillar 1 support to the needs of HNV farming, tailoring the criteria of national coupled livestock support to regional conditions, long-term contracts for the use of municipal grasslands, regulation of direct sales of plant products and meat.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.6. Vastra Gotaland, Sweden

Authors:

Magnus Ljung, SLU
Lars Johansson, Länsstyrelsen

Summary:

From winter to early summer 2017 seven workshops have been arranged at different locations in Dalsland to discuss how the great natural values found in the Dalsland farming landscape can be further enhanced. Some fifty unique people have participated, which also reflected most actors who have an interest in these issues - from landowners and farmers to authorities and environmental organizations.

At the concluding innovation seminar on June 13, there was full focus on what innovations are needed to get from where we are today to where we want to be in the future.

Several actors emphasized that we need a common HNV-Dalsland arena, where decisions can be made and where all actors participate on the same terms. Within this arena, we need to work with a large number of perspectives and scales in parallel.

Another conclusion from the innovation seminar was that we quickly need to organize work for both the short and long time scale, that is, both the time scale "parallel to, as well as after the HNV-project". We must secure the prerequisites for working with the HNV-questions in the long term!

There was also a broad consensus that it is important to quickly get started with practical, visible measures to maintain the energy and interest of all actors. This in turn will further accentuate the need for a holistic approach to the economic perspectives and scales. How the economic issues will be solved will be one of the red threads at the autumn's HNV activities in Dalsland.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.7. The Burren, Ireland

Authors:
James Moran, IT Sligo
Brendan Dunford, Burrenbeo Trust

Summary:
The Burren innovation seminar took place at Kilfenora Hall on Thursday the 13th of July. The objectives of the seminar were to:

- Discuss and agree on a vision for High Nature Value (HNV) farming in the Burren.
- Identify the main barriers to realizing this vision.
- Identify the key innovations required to overcome these barriers and create new opportunities.
- Discuss the development of a dissemination strategy to promote key innovations.

The proposed HNV vision for the Burren is as follows: "The Burren will be an increasingly attractive place to live and farm, a place where farm families enjoy the support and respect of society as they produce quality food and deliver valued services, thereby sustaining the Burren's rich heritage for the benefit of all."

A total of 60 participants attended the Innovation Seminar, including local farmers (15) and a range of national and local organisations including the Irish Farmers Association (IFA), Burren Farm Advisors (including Teagasc), Burren Programme, Burrenbeo Trust, Burren Geopark Project, Burren Ecotourism Network, Dept of Agriculture, Food and the Marine, National Parks & Wildlife Service, Local Authorities, Leader Group, IT Sligo and The Heritage Council.

It was emphasised that the seminar was about the future of farming in the Burren. The Burren is currently a change-leader but many challenges – and a significant window of opportunity - remain. What can be done to ensure a brighter future for young people and attract them to a life in farming? Brendan Dunford highlighted the HNV LINK project and the potential benefits of the network of Learning Areas involved in HNV LINK, and acknowledged the opportunity this brings to share knowledge, ideas and experiences.

The seminar involved participants partaking in two workshops which are summarised in sections 2 and 3 of the national language report. Following the seminar, a public event was held to celebrate the awarding of the EU LIFE Green Award to BurrenLIFE and the Burren farming community. The achievements to date of the Burren programme were acknowledged and the development of the HNV farming vision was outlined. Over 200 people attended this event, most of them local farmers and their families. The 'Green' award was formally presented to the community by the Minister for Agriculture Food and the Marine, Micheal Creed TD. During his speech, the Minister announced the date for this year's Burren Winterage School to take place from the 26-28th of October in Ballyvaughan. The theme of this year's school will be "Community-inspired innovation for sustainable farming systems".

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.8. Thessalia, Greece

Integrated interventions and actions for the management, promotion and exploitation of Pindus and Chasia as High Nature Value areas

Authors:

Dimitra Gaki and Dimitris Goussious, Laboratory of Rural Areas, Department of Physical Planning, Urban Planning & Regional Development, University of Thessaly

Summary:

The main purpose of the Innovation Seminar in LA Thessalia that took place in Mouzaki on the 18th of July was:

a) the adoption of a common vision in order to support the HNV farming systems of the area
b) the analysis of the barriers and opportunities so that the local bodies can promote their common vision by searching for the most effective cooperation and coordination forms
c) the search of innovative actions able to support the HNV character of the farming systems and also promote their products.

The steps that have to be followed, the tools that will be chosen as well as the innovations that can be adopted for this purpose were discussed. It was decided, in the first place, the exploitation of the initiative, suggested by the Municipalities within the LA, to establish a network represented by the body PINDOS Network for the creation of a new form of governance with main purpose the support of the LA's HNVF. In order to strengthen this decision an initiative committee was created that will network the farmers that are newcomers and heads of HNV holdings. At the same time, the research laboratories of three universities and two local development agencies committed to immediately proceed to the creation of a Coordination and Support center for the attempt. These two new institutions will participate to the governance structure of the HNV LA. Finally, all the participants of the seminar agreed to further exploit and expand the innovative initiative of the Terra Thessalia territorial cooperation as

- a collaboration and cooperation form and
- a guarantee and promotion procedure with the use of innovative tools of the multifunctional role and the HNV character of the LA's farming systems.

The participants of the meeting:

- the Mayors of PINDOS Network
- National Park of Tzoumerka
- Development Agencies of Karditsa and Trikala,
- Environmental bodies (GreenArc, CEE of Mouzaki),
- Public Services (Department of Rural Economy and Veterinary -DAOK Karditsas and Forestry Office of Trikala),
- Thessaly Agrotourism Association,
- Livestock breeders and farmers from the area of Mouzaki and Pyli,
- Laboratory of Rural Space, University of Thessaly

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.9. Les Causses & Les Cévennes, France

Collective Meeting on Innovations

Authors:

Sébastien Girardin and Lucie Noël, Conservatoire des espaces naturelles, Languedoc Roussillon.

Summary:

In the framework of the European project HNV-Link, some twenty actors of agro-pastoralism gathered to discuss innovations and innovation gaps related to pastoralism on Causses and Cevennes. The meeting highlighted some innovations in favour of maintaining and developing agro-pastoralism but was also the place for discussions on issues of pastoral practices. Participants cited the innovative approach of the Pastoral Pact concerning land management and the European Life + Mil'Ouv program for the construction of pastoral benchmarks, as well as the many collective approaches of breeders to improve the value of their work. However, the actors underlined important obstacles to the development of pastoral activities: predation, lack of access to land, lack of attractiveness of the shepherd's profession, loss of the notion of multifunctionality of livestock, lack of knowledge about the impact of climate change on rangelands and woodlands and the loss of collective tools related to livestock (slaughterhouses).

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.10.La Vera, Extremadura, Spain

Developing innovation to conserve the HNV pastoral system in La Vera

Authors:
Pedro Maria Herrera, Fundación Entretantos
Guy Beaufoy, European Forum on Nature Conservation and Pastoralism

Summary:
The Innovation Seminar for the Learning Area of La Vera was held on 13th July in Losar de la Vera. A group of 10 experts (in livestock systems, pasture management, nature conservation, dairy processing systems, EU policies) and producers worked through and refined the HNV vision, barriers and innovation proposals developed by the HNV-LINK team and local partners over the course of the project so far. Steps were also taken toward closer cooperation and synergies between projects in similar areas of Extremadura.

HNV-Link in La Vera focuses on finding innovative solutions to improve extensive livestock farming (mainly goat and cattle) in the area, affected by a long process of neglect and degradation. These innovative solutions can be applied at different levels and by different agents. However, one of the keys to this process is to bring all these agents together, developing a collaborative framework facilitating agreement and joint action. The project has been making progress throughout 2017, contacting government agencies and active stakeholders to develop a broad process of participation working on these issues.

This work includes a diagnosis performed using conventional scientific research tools as well as social and participatory mechanisms, and covered in the "Baseline Assessment" report. Separately, networking with the relevant regional government departments seeks to develop practical solutions through policy adaptation. A third line of work, also participatory, aims to detect and characterize local innovation strategies to potentially ensure the sustainability of HNV systems.

Through bilateral interviews and two thematic workshops (one on products and markets, the other on pastures and landscapes), we defined the “Business as usual” or BAU scenario and the desired HNV scenario. The participants in the workshops and in the Innovation Seminar tried to identify the barriers and constraints that are preventing the sustainable development of extensive livestock farming in La Vera, and to define innovative proposals to make the HNV scenario possible.

The HNV scenario is an active and attractive countryside, appreciated by both inhabitants and tourists. It is a productive area, sustainably using local natural resources. The high mountains include a variety of grasslands used by cattle and small ruminants, included in the vast areas of mountain rangelands. The upland slopes are maintained under a mosaic of crops (fruit trees, olive and chestnut trees) alternating with pastures and meadows embedded in a matrix of Pyrenean Oak woodlands kept in different successional stages. This set of pastures and woodlands maintains a silvopastoral system upholding both multifunctional production and a high level of biodiversity and environmental services. The lowlands include active and well-managed meadows and dehesas, exploited in a sustainable way and closely related to extensive farming. Local products, made by extensive farmers and local entrepreneurs who share the above objectives, are recognized and valued, whilst their sale is facilitated through active local markets.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Annex 1

Dartmoor Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

HNV Link - The UK Learning Area:

Dartmoor, with a focus on common land

John Waldon & Gwyn Jones

European Forum on Nature Conservation and Pastoralism

HNV Link

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 research and innovations program under Grant Agreement No. 696391

Summary

The farming community on Dartmoor, much of which is of High Nature Value, and especially the farmers who farm the common land, are resilient and have a culture of community engagement. These attributes and the support and encouragement provided by a national park authority and common owners have often combined, not least at times of crisis, to enable ideas to develop into innovations that seek to bring improvements to how the moorland is managed.

The Dartmoor HNV-LINK Innovation Seminar was held on Dartmoor on the 1st August. It followed a series of meetings with individuals or small groups to seek potential issues that may require an innovative solution; this appears to be a more constructive approach for some audiences/participants especially farmers who can fail to contribute in larger meetings. About 20 individuals were invited to the seminar and 16 attended, representing Natural England, Dartmoor National Park Authority, Forestry Commission and farmers. The meeting was divided into two parts; the first to present findings and check if correct and the second part to explore the areas where new innovation may be required. The majority of the information gathered reflected the prepared material, although some new aspects were captured and incorporated into the present final version of the innovation report.

From a longer list, five innovations were chosen to demonstrate a range of efforts that help farmers by providing clearer guidance (the long-term Vision), engagement in the design and trialling of an outcome focused agri-environment scheme (Dartmoor Farming Futures) and two attempts to improve regulation and practice by making them more practical and deliverable, (TB Control Plans and the Fire Management Plans). The last innovation is the Dartmoor Commoners' Council, a farmer-led governance of the common land that is underpinned by a legal framework.

Consultations with the local community have confirmed the need for innovations to continue to develop. The factors likely to influence the success or lack of success of these new innovations were found to include the identification of a clear need, capacity within the users of potential innovations to develop the ideas and external support, including funding.

The HNV Link project

High Nature Value (HNV) farming systems are an important component of European agriculture, not least in terms of cultural landscape, biodiversity, territorial cohesion, quality products and employment. These systems are the results of historical adaptation of agricultural practices and societies to the natural environment and its constraints. Each of them found sustainable (and constantly adapting) ways to use natural resources and shaped, through local knowledge and practices, a range of biodiversity contexts mediated by humans – from the so-called agro-biodiversity of crops and livestock to 'semi-natural' vegetation communities dependent on human intervention.

HNV farming systems are aspects of both cultural and natural heritage. But these farming systems are alive and dynamic, notwithstanding the strong economic and social pressures of 'modernisation'. Abandonment, degradation, economic and social marginalisation are long-standing themes and these systems are still under considerable pressure. Socio-economic marginality brings with it market failure also in innovation and the dissemination of innovation. These systems need special attention, knowledge exchanges and specific innovation support services and devices. It is one of the ways to support improvement of their socio-economic viability while enhancing their environmental efficiency and sustainable use of natural resources.

The overall objective of our project is to network European areas of HNV farming systems for enhancing the various and adapted innovation processes that improve their socio-economic viability, while enhancing their environmental efficiency. The HNV LINK Network is:

- Linking 10 areas with HNV farming systems where appropriate innovations take place to at least some extent, representing a wide range of these systems. There is one "Learning Area" (LA) in each country.
- Identifying, using a common methodology, the agro-ecology, cultural and social characteristics of these LA and investigating the drivers, success, gaps and failures of the innovation processes within the LA that allow us to assess of the innovation process and to compare between the LAs.
- Providing an inventory of the grassroots innovations in each LA divided into four categories:
    - farming techniques and technologies
    - products and markets
    - social organisation and institutions
    - regulatory and support mechanisms and rules
- Disseminating and publicising the innovations.

Our broader objective is for this European Network to raise the profile of HNV farming systems and areas in local, regional and national rural development policies in an innovation context - giving arguments for and examples of innovation for social and territorial development and the sustainable use of resources in systems often regarded as backward or static. And finally, through experimentation in particular, we want to support the constitution of EIP-Agri operational groups.

The context for innovation on Dartmoor

Introduction to Dartmoor

Dartmoor is a compact upland (953 km2) in south west England with a strong identity forged by human exploitation, including farming, for well over 5,000 years[1]. The farmers and landowners have the responsibility to manage the natural and historic environments, especially the moorland and its impressive array of public goods and benefits. This same group of people have strong cultural and social capacity, often provided by and enabled by communal farming (commoning).

Dartmoor is celebrated for its international importance for both the natural and historic environments and was designated as a National Park in 1951. It is classified at an international level by the World Conservation Union (IUCN) as a Category V Protected Landscape for "a landscape that has been moulded by centuries of human activity to create a strong sense of place".

For thousands of years, people have lived in, worked and farmed this upland creating an intimate combination of open moorland and enclosed farmland; today it remains a farmed landscape, but though around 34,000 people live within the National Park boundary, only about 900 individuals make CAP support claims (i.e. they are farmers).

The climate and diversity of habitats across Dartmoor give rise to a great diversity of wildlife including globally-threatened and nationally-rare species. The high moor has large contiguous open expanses of semi-natural blanket bog and upland heathland, intersected by valley mires with springs and flushes feeding rivers leading off the higher slopes. The high moor is connected with the lowland farmland by both unimproved acid grasslands, bracken slopes and enclosed semi-improved pastoral farmland, interspersed by river valleys with fragmented unimproved hay meadows and damp acid pastures. The upland blanket bogs and upland heathlands of the open moor and the upland oak-woods of the river valleys are three habitats of international importance on Dartmoor. The blanket bogs are the most southerly in England and support some of the best areas of this habitat in the UK, including the world's most southerly populations of breeding dunlin (*Calidris alpina*).

In 2011 it was estimated that HNV vegetation covers about 50% of the wider National Park and almost all of the common land. The proportion of HNVF habitats as part of the total farm area ranged from 10% to 98%, with a high density of HNVF features such as hedgerows and Devon banks due to the small field sizes. HNVF habitats were generally buffered or adjacent to semi-improved or improved permanent pasture.

Farming (grazing by cattle, sheep and semi-wild ponies) has shaped the upland habitats of Dartmoor; livestock grazing is as important today as it has ever been. The majority of Dartmoor is moorland; exposed rough grassland and heath used for extensive grazing of cattle, sheep and ponies. The

[1] http://www.efncp.org/download/dartmoor-case-study.pdf

common land (36,000ha) is grazed with livestock belonging to farmers with commoning rights linked to land off the common. In addition to the "open moor" there are newtakes - enclosed areas of moorland - adjacent to enclosed land belonging to individual farms. Some of these have been agriculturally 'improved', but remain marginal in terms of production. The in-bye land comprises a patchwork of enclosed fields, much of it 'improved' grassland and almost entirely dominated by grassland suitable for forage production and grazing. The "free" grazing is still available on the moor, to those that have rights to graze, is today controlled by agri-environment agreements and the costs incurred when the stock is not on the common. Stocking levels are historically low driven in part by the restrictions that require cattle to be removed in winter when the costs of housing, grass rental and feed become significant.

On the majority of farms, the grazing livestock enterprise is subsidised by other enterprises including poultry production, tourism and residential lettings and occasionally farmers undertaking off-farm work to supplement their incomes.

The HNVF management is delivered by the beef rearing and finishing, and sheep systems which predominate. Aside from financial pressures, there is a range of other obstacles to managing HNVF. These included animal health and welfare concerns, the move by some farmers to finishing systems and less hardy breeds, lack of labour, lack of successors, and eligibility for and the commitments involved with agri-environment scheme agreements.

The majority of the 92 common land units, managed by 33 local commons' associations have had agri-environment agreements throughout this period, usually entered into the higher tiers (if available) to reflect the impressive array of public goods and services that are found on the commons, including;

- 9.2 million tonnes of carbon stored in the peat soils.
- Drinking water for 1.6 million people
- 6% of all the Scheduled Ancient Monuments in England
- Largest area of open public access in southern England (47,000 ha)
- Internationally important habitats, including 120 km2 of blanket bog and 115 km2 of upland heath.

This study focuses on (but is not confined to) the common land, where need and capacity have often combined to create the right conditions for innovation to develop. Often innovation developed on Dartmoor has then been exported to other areas within the UK.

The drivers of innovation

Farming on Dartmoor is marginal, especially for those farmers that exercise their rights to put livestock on the common land. There are few opportunities to change the type of farming from livestock farming and most farms rely on the support provided by CAP funding, including the various agri-environment schemes that have been available to farmers on Dartmoor since 1994. These support payments, today delivered as the Basic Payment Scheme (BPS) and agri-environment payments can, when combined, provide on average 60% of a holding's Farm Business Income, more for many.

As others have previously noted, it is noteworthy that few if any of the innovations identified were developed as a response to poor incomes or high support payment dependency alone. In most cases, they in fact arose as a result of some acute crisis, albeit one set against the background described.

The essential role of agri-environment payments in the economies of farmers has created problems when the schemes are not suitable or are poorly designed for common land. This tension has been a driver for several innovations.

The impact of inappropriate regulation and legislation, again rarely designed for common land, is also significant and has required innovation to find local solutions. Regulation must be practical for farmers if it is to deliver its intended objective. On Dartmoor, the greatest threat to cattle grazing is from the regulations put in place to control the spread of and hopefully eradicate bovine tuberculosis (TB), for example.

Due in part to the crisis-led nature of innovation in many fields, we find that while individual farmers do sometimes take the initiative in finding solutions to a particular issue, the role of other actors is often significant. The part played by the Dartmoor National Park Authority (DNPA) in identifying issues, providing facilitation and encouragement and very often funding has been pivotal in the development of some innovations.

The cohesion and capacity, both people and facilities, provided by DNPA is recognised as an important element in the development of some innovations by the majority of the farming community; DNPA's positive engagement with moorland farmers and their issues contrasts markedly with the attitude of some other Park Authorities and is an under-appreciated aspect of the innovation environment on Dartmoor. DNPA's support for the Dartmoor Hill Farm Project is just one example of the Authority identifying a gap in the provision of agricultural advice and facilitating the provision of a solution.

Further support, including contributing funding to initiatives, has been provided by the owners of the common land, especially the Duchy of Cornwall, with its links to charitable trusts.

That the majority of the open moorland is common land is an important factor, but one which has itself in the past caused tensions both within the commoning community and between commoners and the wider public, leading to the creation of the Dartmoor Commoners' Council. The local commons' associations and the statutory Commoners' Council require self-regulation and this has engendered confidence to speak up and challenge; encouraging leaders to emerge from within the farming community. The combination of leaders, support from the National Park Authority, land owners have all contributed to the development of many of the successful innovations identified in

this study. Many of the innovations identified during this study arose out of a perceived need to secure a future for the environment and the HNV farming community.

The HNV Vision for the Learning Area

Almost uniquely in a UK upland context Dartmoor has a long-term Vision for some of its HNV farmland, designed to benefit both those that farm the area and the statutory agencies with responsibilities for its future. The Vision, produced in 2005, provides clarity on what the agencies want Dartmoor's open land to look like in 2030.The process of creating the Vision was designed to improve communication between agencies and between the agencies and the farmers. The Vision maps the principal vegetation on the moorland, including blanket bog, mires, dry heath and wet heath and provides guidance to influence local delivery.

The Vision also maps the distribution of the archaeological features that require to be seen in a landscape. This ensures that management for ecological outcomes does not damage or destroy the vegetation necessary for the archaeology.

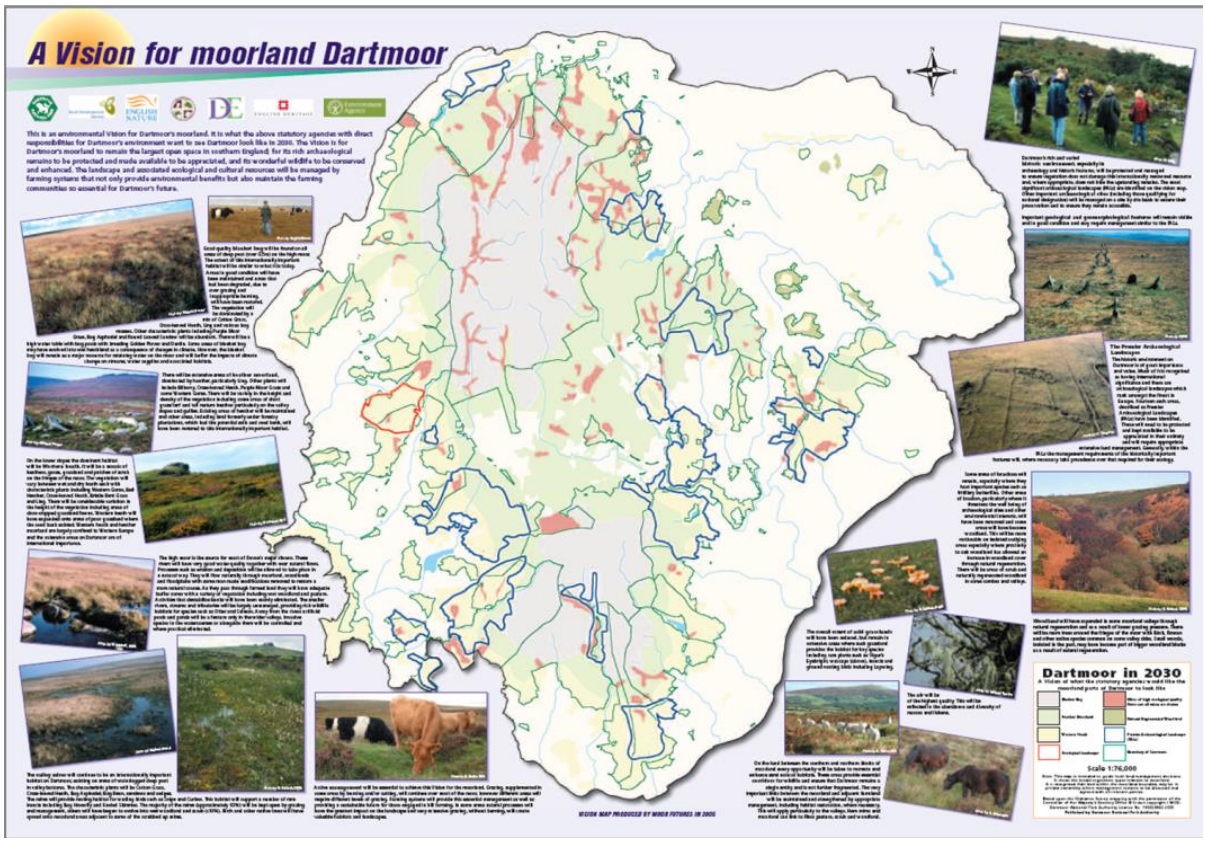

The Dartmoor Moorland Vision is an innovation in its own right, now replicated on other upland areas within the UK

The selected innovations

The Dartmoor Moorland Vision[2]

The process was originally designed to address a specific problem: the farmers perceived a difference in opinion between agencies on how they wanted land to be managed, the demands of the archaeologists often seemed to conflict with those of the ecologists. The solution to overcoming this perceived conflict was to secure the agreement of all agencies on what the priority was for each area of land, addressing public access, archaeology, biodiversity and farming. In addition to providing clarity on the priority for land management the process led to describing the desired vegetation to be delivered by HNV farming on all the moorland. A new way of describing archaeology that requires a landscape setting was developed.

The process of producing the Vision was as valuable as the final product; encouraging cooperation between the agencies and building confidence within the farming community that the various agencies held the same long term vision for Dartmoor's commons – that of a farmed landscape. The Vision describes the vegetation that *all* the agencies want to see in 2030, but the resulting map became The Vision only after it was endorsed by the farming community.

Long-term agreed vision for all parts of the open moor

Dartmoor Commoners' Council[3]

A pioneering model of self-governance of common land by the rightsholding farmers, underpinned by unique enabling legislation, which involved the setting up of a single commoners' council. The Council is comprised of commoners (farmers) and has a duty to ensure the commons are well managed and to provide an up to date register of (commoning/grazing) rights.

From the transhumance of the mediaeval period the governance of the commons has evolved to place the responsibility for the correct management of the livestock and vegetation firmly with the local farmers. The Council's members are elected from within the local commoning community and this unique structure run by commoners for the commoners enables the better management of the common land and the livestock (including ponies) that graze it. The Dartmoor Commons Act, the enabling legislation passed into law in 1985.

---

[2] http://www.uklandscapeaward.org/Entryfiles/1281686240A-Vision-for-Dartmoor-2010.pdf
[3] http://www.dartmoorcommonerscouncil.org.uk/

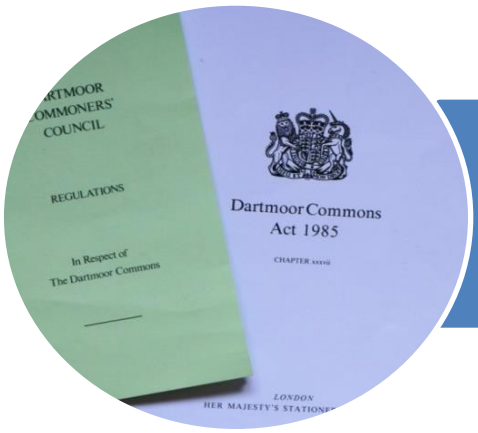

Farmers provided with Regulations and powers

Dartmoor Farming Futures[4]

Dartmoor Farming Futures (DFF) is an outcomes-focused approach to delivering an agri-environment scheme. Designed and piloted by farmers on the two commons, the participating farmers have agreed to deliver a number of outcomes whilst enabling the farmers to contribute their local knowledge and experience to secure the outcomes. DFF, which is currently in its fourth year of trials, includes new initiatives by Natural England to provide clearer guidance on SSSI requirements and innovative monitoring of vegetation condition by farmers.

Farmers training to undertake monitoring of their agreements

Fire Management Plans

Partnership working with the Fire Service, initiated by commoners has, through fire control plans, training for farmers and the invention of equipment, reduced the number and extent of wild fires and enabled better control of swaling (controlled burns).

[4] http://www.dartmoor.gov.uk/living-and-working/farming/farming-futures

a new approach to fighting fires on commons

Commons Tuberculosis Control Plans

In response to new tuberculosis (TB) control regulations that were considered to be impractical for common land farmers designed and developed an innovative approach to providing the basis for risk assessment on individual commons to reduce the burden from inappropriate regulation whilst retaining the necessary measures to reduce the risk of TB. A small group of farmers worked with the State Veterinary service to provide locally appropriate solutions including licences to avoid pre-movement testing off the common and holding areas to reduce the need for multiple movement tests.

TB Regulations preventing cattle returning to the common

Barriers to innovation

Discussions with individual farmers and other stakeholders have identified a number of barriers that prevent or slow the development of ideas into innovations. These barriers include:

- Lack of sufficient motivation ('crisis') to overcome risk aversion and try something different. Cultural and social self-perception of farmers often dominated by constancy; change is a concern, which discourages some from responding to opportunities to change.
- Lack of a knowledge transfer or similar support infrastructure which channels (and filters/validates) potentially relevant innovations to farmers
- Lack of funding during the development phase (especially for innovations not of interest to commercial researchers) and to enable wider promotion. Funding that recognises a degree of risk and is independent of any one agency would be valuable.
- Lack of time on farmers' side to spend on speculative initiatives.
- Poor communication between agencies and farmers fails to engender mutual respect and trust.
- Skills necessary for development are not always matched with the original ideas.

- Varied levels of engagement by essential partners. This is often exhibited by professionals unwilling to act on ideas originating from "amateurs", even when those amateurs can demonstrate significant experience and the necessary practical skills to ensure delivery.
- Lack of capacity in government agencies to collaborate (this can also provide opportunities).
- Rapid turnover of staff within organisations often creates a lack of cultural memory and new staff are not informed or made aware of previous progress. This is at odds with a farming community that works to a longer term programme and a consistency of people.
- Peer pressure within farming community not to "rock the boat".

Innovation gaps

Innovations usually arise to address a specific need. Sometimes that need is obvious to all and at other times only obvious to one or two people. The following gaps in innovations and in the innovation process were identified both in the background research and in discussions with farmers individually, in groups and in the innovation seminar.

There is a notable shift from innovations relating to improving regulation and agri-environment scheme delivery towards **improving the performance of the livestock system** itself, e.g improving animal productivity, reducing costs associated with meat production, and better marketing of the outcomes. This is directly linked to the UK's decision to leave the EU and the likely loss of a CAP type support structure for farmers.

The lack of innovation relevant to Dartmoor systems and to ways of disseminating that which does exist is a frequently-expressed concern. A lack of research is compounded by the almost total absence of advice from any government agency on hill farming and the particular problems of extensive grazing. It may be possible to increase the capacity of the Dartmoor Hill Farm Project to enable it to provide this service but other solutions may still need to be found.

Tried and tested improvements to **animal health, biosecurity** safeguards and to **animal welfare**, are desperately sought. Grazing livestock are essential to the management and core to the HNV farming dominant on the moorland. The lack of research into animal health and productivity relating to hill breeds is preventing the development of new approaches to hill farming. For example there is no UK research into breeding sheep resistant to parasitic worms, such sheep could have significant benefits to the environment and costs of keeping the sheep from the reduction in drug dependency.

Recent changes to TB Control Regulations have prevented cattle from returning to the commons and increased the burden of testing and its associated costs. But at the same time, almost 200 grazing livestock (sheep, ponies and cattle) a year (2016 data) are being killed on the roads that cross the common land. Innovative solutions to both impractical regulations and to reduce road casualties are urgently required.

Another issue, unique to the UK, is the uncertainty over the future of UK agriculture and environmental policies following the decision to leave the EU. It is likely that some support for hill farmers will continue and be provided by some form of agri-environment payment. Many farmers interviewed want this to be an opportunity to develop the innovative approach to an outcome focused agreement based on the trials underway on Dartmoor (Dartmoor Farming Futures). However the indecision observed within government appears to be dampening efforts to find innovative solutions to the problems that face HNV farmers.

Conclusions

The successful innovations reveal a range of characteristics, some or all of which contribute to their success:

- A clear identified need and analysis to understand exactly what needs to be addressed.
- Good communication skills to articulate what needs to be done.
- Capacity within the potential beneficiaries to design potential solutions and then promote these to others with the necessary skills to develop.
- Financial support that enables the development of ideas.
- Risk taking within all sectors.
- Trust between sectors, encouraging those with experience to contribute and secure changes.
- Time – sufficient time to enable progress that does not exclude certain participants.
- Inclusive engagement, ensure the right people participate and in the right manner. Appropriate size of meetings for different objectives – large meetings are rarely constructive but do enable cascading of information.
- Independent facilitation has been valuable during the development of some innovations.
- Access to relevant expertise.
- Leaders within the various sectors willing and able to recognise opportunities and promote solutions. The right people in the right place at the right time.
- A regulatory/support environment which is at very least permissive of change and at best actively promotes appropriate innovation within a wider agreed framework of objectives

We have also learned things about the context of innovation which have potentially profound implications for policy:

- There is a market failure to carry out innovation-generating research, evaluation and dissemination in many aspects of upland farming in a way which is consistent with the HNV Link vision of increased socio-economic viability while maintaining or enhancing nature value.
- There is a lack of ownership of some innovations by a sector that was excluded from the development phase, leading to negativity and a lack of support for the innovation. Can also arise from a change in key staff leading to a lack of continuation in the initial support and understanding of the reasons why the innovation was required in the first place.
- Innovation is often linked to crisis; outwith this context, take up of some innovations has been slower than might have been anticipated, with farmers being risk averse and having recourse to little or no independent outside support to evaluate, validate and disseminate new approaches which could compromise or threaten existing income or future opportunities.

Responding adequately and timeously to an innovation implementation pattern closely linked to unpredictable crises requires an inordinately high degree of capacity in those bodies which might be called upon to deliver support. It would be much less risky for both farmers and public policy goals were there to be a greater willingness to take up innovative approaches in non-crisis times. Yet the current dearth of appropriate (i.e. of necessity largely publicly-funded) research and development and knowledge transfer institutions means that innovations are both difficult to hear about and potentially high risk, encouraging farmers (whose systems are not providing high returns which justify speculative investment) to stick to what they know.

EU Regulations provide a menu of potentially useful mechanisms, from LEADER to EIP to LIFE+, which could have been used to support the initiation of innovative techniques and innovative approaches, but these have not been used on Dartmoor. Horizon 2020 research funds so far seem largely irrelevant and distant from Dartmoor commoners. But what is needed is a long-term approach which sees the public policy benefits of investing in helping farmers adjust to change and deliver better viability for their businesses and better outcomes for the wider public.

Annex 2

Sìtio de Monfurado Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Diário da Nona Tertúlia do Montado

Novas Formas de Rentabilizar o Montado

Seminário de inovações – Sítio de Monfurado

Autoria: *Mª Isabel Ferraz de Oliveira*

e

Mª Helena Guimarães

Data: 30 de Junho de 2017

Local: Auditorio da Biblioteca Municipal Almeida e Faria, Montemor-o-Novo

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Conteúdo

Summary

Resumo

1. **Nota introdutória**
2. **Metodologia utilizada**
3. **Descrição do conteúdo da 9ª Tertúlia do Montado/Seminário HNV-Link**
   - 3.1. **Apresentação do HNV-Link e enquadramento do tema: Um caminho para novas formas de rentabilizar o Montado**
   - 3.2. **Discussão da Visão (2030) para o Montado do Sítio de Monfurado**
   - 3.3. **Exemplos de inovação na 1ª pessoa**
     - 3.3.1. **Desenvolvimento de uma marca – O caso da Sierra de Aracena y Picos de Aroche**
     - 3.3.2. **Como colocar em prática a multifuncionalidade no montado – o caso da Herdade do Freixo**
     - 3.3.3. **Comercialização de produtos diferenciados- O caso do Solar da Giesteira**
   - 3.4. **Hierarquização e discussão das inovações previamente identificadas**
   - 3.5. **Apresentação dos resultados e conclusões das discussões de grupo**
     - 3.5.1. **Trabalhar a fertilidade do solo como base para o sistema de produção do Montado**
     - 3.5.2. **Protetores para a regeneração de árvores**
     - 3.5.3. **Desenvolvimento de uma marca territorial do Montado**
4. **Próximos passos**
5. **Avaliação**

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Summary:

The Sítio de Monfurado Innovation Seminar was integrated in a regular initiative dedicated to the Montado - Tertúlia do Montado. About 26 stakeholders, playing directly or indirectly on the LA and coming from different sectors, gathered with the purpose of discussing new ways of improving the economic and social viability of the Montado, maintaining its natural values. The HNV Vision for the Montado developed under the HNV-Link was unanimous with some suggestions of adding's regarding the need for a more explicit presence of the human component and explicit notion of the large time laps occurring between management options and its consequences within the ecosystem Montado. Inspiring examples of innovation mostly related to products commercialization and the development of a territorial brand were presented by two farmers and a LAG from Andaluzia (Spain). To work on soil fertility as the core of the Montado system was the most voted example of innovation among all participants followed by protection devices for oak recruitment and the development of a territorial Montado prestigeous brand. Details related to the implementation of these innovations were discussed, and there was a general agreement that the most effective way of implementing those, would be through the use of specifically developed agri-environmental measures for a "well preserved Montado". The objective of the next Tertulia will be to jointly outline an agri-environmental measure capable of contributing to the sustainable management of the Montado as an agro-silvo-pastoral system. Taking advantage of the skills of all participants, the idea will be to contribute to the design of that measure, how it can be put into practice and how the results can be measured on the ground.

Resumo:

O Seminário de Inovação Sítio de Monfurado foi integrado nas Tertúlias do Montado. Cerca de 26 participantes direta ou indiretamente relacionados com o Sítio de Monfurado e provenientes de diferentes sectores de atividade reuniram-se com o objetivo de discutir novas formas de melhorar a viabilidade económica e social do Montado, mantendo seus valores naturais. A Visão HNV para o Montado proposta no âmbito do HNV-Link foi maioritariamente aceite com algumas sugestões de acrescentos relativos à necessidade de uma presença mais explícita da componente humana e à necessidade de referência à escala temporal dos diferentes processos que ocorrem no Montado. Exemplos de inovação maioritariamente relacionados com a comercialização dos produtos do Montado e com o desenvolvimento de uma marca territorial, foram apresentados por dois produtores e uma ADL da vizinha Espanha. Trabalhar a fertilidade do solo como base do sistema de produção do Montado foi o exemplo de inovação mais votado entre todos os presentes, seguido de dispositivos de proteção para a regeneração das árvores e o desenvolvimento de uma marca territorial de prestígio do Montado. Detalhes relacionados com a implementação destas inovações foram discutidos, e houve um consenso geral de que a maneira mais eficaz de implementá-los seria através do uso de medidas agro-ambientais especificamente desenvolvidas para um "Montado bem preservado". O objetivo da próxima Tertúlia será elaborar conjuntamente uma medida agroambiental capaz de contribuir para a gestão sustentável do Montado como um sistema agro-silvo-pastoral. Aproveitando as valências de todos os participantes a ideia será compreender qual a medida, como pode ser posta em prática e como pode ser feita aferição dos resultados no terreno.

1. Nota introdutória

A 9ª Tertúlia do Montado – Novas formas de rentabilizar o Montado, foi organizada em conjunto com o Seminário de Inovação do projecto H2020 HNV-link – Sistemas Agrícolas de Elevado Valor Natural: Aprendizagem, Inovação e Conhecimento, integrando assim o plano de trabalhos do mesmo projecto. O objetivo desta Tertúlia foi o de promover a geração de ideias sobre como melhorar a viabilidade económica do Montado mantendo o seu equilíbrio ambiental e relevância social e cultural.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

A 9ªTertúlia do Montado/Seminário HNV-Link contou com um conjunto de participantes vindos de diferentes sectores de atividade (Figura 1), todos com interesse na discussão de novas formas de rentabilizar o Montado. Esta Tertúlia contou com participantes habituais das Tertúlias anteriores, mas também com novos participantes resultantes das atividades específicas do projecto HNV-Link. Embora nem todos os participantes estivessem presentes durante toda a Tertúlia, o número total foi de 26 pessoas.

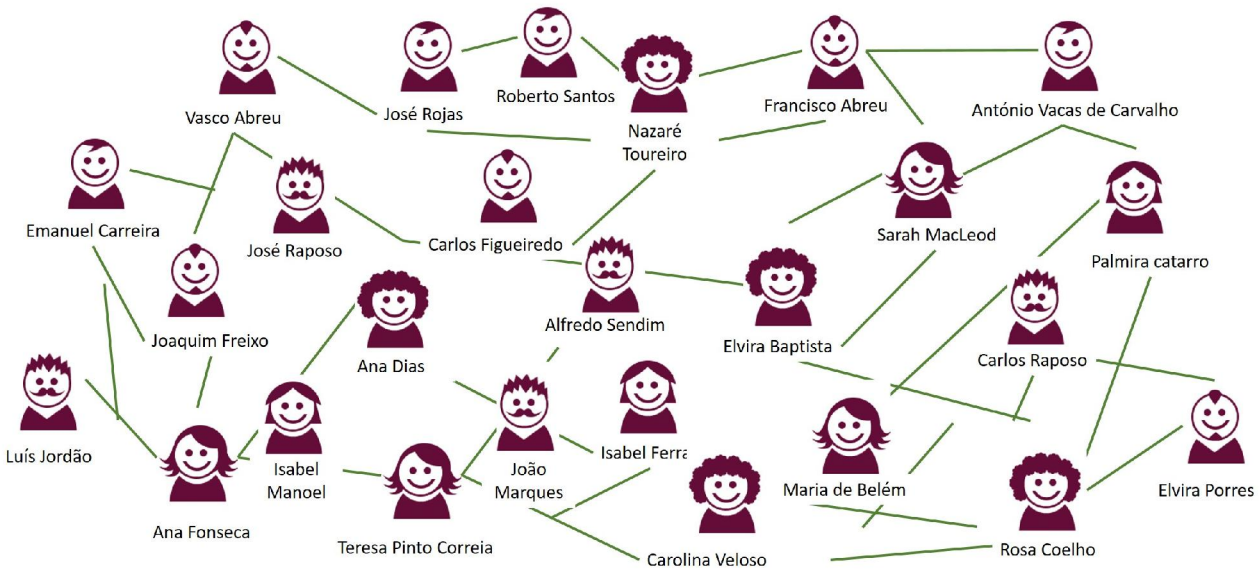

O conteúdo deste diário está aberto a revisões de todos os participantes na tertúlia, tal como, sugestões por parte de todos os interessados. Comentários podem ser enviados para mifo@uevora.pt ou mhguimaraes@uevora.pt .

2. Metodologia utilizada

O Tertúlia seguiu o código de conduta descrito no Anexo A, tendo um programa de cerca de um dia (7 horas), mais longo do que as habituais cerca de 3 horas das Tertúlias anteriores. A agenda foi a seguinte:

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

10:30-11:15	Receção dos participantes. Apresentação da estrutura, da agenda e da forma de funcionamento do Seminário. Apresentação individual dos participantes.	Sessão plenária Helena Guimarães
11:15-11:30	Apresentação dos objectivos do Seminário e do projecto HNV-Link: Um caminho para Novas formas de rentabilizar o Montado	Sessão plenária Isabel Ferraz de Oliveira
11:30-12:00	Discussão da Visão para o Montado e adaptações (Anexo 1)	Grupos de discussão
12:00-12:30	Exemplos inspiradores – Desenvolvimento de uma marca – O caso da Sierra de Aracena y Picos de Aroche	Sessão plenária Elvira Porres
12:30-13:00	Exemplos inspiradores – "Projectos autónomos" e "Programa Partilhar as Colheitas" – O caso do Freixo do Meio	Sessão plenária Alfredo Sendim
13:30-14:30	Almoço incluído no programa do seminário Apresentações informais de actividades inovadoras: • Formação e desenvolvimento do território – Terras Dentro • Sistema de monitorização animal/pastagem no Montado – ICAAM/UEvora	
14:30-15:00	Exemplos inspiradores – Venda directa de produtos diferenciados: do produtor ao consumidor – O caso do Solar da Giesteira	Sessão plenária Joaquim Freixo
15:00-15:40	Discussão da viabilidade dos exemplos de inovações disponibilizados numa lista. Nesta fase os participantes podem adicionar novas inovações não identificadas antes.	Grupos de discussão
15:40-16:00	Hierarquização das inovações identificadas. Votação nas 3 inovações consideradas mais relevantes para o Montado	Sessão plenária
16:00-17:00	Discussão sobre as inovações mais relevantes identificadas e sobre formas de as pôr em prática.	Grupos de discussão
17:00-17:30	Apresentação de resultados de cada grupo de discussão. Conclusões e próximos passos.	Sessão plenária

3. Descrição do conteúdo da 9ª Tertúlia do Montado/Seminário HNV-Link

No início da 9ª Tertúlia foi sumariamente apresentada a agenda do dia, com a justificação da mudança de formato pontual, devido aos objetivos pretendidos pelo seminário do projecto HNV-Link, coincidente com esta 9ª Tertúlia. Os participantes apresentaram-se de forma breve e iniciaram-se os trabalhos.

3.1. Apresentação do HNV-Link e enquadramento do tema "Novas formas de rentabilizar o Montado": Um caminho para novas formas de rentabilizar o Montado

Foi feita, em primeiro lugar a contextualização do Seminário, com uma breve apresentação do projecto HNV-Link e dos seus objetivos que são fundamentalmente identificar, partilhar e disseminar soluções, estratégias e práticas inovadoras que melhorem a viabilidade económica e social e a eficiência ambiental de sistemas agrícolas de Elevado Valor Natural, no caso concreto do nosso país, do Montado do Sítio de Monfurado. Foi ainda apresentado o conceito Agricultura de

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Elevado Valor Natural (HNVf) e a visão congregada para o Montado do Sítio de Monfurado para o ano de 2030, (resultante de projetos anteriores e de trabalho do HNV-Link) assim como as principais questões a serem abordadas para atingir essa mesma visão (ver apresentação abaixo).

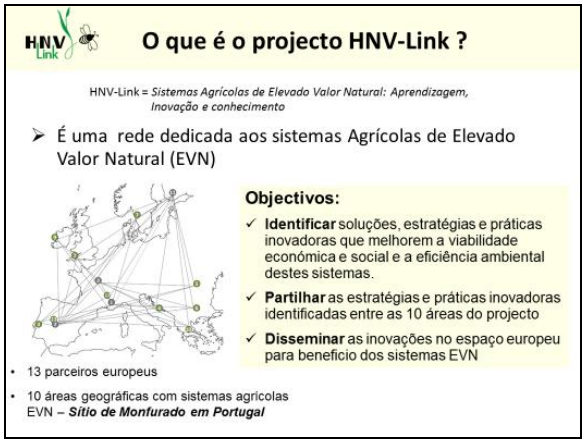

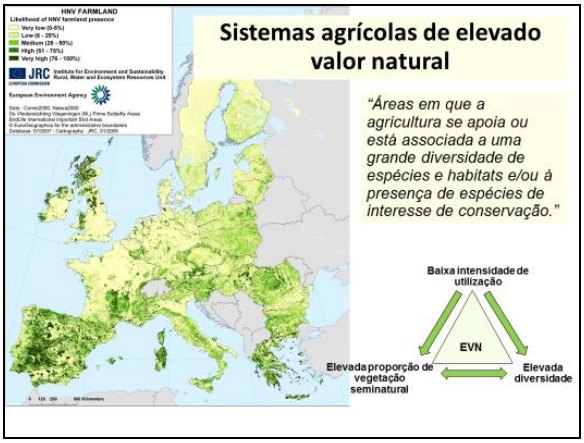

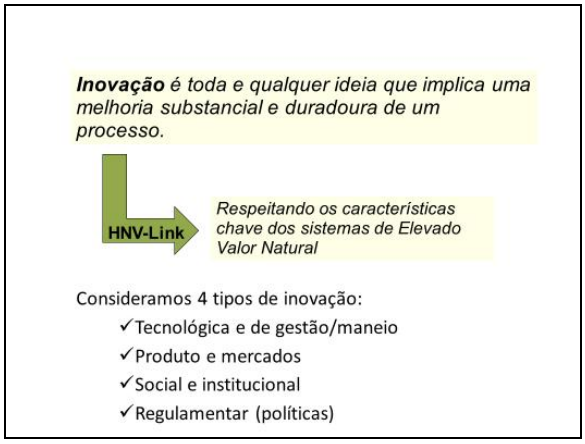

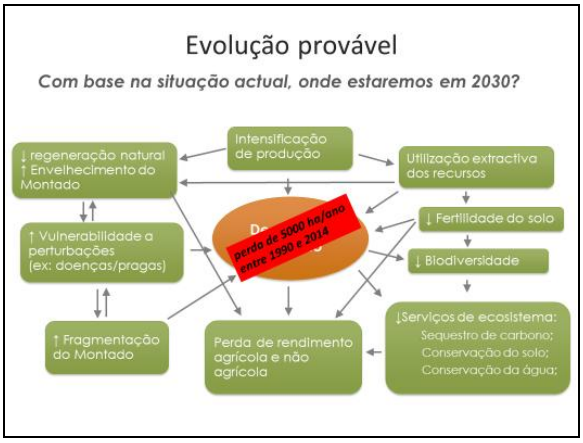

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

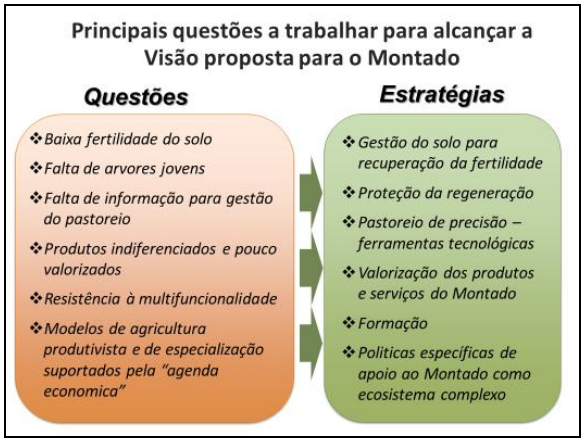

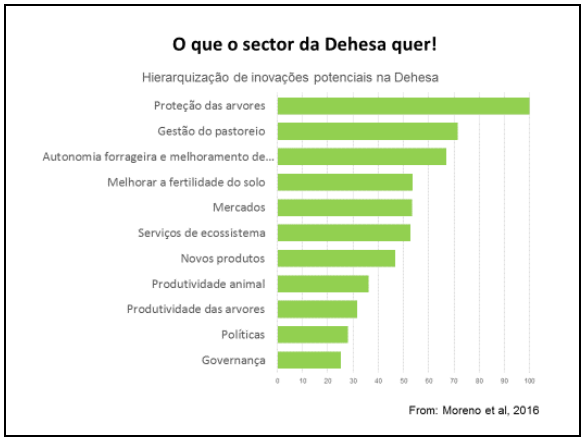

3.1 Discussão da Visão (2030) para o Montado do Sítio de Monfurado

Seguiu-se a primeira discussão em grupos que foi focada na revisão da Visão apresentada para o Montado do Sítio de Monfurado.

A Visão apresentada para Monfurado valoriza e promove os valores intrínsecos do Montado agro-silvo-pastoril. O principal risco do Montado em Monfurado tem sido associado a processos de intensificação (resultado da necessidade de melhorar a viabilidade económica), que potenciam o declínio nas áreas e densidade arbórea do Montado, conduzindo à diminuição das características diferenciadoras do ecossistema e dos seus produtos e à perda de identidade desta paisagem.

A visão proposta reconhece o imperativo da viabilidade económica e ambiental, e propõe a criação de uma marca de prestígio para o Montado. Esta marca associada ao território e ao ecossistema Montado como sinal de qualidade e identidade, permitirá uma comercialização de todos os bens e serviços produzidos (da cortiça à paisagem) de uma forma estruturada e com valor acrescentado potenciando opções de gestão sustentada. A valorização dos produtos e serviços trará uma nova dinâmica tanto ao nível do mercado interno e mais local como do mercado externo implicando uma maior atratividade para pessoas, ideias e atividades neste território. As condições consideradas necessárias para alcançar esta visão são uma mudança de mentalidades, uma forte cooperação entre os diferentes atores, a existência de um plano estratégico e formação.

Esta Visão foi ilustrada por uma das participantes da Tertúlia e apresenta-se na figura abaixo.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

As principais conclusões da discussão de grupos sobre a Visão proposta para o Montado do Sítio de Monfurado foram as seguintes:

A visão apresentada é atualmente bastante consensual e aceite pela maioria dos interessados no Montado e deve ser reforçado que o Montado não é apenas uma estrutura com muitos elementos, mas sim um conjunto de relações e fluxos entre estas diferentes componentes.

Foi sugerido que se acrescentasse à visão, de forma mais explícita a componente humana, diretamente relacionada com a valorização do Montado. Outro aspeto a acrescentar é a necessidade da existência de extensão rural numa ótica de capacitação de quem trabalha com o Montado. Realçar ainda a importância da mudança de mentalidades e também a importância da fertilidade dos solos e da existência da biodiversidade "adequada", positiva e que permite a realidade do pastoreio. Foi ainda sugerido que se acrescentasse às valências do Montado a bolota por ser um elemento fundamental do Montado.

Houve um grupo que chamou a atenção de que, na visão proposta falta uma referência à escala temporal dos diferentes processos que ocorrem no Montado. Muitas das decisões de gestão que se tomam num determinado momento no contexto do ecossistema Montado, tem normalmente consequências importantes "boas ou más" no longo prazo.

Foi feita uma chamada de atenção para o facto de o declínio do Montado não estar apenas relacionado com intensificação mas poder estar também relacionado com outros fatores como por exemplo alterações climáticas, doenças das árvores, etc.

Noutro grupo foi salientado que é importante adicionar à Visão as políticas agrícolas, em particular as que são aplicáveis ao Montado. A importância de uma medida designada por "result based schemes", ainda não

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

existente em Portugal, mas que já está em prática em alguns estados membros (foi referido o exemplo do "The Burren" na Irlanda) foi referida como possível de desenvolver para o caso do Montado. Foi ainda dito que este tipo de medida exige uma relação intensa entre os agricultores a investigação e a administração e que requer tempo para ser desenvolvida e implementada. Foi sugerido que um caminho poderá ser manter agroambientais simples, de base e depois haver agricultores que vão mais longe e que podem estar integrados em medidas "result based schemes" que premeiam resultados. **Ficou o repto à Tertúlia de que o Montado poderia ser pioneiro no desenvolvimento de uma medida deste tipo**!

A questão central da criação de uma marca de prestígio Montado foi também abordada e foi referido que existe já uma marca (vitela do Montado, ETG-Especialidade Tradicional Garantida), neste momento inativa, que foi desenvolvida por um pequeno grupo de produtores e que poderia ser agregada com outras marcas de produtos vários sob o "chapéu" de uma Marca de prestígio, mais abrangente do Montado.

3.3. Exemplos de inovação na 1ª pessoa

3.3.1. Desenvolvimento de uma marca – O caso da Sierra de Aracena y Picos de Aroche

Elvira Porres foi a primeira convidada a partilhar a experiencia de criação e desenvolvimento de uma marca territorial – Marca Parques Naturales, que foi criada pela administração regional (Junta da Andaluzia) e que foi implementada no Parque Natural de Aracena y Picos de Aroche pela GDR Syapa (ver diapositivos da apresentação abaixo e vídeos em duas partes).

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Este modelo de marca é útil para valorizar um território, mas pode não ser o mais adequado para a valorização dos produtos no mercado.

3.3.2. "Projetos autónomos" e "Programa Partilhar as Colheitas" – o caso da Herdade do Freixo

O produtor Alfredo Sendim iniciou a sua apresentação utilizando uma figura para contextualizar o percurso da Herdade do Freixo do Meio e os princípios que hoje norteiam toda a atividade naquela herdade – Imagine-se que um bocado de terra é um automóvel hibrido que pode funcionar com combustível externo mas também com uma bateria recarregável. A bateria representa o solo, que se for sempre carregada, garante a autonomia do sistema. Há sempre a hipótese do sistema funcionar com recurso a combustíveis externos, mas com custos muito mais elevados e como tal sem viabilidade a longo prazo. Manter e criar fertilidade do solo exige um investimento, que é maior inicialmente, mas que uma vez "carregada a bateria" permite um equilíbrio que é o objetivo pretendido.

Os exemplos de estratégias inovadoras apresentadas foram os projetos autónomos e as colheitas partilhadas.

A Herdade do Freixo do Meio acolhe e alberga pequenos projetos independentes, de produção variada que vão desde a produção de mel até uma cozinha industrial, todos ligados ao ecossistema Montado. Este tipo de sinergia implica o respeito por regras pré-estabelecidas muito claras, coordenação e acordos transparentes. São projetos que não implicam um aumento de rendimento direto do Freixo do Meio, porque não há arrendamento, mas desenvolvem atividades complementares com efeitos benéficos por exemplo ao nível da fertilidade do solo e da biodiversidade para quem os acolhe. Neste momento estão a funcionar no Freixo de Meio 8 projetos autónomos que para além dos benefícios de complementaridade à atividade da própria herdade (ex: polinização no caso das abelhas, melhoria da fertilidade do solo no caso de projetos de agricultura) contribuem para a presença de mais pessoas na herdade o que tem um efeito na diminuição de furtos que são atualmente um problema nas herdades do Alentejo.

O segundo exemplo de estratégia inovadora apresentado foi o **programa colheitas partilhadas**. O programa partilhar as colheitas da herdade do Freixo do Meio é um programa CSA (community supported agriculture): refere-se a uma comunidade de produtores e consumidores (neste caso designados por utilizadores porque partilham os benefícios e os riscos da produção). Este programa permite aos utilizadores ter acesso semanal aos produtos biológicos frescos, produzidos, colhidos e preparados a pensar em cada um dos seus destinatários, pagando o preço justo. Implica ainda a disponibilidade do produtor em

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

ter as portas abertas e permitir ao consumidos conhecer "in loco" a forma de produzir cada um dos produtos adquiridos. Existe assim um compromisso escrito de partilha de riscos entre produtor e consumidor. Neste momento a Herdade do Freixo do Meio partilhas as suas colheitas (produtos de origem vegetal e animal) com 100 famílias, maioritariamente em Lisboa, de forma continuada, que representam um volume total de cerca de 6000 euros mensais.

Os vídeos pode ver visto aqui e aqui.

3.3.3. Comercialização de produtos diferenciados- O caso do Solar da Giesteira

O produtor Joaquim Freixo é simultaneamente gestor de uma herdade e de uma empresa que tem o objetivo de comercializar maioritariamente os produtos dessa mesma herdade.

"A mudança de mentalidades é necessária. É lenta, porque tudo no nosso Alentejo é lento. A primeira coisa que temos que nos consciencializar é do valor que temos em mãos. O ecossistema Montado é único no mundo e gera produtos únicos. Temos que tomar consciência desta realidade e fazer por ela, porque essa é uma responsabilidade que temos relativamente às próximas gerações."

O nosso desígnio como responsáveis por pedaços deste território é ter a capacidade de criar marcas próprias. Para tal é necessário que exista uma identidade própria e um fator diferenciador. Estas condições estão satisfeitas no ecossistema Montado, como tal o Solar da Giesteira tentou seguir este ideal.

Um pequeno grupo de herdades (maioritariamente relacionadas familiarmente) que produzem bovinos e ovinos de carne, em sistema extensivo sob montado no Sítio de Monfurado, alimentados por pastagens, forragens e bolota comercializa a carne produzida através do Solar da Giesteira que é uma empresa criada pelo proprietário da Herdade Solar da Giesteira. Os animais abatidos semanalmente são comercializados sob encomenda (de partes e cortes específicos) realizada no sítio da internet do solar da giesteira ou por telefone. A entrega é feita ao domicílio de forma personalizada. Outros produtos cuidadosamente selecionados, da região, são adicionados às entregas em resposta a necessidades expressas pelos clientes. Este sistema de comercialização permite absorver as margens de lucro que vão normalmente para os intermediários.

Voltou a ser frisada a necessidade de valorizar os produtos, nomeadamente a carne produzida no Montado ainda antes desta sair do território. Foi dado o exemplo do facto da maior parte da vitela que aparece nas grandes superfícies vir do exterior, (vitela taurina de França e Norte de Espanha) e o gado produzido sob Montado no Alentejo não conseguir competir com esse produto, e estar a ser exportado, vivo para o médio oriente, sem valor acrescentado! Este foi mais um argumento sobre a necessidade de criação de uma ou várias marcas.

Os vídeos podem ser visto aqui e aqui.

3.4. Hierarquização e discussão das inovações previamente identificadas

Em sessão plenária foi pedido aos participantes que elegessem, de uma lista alargada de soluções e estratégias inovadoras ou novas formas de rentabilizar o Montado, as três que consideram mais relevantes para a alcançar a Visão discutida anteriormente. O conjunto de inovações proposto resultou de um

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

conjunto de entrevistas feitas a diversos intervenientes no Montado no âmbito do projecto HNV-Link e ainda de uma proposta já feita durante a manhã desta mesma Tertúlia.

Inovação	**Tipo de acção**
Comercialização directa de produtos diferenciados	
Agrupamento da produção de carne (e ou outros produtos do montado) proveniente de várias explorações, em sistema extensivo sob montado, onde o gado é alimentados por pastagens, forragens e bolota, com ou sem acabamento com alimentos concentrados, na própria herdade. Os animais são abatidos regularmente e comercializados sob encomenda (de partes e cortes específicos). As encomendas são feitas on-line ou telefone, não há loja física. A entrega é feita ao domicílio ou em pontos de entrega. Há possibilidade de incorporar nas entregas outros produtos da região, cuidadosamente selecionados, em resposta às necessidades expressas pelos clientes. Este modelo de negócio pode aumentar as margens de lucro para o produtor pela eliminação dos intermediários.	individual/ coletiva
Trabalhar a fertilidade do solo como base para o sistema de produção do Montado	
Produtores em colaboração com especialista em agricultura de conservação colocam em práticas os princípios da agricultura de conservação. Os princípios seguidos são baseados na sementeira directa, devolução de resíduos orgânicos ao solo e aumento da produtividade das pastagens de sequeiro através da correção do solo e uma gestão de pastoreio adaptada.	colectiva
A semana da bolota e ou de outros produtos típicos do Montado	
Durante uma semana, restaurantes e cafés comercializam petiscos confecionados com produtos do Montado. Esta iniciativa é acompanhada com divulgação e pode incluir uma rota de tapas e petiscos. Esta rota é identificada num mapa onde os interessados podem localizar os comerciantes que aderem à iniciativa e onde podem carimbar as especialidades já experimentadas. Mediante o número de carimbos, há ofertas. Esta inovação é baseada na atual iniciativa, a Semana da Bolota. Durante a semana da bolota, restaurantes e cafés em Montemor-o-Novo oferecem refeições e petiscos confecionados com bolota. Esta semana é usada para sensibilizar os habitantes locais e visitantes sobre o valor da bolota na alimentação humana (neste momento a bolota é maioritariamente valorizada para alimentação animal). As escolas são envolvidas nesta campanha pela bolota e há eventos de animação, como "show coking", exibição de produtos realização de caminhadas envolvendo diferentes atores. A herdade do Freixo do Meio começou a iniciativa que, neste momento, é promovida pela Câmara Municipal de Montemor-o-Novo.	colectiva
Sistema de monitorização animal/pastagem no Montado	
Desenvolvimento de uma ferramenta web/móvel para monitorizar a qualidade e disponibilidade das pastagens e os movimentos dos animais usando tecnologias inovadoras (colares GPS). Esta ferramenta está atualmente em desenvolvimento pela Universidade de Évora com a colaboração de um pequeno grupo de agricultores, suportada pelo projecto de investigação Proagrifor.	colectiva

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Inovações	Tipo de acção
Criação de um diálogo regular e estruturado entre intervenientes num determinado tema/assunto/acção	
Iniciativas colectivas requerem liderança, coresponsabilização e dialogo efetivo e eficiente. Assim, pode ser necessário ou desejável criar espaços de diálogo similares às tertúlias do Montado. As Tertúlias do Montado têm o objectivo de criar um diálogo regular e estruturado entre os vários intervenientes ligados ao estudo, gestão e utilização do Montado. As tertúlias são preparadas com base em metodologias participativas em que os objetivos gerais são: 1) criação de um grupo coeso de participantes, 2) Integração de diferentes tipos de conhecimento e interesses, 3) contribuição para a sustentabilidade ambiental, social e económica do montado no Alentejo. Na primeira tertúlia foi construída pelos participantes uma agenda comum com um conjunto alargado de temas de discussão/trabalho que tem vindo a ser seguida desde Abril de 2016. Esta iniciativa do ICAAM, Universidade de Évora já vai na sua nona edição	coletiva
Desenvolvimento de uma marca territorial do Montado	
Utilização de uma marca territorial para valorizar produtos e serviços de uma determinada região associados a um determinado ecossistema - Montado, apoiando as iniciativas empresariais que respeitem o desenvolvimento sustentável, e disponibilizando aos visitantes e ao exterior produtos e serviços diferenciados.	coletiva
Desenvolvimento de uma unidade móvel de abate e processamento de aves	
Desenvolvimento de uma unidade móvel de processamento de aves de capoeira para operar no Alentejo. Exemplo disso é o projecto submetido como um grupo operacional ao PDR2020. Este projeto, liderado pelo ICAAM/UE, responde à necessidade de uma solução para o principal constrangimento para a produção de aves de capoeira de pequena escala (não industrial) - o abate e o processamento das carcaças.	coletiva
Modelo de negócio multifuncional no Montado	
Exploração das várias valências do Montado numa só propriedade. Exemplo: Herdade da Serrinha. Um produtor do Sítio de Monfurado que evoluiu da tradicional produção de cortiça e de gado bovino em regime extensivo para a gestão multifuncional do Montado. Tirando partido dos valores naturais da região (Natura 2000), dos produtos alimentares de alta qualidade produzidos na herdade (vitela, borrego, porco alentejano de Montanheira e seus produtos curados, galinhas, frangos, patos e hortícolas) e das capacidades de gestão hoteleira da sua familia, o produtor adicionou ao seu modelo de negócio uma pequena unidade de turismo rural (acessível internacionalmente através de várias plataformas de reserva na internet. Os seus factores de diferenciação são os valores patrimoniais naturais e culturais da herdade e arredores e os produtos alimentares locais (da herdade) de elevada qualidade e rastreáveis utilizados para as refeições dos hóspedes.	individual
Abrir as portas a projectos autónomos desenvolvidos por outros em paralelo com a utilização corrente	
Há diversas actividades que podem ocorrer em paralelo com a utilização corrente de uma propriedade e que podem ser realizadas por outros agentes que não o proprietário ou gestor. Esta sinergia implica coordenação e acordos transparentes. Exemplo: Herdade do Freixo do Meio. A Herdade do Freixo do Meio acolhe e alberga pequenos projetos de produção, ligados ao ecossistema Montado, independentes, sob certas regras, e apoia a comercialização dos seus produtos.	coletiva
Protectores para a regeneração de árvores	
A falta de regeneração no Montado é um problema reconhecido por todos. Não existe uma solução unânime para proteger as pequenas árvores dos animais que pastam no sub-coberto do Montado. Uma das soluções proposta são protetores espinhosos artificiais (protector cactus). Esta possível solução é apresentada como capaz de proteger as árvores e dissuadir os animais por ter espinhos na zona de possível contacto com animais. Os protectores têm um custo anunciado entre 6,5 e 16,5 euros de acordo com as dimensões. Os fabricantes argumentam que tem um custo em material e instalação inferior aos tradicionais protetores de malha eletrosoldada.	Individual
Partilha de colheitas	

Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Para os diferentes produtos do montado é criado um sistema de cotas em que os produtores e consumidores partilham a produção, tal como os riscos. Um exemplo desta atividade é o programa partilhar as colheitas da herdade do Freixo do Meio. Trata-se de um programa CSA (community supported agriculture: refere-se a uma comunidade de produtores e consumidores que partilham os benefícios e os riscos da produção). O programa Partilhar as Colheitas do Freixo do Meio permite ter acesso semanal aos produtos biológicos mais frescos, produzidos, colhidos e preparados a pensar em cada um dos seus destinatários, pagando o preço justo.	Coletiva
Valorização da paisagem do Montado com a implementação de eventos na paisagem	
Encontrar atividades que permitam usufruir do potencial cénico do montado. Exemplo destas atividades é o festival SAFIRA - Festival de Artes na Paisagem, concebido em estreita ligação com o meio natural que lhe serve de suporte e inspiração. A paisagem e os elementos que a definem (relevo, vegetação, luz, sombra, água, etc.) constituem a essência do evento e o ponto de partida para o trabalho de modelação espacial que dá origem aos vários pontos de interesse existentes no recinto, onde se desenrolam os espetáculos e todas as outras atividades. Para além do palco principal, onde decorrerem as atuações noturnas, vários outros espaços foram "desenhados" – em função das especificidades do ecossistema e da paisagem local – para acolher eventos nas diferentes horas do dia, o bosque, de manhã, a arena e o vale, ao fim da tarde. A beleza da paisagem alentejana constitui o pretexto e o mote do Festival, fornecendo os recursos e o "pano de fundo" que inspiram as obras, os espetáculos, e os momentos de lazer.	Coletiva
Medida agroambiental – Pagamentos Natura	
A medida 7.3.1 de pagamentos Natura foi introduzida para apoiar a manutenção de práticas agrícolas que são essenciais para a preservação de valores naturais nos sítios Natura 2000. Este pagamento depende de restrições específicas sobre o uso da terra agrícola listadas na legislação nacional apropriada. Existem dois tipos de áreas de acordo com o nível de restrições (com restrição de não-arborização de terras agrícolas (tipo 1) e tipo 1 mais restrição à intensificação da atividade agrícola (tipo 2 - caso do Sítio de Monfurado)). Os pagamentos são feitos de acordo com os tipos e o tamanho total da superfície elegível, variando entre 24 e 40 euros / ha para o tipo 2.	Individual
Medida agroambiental – Pastagem extensiva: suporte à manutenção do sistema agro-silvo-pastoril	
A medida 7.7.2 destina-se a apoiar as áreas com pastoreio extensivo sob Montado (*Q. suber, Q. rotundifolia e Q. coccifera*). Este apoio financeiro depende de práticas de pastoreio específicas e varia com a área elegível entre 15 e 50 euros por hectare, com pagamentos adicionais quando os compromissos de proteção de regeneração natural e uso de corta matos em vez de mobilizações do solo para controlo de vegetação.	Individual
Medida agroambiental – Suporte Zonal com pagamentos Natura 2000	
No final dos anos 80, uma área muito importante para a conservação de aves estepárias, no município de Castro Verde, foi adquirida pela indústria da pasta de papel para plantar eucalipto. O desaparecimento eminente de um ecossistema tão importante conduziu a uma reação conjunta de várias instituições públicas e privadas lideradas pela Liga para a Proteção da Natureza (LPN) e incluindo o Município de Castro Verde e a Associação de Agricultores de Campo Branco. Os esforços unidos resultaram em: (i) a interdição de arborização da região em causa através de mecanismos municipais; (ii) submissão de um projeto LIFE para aquisição de parte das terras agrícolas pela LPN e (iii) a apresentação de uma proposta para a criação de um plano zonal para Castro Verde pela Associação dos Agricultores do Campo Branco, que se tornou o principal instrumento de conservação da natureza para essa área.	Individual
Medida Agroambiental – "Results based schemes"	
Medida agroambiental ainda não existente em vigor em Portugal. O incentivo económico é dado ao resultado obtido pelo agricultor e não ao processo implementado pelo mesmo. O resultado premiado é normalmente um indicador "ambiental".	Individual

Após ter sido dado um período de 15 min a todos os participantes para que pudessem examinar as descrições sumárias das inovações expostas numa parede, seguiu-se a votação. Cada participante teve

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

acesso a 3 votos para serem utilizados na mesma ou em diferentes inovações. Os resultados obtidos são apresentados no gráfico abaixo:

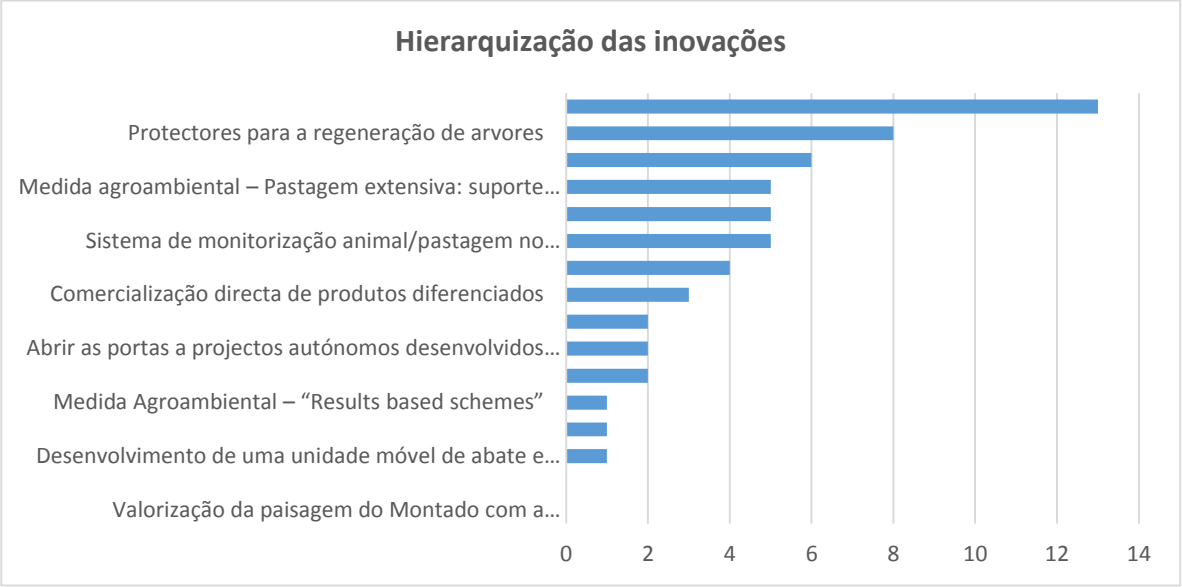

As 3 inovações mais votadas foram:

1. **Trabalhar a fertilidade do solo como base para o sistema de produção do Montado;**
2. **Protetores para a regeneração de árvores;**
3. **Desenvolvimento de uma marca territorial do Montado**

De seguida, os grupos discutiram, de acordo com um guião de perguntas fornecido (apenas para uma inovação por grupo) os passos necessários para colocar em prática cada uma das três inovações consideradas mais relevantes.

3.3. Apresentação dos resultados e conclusões das discussões de grupo

3.3.1. Trabalhar a fertilidade do solo como base para o sistema de produção do Montado

***Obstáculos externos e internos à implementação desta inovação**:*

Os principais obstáculos identificados relativamente à adoção de práticas de melhoria da fertilidade do solo foram a quase inexistência de serviço de extensão rural, que é ainda agravada pela tendência crescente para o desaparecimento dos "Agrónomos de campo".

A inexistência de parcelas experimentais de campo que permitam a realização de ensaios experimentais de longo prazo foi também identificada como um obstáculo importante para fornecer informação que permita a existência de soluções de melhoria da fertilidade do solo para diferentes realidades de campo.

O que podemos fazer para contribuir para a implementação/expansão desta inovação?

Organizar pequenos colóquios de campo dedicados ao tema do melhoramento da fertilidade do solo.

Os produtores presentes neste grupo propõe-se a estimular as associações de produtores a que pertencem a dedicar-se mais a temática de técnicas de melhoramento da fertilidade do solo e a

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

organizar ações de aconselhamento técnico e visitas de campo no sentido de disseminar conhecimento e sensibilizar outro produtores para a temática da fertilidade do solo.

3.5.2 Protetores para a regeneração de árvores

Como expandir a utilização desta inovação:

É necessário sensibilizar os produtores para proteger a regeneração, uma vez que disso depende a "longevidade" e a manutenção do Montado. Talvez essa sensibilização só seja eficaz através de incentivo financeiro do estado. Um exemplo existente mas que teve pouco sucesso é o de uma medida agroambiental de apoio ao pastoreio em extensivo, que depois tem um apoio extra quando há proteção ao renovo.

Obstáculos externos e internos à implementação desta inovação:

Para que se possa desenhar uma medida agroambiental que estimule a proteção do renovo, é necessário que haja estudos científico que suportem e justifiquem a sua necessidade, porque disso depende a sua eventual aprovação pela Comissão Europeia.

O que podemos fazer para contribuir para a implementação expansão desta inovação?

Propor indicadores que possam permitir aos serviços públicos controlar a regeneração em campo. Essa seria uma forma de estimular o uso de protetores da regeneração. Exemplos avançados foram a contagem periódica do número de árvores novas numa determinada área ou o uso de fotografias georreferenciadas inseridas num sistema de monitorização do montado ou ainda a medição da altura da pastagem para servir como indicador da intensidade de pastoreio.

3.5.3. Desenvolvimento de uma marca territorial do Montado

Como expandir a utilização desta atividade/inovação?

Relativamente ao desenvolvimento de uma marca de prestígio do Montado o principal objectivo seria criar maior visibilidade para o exterior e garantir um chapéu relativo ao sistema Montado que incluísse todos os produtos e serviços. Esta marca de prestígio seria muito importante para a promoção do sistema Montado para o exterior e em simultâneo de consciencialização interna da singularidade do sistema Montado.

Uma marca deste tipo, abrangente e relativa ao sistema, não substitui as marcas próprias e aquelas relativas às denominações de origem que coexistiriam com a marca de prestígio.

A marca associada ao ecossistema Montado, deverá ser desenvolvida por uma entidade intermédia, como por exemplo uma associação de desenvolvimento local. Discutiu-se ainda a vantagem de esta marca ser desenvolvida e associada à candidatura do Montado a Património da Humanidade (Unesco), no sentido de que seria uma oportunidade de ganhar visibilidade e promoção.

Obstáculos externos e internos à implementação desta inovação:

- Dificuldade de cooperação entre produtores, muitas vezes resultante da atitude individualista.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

- Dificuldade em conseguir demonstrar a existência de valor acrescentado, por esta marca, aos produtos do Montado.
- A marca de prestígio Montado deverá servir fundamentalmente para beneficiar o conceito do Montado e o seu território.
- Dificuldade em articular o desenvolvimento da ideia de marca com a candidatura a património da humanidade. A informação disponível é de que a candidatura do Montado a património universal foi já inscrita na lista indicativa pelo estado português, para um território que representa cerca de 1/5 da área de Montado em Portugal. Foi ainda sugerido que para o caso do Montado, poderia ser mais interessante uma candidatura a património intangível, que não está necessariamente associado a um território, mas poderia estar associada à forma de gerir os recursos neste sistema. Assim, será interessante discutir o que é que uma marca poderia acrescentar que a eventual classificação como património da humanidade não vai acrescentar. Seria necessário construir um caderno de encargos que definisse os critérios de inclusão dos Montados nesta mesma marca.

O que podemos fazer para contribuir para a implementação expansão desta inovação?

O grupo concluiu que podia contribuir para juntar vontades de várias instituições que deveriam estar envolvidas e empenhadas na criação de uma marca de prestígio do Montado, nomeadamente a Direção Regional de Turismo, Candidatura do Montado a Património da Humanidade, Entidade que gere processos de certificação e Associações de Desenvolvimento local. Foi ainda realçado que uma marca deste tipo deverá ter sempre o nome Alentejo associado na sua designação, porque apenas Montado é uma denominação largamente desconhecida fora do Alentejo.

Porque este grupo tinha na sua maioria elementos vindos da Universidade, os participantes consideraram que podem contribuir para a criação da Marca através da identificação de critérios que definam o que é que é considerado como ecossistema Montado HNV que deverá ser representado e comunicado por esta marca. Ficou a sugestão de que poderia haver uma próxima tertúlia para discussão dos critérios de inclusão a considerar para o desenvolvimento da marca de prestígio Montado.

5. Próximos passos

Terminada a discussão definiu-se o conteúdo da próxima Tertúlia que acontecerá em setembro e será preparada em conjunto com o Gabinete de Planeamento e Políticas do Ministério da Agricultura. O objetivo da próxima Tertúlia será o de delinear em conjunto, uma medida agro-ambiental capaz de contribuir para a gestão sustentável do Montado como um sistema agro-silvo-pastoril de elevado valor natural. Aproveitando as valências de todos os participantes a ideia será compreender como uma medida pode ser desenvolvida em conjunto. A reflexão irá incluir a discussão de como pode ser posta em prática e como será feita a aferição dos resultados no terreno.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

6. Avaliação

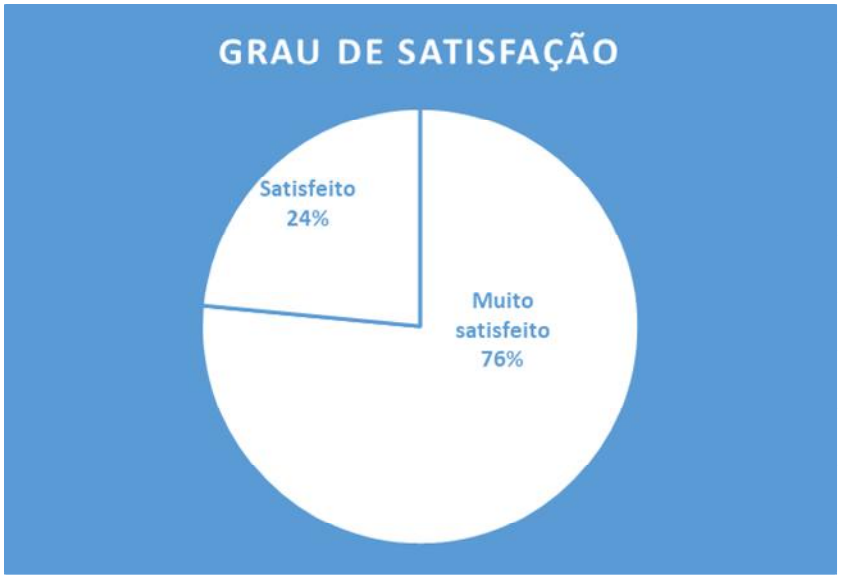

Comentários:

- Formato testemunho e não tanto de apresentação.

- Penso que 3 h de duração e maior frequência seria talvez mais efetivo.

- Depois desta está difícil superar…eheheh

- Começar mais cedo (tipo 9h30) para dar mais tempo à discussão.

- I thought the workshop was very well planned. Na impressive mix of short talks, focused discussions, unofficial/social interactions (lunch) and solution-based interactive activities (the prioritization of innovations)

- Continuar que depressa se chega lá.

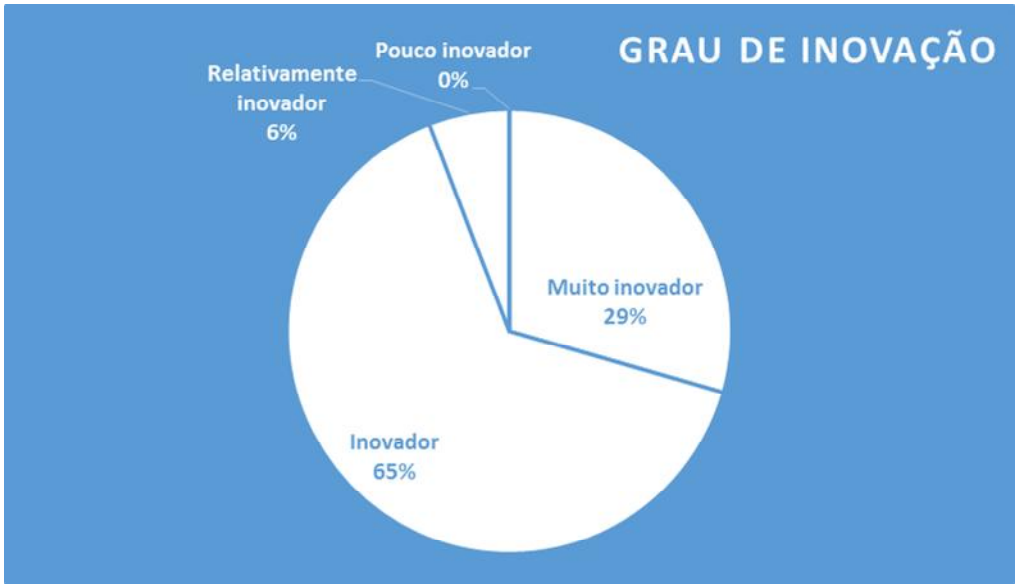

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

- Envolvimento participativo de actores muito diversos.

- As intervenções e o facto de ser ter abordado a "inovação", foram muito bem conseguidas. Tanto o Alfredo como o Joaquim, aliado ao facto de termos o João nas agroambientais foram muito elucidativas.

- Alternativas à solução normal de trabalho

- Conseguimos concretizar soluções.

- The innovation is in the diversity of activities that toke place. The multiple interactions really help people feel comfortable enough to speak out (even when foreign).

- Pequenos grupos de discussão

- Inovar é enfrentar as questões

Dos 17 participantes que responderam ao questionário, todos consideraram este um formato adequado de comunicação entre os intervenientes. Os comentários deixados foram:

- O mesmo, com apresentação de experiências talvez com mais tempo para reflexão conjunta sobre cada experiência

- Na minha opinião esta foi a Tertúlia mais interessante e com participantes muito experientes.

- Não (possivelmente demasiado longa)

- Julgo que deveria ser possível dar mais tempo para as discussões. Ficaram sempre algumas intervenções por fazer.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

ANEXO A: Metodologia utilizada nas Tertúlias do Montado

As Tertúlias do Montado são organizadas com base em metodologias participativas. Estas ferramentas fazem parte de um processo global em prol de uma sociedade interventiva e construtiva. Como tal, é primordial garantir que:

- A sessão é facilitada por profissionais e, desta forma, construir uma estrutura de discussão construtiva e equitativa,
- A sessão segue um programa e uma estrutura previamente preparada,
- O programa e estrutura são disponibilizados aos participantes prévia e atempadamente (1 semana antes da data da próxima reunião),
- É fundamental o cumprimento do tempo estipulado para a sessão. Como tal, deve ser frisado a necessidade de rigor na hora de início e final da sessão. Este comportamento simboliza respeito pelos participantes que se esforçam por chegar a horas e disponibilizar o tempo requisitado. O respeito e valorização do tempo disponibilizado motivam a participação em sessões futuras.

Aspetos deontológicos:

- O facilitador apresenta a formação adequada e realiza ações de formação contínua no sentido de melhorar as suas aptidões e formação necessária para a execução desta tarefa,
- O facilitador não representa, defende ou aconselha nenhum dos participantes. Não toma partido ou favorece nenhuma das partes envolvidas,
- Durante a Tertúlia todos os interesses dos participantes são considerados na medida por eles desejada.

Formas de funcionamento da Tertúlia:

- As sessões são momentos de **aprendizagem mútua**. Para além dos resultados que se pretendem obter, o objetivo é o estabelecimento de um processo efetivo de estabelecimento de diálogo social.
- O processo é **transparente e quantificável**, para isso:

- A estrutura de cada sessão é previamente preparada pela equipa organizadora, contudo, qualquer questão ou sugestão alternativa de funcionamento deve ser considerada,
- Quando não há consenso na forma como proceder é feita uma votação[1],
- Toda a informação e decisões são trabalhadas de forma agregada. Em nenhum momento a organização identifica uma contribuição a título individual. Se alguém do grupo pretende perceber a perspetiva de uma determinada instituição deve aborda-la fora das sessões da Tertúlia do Montado,
- As sessões são gravadas e fotografadas (com autorização de todos os participantes) e há um relatório dos resultados obtidos.

O processo é interativo e progressivo ou seja, os resultados obtidos podem não ser finais. Se existirem ou surgirem questões é sempre possível retroceder e rever o trabalho feito. Apenas quando o conteúdo da discussão estiver de acordo com a maioria dos envolvidos é que se considera válido esse conteúdo.

[1] A votação que é feita em cada sessão serve apenas para garantir a prossecução dos objetivos da sessão e nenhuma decisão do grupo é considerada como a decisão de elementos não presentes.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Annex 3

Dalmatian Islands Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

17. srpnja 2017.

Inovacije za visoko vrijedne poljoprivredne površine na otocima

Izvještaj sa seminara održanog na području učenja ''Dalmatinski otoci'' u sklopu projekta HNV-Link

Ovaj projekt financiran je od strane Europske unije u sklopu programa Obzor 2020 pod brojem ugovora 696391

Autori

Goran Andlar	Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Marija Roglić	Lokalna akcijska grupa ''LAG 5''
Slađana Pavlinović Mršić	Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu

Audio zapis

Sani Sardelić	Gradski muzej Korčula

Sudionici

Organizacija	**Sektor**	**Područje (otok)**	
Filip Bubalo	4 GRADA - Dragodid	Civilni	Hvar
Milan Vojinović	Rasadnik Anemona	Privatni	Korčula
Dubravka Šerković	Slow Food Pelješac	Civilni	Pelješac
Dragan Medan	LAG 5	Civilni	Mljet
Tanja Stanić	Mala sirena	Civilni	Pelješac
Sani Sardelić	Gradski muzej Korčula	Javni	Korčula
Jelena Petrov	JU RERA SD	Javni	Splitsko-dalmatinska županija
Nastja Logar	Sunce	Civilni	Split
Goran Andlar	Agronomski fakultet	Znanstveni	Zagreb
Antonio Morić Španić	CRO GIS	Civilni	Split
Vlaho Komparak	OPG Vlaho Komparak	Privatni	Korčula
Vjeran Filippi	Restoran /LAG 5	Privatni/civilni	Korčula
Dijana **Marović**	Eko Škoj	Privatni	Korčula
Marija Roglić	LAG 5	Civilni	LAG 5
Slađana Pavlinović Mršić	Ekonomski fakultet	Znanstveni	Split
Pamela Tanjić	LAG Škoji	Civilni	LAG Škoji

Sažetak

U sklopu provedbe projekta Obzor 2020 ''Poljoprivreda na područjima velike prirodne vrijednosti: učenje, inovacije i znanje'' **14. srpnja 2017**. godine **u gradu Korčuli** održan je seminar na temu visokovrijednih poljoprivrednih površina na otocima. Seminar su otvorili predsjednik LAG-a 5 Vjeran Filippi i gradonačelnik grada Korčule Andrija Fabris. Na seminaru su sudjelovali predstavnici znanstvenog, javnog, privatnog i civilnog sektora koju su u sklopu radnih sesija diskutirali o rezultatima do sada provedenih istraživanja u sklopu projekta te raspravljali o elaboraciji, mogućnostima i ograničenjima provedbe vizije visokovrijedne poljoprivrede na otocima. Definirana je vizija visokovrijedne poljoprivrede na otocima. ***Očuvan mozaični krajobraz kao rezultat sprege poljoprivrede niskog intenziteta i ruralnog turizma temeljenog na lokalnim resursima i vrhunskim proizvodima***.
Istaknuto je kako se mora pristupiti identifikaciji poljoprivrednih i vezanih djelatnosti prepoznatog potencijala koji će postati nositelj afirmacije PPVPV- a koji je temeljen na inventarizaciji postojećih resursa, stanju tržišta i primjerima dobre prakse. Na taj način će se doprinijeti argumentiranju ekonomskog potencijala očuvanja mozaičnog krajobraza.

Slika 1 Seminar ''inovacije za visokovrijedne površine na otocima'', Korčula, 17.07.2017.

Poljoprivreda velike prirodne vrijednosti

Poljoprivredno zemljište velike prirodne vrijednosti (PPVPV) sastoji se od onih područja u Europi gdje je poljoprivreda glavni način (najčešće dominantni) uporabe zemljišta i gdje se ta poljoprivreda podržava ili je povezana sa velikom raznolikošću vrsta i staništa ili prisustvom vrsta koje su od posebnog interesa za očuvanje u Europi, ili i jedno i drugo (Andersen et al, 2003).

Koncept poljoprivrede visoke prirodne vrijednost odnosi se na povezanost između određenih vrsta poljoprivrednih aktivnosti i pripadajućih okolišnih rezultata, uključujući visoke razine bioraznolikosti i prisutnost okolišno vrijednih staništa i vrsta. Poljoprivreda visoke prirodne vrijednosti (PPVPV) stoga je ključan indikator za procjenu utjecaja politika i potpora koje se na zaštitu i unaprjeđenje biološke raznolikosti, staništa i ekosustava ovisnih o poljoprivredi i tradicionalnim ruralnim krajobrazima (Eurostat, n.d.).

Razlikujemo 3 osnovna tipa PPVPV:

Tip 1: poljoprivredno zemljište s velikim udjelom poluprirodne ili prirodne vegetacije

Tip 2: poljoprivredno zemljište s mozaikom staništa i niskim intenzitetom korištenja zemljišta

Tip 3: poljoprivredno zemljište na kojem obitavaju rijetke vrste ili veliki udio europskih i svjetski populacija (Kazakova, Stefanova, & EFNCP, 2010)

Poljoprivreda velike prirodne vrijednosti na otocima

Područje učenja ''Dalmatinski otoci'' projektom je definirano kao područje koje pokriva teritorij LAG-a Brač, LAG-a Škoji i LAG-a 5.
Svaki od otoka obuhvaćenih ovim projektom ima svoje specifičnosti no ima i zajedničke karakteristike te srodne tendencije koje su svima zajedničke. Kao posljedica prenapučenosti obale otoci su u 19-om stoljeću poljoprivredna oaza novom stanovništvu. Transformacija otočnog krajobraza u 19. stoljeću može se pratiti u terasiranju nepreglednih površina padina i širenju vinograda. Kao posljedica izolacije i samodostatnosti intenzivnost poljoprivredne proizvodnje gotovo se na svakom većem otoku na svojstven način manifestirala u iznimnoj krajobraznoj raznolikosti te svojstvenosti suhozidnih i drugih tehnika poljoprivredne obrade tla (Andlar, 2012). Kada govorimo o otocima u kontekstu visokovrijedne poljoprivrede ona se ocrtava u tipu 2 i mozaičnoj poljoprivredi koja je okarakterizirana ispreplitanjem pašnjaka,

vinograda, maslinika, šuma, oranica i livada te autarkičnoj poljoprivrednoj proizvodnji niskog intenziteta.

Slika 2 Janjina (poluotok Pelješac) 1940-ih (izvor: http://www.janjina.croatia1.com

Slika 3 Janjina (poluotok Pelješac) 2017. (izvor: Google Maps)

PPVPV tipa 2 na ovom području ocrtava se kroz prisutnost polu-prirodne vegetacije i odrasta, korištenja zemljišta i poljoprivrednih praksi koje potiču bioraznolikost i prisutnost mozaičnog krajobraza na širem području. Poljoprivreda visoke prirodne vrijednosti povezana je s prilagodbom poljoprivrednih praksi krajobrazu. Obzirom na geomorfologiju i poljoprivredne aktivnosti na otocima PPVPV se ocrtava u mozaiku s poljoprivredom niskog intenziteta za koju

su karakteristična mala polja i raštrkane poljoprivredne parcele s povrtnjacima, maslinicima, voćnjacima i vinogradima, obično na terasama ograđenima suhozidima (Abdessater et al, 2017).

Slika 4 Otok Brač, područje između obalnog poteza od Postira do Pučišća (Izvor: Andlar; 2012)

Poljoprivreda visoke prirodne vrijednosti kao koncept upisana je u europsku i nacionalnu legislativu te su za nju predviđene potpore:

> *U okviru Mjere 4 Programa ruralnog razvoja (Ulaganja u fizičku imovinu), postoji operacija 4.4.1 koja se odnosi na neproizvodna ulaganja vezana uz očuvanje okoliša. Kroz ovu operaciju moguće je financirati cijeli niz ulaganja*

koja su usmjerena na očuvanje prirode, uključujući i ulaganje u podizanje suhozida.

U Mjeri 10 Programa ruralnog razvoja bit će uvedena operacija za održavanje suhozida. Kroz nju će biti moguće dobiti potporu za redovito održavanje već postojećih suhozida. Od korisnika ove potpore tražit će se da redovito održava suhozid tako da ga čisti od drače i ostale vegetacije koja ga obrasta, te da redovito popravlja dijelove urušenog suhozida (urušavanje uslijed kretanja stoke, snažnih vjetrova i sl.). Pri popravljanju urušenih dijelova suhozida, neće biti dozvoljeno koristiti vezivo (cement, vapno i sl.). Također, neće biti dozvoljeno koristiti pesticide unutar pojasa 2 m od zida (Karoglan, Darko, & Kazalo, 2016).

Lokalne razvojne strategije LAG-a Brač, LAG-a Škoji i LAG-a 5 temelje se na istim vrijednostima i tradiciji kao i koncept PPVPV nadograđujući ga očuvanom kulturnopovijesnom baštinom i održivim turizmom temeljenom na tradiciji i održivom razvoju.

Vizija LAG-a Brač navodi:

Brač je jedinstven, za život, rad i posjet privlačan otok poduzetnih ljudi, organizacija i uprave koji pojedinačno i suradnjom doprinose očuvanju, promicanju i ***održivom korištenju svih vrijednosti otoka*** *i unapređenju kvalitete života i boravka svih njegovih stanovnika i posjetitelja.* ***Održivo gospodarstvo*** *otoka temelji se na mudrom povezivanju tisućljetne tradicije i suvremenog stvaralaštva, bogate kulturne i prirodne baštine i inovativnog poduzetništva, te zdravih mediteranskih poljoprivrednih i drugih* ***tradicionalnih proizvoda****, s* ***održivim****, cjelogodišnjim* ***turizmom*** *posebnih interesa* (LRS LAG Brač 2016).

Vizija LAG-a Škoji navodi:

Mi smo gospodarski i društveno razvijeno područje zadovoljnih, obrazovanih stanovnika, u središnjoj Dalmaciji, mirisno i osunčano, s tisućljetnom

tradicijom ***očuvane kulturno povijesne baštine i mediteranskih krajolika*** (LRS LAG Škoji, 2014).

Vizija LAG-a 5 navodi:

LAG 5 zajednica je s konkurentnom poljoprivredom i čitavim gospodarstvom koja svoj razvoj temelji na ***tradicijskim vrijednostima i održivom razvoju*** (LRS LAG 5, 2016).

Ciljevi projekta ''Poljoprivreda na područjima visoke prirodne vrijednosti: učenje, inovacije i znanje

Slika 5 Područje učenja ''Dalmatinski otoci''

Cilj projekta ''Poljoprivreda na područjima visoke prirodne vrijednosti: učenje, inovacije i znanje'' koji se financira u sklopu programa Europske unije za istraživanje i inovacije ''Obzor 2020'' jeste zagovaranje teritorijalnog pristupa za razvoj održive poljoprivrede i zaštite bioraznolikosti kroz razvoj i korištenje europske mreže koja će kreirati jači i dinamičniji lanac inovacija za bavljenje poljoprivredom na područjima visoke prirodne vrijednosti.

Na nacionalnoj razini cilj je kreiranje fokusne skupine koju će činiti predstavnici znanstvenog, civilnog, javnog i privatnog sektora koji će se zagovarati za valorizaciju mozaičnog poljoprivrednog krajolika na otocima (PPVPV tipa 2) kao temelja za spregu poljoprivrede i

održivosti s jedne strane te razvoja i očuvanja održive poljoprivrede i turizma na otocima, s druge.

Rezultati istraživanja: postojeće stanje i tendencije sustava

U sklopu provedbe projekta izrađena je Osnovna analiza stanja koje je identificirala postojeće stanje i strukturu korištenja poljoprivrednih površina kao i četiri glavna razdoblja koja su označila prekretnicu u načinu korištenja i obrade poljoprivrednih površina na području učenja ''Dalmatinski otoci''. Na temelju analize dostupne primarne i sekundarne literature izrađen je povijesni prikaz stanja poljoprivrede, poljoprivrednih praksi i površina u razdoblju prve industrijalizacije pa do danas. Analiza je pokazala razvojne tendencije i prepreke koje su zajedničke cjelokupnom području usprkos izuzetnoj specifičnosti svakog otoka koji je obuhvaćen ovim istraživanjem.

Područje učenja Dalmatinski otoci koje obuhvaća područje LAG-a Škoji, LAG-a Brač i LAG-a 5 dio je mediteranskog bazena u kojoj je sprega između čovjeka i prirode izuzetno jaka. Krajobraz dalmatinskih otoka vrhunac je raznolikosti, prepoznatljivosti te zastupljenosti antropogenog utjecaja. Krajobraz je to koji svoju pojavnost temelji na kontinuiranu balansiranju antropogenih i prirodnih procesa te koji su svjedočanstvo tradicionalne kulture i društveni zapis određenog vremena (Andlar 2012, 1).

Bitno je istaknuti da prilikom prikupljanja podataka za povijesni slijed, a zbog višestrukog mijenjanja administrativnih granica općina tijekom pojedinih razdoblja, nije bilo moguće prikupiti točne podatke za pojedini otok već je temeljem dostupnih podataka prikazan trend područja u pojedinim razdobljima i glavne posljedice koje su zajedničke cjelokupnom području

Slika 6 Hodogram istraživačkih aktivnosti provedenih na području učenja Dalmatinski otoci

istraživanja. Isti pristup korišten je prilikom izrade scenarija za postojeću razvojnu tendenciju sustava (*business as usual* scenarij).

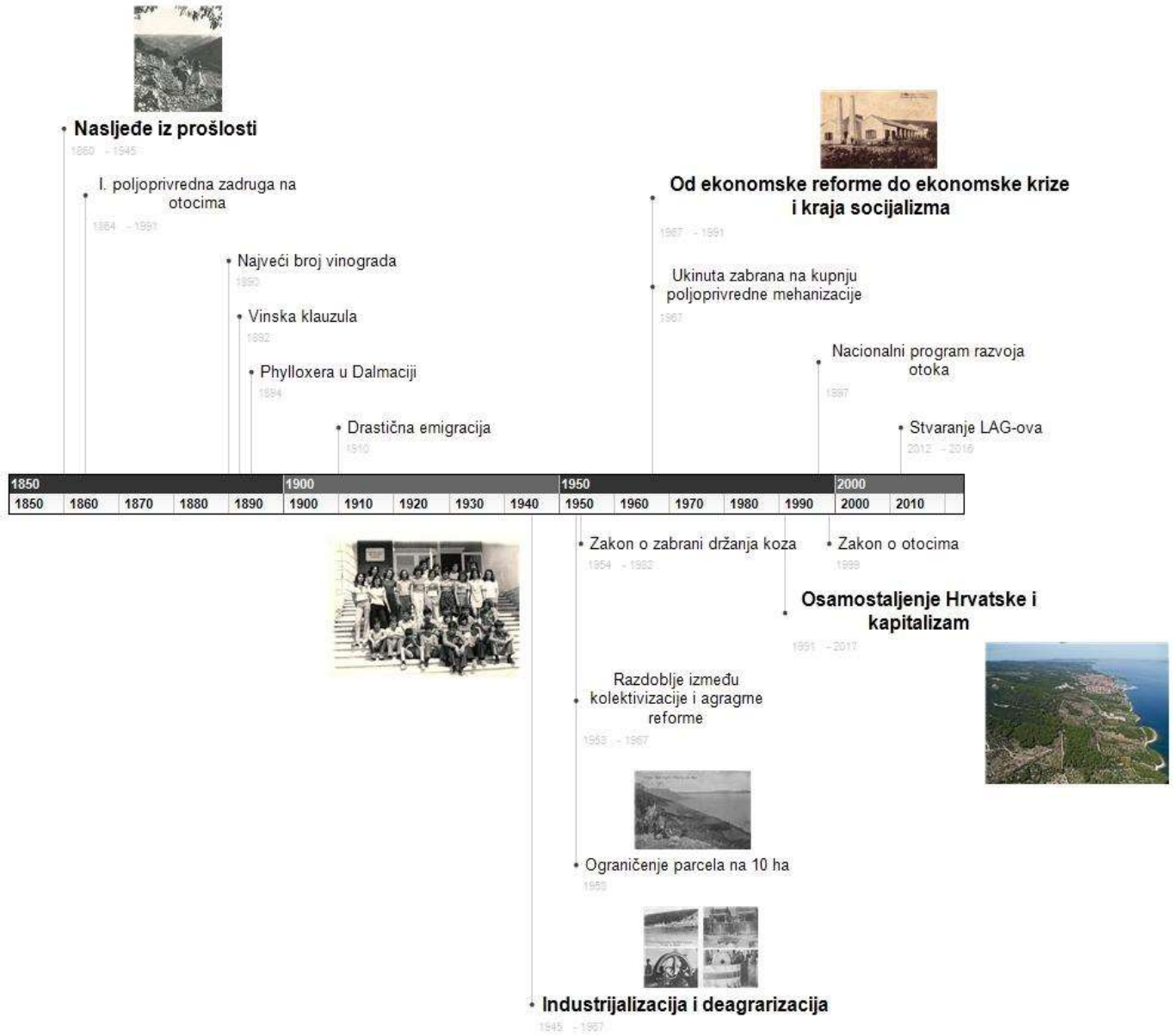

Slika 7 Povijesni prikaz stanja poljoprivrede i glavnih utjecaja na području učenja (Izvor: Osnovna analiza stanja, 2017)

Prilikom identificiranja postojeće tendencije sustava i gdje će nas to dovesti u 2030. definirani su pokretači (društveni, ekonomski i institucionalni) te stanje i posljedice obzirom na aktivnosti i ponašanje glavnih aktera.

Glavne prijetnje održivom razvoju koje su definirane u Lokalnim razvojnim strategijama LAG-ova cjelokupnog područja podijeljene su u nekoliko kategorija. Apartmanizacija kao prijetnja neplanirane urbanizacije i prostorne devastacije koja ne samo da će poljoprivredne površine na otocima pretvoriti u građevinsko zemljište već će se nekontroliranom i neplanskom izgradnjom obale stvoriti dodatni pritisci na okoliš te ugroziti pretpostavke za razvoj

visokovrijedne poljoprivrede i s njom povezanog ruralnog turizma. Navedeni trendovi dodatno će povećati odljev stanovništva s otoka i povećati probleme vezane s nedostatakom radne snage u poljoprivrednom i s njim povezanim sektorima (ugostiteljstvo/turizam). Konsekventno doći će do sve većeg zarastanja poljoprivrednih površina čime će se povećati rizik od požara. Sve to rezultirati će razvojem turizma koji je baziran na uvezenim proizvodima (hrana, namještaj, radna snaga) koji neće biti povezan s lokalnim stanovništvom niti će poticati razvoj

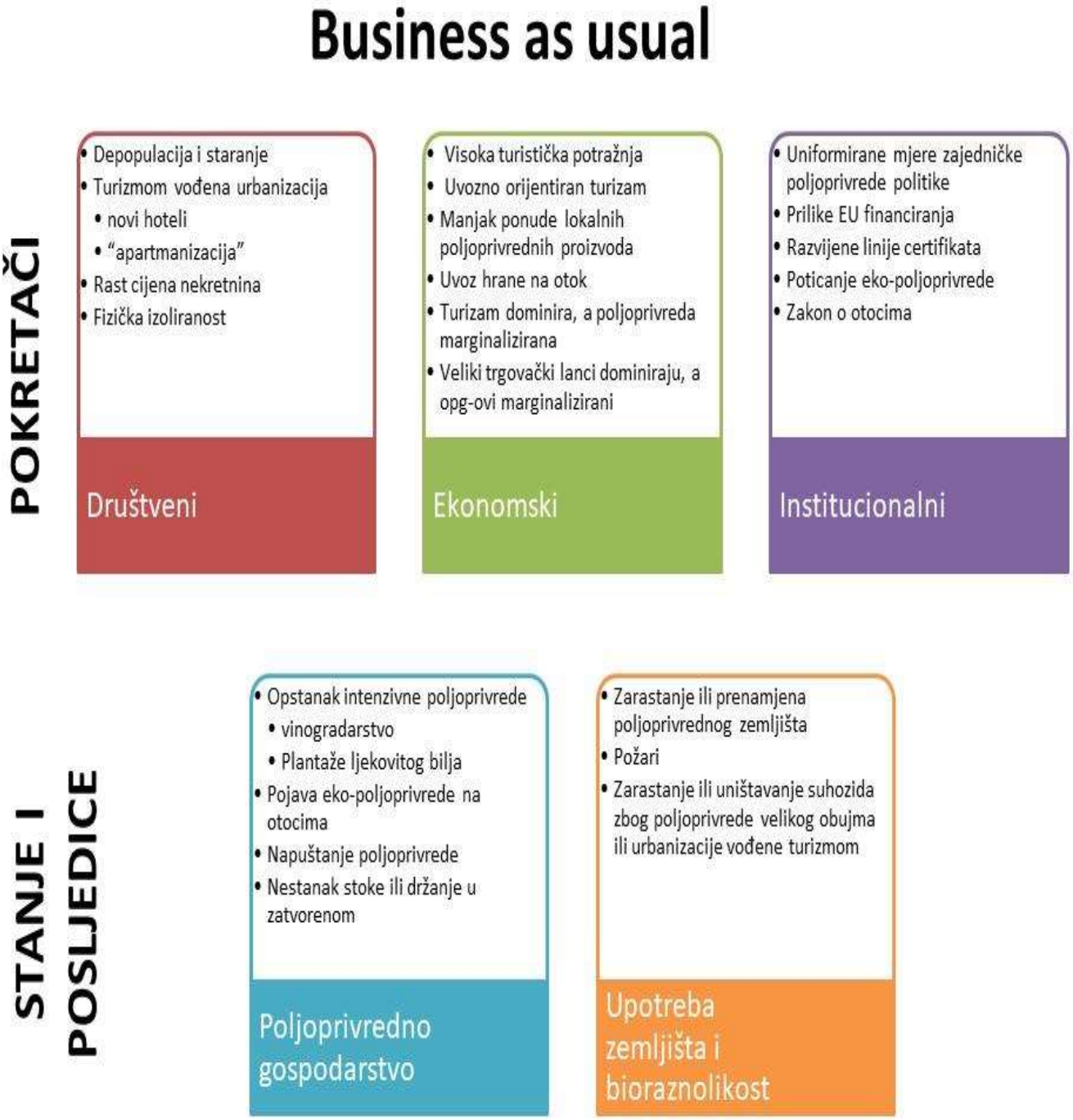

Slika 8 Scenarij tendencije postojećeg sustava

lokalne proizvodnje i usluga. Takav razvoj ekonomskih aktivnosti dugoročno će dovesti do gubitka bioraznolikosti, onečišćenja okoliša i depopulacije otoka.

Na održanom seminaru akteri iz znanstvenog, javnog, privatnog i civilnog sektora sudjelovali su u diskusiji koja je temeljena na kritici, elaboraciji, mogućnostima i ograničenjima provedbe vizije PPVPV-a na otocima:

''Očuvan mozaični krajobraz kao rezultat sprege tradicijske poljoprivrede i ruralnog turizma baziranog na lokalnoj ekonomiji''

Seminarom su trebala biti ostvarena tri cilja:

1. raspraviti i definirati viziju PPVPV i s njom povezanih ekonomskih aktivnosti te glavne prepreke za njezino ostvarenje
2. raspraviti i izabrati najrelevantnije inovacije u segmentu poljoprivrednih praksi za PPVPV i definirati inovacijski jaz
3. definirati korake koje treba napraviti za ostvarenje vizije PPVPV na dalmatinskim otocima

Među sudionicima diskusije postojao je konsenzus kako se pojam mozaičnog krajobraza poistovjećuje sa tipičnom lokalnom poljoprivredom niskog intenziteta te kako se radi o temeljenom resursu čije su očuvanje i razvoj nužni za opstanak zajednice.

Slika 9 Strukturirana rasprava u svrhu definiranja PPVPV inovacija, Korčula 14. 7. 2017.

Veliki naglasak stavljen je na probleme koji direktno i indirektno ograničavaju razvoj i očuvanje mozaičnog krajobraza, te općenito lokalne poljoprivrede niskog intenziteta.

Sukladno diskusiji problemi su podijeljeni u nekoliko kategorija

	Kategorija	Problem
1.	Problemi unutar lokalne zajednice	Depopulacija
		Inertnost i nespremnost zajednice za individualne ili zajedničke inicijative
		Nedostatak radne snage
		Antagonizam prema *ruralnom* i prema radu na zemlji nasuprot prevladavajuće paradigme *brze i lake zarade*.
2.	Needuciranost lokalne zajednice	Needuciranost na svim razinama u kojoj se uvelike i nalaze uzroci prethodno opisanih problema
		Neistraženost lokalnih resursa i stanja u prostoru općenito
3.	Institucionalna razina	Komplicirano zakonodavstvo
		Selektivno provođenje zakona
		Nepovjerenje lokalne zajednice prema zakonodavstvu
		Nedostatak podrške lokalnim poljoprivrednicima i inicijatorima inovacija od strane relevantnih tijela na svim razinama, od lokalne do nacionalne
		Neartikuliranost nacionalnih resornih politika do očuvanja ruralnog krajobraza
		Neprisutnost alata upravljanja/netransparentno upravljanje lokalnim resursima (šumama, vodama, poljoprivrednim zemljištem itd.)
4.	Ekonomski problemi	Disbalans na relaciji turizam-poljoprivreda. Dominantni oblik turizma je apartmanski i on je značajan u odnosu na poljoprivredu
		Poljoprivreda više nije primarna egzistencijalna djelatnost te očuvanje *mozaičnog krajobraza* nema ekonomsku opravdanost –> nauštrb poljoprivrede dolazi do problema opterećenosti djelatnostima koje donose glavninu egzistencije
5.	Okolišni problemi	Zbrinjavanje otpada nastalog u poljoprivredi
		Vizualna i ekološka degradacija koju donosi intenzivna poljoprivreda praćena neprovjerenim i upitnim tehnikama malčiranja i rigolanja krša

Usmjeravajući se iznesenim problemima generirani su specifični ciljevi u vidu ideja i aktivnosti koje bi mogle posredno ili neposredno utjecati na očuvanje i razvoj mozaičnog krajobraza. Više puta je istaknuta **nužnost diversifikacije djelatnosti**. Prva razina diversifikacije diskutirana je

unutar poljoprivredne djelatnosti gdje je istaknuto kako je nužno otvarati ali i regulirati nova tržišta, te kako trebaju imati ograničeni ishod u smislu količine određenog proizvoda i broja proizvođača, moraju biti temeljeni na kapacitetu postojećih resursa i na realnim tržišnim potrebama. Takvom regulacijom tržišta bi se smanjio proizvodni rizik i spriječila hiperprodukcija. Diversifikacija je diskutirana i u kontekstu **nužnosti razvoja nepoljoprivrednih djelatnosti**. U tom smislu diskutiran je **koncept 'urbaniteta'** odnosno potrebe za urbanizacijom kao indirektnog temelja za razvoj ruralnosti.

U kontekstu potrebe okretanja trenda u korist poljoprivrede i oblika turizma koji potiče razvoj lokalne poljoprivrede, istaknuta je nužnost prilagodbe poželjnim, danas aktualnim i traženim oblicima turizma temeljenih na autentičnom doživljaju i sudjelovanju u 'lokalnosti'.

Identificirani su nositelji inovacija na području učenja Dalmatinski otoci i osnovne prakse kojima se čuva PPVPV na otocima:

Društvene/ Institucionalne	LEADER / LAG	Zeleni plan LAG-a 5	Uredovni dani
	Slow Food Pelješac	Pelješka trpeza	
	Strategija upravljanja NP Mljet	Mjere za poticanje ekološke poljoprivrede	Krčenje šuma alepskog bora
Zakonski okvir/pravna regulativa	Mjere za obnovu suhozida	**udruga Dragodid**	IAKS mjere Program ruralnog razvoja
Proizvodi/tržišta	Rasadnik Anemona		
	Poljoprivreda kao turistička aktivnosti	Eko Škoj OPG Komparak	Muzej uja
Poljoprivredne	Branje samoniklog bilja		
	Održavanje suhozida	Sadnja djeteline Nasadi buhača	

Slika 10 PPVPV inovacije područja učenja Dalmatinski otoci

Zaključeno je kako diskutirana vizija PPVPV-a mora biti dobro artikulirana i argumentirana, te kako njezina implementacija mora biti sustavna na način da je potpomognuta postojećim institucionalnim alatima i prilagođena postojećim sektorskim politikama. Vizija PPVPV-a mora stoga imati oblik jednostavne i artikulirane strategije ili akcijskog plana koji obuhvaća kronologiju ciljeva i aktivnosti te raspodjelu dužnosti. Istaknuto je kako se mora pristupiti identifikaciji poljoprivrednih i vezanih djelatnosti prepoznatog potencijala koji će postati nositelj afirmacije PPVPV- a koji je temeljen na inventarizaciji postojećih resursa, stanju tržišta

i primjerima dobre prakse. Na taj način će se doprinijeti argumentiranju ekonomskog potencijala očuvanja mozaičnog krajobraza.

Definirane su aktivnosti koje trebaju biti sastavni dio Akcijskog plana za promociju PPVPV na otocima, jačanje inovacija i transfera znanja:

1. Stvaranje jedinstvenog znanja o jadranskom mozaičnom krajobrazu i njegovom doprinosu PPVPV -u – atlas poljoprivrednih krajobraza predmetnog područja ili jadranske Hrvatske općenito

2. Edukacija kao instant rješenje

    a. implementacija znanja o lokalnom PPVPV u postojeće kurikulume ili uspostavljanje novih verificiranih školskih programa;

    b. osposobljavanje stručnog kadra za interpretaciju, upravljanje i planiranje PPVPV -om

    c. sustavna edukacija kroz civilno društvo

    d. promoviranje PPVPV-a

3. Cjelovito brendiranje temeljeno ne samo na proizvodu, već i vrijednostima i karakteristikama pripadajućeg 'mozaičnog krajobraza'

4. Razvoj 'urbanog' u službi 'ruralnog' elementa; posredna afirmacija ruralnosti kroz modernizaciju i inovaciju; privlačenje novim djelatnostima (kulturnim, turističkim, društvenim)

5. Jačanje prepoznatih povijesnih ali i novih poljoprivrednih djelatnosti i tehnika gospodarskog, turističkog i društvenog potencijala:

    a. Revitalizacija 'starih' kultura; npr. samoniklo bilje, uzgoj rogača

    b. Afirmacija tradicijskih suhozidnih tehnika koje su danas prepoznate ne samo kao nužna poljoprivredna tehnika, već i kao edukacijski, baštinski i ekološki potencijal

6. Sustavno utjecati na regulacije zakona i sektorskih strategija i programa koji direktno ili indirektno mogu utjecati na ekonomsku opravdanost očuvanja i razvoja mozaičnog krajobraza; pregled i analiza vezane zakonske regulative i sektorskih strategija

7. Sustavna prezentacija primjera dobre prakse, odnosno uspješnih projekata koji u predmetnom području doprinose očuvanju i razvoju mozaičnog krajobraza te razvoju održivog turizma

8. 'Strategija razvoja poljoprivrede visoke prirodne vrijednosti' kao alat za implementaciju vizije i mjera PPVPV-a

9. LAG tijelo kao mehanizam/vezivo za vertikalno i horizontalno povezivanje relevantnih javnih tijela, znanosti i lokalne zajednice i implementaciju europskih politika vezanih za očuvanje poljoprivrednog krajobraza – institucionalno jačanje uloge i preuzimanje određenih provedbenih politika

Usvojena je vizija poljoprivrede visoke prirodne vrijednosti na području učenja Dalmatinski otoci:

Očuvan mozaični krajobraz kao rezultat sprege poljoprivrede niskog intenziteta i ruralnog turizma temeljenog na lokalnim resursima i vrhunskim proizvodima.

Bibliografija

1. Andersen, E.; Baldock, D.; Bennett, H.; Beaufoy, G.; Bignal, E.; Brouwer, F.;, Elbersen, B.; Eiden, G.; Godeschalk, F.; Jones, G.; McCracken, D.; Nieuwenhuizen, W., van Eupen, M., Hennekens, S. and Zervas, G. (2003). *Developing a High Nature Value Farming area indicator*. Retrieved from https://www.eea.europa.eu/data-and-maps
2. Andlar, G. (2012). *Iznimni kulturni krajobrazi primorske hrvatske*. University of Zagreb.
3. Karoglan, S., Darko, T. (2016). *Poljoprivredna staništa važna za očuvanje bioraznolikosti*. Zagreb: Ministarstvo zaštite okoliša i energetike; Avalon Foundation; Ecologica. Retrieved from http://www.dzzp.hr/dokumenti_upload/20170405/dzzp201704051518220.pdf
4. Kazakova, Y., Stefanova, V., & EFNCP. (2010). *High Nature Value Farming in the Western Balkans: Current Status and Key Challenges – a Scoping Document*.Sofia.
5. Chloé Abdessater, Laurianne Bitton-Lebeau, Laetitia Bisiaux, Marie Bourdin, Pauline Briand, Krystel Corsagni, Maxime de Rochegonde, Marc Gomes, Marie Graziella-Cailleau, Zoé Ginter, Robin Le Priol, Johan Litaudon, Elodie Lhuer, Léonard Normand, Iris Parro, M. V. (2017). *Strategic Environmental Management Analysis of HNV in the Dalmatian islands*. Montpellier.
6. Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske grupe Brač. (2016).
7. Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske grupe LAG 5.(2016)
8. Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske grupe „ Škoji “. (2016).

Annex 4

Eastern Hills of Cluj Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Agricultura cu Înaltă Valoare Naturală sub presiunea pieței comune în Dealurile Clujului Est. Viitorul său încotro?

HNV farming under market pressures. Where to go?

Raport pregătit în cadrul **Pachetului de Lucru 2** al Proiectului de cercetare **Agricultura cu Înaltă Valoare Naturală: Învățare, Inovare și Cunoaștere (HNV-Link 696391).**
Rezultatele/opiniile prezentate pe parcursul acestui material reprezintă punctele de vedere ale autorilor și nu fac referie la poziția oficială a Comisiei Europene.

Autori:
Dr. Ionel – Mugurel JITEA*, Dr. Diana DUMITRAȘ, Dr. Valentin MIHAI
Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară Cluj-Napoca
mjitea@usamvcluj.ro

A se cita:
Jitea IM, Dumitraș D, Mihai V (2017). *Agricultura cu Înaltă Valoare Naturală sub presiunea pieței comune în Dealurile Clujului Est. Viitorul său încotro?.* Pachetul de Lucru 2 - Identificarea unor soluții inovative în zonele de studiu pilot. Proiectul de cercetare Agricultura cu Înaltă Valoare Naturală: Învățare, Inovare și Cunoaștere (HNV-Link 696391): 1 – 30.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Cuprins:

Rezumat.....	**3**
Abstract.....	**4**
1. Scurtă prezentare a obiectivelor și a structurii proiectului HNV-LINK.....	**5**
2. Prezentarea sistemului Agriculturii cu Înaltă Valoare Naturală în zona de studiu Dealurile Clujului Est și sublinierea principalelor trenduri identificate.....	**7**
2.1. Prezentarea principalelor tendințe identificate prin analiza resurselor de agro-mediu.....	**10**
2.2. Trenduri identificate în modul de implementare a practicilor agricole.....	**12**
2.3. Prezentarea principalelor trenduri identificate prin evaluarea situației socio-economice.....	**14**
2.4. Tendințe formulate pe baza analizei modului de implementare al politicilor agricole și a modului de dezvoltare al lanțurilor de desfacere aferente produselor finite HNV.....	**16**
2.5. Evidențierea efectelor probabile ale tendințelor de dezvoltare identificate în teritoriu asupra mediului și a sistemului socio-economic în anul 2030.....	**21**
3. Prezentarea viziunii alternative validate în cadrul Seminarului de Inovare	**24**
4. Principalele bariere identificate în vederea implementării viziunii alternative. Identificarea unor soluții inovative la nivel local. Stabilirea principalelor nevoi de inovare.....	**24**
5. Acțiuni prioritare pentru perioada următoare (2017 – 2018).....	**28**
6. Mulțumiri.....	**29**
7. Bibliografie.....	**30**

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Rezumat

Raportul de cercetare prezintă rezultatele pachetului de lucru 2 – *Identificarea unor soluții inovative în zonele de studiu pilot* ale grantului de cercetare **Agricultură cu Înaltă Valoare Naturală: Învățare, Inovare și Cunoaștere** (**HNV-Link**). Acesta a fost finanțat de către Comisia Europeană prin programul de cercetare Orizont 2020. Zona de studiu **Dealurile Clujului Est** reprezintă una din cele 10 zone de studiu selectate în cadrul proiectului. Ea este situată în județul Cluj, Regiunea de Dezvoltare Nord-Vest a României. Din punct de vedere administrativ în cadrul arealului studiat funcționează opt comune situate în zona periurbană a orașului Cluj-Napoca și un Sit Natura 2000 de importanță comunitară cunoscut sub aceeași denumire – Dealurile Clujului Est.

Principalele trenduri identificate la nivel local în cadrul pachetului de lucru 1 – Analiza situației actuale au fost grupate pe dimensiuni specifice. Astfel: 1. **în domeniul resurselor de agro-mediu** s-a observat un fenomen de degradare provocat de alterarea practicilor agricole tradiționale și de intensificare ca urmare a creșterii șeptelului de ovine; 2. în domeniul **socio-economic** se manifestă o tendință de îmbătrânire a populației existente în comunitățile rurale care dispun de importante resurse de agricultură cu înaltă valoare naturală; 3. **agricultura HNV** dezvoltată în regiune se caracterizează printr-un sistem mozaical de pășunat și cosit aplicat pe suprafața pășunilor și fînațelor naturale existente pe suprafețe extinse la nivel local; 4. datorită ineficienței și consumului de timp ridicat cositul manual a devenit în prezent o excepție la nivel local; 5. în domeniul **bunei guvernanțe** au putut fi remarcate atât inconsecvenţe în modul de organizare administrativă (comunele aparțin unor structuri asociative administrative diferite, cu obiective și intrumente specifice) cât și în modul de implementare a politicilor agricole și în special a pachetelor de agro-mediu; 6. **lanțul valoric de desfacere** a produselor HNV promovează în prezent produse cu o valoare adăugată redusă, slab competitive pe piață.

Partea a doua prezintă scenariile ipotetice de dezvoltare a arealului studiat. Pe viitor se anticipează o restrângere importantă a sistemului de producție tradițional și o creștere a importanței practicilor intensive. Aceste fenomene vor conduce la deteriorarea și respectiv restrângerea resurselor de biodiversitate. Aceste scenarii au fost validate și respectiv completate în urma unor întâlniri cu actori cheie din teritoriu. De asemenea, **a fost validată și o viziune alternativă de dezvoltare a agriculturii HNV**. Dezvoltarea viitoare trebuie sa se bazeze pe promovarea unor ferme de dimensiuni medii care să funcționeze într-o structură asociativă prin care să fie comercializate produse cu valoare adăugată ridicată sub un brand local. **Principalele bariere** în calea îndeplinirii acestei viziuni au fost prioritizate de către actorii cheie astfel: **în domeniul economic** există o lipsă acută a unor capacități de procesare; **în domeniul social** lipsesc în principal informațiile și abilitățile antreprenoriale; **în domeniul tehnic/tehnologic** sunt necesare inovări în metode de procesare adaptate nevoilor agriculturii HNV; **în domeniul bunei guvernanțe** sunt necesare soluții inovative de asociere. Pornind de la aceste bariere, au fost identificate pe baza studiului bibliografic prealabil, **o serie de inovări la nivel local și național**. La nivel local au fost dezvoltate soluții inovative de desfacere a produselor agricole; au fost testate utilaje care să permită cositul ecologic; au fost dezvoltate instrumente guvernamentale inovative sub forma unor pachete de agro-mediu sau a planurilor de management.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Abstract

The report presents the main results obtained in the Work Package 2 - Identifying Innovative Solutions in the Pilot Learning Areas of the H2020 research grant **High Nature Value Farming: Learning, Innovation and Knowledge (HNV-Link)**. Dealurile Clujului Est LA is one of the 10 selected study areas within the project. It is located in the Cluj County, the North-West Development Region of Romania. Administratively the LA belongs to eight communes located in the peri-urban area of Cluj-Napoca city. At the core of the site there exists a Natura 2000 area known under the same name – Dealurile Clujului Est.

The main trends identified for this LA in Work package 1 – Baseline assessment were grouped into different specific dimensions. Thus: 1. in the area of the **agro-environment dimension** a phenomenon of degradation was observed caused by the alteration of the traditional agricultural practices and intensification due to the increase of sheep livestock; 2. in the **socio-economic sphere**, there is an increasing aging trend especially for the rural communities that have important HNV resources; 3. The **HNV farming** in the region is characterized by grazing and mowing a mosaic system of natural pastures; 4. Due to inefficiency and high consumption of time, **manual mowing became an exception in the last years**; 5. In the field of **good governance**, there exist inconsistences both in the administrative organization (communes belonging to different administrative associative structures with specific objectives and instruments) and also in the implementation of agricultural policies and in particular for the agri-environment measures; 6. the **value chain** of the HNV products is currently promoting low-value-added products.

The second part of the report presents the hypothetic scenarios for the future development of the studied area. In the future, a drastic reduction of the traditional farming practices and an increase in the importance of intensive techniques are anticipated. These phenomena will lead to the destruction and drastic reduction of the HNV resources. The hypothetical scenario was validated and completed after a meeting with local key actors. Also, an **alternative vision for the sustainable development of HNV farming** has been validated. Future development must be based on the promotion of **medium-sized farms** operating in **an associative structure** through which **high value-added products** can be marketed under a **local brand**. **The main barriers** to this vision have been prioritized by the key local actors: in the **economic area** there is an acute shortage of processing capacities; in the **social dimension** there is the need for information and entrepreneurial skills; In the **technical** area, innovations are needed to establish small processing facilities adapted to the needs of HNV agriculture, veterinary regulations and farm investment capacity; **good governance** asked for future innovative farming associative solutions and better cooperation between different state institutions and local actors. Starting from these barriers, a number of **innovations** have been identified using the bibliographic study at **local and national level**. Innovative solutions for selling agricultural products have been developed locally; several machines that allow ecological mowing were tested locally; Innovative governmental tools have been developed in the form of agri-environment packages or management plans.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

1. Scurtă prezentare a obiectivelor și a structurii proiectului HNV-LINK

Proiectul **Agricultură cu Înaltă Valoare Naturală: Învățare, Inovare și Cunoaștere** (**HNV-Link**) reprezintă un grant finanțat în perioada 2016 – 2019 pe baza prestigiosului program de cercetare al Uniunii Europene Orizont 2020. Agricultura HNV reprezintă un concept care s-a dezvoltat relativ recent la nivel european (după anii 90) odată cu evidențierea efectelor negative provocate de intensificarea agriculturii în plan socio-economic, a biodiversității și a mediului (Keenleyside *et al*., 2014). Această noțiune face referire în principal la practicile de producție tradiționale slab intensive pe baza cărora s-a asigurat în timp perenitatea unor habitate ale unor specii de plante sau animale protejate la nivel european sau care au condus la crearea unor peisaje specifice pentru identitatea unor regiuni (Redman, 2014). Practic, supraviețuirea pe scară largă a unor astfel de tehnici de producție condiționează însăși conservarea unei multitudini de specii și habitate vulnerabile la nivel european (Oppermann *et al*., 2012). **Obiectivul general** al proiectului de cercetare constă în **crearea** unei rețele europeane destinată agriculturii cu înaltă valoare naturală prin care să fie **promovate inovările** care pot contribui în mod concomitent la creșterea performanțelor economice și de mediu ale fermelor care practică acest gen de agricultură.

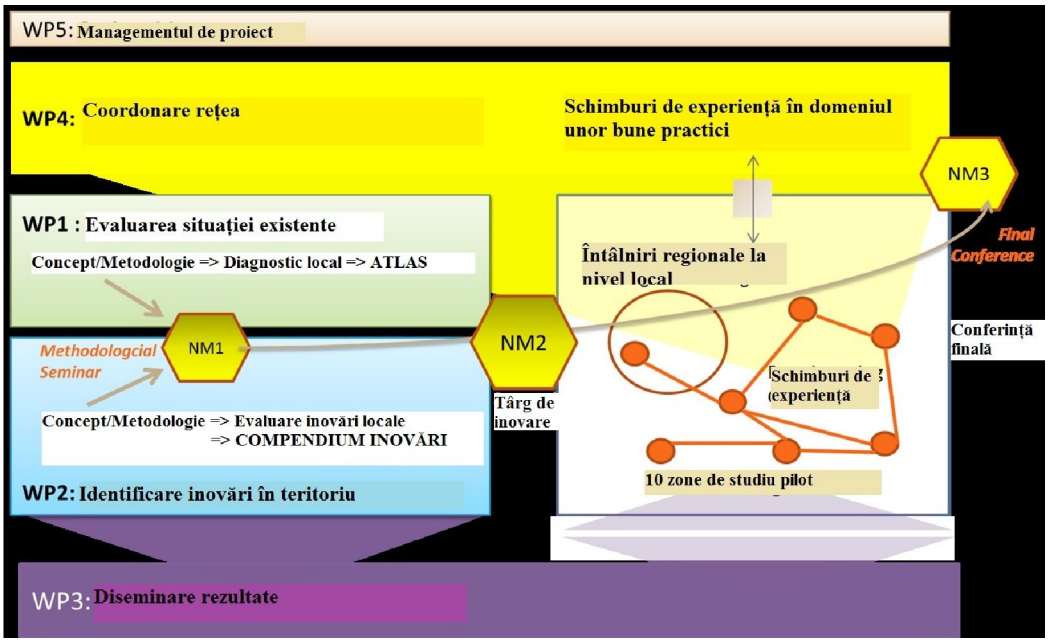

Figura 1. Reprezentarea schematică a componentelor proiectului HNV Link

În acest scop au fost delimitate 10 "zone de studiu", dintre care una este situată în România, cu scopul de a evalua în practică exemple de inovare în domeniul tehnic și comercial, dar și în sfera inovării sociale, instituționale și politice (Pachetele de lucru 1 și 2 din Figura 1). Pornind de la rezultatele identificate pe baza analizei efectuate, în etapele următoare se va urmări angajarea grupurilor interesate (fermieri; cercetători; ONG-uri; alți actori interesați) în vederea constituirii unei rețele participative la nivel local și apoi la nivel european. Proiectul va sprijini vizitele de lucru și schimbul de informații între fermieri prin rețeaua dezvoltată. Printre realizările majore anticipate

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

ale proiectului se numără un **atlas al inovațiilor** dovedite a fi fiabile pentru creșterea sustenabilității zonelor agricole HNV. Proiectul va găzdui, de asemenea, un "**Târg de inovare**" pentru a promova învățarea reciprocă. Vor fi identificate și create materiale educaționale în domeniul Agriculturii cu Înaltă Valoare Naturală care vor fi puse la dispoziția fermierilor dar și a studenților prin pagina web a proiectului.

HNV-Link reprezintă un consorțiu format din 13 instituții de prestigiu european, respectiv: Institutul Agronomic Mediteranean din Montpellier, Franța (coordonator al proiectului); Forumul European pentru Conservarea Naturii și a Pastoralismului, Marea Britanie; Universitatea din Evora, Portugalia; Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară din Cluj-Napoca, România; Asociația pentru Prosperitate Teritorială și de Mediu, Bulgaria; Consiliul de Administrație Västra Götaland, Suedia; Asociația AScA, Franța; Institutul de Tehnologie SILGO, Irlanda; Universitatea Thessaly, Grecia; Universitatea din Helsinki, Finlanda; Grupul de Acțiune Locală LAG5, Croația; Asociația pentru Conservarea Patrimoniului Natural Languedoc-Roussillon, Franța; Fundația Entretantos, Spania. Acestea au delimitat 10 zone de studiu care au fost supuse analizei de detaliu în cadrul pachetelor de lucru 1 (inventarierea situației actuale) și 2 (identificarea inovărilor care susțin creșterea sustenabilității agriculturii cu înaltă valoare naturală) (Figura 2).

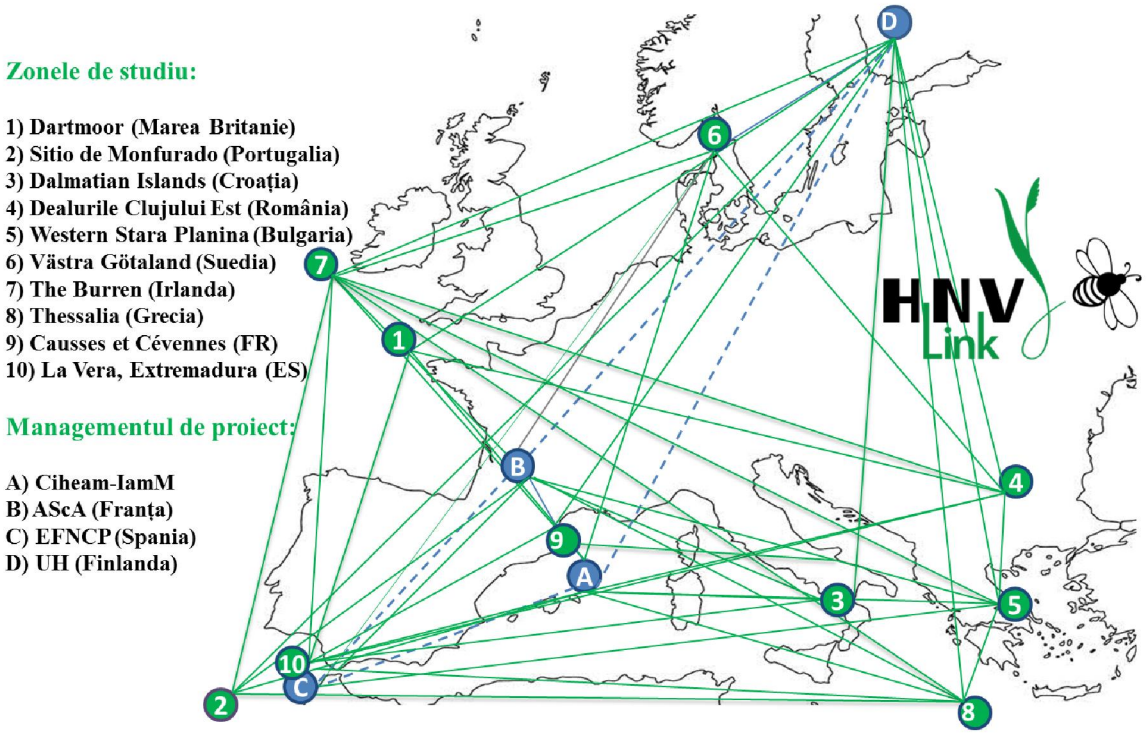

Figura 2. Prezentarea partenerilor și a zonelor de studiu selectate în cadrul proiectului HNV-Link

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Prezentul raport prezintă în mod succint rezultatele obținute în urma cercetării situației existente în zona de studiu Dealurile Clujului Est (Pachetul de lucru 1). În același timp sunt identificate principalele idei inovative promovate în ultimii ani în respectivul areal (pe baza rezultatelor generate în cadrul pachetului de lucru 2). Rezultatele au fost obținute în perioada octombrie 2016 – iunie 2017 prin analiza datelor statistice primare și secundare provenite din cadrul comunităților rurale vizate de proiect dar și prin colectarea de date pe bază de chestionar. Chestionarul a fost aplicat în rândul persoanelor interesate respectiv: fermieri; administrație locală; cercetători; ONG-uri etc. **Rezultatele obținute au fost validate pe baza unui Seminar de Inovare desfășurat în Localitatea Bonțida în data de 06/07/2017**.

2. Prezentarea sistemului Agriculturii cu Înaltă Valoare Naturală în zona de studiu Dealurile Clujului Est și sublinierea principalelor trenduri identificate

Zona de studiu **Dealurile Clujului Est** este situată din punct de vedere administrativ în județul Cluj, Regiunea de Dezvoltare Nord-Vest a României. Pe teritoriul arealului studiat există din punct de vedere administrativ opt comune (Apahida, Bonțida, Borșa, Chinteni, Dăbâca, Jucu, Panticeu și Vultureni). Aceste localități sunt situate în zona periurbană a orașului Cluj-Napoca (321.687 locuitori în 2016).

În centrul arealului studiat se află un sit Natura 2000 de importanță comunitară cunoscut în România sub aceeași denumire – Dealurile Clujului Est. Acesta este administrat în momentul de față pe baza unui plan de management de către un custode desemnat în mod oficial (ONG Societatea Lepidopterologică Română). Zona de studiu aparține mai multor asociații administrative locale. Cu excepția a două comune (Panticeu și Chinteni), teritoriul aparține în momentul de față grupului de acțiune locală (GAL) Someș Transilvan (2014 -2020). Comuna Panticeu este membră a GAL-ului Leader Cluj, iar comuna Chinteni nu aparține în prezent vreunui GAL (Figura 3). Această situație poate provoca inconsecvențe în ceea ce privește buna administrare a arealului studiat. Toate unitățile administrative, cu excepția comunei Panticeu, aparțin zonei metropolitane a orașului Cluj-Napoca. Strategia sa de dezvoltare locală recunoaște agricultura ca un obiectiv de dezvoltare cheie. De asemenea, se previzionează că zonele rurale din jurul orașului Cluj-Napoca pot fi dezvoltate prin promovarea brandurilor locale și prin dezvoltarea unor facilități în domeniul ecoturismului (Strategia Zonei Metropolitane Cluj-Napoca, 2016). Această analiză arată faptul că viitoarele programe inovatoare destinate agriculturii HNV trebuie să includă toate aceste inițiative asociative locale pentru a garanta un impact notabil.

În data de 06/07/2017 s-a desfășurat în localitatea **Bonțida un Seminar de Inovare** care a avut drept **obiectiv** validarea rezultatelor obținute în urma analizei situației existente în zona de studiu Dealurile Clujului Est. La acest eveniment au fost invitați, respectiv au participat actori cheie din arealul studiat, aceștia fiind reprezentați de: fermieri (9); reprezentați ai administrației și ai

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

structurilor asociative locale (5) și cercetători (5). În prealabil, în perioada octombrie 2016 – mai 2017 au fost organizate întâlniri de lucru în toate localitățile vizate de proiect (Fotografia 1 și 2).

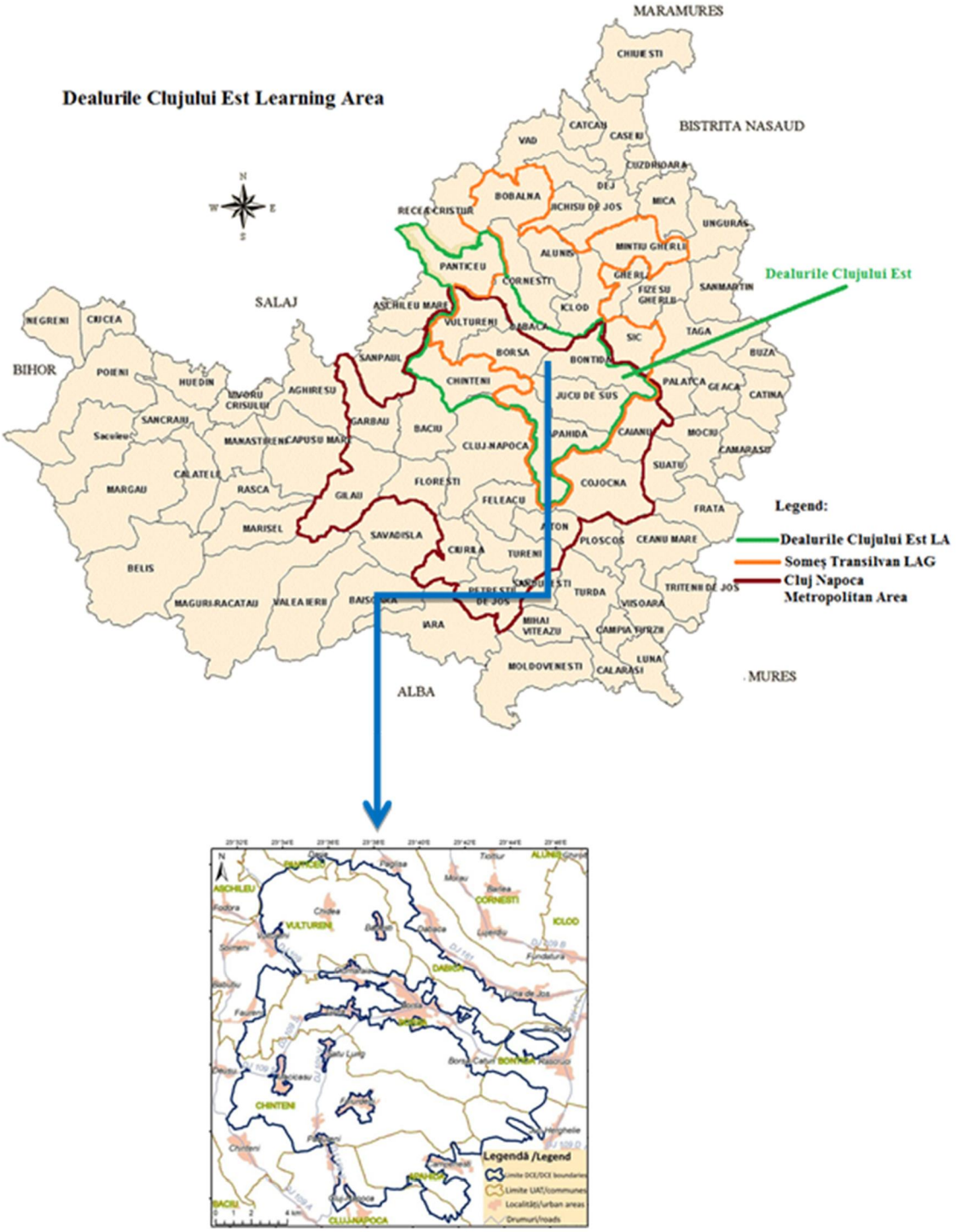

Sursa: Prelucrat după Planul de Management al Sitului Natura 2000 Dealurile Clujului Est.

Figura 3. Prezentarea zonei de studiu Dealurile Clujului Est

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Pe baza întâlnirilor avute cu actorii cheie de la nivel local au fost identificate **principalele trenduri** manifestate în ultimii ani în domeniul practicilor de producție agricolă; în domeniul socio-economic; de agro-mediu; și nu în ultimul rând guvernamental (rezultatele chestionarului implementat la nivelul a 200 de persoane). Aceste rezultate au stat la baza conturării unui scenariu probabil de dezvoltare a arealului studiat la orizontul anului 2030. În cadrul Seminarului de Inovare au fost dezbătute și apoi validate pe grupe de lucru mixte atât scenariul construit cât și:

- principalele trenduri identificate în evoluția resurselor de agro-mediu; a practicilor agricole; a situației socio-economice; a politicilor agricole și a lanțurilor de desfacere;
- evidențierea efectelor probabile ale direcțiilor de dezvoltare identificate asupra mediului și a sistemului socio –economic;
- prezentarea/validarea unei viziunii alternative și identificarea barierelor/ a nevoilor de inovare.

Aceste elemente, precum și rezultatele obținute în urma desfășurării Seminarului de Inovare vor fi prezentate în mod succint în cele ce urmează.

Fotografia 1 și 2. Imagini din cadrul seminariilor de lucru desfășurate în teritoriu (sus comuna Bonțida; jos comuna Chinteni; Aprilie 2017)

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

2.1. Prezentarea principalelor tendințe identificate prin analiza resurselor de agro-mediu

Pentru a facilita gradul de adresabilitate al rezultatelor, analiza datelor statistice primare și secundare a fost efectuată la nivelul a două categorii de comune respectiv: **comune situate în zona periurbană** a municipiului Cluj-Napoca și a drumului național DN1C Cluj-Napoca – Dej (respectiv comunele Apahida, Bonțida, Chinteni și Jucu); **comune izolate** față de zonele urbane sau drumuri europene (respectiv comunele Borșa, Dăbăca, Panticeu și Vultureni).

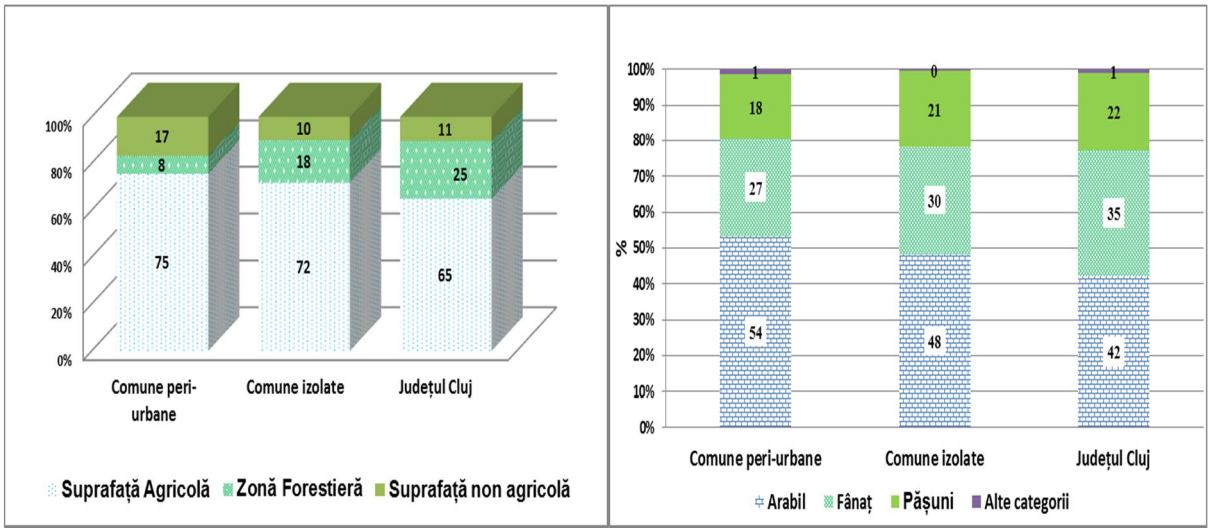

Sursa: Prelucrat după INSE, TEMPOOnline.

Figura 4. Modul de utilizare a terenului în anul 2015 în arealul studiat

Analiza resurselor de agro-mediu a arătat faptul că, în arealul studiat, există o pondere mai mare a suprafețelor agricole în totalul resurselor funciare comparativ cu media județeană. **Acest fapt atestă că agricultura prin resursele de care dispune reprezintă o ramură economică cheie pentru dezvoltarea arealului studiat**. Resursele arabile sunt și ele peste media județeană. O caracteristică cheie a zonei de studiu este dată de existența unor **suprafețe importante de pășuni și fânețe naturale**. În special în comunele situate în zone relativ izolate, ponderea acestor suprafețe este mai ridicată comparativ cu media județeană (figura 4).

În urma analizei datelor statistice secundare referitoare la evoluția numărului de animale și respectiv ale fermelor beneficiare de subvenții APIA au fost identificate o serie de **trenduri majore** specifice pentru arealul studiat:

- în perioada analizată (1990 – 2015) a avut loc **o scădere accentuată** a efectivului de bovine (situat la doar 25% față de nivelul înregistrat în anul 1990). Concomitent **efectivul de ovine este cu aproximativ 35% mai mare** față de situația existentă în anul 1990 (Figura 5);

- în perioada 2012 – 2016 numărul explotațiilor agricole individuale neautorizate beneficiare ale unor subvenții APIA s-a redus aproximativ la jumătate. Numărul celorlaltor tipuri de forme de organizare (PFA; Societăți comerciale etc) nu a crescut în mod vizibil. Practic a avut loc un fenomen de comasare al terenurilor.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

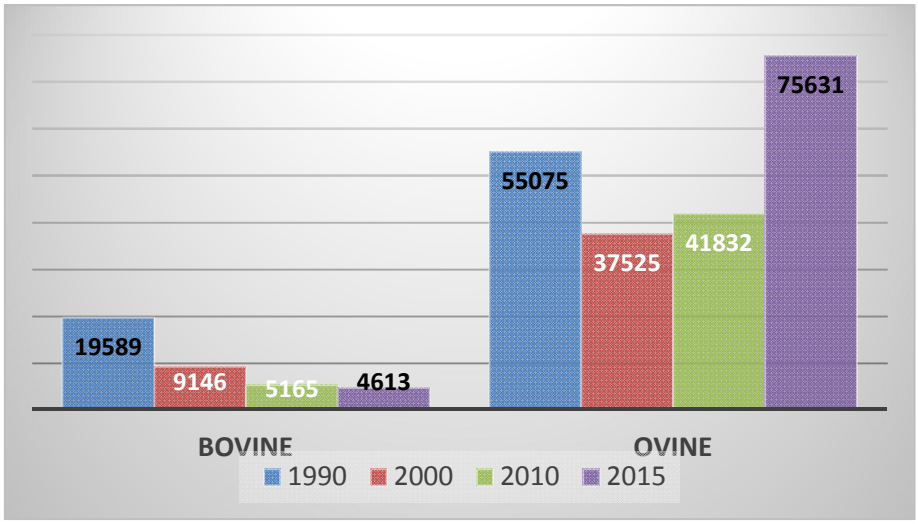

Sursa: Prelucrat după INSE, TEMPOOnline.

Figura 5. Evoluția numărului de animale în arealul studiat (1990 – 2015)

La aceste tendințe fundamentate pe baza datelor statistice au fost identificate și alte caracteristice cheie ale sistemului analizat pe baza cercetării calitative (chestionar; discuții de lucru):
- reducerea accentuată a numărului de animale deținute în sistemul familial. Pășunatul în comun a pășunilor permanente a devenit aproape o excepție în ultimii ani;
- pășunile și fânețele permanente au fost preluate în special de ferme de ovine specializate. Modul de subvenționare, cerințele sanitar-veterinare mai reduse și necesarul investiţional mai scăzut au favorizat dezvoltarea acestui gen de afacere agricolă. Acest sector specializat este deținut de către capital provenit din afara comunităților rurale studiate. A avut loc o deteriorare a agro-mediului și a sistemului de păstorit tradițional ca urmare a rupturii existente între noii veniți în comunitate și sistemul de valori tradiționale.

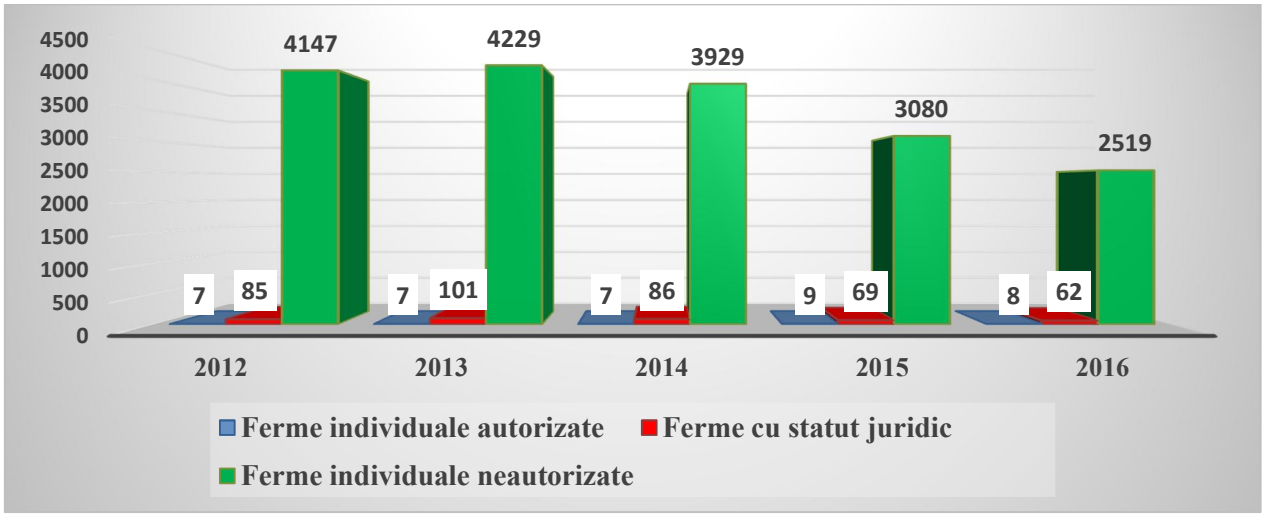

Sursa: APIA Cluj, Noiembrie 2016

Figura 5. Evoluția numărului de ferme beneficiare de subvenții APIA în funcție de statutul juridic (2012 – 2016).

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Conform analizelor efectuate în Planul de Management al sitului Natura 2000 – Dealurile Clujului Est, arealul studiat se caracterizează printr-o biodiversitate ridicată în ceea ce privește resursele de agro-mediu (floră; lepidoptere; reptile etc) (Figura 6).

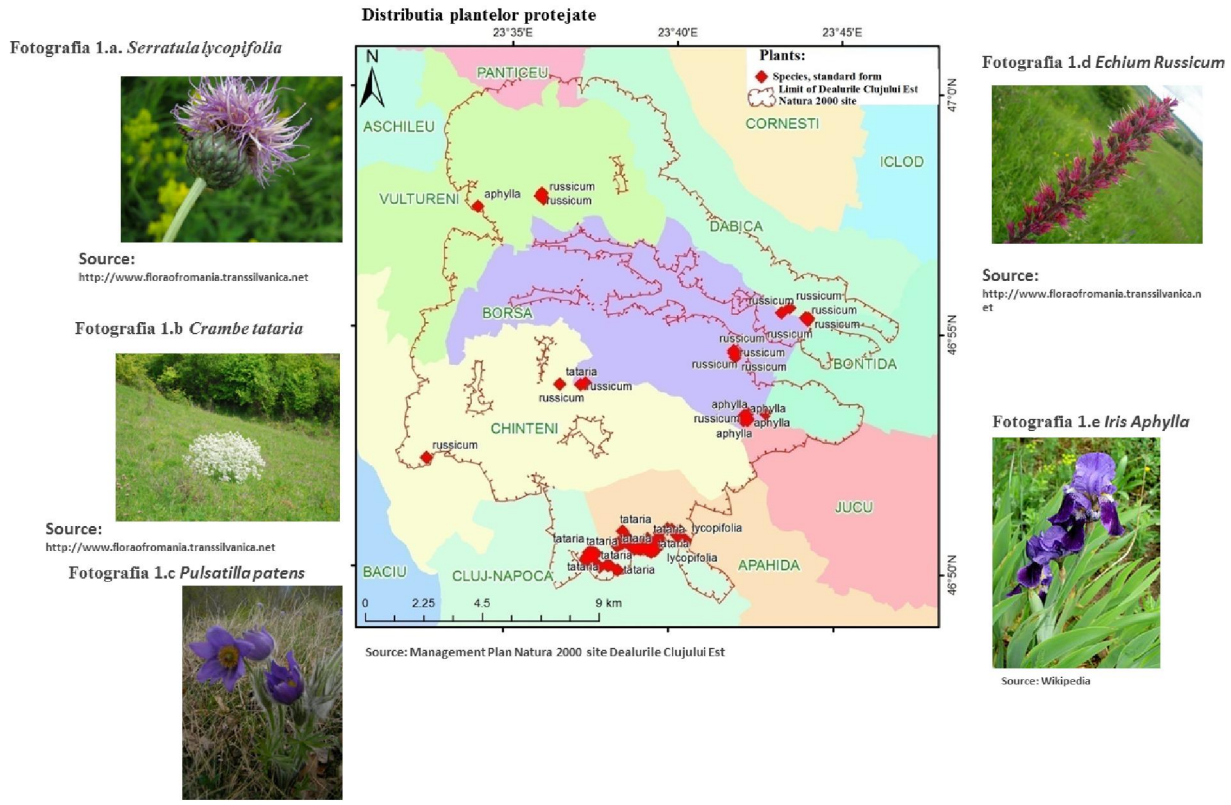

Sursa: Harta - Planul de Management al Sitului Natura 2000, Dealurile Clujului Est; Fotografii – Wikipedia;

Figura 6. Situația resurselor de agro-mediu (floră; lepidoptere; reptile etc).

După cum se poate observa în Figura 6, astfel de resurse de biodiversitate sunt specifice suprafețelor de pășuni și fânețe permanente. Crearea lor s-a realizat în timp ca și rezultat al utilizării acestor suprafețe de teren într-un sistem de producție tradițional slab intensiv. Principala caracteristică a unui astfel de sistem de producție era prezența sistemului de agricultură mixtă în care necesarul de furaje pentru perioada de iarnă era obținut în principal prin cositul manual al fânețelor naturale. Astfel de practici au coexistat cu sistemul de stat cooperatist și în perioada agriculturii socialiste (1960 – 1989) în special pe suprafețele de teren mai înalte și cu pante abrupte. El s-a generalizat în perioada 1989 – 2000 odată cu resituirile de teren către foștii proprietari. Ca atare, analiza situației modului de desfășurare a practicilor agricole în prezent a devenit esențială pentru formularea unei imagini pertinente referitoare la modul de dezvoltare viitoare a sistemului agricol.

2.2. Trenduri identificate în modul de implementare a practicilor agricole

Identificarea modului de implementare a practicilor agricole în arealul studiat s-a realizat pe baza unei cercetări calitative (vizite; interviuri; discuții).

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

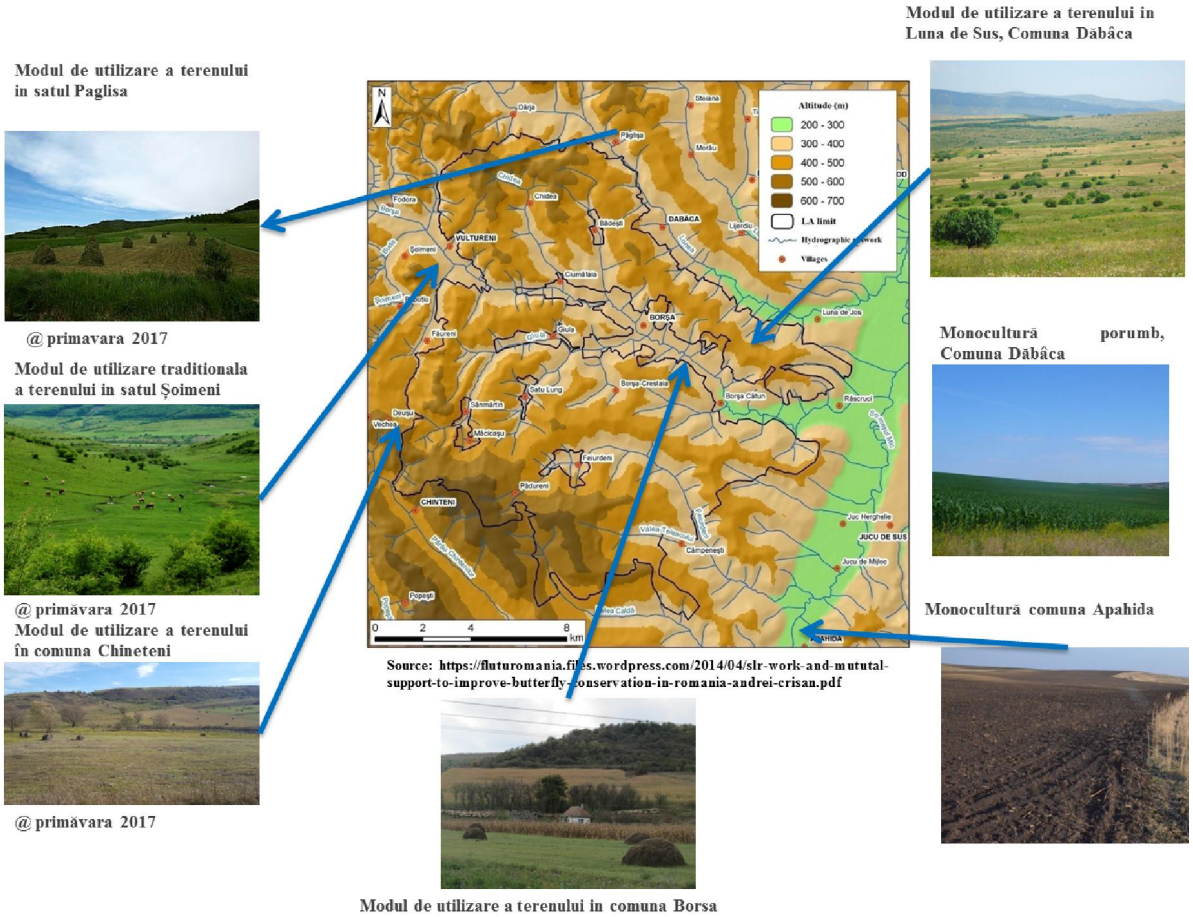

Sursa: Harta – Plan de Management Dealurile Clujului Est; Poze – Arhiva proprie; Andrei Crișan.

Figura 7. Prezentarea modului de utilizare a diverselor practici agricole în arealul studiat

Rezultatele obținute au permis identificarea următoarelor tendințe manifestate în arealul studiat în perioada 2000 și până în prezent (Figura 7):

- terenul arabil a fost în ultima perioadă comasat în exploatații agricole al căror capital este provenit în special din afara comunităților rurale analizate. Astfel de ferme practică tehnologii agricole intensive pe suprafețe relativ mari (în jur de 300 Ha/fermă). Au putut fi observate suprafețe întinse de monocultură în special de porumb și/sau floarea soarelui în special în zonele joase și fertile ale câmpiei Someșului Mic;
- în imediata vecinătate a comunelor, gospodăriile tradiționale mai cultivă încă în sistemul tradițional mici suprafețe de teren arabil. Marea majoritate a suprafețelor aflate la o distanță mai mare față de centrul satului au fost în special arendate dar și vândute noilor investitori în domeniul agricol.
- situația pășunilor și fânațelor a cunoscut mutații importante în ultimii ani. În perioada 1989 – 2007, au fost abandonate mari suprafețe de teren. După anul 2007, ca urmare a modului de subvenționare, suprafețe mari de teren au fost în special arendate pentru a asigura pășunatul șeptelului în creștere de ovine. **Cositul fânului pentru asigurarea bazei furajere pe timp de iarnă a devenit o excepție.** Terenul este utilizat în special pe bază de arendă, iar suprafețele parcelelor sunt de multe ori situate sub pragul de 0,3 HA ceea ce nu le face eligibile pentru subvenții (plăți directe

This project has received funding from the European Union
Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

sau plăți de agro-mediu). Structura proprietății pe aceste suprafețe de teren nu a fost clarificată nici după aproape 30 de ani de la schimbarea regimului de proprietate. Aceasta este și **una dintre barierele principale** identificate în calea practicării unui sistem de management eficient al pășunilor și fânețelor permanente.

În concluzie, pe baza rezultatelor obținute s-a observat faptul că sistemul de producție mixt tradițional a devenit amenințat de presiunea unui concurențe accerbe provenite din partea sistemului intensiv. Practic, fundamentul bio-diversității existente la nivel local (practicile agricole slab intensive; agricultura tradițională; cositul manual etc) este în momentul de față amenințat de presiunea pieței comune și a posibilității obținerii unor venituri mai ridicate în afara comunității. Ca atare, multe dintre gospodăriile care mai fucționează la nivel local, vor acționa în perioada următoare fie în direcția intensificării fie în direcția abandonului.

2.3. Prezentarea principalelor trenduri identificate prin evaluarea situației socio-economice

Numărul populației rezidente în comunele analizate a avut o evoluție diametral opusă în funcție de tipul comunelor analizate. Astfel, comunele situate în zona periurbană a municipiului Cluj-Napoca au preluat un număr important de persoane care lucrează în zona urbană. În special în aceste comune prețul proprietăților imobiliare a crescut în ultima perioadă, iar stilul de viață tradițional a fost înlocuit de obiceiurile citadine ale noilor sosiți. Pe de altă parte, în comunele mai izolate, numărul populației a scăzut în permanență în perioada de timp analizată.

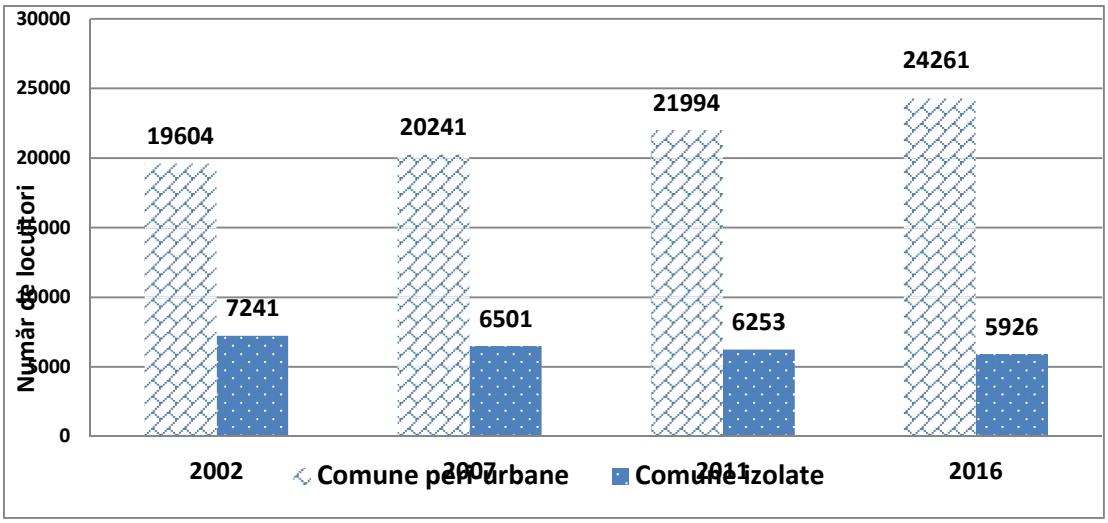

Sursa: Prelucrat după INSE, TEMPOOnline.

Figura 8. Evoluția numărului populației în funcție de rezidență (2002- 2016)

Marea majoritate a populației existentă în zona de studiu Dealurile Clujului Est **nu este cuprinsă în categoria populației active**. Sunt în principal persoane aflate la vârsta de pensionare. În ultimii ani, ca urmare a creșterii numărului noilor veniți în zonele periurbane, ponderea populației active a avut un trend crescător. Acest trend pozitiv a fost susținut și de dezvoltarea unor parcuri industriale în care funcționează fabrici ale unor companii multinaționale (Tetarom Jucu; Apahida).

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

În schimb, numărul populației active a fost și este încă foarte modest în principal în comunele situate în zonele mai izolate (Figura 9).

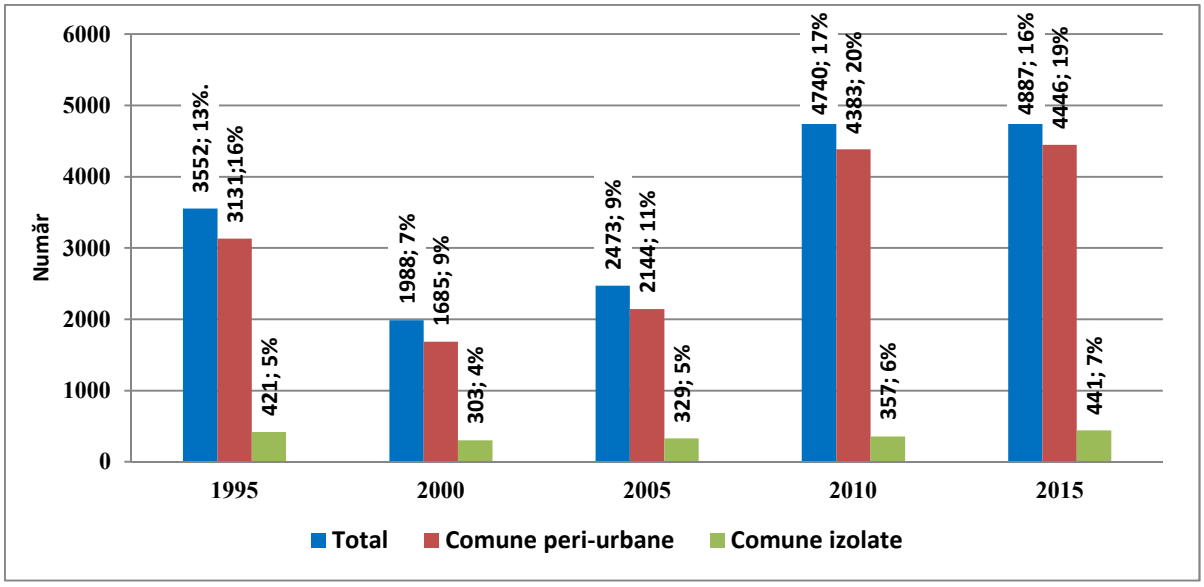

Sursa: Prelucrat după INSE, TEMPOOnline.

Figura 9. Evoluția numărului de persoane active în arealul studiat (1995 – 2015).

Mediul antreprenorial cunoaște stadii de dezvoltare diferită în funcție de tipul comunei analizate. Marea majoritate a companiilor care funcționează în zona de studiu au sediul în imediata apropiere a municipiului Cluj-Napoca sau a drumului național DN1C (peste 70%). Numărul de companii stabilite în comunele situate în zone mai îndepărtate față de orașul municipiu reședință de județ Cluj-Napoca este încă foarte modest (Figura 10).

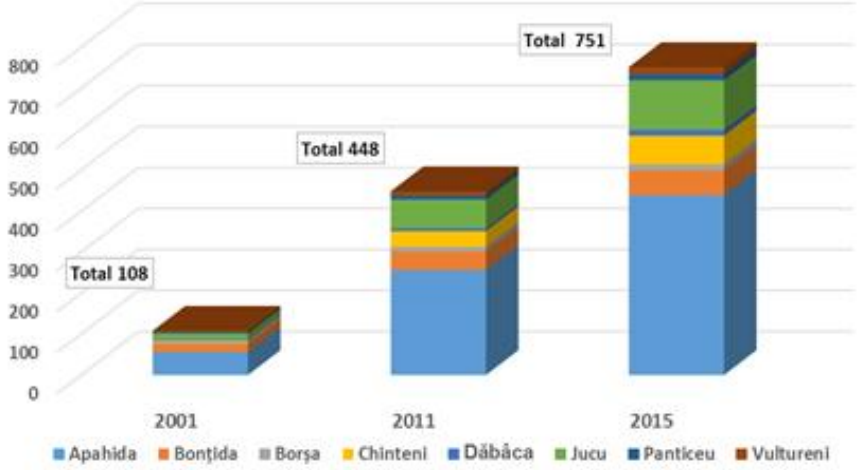

Sursa: Prelucrat după INSE, TEMPOOnline.

Figura 10. Evoluția numărului de societăți comerciale active (2001 - 2015)

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

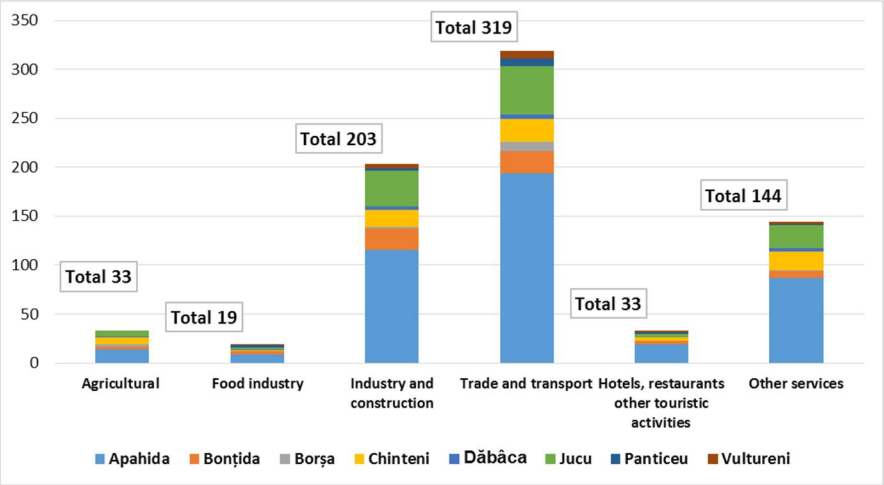

Sursa: Prelucrat după INSE, TEMPOOnline.

Figura 11. Situația numărului de societăți comerciale în funcție de obiectul de activitate (2015)

Distribuția numărului de companii în funcție de obiectul principal de activitate a arătat faptul că există un număr redus de afaceri autorizate dezvoltate în domeniul agricol și al industriei alimentare (Figura 11). În special în ultimul domeniu de activitate, cel al afacerilor din domeniul industriei alimentare, analiza calitativă pe bază de chestionar sau discuții a arătat faptul că cerințele din domeniul sanitar veterinar sunt în prezent foarte ridicate și implicit restrictive. Micii producători de lapte sau carne nu au capacitatea financiară și cunoștințele necesare pentru a le îndeplini prin investiții noi realizate.

2.4. Tendințe formulate pe baza analizei modului de implementare al politicilor agricole și a modului de dezvoltare al lanțurilor de desfacere aferente produselor finite HNV

Conform cadrului legislativ, România a adoptat în primii trei ani după aderare un sistem simplificat de subvenționare în cadrul pilonului 1 la Politicii Agricole Comune (PAC) bazat pe plata unei plăți unice pe suprafață. Acest mod de subvenționare a fost prelungit până la sfârșitul anului 2014. În sectorul producției vegetale, valoarea ajutorului financiar a fost stabilită pe hectar eligibil și aceasta a constat într-o plată uniformă calculată anual prin împărțirea pachetului financiar național (pilonul 1) la suprafața eligibilă declarată. Pentru a avea dreptul la schema de plată unică pe suprafaţă (SAPS), o fermă a trebuit să îndeplinească mai multe criterii de eligibilitate (Ordonanța Guvernamentală 125/2006): să aplice culturi specifice (teren arabil, pășuni permanente, culturi permanente etc); dimensiunea minimă a fermei a fost stabilită la cel puțin un hectar, iar mărimea minimă a parcelei trebuia să fie cel puțin egală cu 0,3 hectare. În ceea ce privește plata SAPS, agricultorii puteau solicita și plăți complementare naționale, condiționate de tipul culturii (Decizia Ministerului Agriculturii 704/2007): plăți directe naționale complementare pentru sectorul vegetal calculate ca o sumă fixă pe hectar pentru cereale, culturi proteice, culturi industriale, cartofi, legume etc .; plăți directe naționale complementare pentru sectorul cânepei, tutunului și hameiului; plăți

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

naționale complementare pentru sfecla de zahăr și o plată separată pentru zahăr. Plățile directe complementare în sectorul zootehnic au fost calculate anual pe cap de animal în funcție de mai multe criterii de eligibilitate (număr minim de animale, de exemplu, cel puțin 3 vaci-mamă și 25 de ovine).

Criteriile de eligibilitate referitoare la dimensiunea minimă a fermei și a parcelei au penalizat încă de la început gospodăriile mici (mai mici de 1 ha) care au început să dispară. În același timp, suprafețe mari de teren arabil, dar și pășunile comune au fost folosite de noii veniți care au aplicat tehnologii agricole intensive.

Înainte de anul 2014, în pilonul 2 au devenit disponibile mai multe pachete de agro-mediu. După anul 2014, prin reforma Cioloș, numărul și tipul de pachete de agro-mediu s-a diversificat (Tabel 1).

Tabel 1.

Tipul de pachete în cadrul măsurilor de agromediu și valoarea plăților (2014 -2020)

Tipul de pachet în cadrul măsurilor de agromediu	Valoarea plății
Pachetul 1 – pajişti cu înaltă valoare naturală (HNV)	93 €/ha/an
Pachetul 2 – practici agricole tradiţionale (aplicat numai în combinaţie cu Pachetul 1)	-
varianta 2.1 – lucrări manuale	100 €/ha/an
varianta 2.2 – lucrări cu utilaje uşoare	21 €/ha/an
Pachetul 3 – pajişti importante pentru păsări	-
sub-pachetul 3.1 – Crex crex	-
varianta 3.1.1 – lucrări manuale	261 €/ha/an
varianta 3.1.2 – lucrări cu utilaje uşoare	182 €/ha/an
sub-pachetul 3.2 – Lanius minor şi falco vespertinus	-
varianta 3.2.1 – lucrări manuale	159 €/ha/an
varianta 3.2.2 – lucrări cu utilaje uşoare	80 €/ha/an
Pachetul 4 – culturi verzi	128 €/ha/an
Pachetul 5 – adaptarea la efectele schimbărilor climatice	125 €/ha/an
Pachetul 6 – pajişti importante pentru fluturi (Maculinea sp.)	-
varianta 6.1 – lucrări manuale	361 €/ha/an
varianta 6.2 – lucrări cu utilaje uşoare	282 €/ha/an
Pachetul 7 – terenuri arabile importante ca zone de hrănire pentru gâsca cu gât roşu (Branta ruficollis)	250 €/ha/an
Pachetul 8 – creșterea animalelor de fermă din rase locale în pericol de abandon	-
Ovine	87 €/UVM/an
Caprine	40 €/UVM/an
Bovine	200 €/UVM/an

Sursa: Modificat după Programul Național de Dezvoltare Rurală 2014 – 2020;

În arealul studiat există o diversitate de situații în ceea ce privește eligibilitatea pentru măsurile de agro-mediu:

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

- comunele **Borșa, Dăbâca, Bonțida** și **Panticeu** sunt eligibile pentru pachetul 6 *pajiști importante pentru fluturi*. A aplica pentru astfel de subvenții presupune un angajament voluntar din partea fermierului, asumat pe o perioadă de minim 5 ani, în ceea ce privește încărcătura maximă de animale la hectar (0,7 UVM/Ha); tipul de lucrări executate; momentul în care este început cositul (după 25 august);
- comuna **Vultureni** este eligibilă pentru pachetul *pajişti cu înaltă valoare naturală*. Angajamentul presupune o încărcătură maximă la hectar de maxim 1 UVM/Ha; efectuarea cositului după 15 iunie; tipul de lucrări executate etc;
- comuna **Chinteni** nu este eligibilă pentru pachetul 1 și pachetul 6 de agro-mediu;

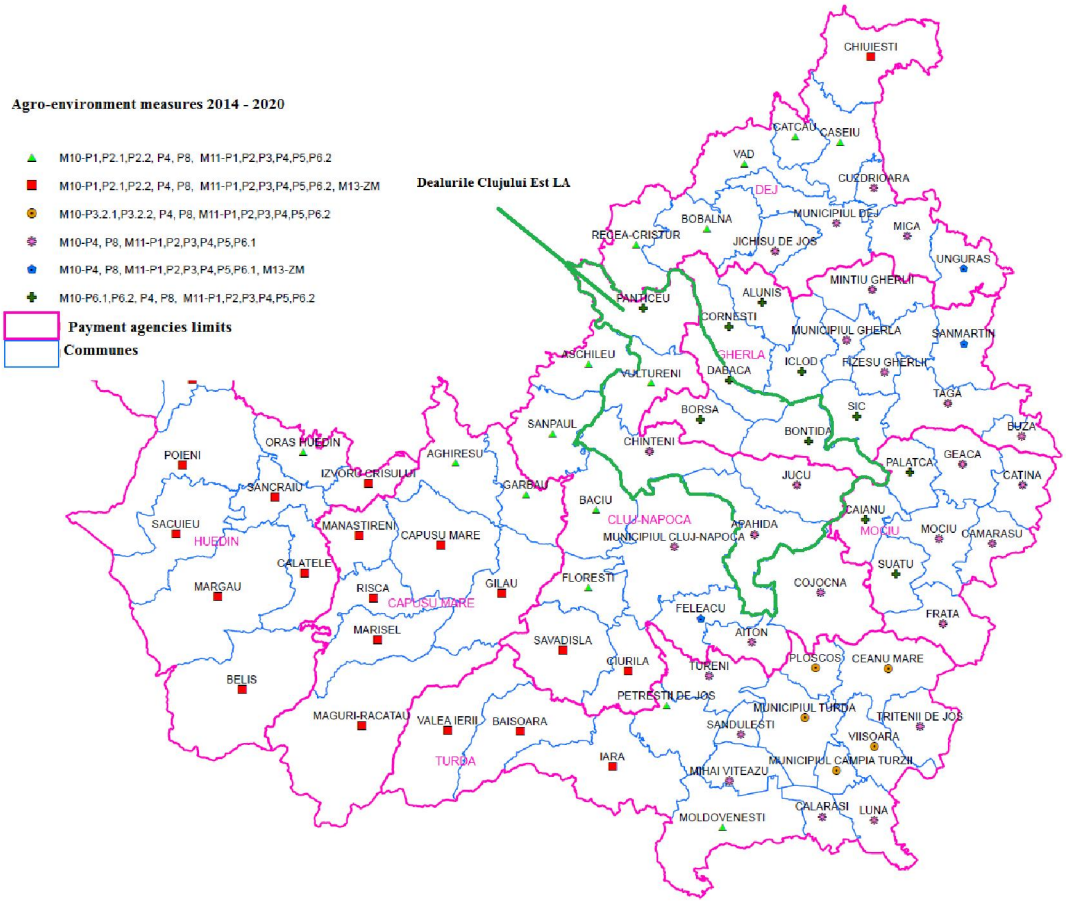

Sursa: Modificat după Programul Național de Dezvoltare Rurală 2014 – 2020;

Figura 12. Situația implementării pachetelor de agro-mediu în arealul studiat (2014 – 2020)

Această inconsistență teritorială a provocat și provoacă încă nemulțumiri importante din partea fermierilor. Din cercetarea calitativă efectuată a reieșit faptul că aceste **pachete de agro-mediu** sunt percepute de fermieri ca fiind **neatractive** datorită **poverii birocratice ridicate** la care se adaugă lipsa informațiilor reale din partea fermierilor. Pe viitor, pentru dezvoltarea armonioasă a arealului studiat, trebuie realizată o mai bună corelare a zonelor de eligibilitate a pachetelor 1 și 6 față de zona delimitată de Situl Natura 2000. Spre exemplu, fermierii care utilizează suprafețe de pășuni și fânețe situate pe raza comunei Chinteni și care sunt incluse în Situl Natura 2000, trebuie

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

să respecte cerințele Planului de Management fără a avea însă acces la plățile pachetelor de agro-mediu anterior amintite.

Tabel 2.

Analiza condițiilor de management aferente diverselor pachete de agromediu (2014-2020) comparativ cu măsurile prevăzute în planul de management al Sitului Natura 2000

Pachet de agromediu	Condiții de management	Localități eligibile
P1. Agricultură cu Înaltă Valoare Naturală	- interzicerea utilizării fertilizanţilor chimici şi a pesticidelor; - utilizarea tradiţională a gunoiului de grajd este permisă până în echivalentul a maximum 40 kg. N s.a./ha (1 UVM/ha); - cositul poate începe doar după data de 1 iulie (pentru terenurile situate în UAT cu altitudini medii mai mari sau egale cu 600 m) sau după data de 15 iunie (pentru terenurile situate în UAT cu altitudini medii mai mici de 600 m); păşunatul se efectuează cu maxim 1 UVM pe hectar.	Vultureni
P6. *Maculinea SP*	- utilizarea fertilizanţilor chimici şi a pesticidelor este interzisă; - utilizarea tradiţională a gunoiului de grajd este permisă până în echivalentul a maximum 40 kg N s.a./ha (1 UVM/ ha); cositul poate începe doar după data de 25 august; lucrările cu utilaje mecanizate nu sunt permise pe suprafaţa pajiştilor aflate sub angajament, cu excepţia celor operate cu forţă animală (pentru varianta 6.1) sau lucrările se pot efectua cu utilaje mecanizate de mică capacitate (cosit cu utilaje cu lama scurtă și viteză mică de deplasare), fiind interzisă folosirea utilajelor grele (pentru varianta 6.2); păşunatul se efectuează cu maxim 0,7 UVM pe hectar;	Panticeu, Borșa, Bonțida, Dăbâca
Planul de management Situl Natura 2000	Măsuri prevăzute pentru conservarea habitatele forestiere - respectarea amenajamentelor silvice în vigoare; - păstrarea unui număr de aproximativ trei arbori bătrâni la hectar și de cel puțin doi arbori căzuți (lemn mort) la hectar; controlul speciilor invazive prin îndepărtarea manuală sau mecanică a acestora; controlul periodic (o dată la 3 ani) privind dezvoltarea speciilor invazive; Interzicerea accesului turmelor de oi în habitatul forestier etc. Măsuri prevăzute pentru conservarea habitatele pajiști - control strict al aplicării GAEC-urilor; păşunatul se va realiza în următoarele condiţii: 1. o încărcătură cu animale de max. 0,7 UVM/ha; 2. doar când înălţimea covorului vegetal este de minim 8-15 cm; 3. doar când înălţimea apex-ului gramineelor este de 6-10 cm; doar în perioada cuprinsă între 15 aprilie – 30 noiembrie; se va păşuna în 3-5 cicluri în funcţie şi de condiţiile staţionale, astfel, în cazul anilor secetoşi numărul ciclurilor de păşunat va fi redus; va fi favorizat (în conformitate cu practicile tradiţionale locale) păşunatul cu bovine în dauna celui cu ovine sau caprine etc.	**Zona Sitului Natura 2000**

Sursa: Programul Național de Dezvoltare Rurală 2014 – 2020; Planul de Management Sit Natura 2000.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Comparativ cu condițiile minimale ale pachetelor de agromediu, planul de management al sitului prevede **măsuri mult mai complexe** din punct de vedere al solicitărilor adresate fermierilor. În primul rând, se observă faptul că aceste cerințe sunt diferențiate pe tipul de habitate protejate existente în fermă. Astfel, în teorie, **un fermier va fi nevoit să aplice în aceeași fermă condiții de management diferite în funcție de tipul de habitat**. Mai mult, condițiile tehnice impuse sunt mult mai laborioase: *e.g.* pășunatul permis doar când înălţimea covorului vegetal este de minim 8-15 cm; doar când înălţimea apex-ului gramineelor este de 6-10 cm; doar în perioada cuprinsă între 15 aprilie – 30 noiembrie (Tabel 2). Specificațiile de ordin tehnic pot provoca dificultăți fermierilor având în vedere nivelul cunoștințelor de care dispun. Cerința referitoare la interzicerea pășunatului în afara perioadei cuprinsă între 15 aprile și 30 noiembrie este poate cea mai restrictivă și împovărătoare pentru managementul fermei. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că în momentul de față din Programul Național de Dezvoltare Rurală (2014 – 2020) lipsesc **pachetele de agro-mediu specifice pentru Siturile Natura 2000**. Acest fapt îngreunează implementarea eventualelor Planuri de Management la nivel local.

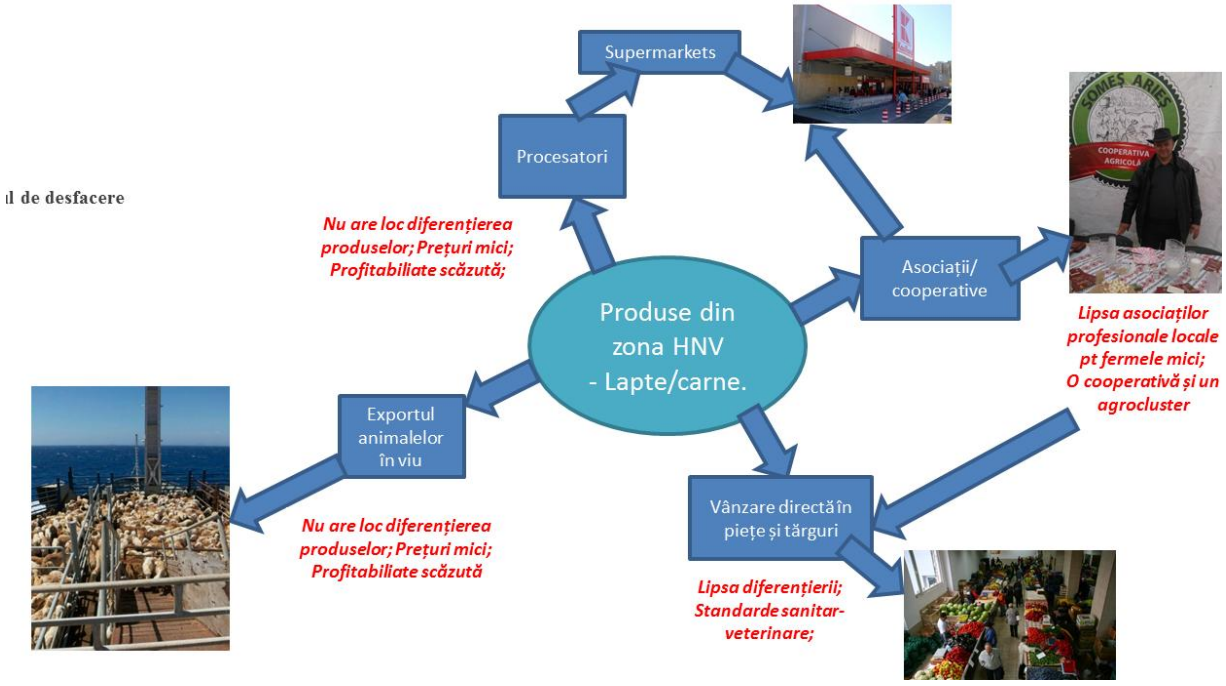

Figura 13. Reprezentarea schematică a lanțului de desfacere a produselor obținute din arealul HNV studiat

Pornind de la analiza modului de evoluție a practicilor agricole în arealul studiat, realizată în secțiunile anterioare, a reieșit faptul că agricultura cu înaltă valoare naturală este prezentă în principal pe suprafețele acoperite cu pășuni și fânețe naturale. Principalele produse obținute de fermierii care utilizează astfel de areale sunt reprezentate de lapte și carne (bovine și ovine). Marea majoritate a produselor sunt în momentul de față livrate la intermediari sau la procesatori fără a exista posibilitatea de diferențiere în momentul comercializării lor către consumatorul final. În zonă există o cooperativă agricolă și un agrocluster, dar acestea sunt deschise doar către fermierii cu o

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

anumită dimensiune minimă (cantitate minimă de lapte livrat provenit de la aproximativ 15 vaci efectiv matcă). Ca atare, produsele agricole sunt vândute sub formă de materii prime cu o valoare adăugată mică. Lipsa unor branduri locale și existența unor cerințe sanitar-veterinare neadaptate cerințelor agriculturii cu înaltă valoare naturală fac în momentul de față dificilă comercializarea unor produse prelucrate în fermă (brânzeturi; produse de carmangerie etc) cu o valoare adăugată mai ridicată și care să conducă la obținerea unei profitabilități sporite.

2.5. Evidențierea efectelor probabile ale tendințelor de dezvoltare identificate în teritoriu asupra mediului și a sistemului socio-economic în anul 2030

Trendurile prezentate succint în secțiunile anterioare sunt rezultatul **Pachetului de lucru 1 – Analiza situației actuale**.

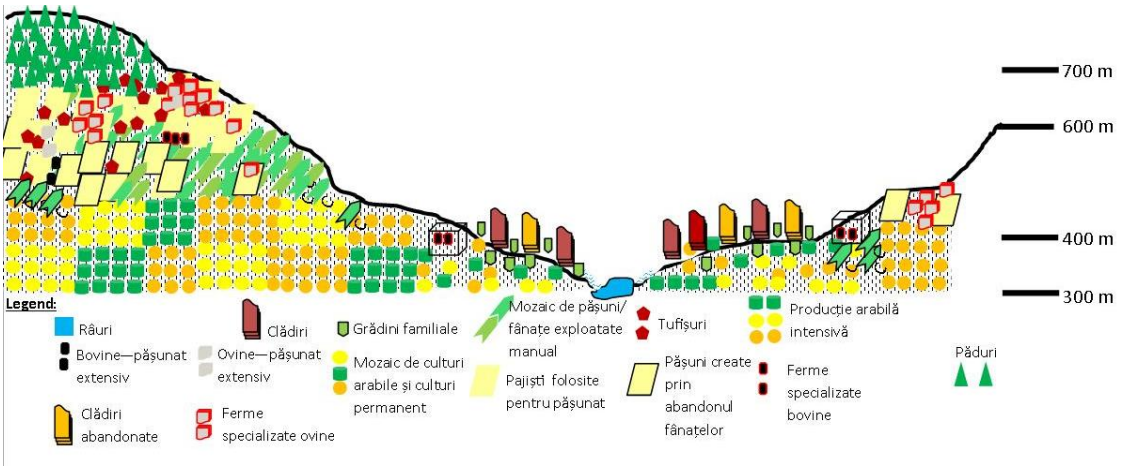

Figura 14. Situația sistemului de agro-mediu în momentul actual (2017)

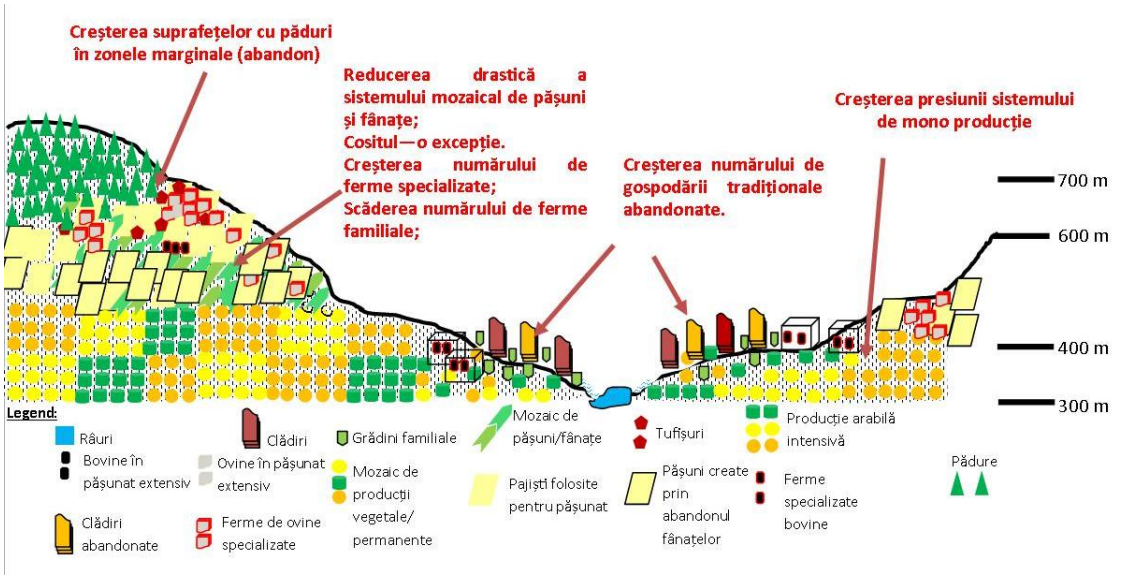

Figura 15. Evoluția probabilă a sistemului de agro-mediu la orizontul anului 2030

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Pentru o prezentare detaliată a rezultatelor obținute în cadrul pachetului de lucru 1, cititorul interesat este invitat să consulte rezultatele proiectului disponibile pe pagina oficială (www.hnvlink.eu). Pornind de la situația identificată în teritoriu în cadrul pachetului de lucru 1, au fost elaborate transecte care să surpindă schematic **situația actuală** (Figura 14) și **perspectivele de dezvoltare viitoare** la orizontul anului 2030 fără a lua în considerare schimbări majore în modul de organizare a sistemului de producție HNV (Figura 15).

Pentru validarea și discutarea situației actuale și, respectiv, a perspectivelor de dezvoltare viitoare, a fost realizată în cadrul Seminarului de Inovare o prezentare a rezultatelor obținute. **În momentul de față** (Figura 14) există încă o diversitate de situații în comunele analizate. **În general** însă, comunele sunt situate pe văi create de afluenții Someșului Mic. Clădirile satului mărginesc de o parte și de alta albia superioară a râului (între 400 și 500 m altitudine). Terenul arabil aflat între 300 și 500 m altitudine a fost comasat în ferme de dimensiuni relativ mari, deținute de capital din afara comunității rurale. Există un mixt de suprafețe dominate de monocultură (porumb; floarea soarelui), dar și plante furajere. Multe dintre gospodăriile tradiționale au fost abandonate, iar membrii lor au migrat fie în zona urbană, fie în străinătate datorită posibilității obținerii unor surse de venituri alternative mai mari. În zona pășunilor și fânațelor naturale dominate în trecut de sistemul tradițional slab intensiv bazat pe cosit manual și pășunat extensiv pe timpul sezonului de vară au avut loc mutații importante. Suprafețe mari de teren au fost abandonate (înainte de anul 2007). Prin abandon multe suprafețe de fânaț au fost transformate în pășuni care de multe ori au fost invadate de tufișuri și arbuști. După anul 2007, datorită condițiilor prezentate anterior (social; economic; politici agricole), suprafețe extinse de teren au fost preluate în vederea asigurării pășunatului pentru efectivele de ovine în creștere. **Managementul** acestor suprafețe de teren este în momentul de față **deficitar** practicându-se de multe ori **suprapășunatul**. În partea superioară de altitudine, speciile forestiere de slabă calitate generate de flora spontană au contribuit la creșterea suprafețelor forestiere.

Pornind de la tendințele subliniate în secțiunile anterioare, a fost propus **un scenariu de dezvoltare probabilă** a sistemului de agro-mediu. Principalele implicații probabile asupra sistemului de agro-mediu la orizontul de timp 2030 vor fi (Figura 15):

- reducerea accentuată a numărului de gospodării tradiționale care vor mai practica un sistem de producție mixt slab intensiv. Clădirile acestora vor fi probabil preluate de noi veniți din mediul urban care vor face naveta în vederea ocupării unor servicii în localitatea Cluj-Napoca. Dispariția gospodăriei tradiționale va avea implicații importante atât asupra sistemului de agro-mediu cât și asupra resurselor de biodiversitate (agricultură HNV);
- în jurul satelor se va reduce și mai mult sistemul mozaical practicat în cadrul grădinilor familiale; Acestea vor deveni mai degrabă o excepție comparativ cu regula din momentul actual;
- suprafața arabilă va fi și mai mult intensificată; va crește presiunea asupra zonelor acoperite în momentul de față cu pășuni și fânațe naturale;
- în zona pășunilor și fânațelor naturale vor activa în principal ferme de ovine și bovine specializate. Cositul practicat atât sub formă manuală cât și mecanic va deveni mai degrabă o excepție. Probabil doar prin anumite programe punctuale ale unor ONG-uri astfel de practici vor mai fi practicate.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Încărcătura la hectar pentru efectuarea pășunatului va crește și mai mult în viitor fapt care va periclita suprafețele bogate în prezent cu specii de animale și plante considerate vulnerabile la nivel european.

- suprafețele acoperite cu păduri vor crește în special în zonele marginale existând pericolul dezvoltării unor specii forestiere cu o valoare economică redusă.

Pornind de la această prezentare, participanții la Seminarul de Inovare au fost împărțiți în trei grupuri de lucru asigurându-se o distribuție echilibrată în funcție de profesia lor (Fotografia 3,4 și 5). Fiecare grup de lucru a discutat, a analizat și apoi a validat atât situația referitoare la dezvoltarea actuală a arealului studiat cât și scenariul de dezvoltare probabil. **În urma discuțiilor, toate grupurile de lucru au considerat că rezultatele obținute sunt conforme cu realitatea**.

Fotografia 3-5. Imagini cu grupele de lucru din timpul Seminarului de Inovare

Pe baza discuțiilor au fost formulate și o serie de **completări la scenariile elaborate,** respectiv:

I. Completări aduse la analiza situației actuale a agro-mediului în arealul studiat:

- în zona arabilă în momentul de față există un asolament echilibrat între plantele prășitoare, oleaginoase și furajere; acestea din urmă au înlocuit baza furajeră formată în trecut prin cositul fânațelor;
- sunt situații în care fânațele au fost transformate în teren arabil; s-a produs o ruptură în peisaj care poate afecta speciile de plante și animale protejate;
- a avut loc o defrișare haotică a zonelor forestiere; au fost vizate în special speciile forestiere cu valoare economică ridicată (stejar; carpen etc);
- apariția unor fenomene de degradare a pășunilor aflate pe terenuri cu pantă abruptă ca urmare a pășunatului haotic; reducerea biodiversității în unele areale ca urmare a suprapășunatului pe timp de iarnă și abandonul cositului;
- apariția unei arhitecturi invazive prin promovarea unor construcții industriale cât și a unor case/dependințe care folosesc materiale mai ieftine și mai accesibile procurate în momentul de față pe scară largă din comerț (BCA; Rigips; Ciment etc).

II. Completări propuse scenariului de dezvoltare probabilă a agro-mediului la nivelul anului 2030:

- existența doar a unui număr redus de ferme specializate;
- scăderea mai accentuată a diversității peisajului; sistemul mozaical va dispărea relativ rapid în viitorul apropiat;

3. Prezentarea viziunii alternative validate în cadrul Seminarului de Inovare (Bonțida 06/07/2017)

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Scenariul alternativ se bazează pe promovarea dezvoltării unor ferme mixte de dimensiune medie. Dezvoltarea lor poate fi asigurată pornind atât de la fermele comerciale deja existente în zonă cât și de la fermele familiale care încă mai activează în domeniul practicilor de producție tradițională. Practic dezvoltarea unor ferme mixte de dimensiune medie va permite păstrarea caracteristicilor agriculturii HNV în sistemul mozaical al pășunilor și fânețelor naturale.

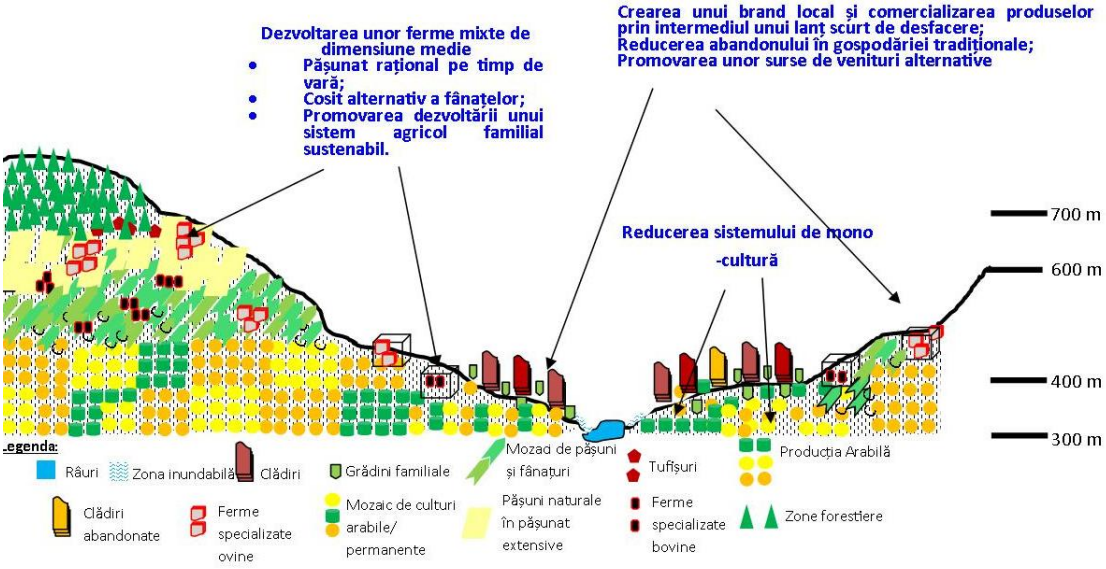

Figura 16. Reprezentarea grafică a scenariului alternativ propus

Această viziune alternativă a fost prezentată (Figura 16) și apoi discutată în cadrul grupurilor de lucru. Participații au fost de acord cu viziunea propusă și au apreciat că o modalitate sustenabilă de conservare a resurselor de biodiversitate din zonă este reprezentată de existența unor ferme de dimensiuni medii. Ca atare, după validarea viziunii strategice pe termen lung, s-a procedat la identificarea/discutarea barierelor existente în monentul de față și respectiv a inovărilor/a necesarului de inovări care ar putea conduce la îndeplinirea acestei viziuni strategice pe termen lung.

4. Principalele bariere identificate în vederea implementării viziunii alternative. Identificarea unor soluții inovative la nivel local. Stabilirea principalelor nevoi de inovare

În ultima parte a Seminarului de Inovare au fost dezbătute și respectiv identificate principalele bariere care restricționează în momentul de față atingerea viziunii alternative pentru sistemul de producție HNV. Discuțiile au fost capacitate pe patru direcții tematice, respectiv: **economic/al marketingului produselor HNV**; **social**; **tehnic** și **al bunei guvernanțe**. Fiecare grup de lucru a primit o fișă de lucru în care erau precizate o serie de bariere în calea dezvoltării, identificate pe baza analizei situației existente de către membrii echipei de cercetare. Fiecare grup a fost invitat să precizeze primele trei bariere ale fiecărei dimensiuni analizate în ordinea importanței și să adauge și alți factori limitativi în cazul în care au fost omiși de pe fișa primită. Concomitent au fost discutate și eventuale inovări la nivel local cu potențial de generalizare la nivelul întregului teritoriu.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Tabel 3.

Prioritizarea barierelor și a nevoilor de inovare în vederea atingerii viziunii strategice în domeniul marketingului produselor HNV / economia fermei/ economia gospodăriei

Probleme identificate	Inovări existente la nivel local/național	Nevoi de inovare
1. Lipsa capacităților de procesare la nivel local pentru produsele HNV care să permită comercializarea unor produse cu valoare adăugată ridicată (lapte, carne).	**Exemple la nivel național:**	**Mini capacități de procesare în sistem cooperatist.**
2. Lipsa diferențierii produselor la consumatorul final	**Exemple la nivel național:**	**Dezvoltarea unui brand local asumat de fermierii care activează în arealul HNV**
3. Venituri scăzute obținute în sistemul de agricultură HNV; Lipsa surselor de venituri alternative;	**Exemple la nivel național:** 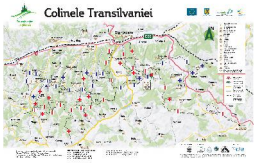	**Dezvoltarea unor surse alternative de venit: ecoturism; cicloturism etc**
4. Acces scăzut pe piețe reglementate; Lanțuri de desfacere dominate de supermarketuri multinaționale;	**Exemple la nivel local Cutia cu legume eco** **http://colinafarms.ro/cutiile-noastre/**	**Dezvoltarea unor canale de distribuție alternativă**
Altele: cunoștințe scăzute în domeniul economic din partea fermierilor; accesul la finanțări în vederea realizării unor noi investiții pentru fermierii mici; mediu legislativ stufos și de multe ori neclar în domeniul certificării produselor locale;		**Sistem inovativ de asigurare a consultanței**

În **domeniul economic/al marketingului** produselor HNV, prinicipala problemă identificată de grupurile de lucru a fost aceea a lipsei capacităților de procesare la nivel local pentru produsele HNV. Prin procesare se dorește obținerea unor produse cu valoarea adăugată mai mare. În imediata vecinătate a arealului studiat fucționează Cooperativa Someș-Arieș, dar activitatea sa este axată pe procesarea laptelui provenit de la fermele mari și medii. Este o nevoie acută de dezvoltare a unor mini-capacități de procesare în sistem cooperatist (5-10 fermieri) care să opereze pe baza aceluiași caiet de sarcini și a unui brand local prin care să se realizeze diferențierea produselor față de consumatorul final (Tabel 3). La nivel local a fost convenit că până în prezent a fost implementată o singură idee inovativă. Ea vizează dezvoltarea unor canale de desfacere alternative prin aplicații WEB (Cutia cu legume eco. http://colinafarms.ro/cutiile-noastre/). Alături de problemele identificate în prealabil în fișa de discuții, participanții la seminarul de inovare au identificate și altele. Accesul la surse de finanțare necesare pentru investiții în domeniul procesării pentru micii

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

fermieri este o altă barieră importantă în calea implementării viziunii alternative pe termen lung pentru sistemul HNV.

Tabel 4.

Prioritizarea barierelor și a nevoilor de inovare în vederea atingerii viziunii strategice în domeniul social

Probleme identificate:	Inovări existente la nivel local/național	Nevoi de inovare
Lipsa informațiilor și abilităților antreprenoriale;	Nu există astfel de inovări la nivel local	Mediu interactiv de informare;
Presiuni economice în afara LA pentru a obține un nivel de trai mai bun;	Nu există astfel de inovări la nivel local	Promovarea unor idei inovative prin care să fie obținute venituri mai mari.
Persoane aflate la o vârstă înaintată (persoane în vârstă);	Nu există astfel de inovări la nivel local	Metode inovative de implicare a tinerilor în afaceri agricole/conexe.
Infrastructura rurală slab dezvoltată și condiții de viață dure;	În perioada 2007 – 2014 au fost implementate programe de reabilitare a infrastructurii rurale.	Investiții în infrastructura rurală;
Altele: Lipsa forței de muncă calificate;		

Principalele bariere cu **caracter social** identificate în calea implementării viziunii HNV alternative au fost apreciate a fi: lipsa informațiilor și abilităților antreprenoriale; existența unor posibilități de a obține venituri mai ridicate în afara zonei de studiu și populația îmbătrânită (Tabel 4). La aceste elemente consemnate pe fișa de prioritizare a nevoilor, participanții au adăugat și lipsa forței de muncă calificate. Se apreciază că până în acest moment nu au fost implementate soluții inovative în zonă care să răspundă acestor probleme identificate.

În **domeniul tehnic** participanții au apreciat că principalele bariere care acționează împotriva viziunii HNV sunt în momentul de față reprezentate de: lipsa unor linii de procesare inovative cu o capacitate mică/medie de procesare care să îndeplinească cerințele sanitar-veterinare la un cost investițional redus adaptat capacității financiare a fermierilor; utilaje ușoare care să permită efectuarea lucrărilor manuale într-un timp cât mai scurt și în condițiile respectării cerințelor de agro-mediu etc; metode de creștere a producțiilor de masă verde/fân fără a periclita biodiversitatea (Tabel 5). La nivel local au fost identificate cercetări efectuate cu cositori mecanice care permit anumite inovări tehnologice. Participanții au adăugat la lista factorilor limitativi tehnici și nevoia identificării unor metode inovative de stabilire a rațiilor furajere prin care să se realizeze o mai bună valorificare a producției de fân/de masă verde.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Tabel 5.

Prioritizarea barierelor și a nevoilor de inovare în vederea atingerii viziunii strategice în domeniul tehnic

Probleme identificate:	Inovări existente la nivel local/național	Nevoi de inovare
Norme sanitare/veterinare neadaptate sistemului de producție HNV care împiedică prelucrarea și vânzarea directă a produselor;	Nu au fost identificate astfel de inovări la nivel local.	Crearea/adaptarea unor linii tehnologice de procesare la normele în vigoare și la nevoile fermierilor
Producția scăzută de fân: randamente scăzute; cerere mare de forța de muncă pentru cosit manual; consum ridicat de timp pentru producția de fân;	Cositori Ecologice - Brielmaier	Identificarea unor utilaje/metode de cosit a fânețelor naturale care să reducă necesarul de timp și forță de muncă.
Situația precară a pășunilor comune/private (suprafețe mari cu arbuști; productivitate scăzută);	Nu au fost identificate astfel de inovări la nivel local.	Metode inovative de creștere a producției de masă verde/fân în condițiile păstrării biodiversității.
Cerințe ridicate specifice pentru pachetele de agromediu și în planul de management Natura 2000;	Nu au fost identificate astfel de inovări la nivel local.	Ghid de bune practici pentru implementarea pachetelor de agro-mediu.
Alta: Metode inovative de stabilire a rațiilor furajere care să valorifice mai eficient producția de fân/producția de masă verde.	Nu au fost identificate astfel de inovări la nivel local.	Cercetări în domeniul optimizării rațiilor furajere.

În urma discuțiilor, participanții au apreciat că depășirea barierelor economice, sociale și tehnice este condiționată de implementarea unui model inovativ de asociere adaptat situației agriculturii HNV (ferme mici; sistem tradițional). Ca atare în perioada următoare se va identifica la nivelul partenerilor din cadrul proiectului sau la nivel național un model de bune practici funcțional în domeniul asocierii (Tabel 6). Printre inovările din **domeniul guvernamental**, existente în teritoriul analizat se numără pachetul de agro-mediu destinat pajiștilor importante pentru fluturi și Planul de Management al Sitului Natura 2000 care prevede metode concrete de conservare. Pe viitor astfel de instrumente manageriale trebuie mai bine adaptate nevoilor locale și respectiv mai bine explicate fermierilor.

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Tabel 6.

Prioritizarea barierelor și a nevoilor de inovare în vederea atingerii viziunii strategice în domeniul bunei guvernanțe

Probleme identificate:	Inovări existente la nivel local/național	Nevoi de inovare
Situația asocierii în rândul fermierilor;	Nu au fost identificate astfel de inovări la nivel local.	Model de bune practici în domeniul cooperării adaptat micilor fermieri
Structura proprietății funciare (statutul proprietății neclar);	Nu au fost identificate astfel de inovări la nivel local.	Instrumente utilizate în prezentarea situației cadastrale.
Acces la plăți în cadrul PAC (pilonul 1, 2) și pachetele de agromediu pentru fermele mici;	Pachetul de agro-mediu 6 (plăți pentru pajiști importante pentru fluturi);	O adaptare a zonei de eligibilitate la situația existentă în teren.
Structura fermei (gospodării mici cu loturi mici care sunt cel mai des întâlnite, și ferme de dimensiuni mari care predomină în ceea ce privește suprafața agricolă utilă exploatată);	Nu au fost identificate astfel de inovări la nivel local.	Instrumente inovative de comasare a parcelelor;
Lipsa plăților speciale pentru zonele cuprinse în cadrul situri-lor Natura 2000;	Plan de management al Sitului Natura 2000	Metode de adaptare a planului de management la nevoile/așteptările fermierilor; Plăți de agro-mediu,
Alta: O mai bună colaborare între diversele instituții ale statului cu atribuții în domeniu: Direcția Sanitar Veterinară; APIA; Primării; GAL-uri; ONG-uri;	Nu au fost identificate astfel de inovări la nivel local.	Metode de oferire a informațiilor adaptate cerințelor locale în timp real.

5. Acțiuni prioritare pentru perioada următoare (2017 – 2018)

Rezultatele prezentate anterior necesită eforturi susținute de introducere a unor soluții inovative în arealul studiat. În domeniul bunei guvernanțe, actori cheie din teritoriu vor fi implicați în vizite de studiu prin care să fie evaluate modele de bune pratici din domeniul asocierii. Finanțarea funcționării unor astfel de structuri asociative poate fi asigurată din bugetul GAL Someș Transilvan (sunt prevăzute linii de finanțare special destinate acestui domeniu).

După crearea unei structuri asociative adaptate specificului agriculturii HNV se vor putea realiza mici capacități de procesare sub un brand local. În același timp pot fi furnizate informații în

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

domeniul îmbunătățirii tehnologiilor de producție prioritizate deja de către actorii cheie în secțiunile anterioare.

Tabel 7.

Stabilirea priorităților și a modului de implicare a actorilor locali

Nevoi de inovare	Fermieri cheie	Autorități locale (primării; GAL)	Cercetători	ONG-uri	Altele: autorități naționale; companii; finanțatori
Model de bune practici în domeniul asocierii	DA	DA	DA	DA	NU
Realizarea unor capacități de procesare sub un brand local	DA	DA	DA	NU	DA
Inovări în domeniul tehnic	DA	NU	DA	DA	DA

Implementarea cu succes a acțiunilor considerate prioritare pentru atingerea viziunii alternative necesită însă implicarea activă a mai multor actori cheie (Tabel 7). Ca atare, după prezentarea publică a acestui material **el va fi supus dezbaterii actorilor interesați pe baza mijloacelor electronice (internet).**

În situația în care în perioada octombrie 2016 – iunie 2017 au fost omiși în vederea consultării actori cheie pentru zona de studiu analizată, aceștia sunt invitați să contacteze echipa proiectului. Toate părțile interesate sunt invitate în perioada august – septembrie 2017 să formuleze observații/adăugiri materialului prezentat. Acestea vor fi centralizate pe mailul oficial al proiectului, respectiv hnvlinkro@gmail.com sau al coordonatorului echipei românești de cercetare mjitea@usamvcluj.ro.

6. Mulțumiri

La final dorim să mulțumim **celor peste 200 de participanți** la seminariile de lucru organizate în cele opt comune și participanților în cadrul Seminarului de Inovare; **angajaților Grupului de Acțiune Locală Someș Transilvan** care au dat dovadă de o deschidere totală față de acest proiect; **primarilor** aleși în cadrul comunităților rurale analizate care ne-au sprijinit prin asigurarea locațiilor necesare desfășurării seminariilor de lucru și pentru informarea actorilor cheie din teritoriu; **studenților** Alexandru OLAR, Fodor ATTILA, Arsenoaia VLĂDUȚ (Master Agribusiness); Loredana TRIF (Inginerie și Management în Alimentația Publică și Agroturism) și Mihaela ZĂPÎRȚAN (Inginerie și Management

în Agricultură) pentru ajutorul dat; precum și membrilor ONG-ului Societatea Lepidopterologică Română.

7. Bibliografie selectivă

Keenleyside C, Beaufoy G, Tucker G, Jones G (2014). High Nature Value farming throughout EU-27 and its financial support under the CAP. Report prepared for DG Environment by the Institute for European Environmental Policy. London: 1-385.

Oppermann R, Beaufoy G, Jones G (eds) (2012). High Nature Value Farming in Europe. 35 European countries –experiences and perspectives. Verlag Regionalkultur, Ubstadt-Weiher, Germany.

Redman M (2014). EIP-AGRI Focus Group High Nature Value (HNV) farming profitability Starting paper - prepared for the first Focus Group meeting in Madrid, Spain (12 - 13 June 2014). European Commision: 1 – 17;

*** Ordonanța de urgență nr. 125/2006 pentru aprobarea schemelor de plăți directe și plăți naționale directe complementare, care se acordă în agricultură începând cu anul 2007, și pentru modificarea art. 2 din Legea nr. 36/1991 privind societățile agricole și alte forme de asociere în agricultură;

***Ordinul nr. 704/2007 privind stabilirea modului de implementare, a condițiilor specifice și a criteriilor de eligibilitate pentru aplicarea schemelor de plăți directe și plăți naționale directe complementare în sectorul vegetal;

*** Planul de management integrat al sitului de importanță comunitară ROSCI0295 Dealurile Clujului Est şi al rezervațiilor naturale Fânaţele Clujului "La Copârşaie" şi Fânaţele Clujului "La Craiu" (ultima accesare iunie 2017);

*** Programul Național de Dezvoltare Rurală 2014 – 2020 (http://www.pndr.ro/ ultima accesare iunie 2017)

*** Studiu pentru actualizarea documentelor strategice pentru Polul de Creștere Cluj Napoca aferente perioadei de programare 2014-2020 (Versiunea finală – Noiembrie 2015).

*** Strategia de dezvoltare locală GAL Someș Transilvan 2014-2020 (http://galsomestransilvan.ro/strategia-de-dezvoltare-locala-2014-2020/ ultima accesare iunie 2017).

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Annex 5

Western Stara Planina region Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

СТЕП
Сдружение за Териториален и Екологичен Просперитет

HNV Link

Национален доклад

от работна среща „Визия за развитие на земеделие с висока природна стойност и необходимите иновации за нейното осъществяване“

Проект „HNV-LINK”: Земеделие с висока природна стойност: обучение, иновации и знания

Юли, 2017г.

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на програмата на ЕС за научни изследвания и иновации Хоризонт 2020 по грантово споразумение №696391

Съдържание

Summary 3
Резюме..... 3
Въведение 6
Обща информация 6
Цел на работната среща..... 6
Описание на проекта..... 8
Описание на „района на знанието“ за България - Западна Стара планина 11
Административни граници, релеф, климат, почви и ландшафт 11
Население 14
Земеделие и земеползване..... 15
Високата природна стойност на Западна Стара планина 17
Основни предизвикателства пред земеделието с висока природна стойност 20
Визия за развитие на земеделието с висока природна стойност в района на знанието..... 22
Основни елементи на визията за земеделието с ВПС..... 23
Предизвикателства за постигането на визията за земеделието с ВПС..... 25
Иновации за развитие на земеделието с ВПС 27
Изводи и препоръки..... 30

Summary

The high biodiversity and outstanding beauty of Western Stara Planina (WSP) make it an area with significant importance for national and European natural and cultural heritage. Many of the traditions in the region are closely linked with the past extensive sheep breeding on mountain pastures, the use of wool for production of carpets and the collection of local herbs and flowers to color the wool - practices that nowadays are known as high nature value (HNV) farming. The cultural and natural heritage of WSP and its preserved extensive and traditional agriculture define the high natural value of the learning area - both traditional and new land and landscape management practices conserving the rich biodiversity and the natural resources are practiced there. Despite its proximity to Sofia, the area is difficult to reach and is classified as one of the less developed regions in Bulgaria and the European Union. The major socio-economic constrains in the region are the declining and aging population, the reduction in livestock numbers after 1989, followed by a long period of abandonment of farms and grassland, especially in mountainous areas, lack of rural services and poorly maintained infrastructure. Nevertheless, new social dynamics leading to various innovative development ideas for the HNV farming are observed in the area i.e. grazing cattle breeding, use of juniper for production of essential oils, farmers' associations and cooperation for direct sales, use of electronic and social networks and media for marketing farmers' production, use of multi-funding opportunities for the local development strategies, and adoption of a municipal regulation for the transport of the wood from agricultural land.

The survey carried out in the spring of 2017 and the discussions and feedback from participants of the innovation seminar in Spanchevtsi (2 June 2017), showed the need and usefulness of targeted and thematic workshops with the participation of different stakeholder groups in the learning area. Such workshops and projects transfer information and increase the knowledge of all stakeholders by creating a platform for constructive discussions between different actors, sharing experience and innovative solutions, spreading new practices and knowledge, and discussing ideas for promotion of the benefits of HNV farming in the learning area.

The studies and the discussions led to the formulation of a long-term vision for the conservation and the development of the high nature value farming in the learning area: "Agricultural modernization taking into account the natural and cultural heritage in the region". The vision is a precondition for an integrated socio-economic development and nature conservation of the area. Farming activities and production practices will inevitably modernize, but will conform to the characteristics of the learning area and will maintain the landscape and natural resources in protected areas and HNV farmlands.

The challenges and the necessary innovative solutions for the conservation of the high biodiversity and ensuring the socio-economic sustainability of the HNV farmland in the area were also discussed. The most important ones are development and introduction of new technologies and farming techniques tailored to the requirements for Natura 2000 sites and HNV farmland, technologies for removal and use of bracken, creation of a regional or product brand promoting the benefits of products from grazing livestock, fostering the cooperation between farmers, setting up an operational group for HNV farmers, establishment of mobile advisory centers for HNV farmers. A lot of the innovative solutions depend on a stable and robust regulatory framework. The proposed recommendations focus on the adaptation of the rules for CAP Pillar 1 support schemes to the needs of HNV farming, tailoring the criteria of national coupled livestock breeding support schemes to the regional conditions, long-term contracts for the use of municipal grasslands, regulation of direct sales of plant products and meat.

Резюме

Западна Стара планина е район с богато биоразнообразие и културно наследство от национално, европейско и световно значение. Много от традициите в района са свързани с практикуваната в миналото екстензивна паша на овце в планинските пасища, използването на вълната за производството на килими и събирането на местни билки и цветя за оцветяване на вълната – практики, които днес наричаме земеделие с висока природна стойност. Културното и природното наследство на района и запазеното до голяма степен екстензивно и традиционно земеделие са определящи за високата природна стойност на района на знанието – в него се практикуват както традиционни, така и нови практики за поддържане на земите и ландшафта, които съхраняват и опазват богатото и ценно биоразнообразие и природните ресурси. Районът е труднодостъпен независимо от близостта му до София и е класифициран като един от най-изостаналите райони в България и Европейския съюз. Основните социално-икономически проблеми са намаляващото и застаряващо население, намаляването на животните след 1989 г., довело до дълъг период на изоставяне на земеделските земи и затревените площи особено в планинските части от територията, липсата на услуги и не-добре поддържаната инфраструктура.

Независимо от това в района се наблюдава нова социална динамика, която подхранва различни иновативни идеи за развитие, свързани със земеделието с ВПС като развитие на месодайно пасищно говедовъдство, използване на хвойната за производство на етерични масла, създаване на сдружения на земеделски производители за директни продажби на продукцията, използване на електронните и социални мрежи за реализиране на продукцията, използване на възможностите за многофондово финансиране на стратегиите за местно развитие и създаване общинска наредба за извозване на дървесината от земеделски земи и др.

Проучването в района през пролетта на 2017 г., дискусиите и обратната връзка от участниците в работната среща, състояла се на 2 юни 2017 г. в Спанчевци, показа необходимостта и полезността от провеждането на добре организирани и тематично насочени работни срещи на място, на терен с участие на различни групи заинтересовани страни. Провеждането на подобни работни срещи и проекти допринася за информиране и повишаване на знанията на всички заинтересовани страни, създаване на условия за градивна дискусия и обсъждания между различни участници, обмяна на опит и иновативни решения, разпространение на нови практики и познания, обсъждане на идеи за популяризиране на предимствата на земеделието с ВПС в района на знанието.

При тези проучвания и дискусии е формулирана дългосрочна визия за съхранение и развитие на земеделието с висока природна стойност в района на знанието: “Модернизиране на земеделието с ВПС, отчитайки природното и културно наследство на района”. Избраната визия е предпоставка за интегрирано социално-икономическо развитие на района, свързано с опазването на околната среда. Земеделските дейности и производствени практики неизбежно ще се модернизират, но ще съответстват на спецификата на района на знанието и ще поддържат ландшафта и природните ресурси в защитените зони и в земите с ВПС.

Обсъдени бяха и предизвикателствата и необходимите иновативни решения за съхранението на богатото биоразнообразие на района и гарантиране на социално-икономическата устойчивост на земеделските системи с ВПС в него. Основните от тях са: разработването и въвеждането на нови технологии и техники, които отчитат изискванията за местата от Натура 2000 и земите с ВПС;

технологии за премахване и използване на орловата папрат; създаване на регионална или продуктова марка, промотираща пасищното отглеждане на животните и ползите от него; насърчаване на кооперирането между земеделските стопани, създаване на оперативна група за фермерите с ВПС; създаването на мобилни центрове за информиране и предоставяне на съвети за земеделието с ВПС.

Голяма част от необходимите иновативни решения са насочени към създаване на стабилна нормативната рамка и необходимите промени в нея, свързани с адаптиране на правилата за подпомагане на схемите от 1ви стълб на ОСП към потребностите на земеделието с ВПС, съобразяване на критериите на схемите за подпомагане на обвързаното производство в животновъдството с природните характеристики на района, сключване на дългосрочни договори за ползване на общинските пасища, регулиране на директните продажби на растителни продукти и месо.

Въведение

Обща информация

Настоящият доклад се изработва в рамките на дейност 2.5 „Провеждане на работна среща за изучаване на иновации от местните хора в района на знанието“ от работен пакет 2 (РП2) на проект „HNV-Link”: Земеделие с висока природна стойност: обучение, иновации и знания.

Проектът се изпълнява в 11 страни от Европа от 13 партньори и обхваща 5 работни пакета. Всеки от партньорите има роля и конкретни задачи при изпълнение на работните пакети. Дейността по даден работен проект се организира и координира от предварително определен водещ партньор. Водещ партньор на проекта е Средиземноморският агрономически институт на Монпелие (CIHEAM-IAMM) – Франция.

Работните пакети (РП) са :

- ✓ **РП1: „**Анализ на социално-икономическите и екологични характеристики в 10-те района на знанието“;
- ✓ **РП2:** „Описание на осъществените иновации (пазарни, социални, технологични и регулаторни) в подкрепа на земеделието с висока природна стойност в районите на знанието“;
- ✓ **РП3:** „Споделяне и разпространение на описаните иновативни практики и обобщените знания в и извън районите на знанието“;
- ✓ **РП4:** „Взаимодействие в мрежата - обмяна на опит и знания между земеделските производители и други заинтересовани страни между 10-те района на знанието“;
- ✓ **РП5:** „Ефективно и ефикасно управление на тематичната мрежа и проекта“.

Докладът отразява работата на СТЕП по проекта в „района на знанието“ в Западна Стара планина на територията на общини Берковица, Вършец, Георги Дамяново, Годеч и Чипровци.

Докладът има за цел да обогати и допълни познанията за системите с висока природна стойност на всички участници, партньори и съмишленици, както от района на знанието, така и на заинтересованите страни в страната; както и да представи изработената визия за земеделието с висока природна стойност и необходимите иновации за постигането ѝ.

Цел на работната среща

Работната среща на тема „Визия за развитие на земеделие с висока природна стойност и необходими иновации за нейното осъществяване“ бе проведена на 2 юни 2017 г. в село Спанчевци, община Вършец.

Основните цели на работната среща са:

- ✓ обсъждане и съгласуване с местните партньори на визия за развитие на земеделието с висока природна стойност в „района на знанието“ ;
- ✓ дискусия за съществуващите, необходимите и липсващите иновации за постигане на визията за развитие на земеделието с ВПС.

В работната среща активно участваха 41 души: 32 представители на територията на района на знанието от четири от петте общини на района на знанието (Годеч, Берковица, Вършец и Чипровци) , трима представители на партньорски организации от страната и шестима експерти на СТЕП.

От 35-те участници в срещата, 12 са земеделски стопани от района на знанието (34 %), 8 са участниците от местната власт, от общините, Чипровци, Вършец и Годеч, 7 са представители на гражданския сектор – неправителствени организации, читалища и местни инициативни групи, 5-ма са експерти и съветници на службите по земеделие на местно, регионално и национално ниво, 3- ма са активни граждани на местните общности.

Снимки 1 и 2. Работна среща в с. Спанчевци, 02.06.2017 г.

Описание на проекта

Проектът „HNV-Link”: Земеделие с висока природна стойност: обучение, иновации и знания е тематичен проект за създаване на мрежа от организации и хора, заинтересовани от насърчаването на системи и райони за земеделие с висока природна стойност (ВПС).

Системите за земеделие с ВПС са част от културното и природното наследство на всяка страна. Те са резултат от историческата адаптация на селскостопанските практики и обществата към околната среда и свързаните с нея ограничения и ползи. Съобразявайки се с природните характеристики на местно ниво се създават устойчиви начини за използване на природните ресурси, чрез натрупване на практики и познания, признати като агробиологично и културно разнообразие, силно свързано с екосистемите, биоразнообразието и ландшафта. Тези селскостопански системи са живи, макар и подложени на „модернизация“, силен икономически натиск, икономическата и социалната маргинализация. Те се нуждаят от специално внимание, обмен на знания и специфични услуги за поддържане, едновременно с повишаването на социално-икономическа им жизнеспособност, за да подобрят тяхната екологична ефективност и устойчивото използване на природните ресурси.

Тематичната мрежа “HNV-Link” свързва десет района, в които преобладават земеделските системи с ВПС. Това са “районите на знанието” на мрежата (Фигура 1). Организациите в тематичната мрежа идентифицират, събират, анализират и разпространяват иновации, които подкрепят земеделските системи и общности с ВПС.

„Районите на знанието“ свързват фермери, професионални организации, неправителствени организации (НПО), местни власти, образователни и изследователски институти. Всеки „район на знанието“ споделя своите познания и опит за изградено партньорство или сътрудничество, успешно приключили проекти, иновативни подходи за добавяне стойност върху продуктите. В процеса на адаптиране към променящата се социално-икономическа среда всеки „район на знанието“ се сблъсква със специфични и уникални за него предизвикателства.

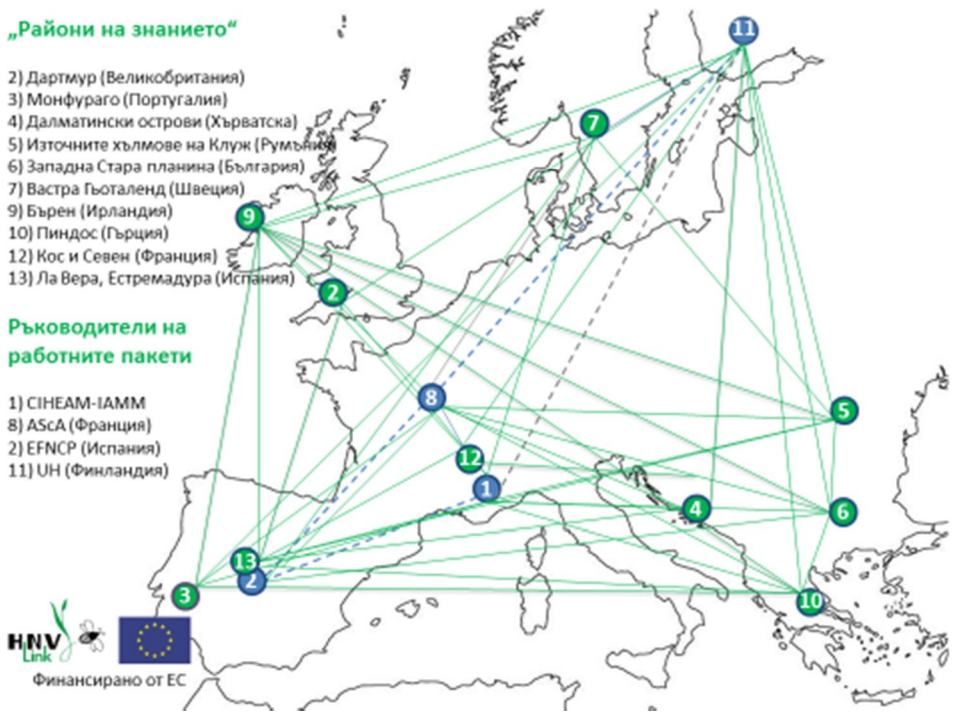

Фиг. 1. Райони на знанието в тематичната мрежа „HNV-Link“

Целта на тематичната мрежа е да подпомогне трансфера на иновации в районите на знанието и да разпространи широко установените иновации, предизвикателствата (включително неуспехите) и успешните иновационни процеси, събрани на местно ниво.

В “районите на знанието”, се събират иновативни решения от техническо, пазарно, социално, институционално и управленско естество , допринасящи за опазване на земеделието с ВПС. Разбирането за иновация е процесът на разработване и прилагане на нова идея в практиката (продукт, услуга, процес, модел, др.), в специфичния институционален или социален контекст, т.е.

- ✓ нещо ново, което до сега не се е случвало в района на знанието (процес, продукт, взаимодействие), или
- ✓ нещо старо и традиционно, което е адаптирано за новите условия и допринася за съхранение или възстановяване на земеделските системи с ВПС.

Иновациите за земеделие с ВПС могат да бъдат на ниво стопанство и/или на териториално ниво. На ниво стопанство иновациите те са предимно продуктови и маркетингови, и водят до увеличаване на продуктивността и екологичните резултати на земеделските системи с ВПС, прилагане на земеделски практики и технологии, които намаляват разходите и увеличават ефективността чрез въвеждане на подходящи технологии, методи на обработване на земята, начини на паша и мониторинг, организация на работата в стопанствата.

На териториално ниво иновациите са социални и институционални – иновативни механизми, които инициират по-високо опазване на биоразнообразието и предоставяне на екосистемни услуги, в това число сътрудничество между фермери, фермери и администрация, създаване на оперативни групи, съветнически услуги и др., партньорства, проекти и инициативи). Към тях спадат и политиките за развитие и нормативна уредба, които са основен фактор за по-добро

прилагане на технологичните, социалните и пазарните иновации и премахване на пречките за тяхното осъществяване.

Проектът се изпълнява за период от три години, от април 2016 до април 2019 г. В рамките на проекта ще бъдат изготвени :

- ✓ Каталог със значими иновации за земеделието с висока природна стойност във всеки «район на знанието»;
- ✓ Анализ на условията за успех на иновационния процес;
- ✓ „Панаир на иновациите“ на европейско ниво за обмяна на опит между партньорите;
- ✓ Набор от учебни материали, свързани с концепцията за висока природна стойност, за ангажирането на преподаватели и студенти по аграрни науки, развитие на селските райони и опазване на околната среда;
- ✓ Интерактивен „Атлас на иновациите“, прилагани в районите с висока природна стойност;
- ✓ Научно-изследователски публикации и презентации.

Практическата цел на мрежа “HNV-Link“ е да разпространява и популяризира успешните примери от „районите на знанието“ и уроците от тях сред всички, които са ангажирани със земеделието с висока природна стойност.

Резултатите от проведено от екипа на СТЕП проучване сред местните фермери и жители в „района на знанието“ през пролетта на 2017г. показват, че едва 28% от интервюираните са запознати с концепцията за земите с висока природна стойност. Част от интервюираните неправилно свързват понятието с по-високи приходи, по-добри добиви, ползването на пасища и ливади няколко пъти в годината, и др., а не с по-високото биоразнообразие в земеделските земи, наличието на местообитания на птици, разнообразие на видове и ландшафт и др. Това е още едно доказателство за важността на темата на проекта за съхранение на земеделието с ВПС и свързването в мрежа на заинтересованите страни от избрания „район на знанието“. Природо-географските характеристики и богатото биоразнообразие на района, дългият период на изоставяне на земеделските земи, преобладаващото наличие на затревени площи в по-голяма част от територията са предпоставка за развитие на природосъобразно земеделие, съхраняващо високата природна стойност на района на знанието. Намаляващото и застаряващо население, драстичното намаляване на животните в района и на населението в трудоспособна възраст, са част от основните предизвикателствата за развитието на това земеделие. Обменът на нови практики и знания за земеделието с ВПС ще повиши разбирането за неговото значение и ще подпомогне създаването на среда, която да допринесе за неговото опазване и развитие.

Описание на „района на знанието“ за България - Западна Стара планина

Административни граници, релеф, климат, почви и ландшафт

„Районът на знанието“ в България е част от територията на Западна Стара планина и е разположен в Северозападна България до границата със Сърбия (Фиг.2). Районът е предимно планински и е с богато биоразнообразие. Обхваща площ от 1 662 кв. км. и се състои от 5 общини - Берковица, Вършец, Георги Дамяново, Годеч и Чипровци от две области - Монтана и София област.

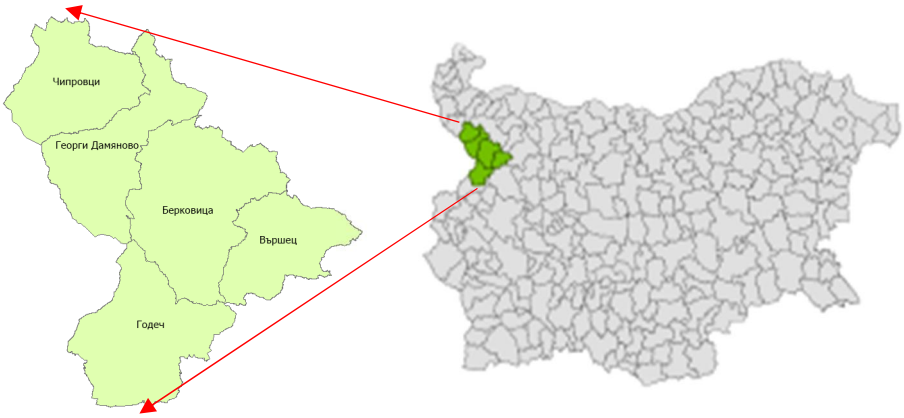

Фиг.2 Западна Стара планина – район на знанието за България

Най-близкият административен център до гр. София е гр. Годеч, който е само на 50 км, а най-отдаленият – гр. Чипровци е на 130 км. Независимо от близостта до столицата, районът е един от най-изостаналите райони в България и в ЕС.

Релефът е планински, с последователно разположена верига от планински ридове и ясно очертано било. Върховете са остри и се издигат над билото. Билото е прорязано от проломи, като на редица места са образувани седловини и проходи. Височината на върховете в западната и централната част е голяма, а южният и северният склон са много стръмни. Реките са дълбоко врязани в склоновете, което е спомогнало да се обособят самостоятелни ридове и планински вериги. Доминиращият релеф на района (около 72% от територията) е хълмисто – нископланински (200 – 1000 м н. в.). Среднопланинският пояс (1000 - 1600 м н. в.) обхваща 19%, а низините (под 200 м н. в.) и високопланинския пояс (над 1600 м. н. в.) съответно около 5 % и 4 % .

Голямата разлика във височината, която в района на град Берковица е средно около 400 м, а при връх Миджур достига 2 168 м, както и наличието на различни почвени и скални видове определят растителното разнообразие в района и биологичното разнообразие на земеделските земи.

Разликата в надморската височина води до разлики в температурните и водните режими, и оказват влияние върху продължителността на вегетационния период на растителната покривка. В подножието на Западна Стара планина в районите Берковица, Чипровци и Вършец количеството на годишните валежи е около 800-900 мм, докато на връх Ком и в Петрохан достига до 1600 мм през няколко години. Планинската зона се характеризира с много валежи. В ниските части на

Западна Стара планина валежите са предимно през пролетния и летния сезон (май - юли), докато в по-високите райони по-голямото количество валежи е през пролетта, началото на лятото и през есента.

Като цяло районът на Западна Стара планина се характеризира с умерено континентален климат. Наблюдават се различия в зависимост от надморската височина. Планинските части се характеризират с дълги и студени зими и хладни лета. Хълмистите и северните равнинни части имат хладни лета и зими. Южните хълмисти части имат студени зими и горещи лета.

За района на знанието са типични кафявите планински горски почви и сиво-кафявите подзолисти почви. Черноземи се срещат по южните склонове.

Климатът и почвените ресурси са подходящи за развитие на животновъдството, особено във високопланинските пасища. Условията в равнините райони са подходящи за развитие на растениевъдството. Алувиалните почви около реките са предпоставка за отглеждане на зеленчуци, докато фуражните култури са типични за по-високите части в района.

Достъпът до района е неблагоприятен и труден, особено през зимата, тъй като пътищата в района са планински с много завои и стръмни склонове.

Ланшафтът на района на знанието и свързаното с него земеползване са илюстрирани на фигура 3.

Фиг. 3. Ландшафт и трансект на района на знанието

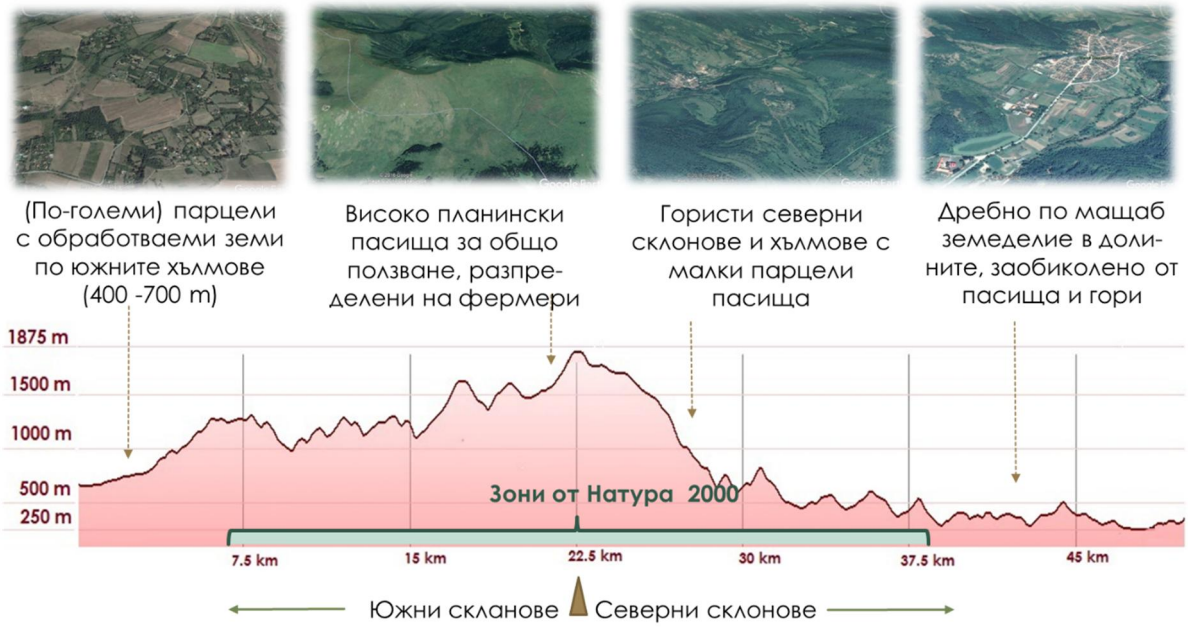

Източник: Я.Казакова

- ✓ Дребно по мащаб земеделие в долините, заобиколено от гори и пасища

Полупланинският релеф е причина за малките парцели обработваеми земи. На някои парцели се отглеждат зърнени култури, а други са заети със зеленчукови култури. Разположени са в близост до населените места и в речните долини. Благоприятният климат на речните долини е предпоставка и за отглеждане на многогодишни култури и овощни градини. Овощните градини са екстензивни и често граничат с полу-естестевени или естествени местообитания (крайречни върбови гори, ливади, пасища за общо ползване, дъбови гори, блата). Тези многогодишни култури се класифицират като земи с ВПС тип 2, но в тях не се наблюдават редки растителни видове.

- ✓ Гористи северни склонове и хълмове с малки парцели пасища

Около 60% от тези райони са покрити с гори, което прави горското стопанство важен икономически сектор в района. Останалите 40% са земеделски земи, главно затревени площи. Част от тях са с естествена тревна растителност (алпийски или високопланински пасища, крайречни ливади, каменисти и скалисти терени), а другите са полуестествени местообитания, създадени от хората чрез изсичане на горите. Ксеро-термичните тревни съобщества заемат най-голяма площ в нископланинската и среднопланинската зона на Западна Стара планина. Те се използват за паша, но често са разпокъсани от храстови съобщества или скалисти терени. Мезо-ксерофитните тревни съобщества се развиват върху сравнително дълбоки сиви горски почви. Някои от тях имат вторичен произход, заемайки оригиналното място на бившите дъбови гори. Те се намират в покрайнините на гори или по склоновете над речните долини, които осигуряват минимална влажност на въздуха. Запазват свежестта си до средата на юли и се използват като ливади и пасища за сено.

- ✓ Високопланински затревени площи за общо ползване

Алпийските или високопланинските пасища са широко разпространени над горната линия на дърветата на сухи до умерено влажни планинско-ливадни почви с различна дълбочина и в редки случаи върху силикатни почви. Те обхващат хребетите и склоновете с различен наклон и изложение на върховете Миджур, Вража глава, Копрен, Ком и Тодорини кукли.

Алпийски пасища със сравнително по-добри качества могат да бъдат доминирани от ливадни треви като пъстра белардиохлоа, високопланинска гъжва, обикновена полевица, кафява власатка и мощна власатка. Тези склонове са важно местообитание на някои редки видове, включени в Червената книга на България – планински крем, нарцисоцветна съсънка, петниста тинтява и жълта тинтява. Тези земеделски земи се класифицират като земи с ВПС тип 1.

- ✓ (По-големи) парцели с обработваеми земи по южните хълмове

Релефът на южните хълмове позволява да се формират по-големи парцели с обработваеми земи, които се използват за отглеждане на зърнени култури, царевица, рапица и др. Независимо от по-големите им размери за РЗ, на национално ниво тези производители на зърнени култури са средни по големина и средноинтензивни стопанства.

Население

През 2016 г., по данни на Националния статистически институт (НСИ) в РЗ живеят 35 676 души в 73 населени места, от тях 4 града и 69 села. Най-голям е броят (66) на населените места с по-малко от 500 жители. Средната гъстота на населението е 21,5 души/кв. км, при средна гъстота в селските райони - 31,5 и 65,5 – за цялата страна.

Фиг.4. Разпределение на населението в РЗ

Население (брой)	Населени места (брой)
от 0 до100	38
от 101 до 500	28
от 501 до 2 000	4
от 2001 до 10 000	2
над 10 001	1

Таблица 1. Разпределение на населението в РЗ

От началото на 60-те години в района на знанието се наблюдава тенденция на намаляването на населението (Фиг. 5). В планинските райони и в общините - Георги Дамяново, Чипровци и Годеч, този процес стартира от началото на 70-те още по време на "развития социализъм" и индустриализацията на икономиката на страната.

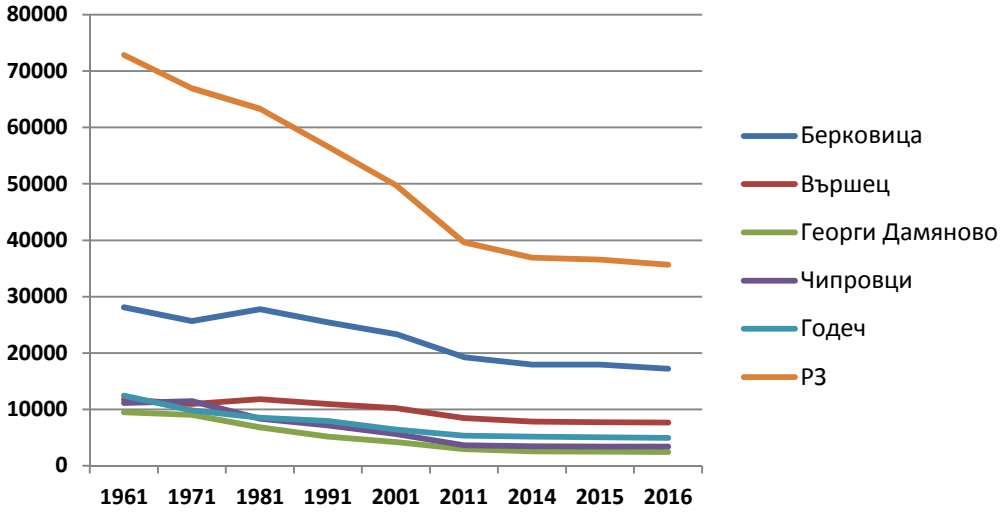

Фиг. 5. Намаляване на населението в района на знанието

В началото на 80-те години на миналия век се наблюдава увеличаване на населението в преобладаващо равнинните общини (Берковица и Вършец), в които освен селското стопанство, с добри темпове се развиват и леката промишленост и горското стопанство. Понастоящем населението е половината от населението на района през 60-те години. Половината от селата (38) са с население по-малко от 100 души, предимно пенсионери. Продължава обезлюдяването в РЗ и

в две от общините (Георги Дамяново и Чипровци) населението извън трудоспособна възраст надхвърля населението в трудоспособна възраст.

В РЗ има четири малки града, които са "центровете" за развитие на територията, в които се намират производствените, преработвателните и сервизни мощности и съоръжения. Най-голяма заетост в частния сектор се осигурява от преработващата промишленост и услугите (съответно 38% и 22%). Селата зависят от селското стопанство (по-голямата част от стопанствата в тях са полупазарни) и социалните плащания (пенсии или подкрепа за безработица).

Земеделие и земеползване

Земеползването в района се разпределя почти еднакво между гори (48%) и земеделски земи (47%). Планинският релеф и климатът са определящи за земеползването. В района на знанието по-голямата част от използваната земеделска площ (ИЗП) са пасища, мери и ливади (63%), от които затревените площи за общо ползване са 72%. Смесеното земеползване (20% от ИЗП) е резултат от малките ферми и се среща основно около населените места и долините на реките. Обработваемите земи са малко (15%) и се намират главно в равнините райони (Фиг. 6). В района (главно в община Берковица) се отглеждат и значително доходоносните ягоди и малини.

По данни на Министерство на земеделието и храните (МЗХ) за 2016 г., общата площ с начин на трайно ползване „пасища, мери и ливади“ за района на знанието е 41 342 ха, като само 79% от тези площи са включени в слоя „Постоянно затревени площи“ в базата данни на Държавен фонд „Земеделие”(ДФЗ) за същата година. Поради предишното изоставяне на земите и последвалия процес на захрастяване, голяма част от пасищата не са включени в слоя на земите в добро земеделско състояние от ИЗП на Системата за идентифициране на земеделските парцели (СИЗП).

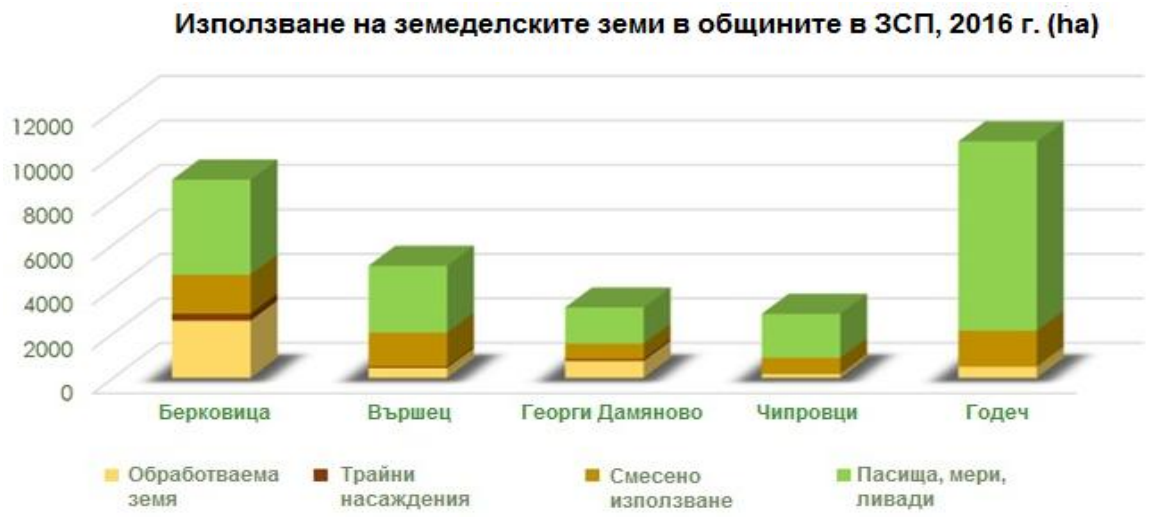

Фиг. 6. Използване на земеделските земи в общините от РЗ, 2016 г. (ха)

В района на знанието има 3 561 земеделски стопанства (2010 г.), като повече от половината от фермите са животновъдни и смесени. Преобладават дребните ферми (и като големина и като икономически единици) – под минималното изискване за подпомагане по ОСП - 1 ха.

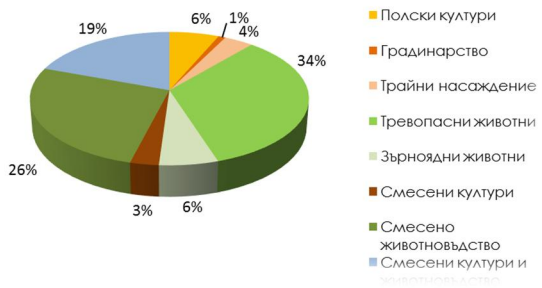

Фиг. 7. Специализация на стопанствата в РЗ

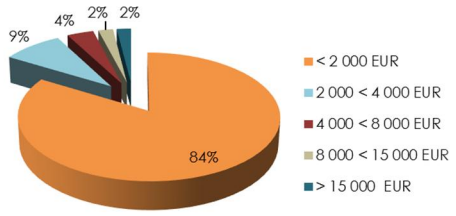

Фиг. 8. Големина на стопанствата в РЗ

Почвите в равнините райони са подходящи за производство на зърнени култури, но създаването на големи ферми е ограничено от планинския релеф. През последните години навлиза производството на рапица в РЗ.

През 2016 г., по данни на Областната дирекция на БАБХ - Монтана в „района на знанието“ се отглеждат 32 231 броя пасищни животни, от които 19 504 овце, 7 185 кози, 4 096 говеда и 1 446 коне.

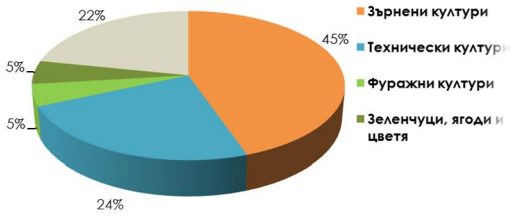

Фиг. 9. Видове култури в РЗ

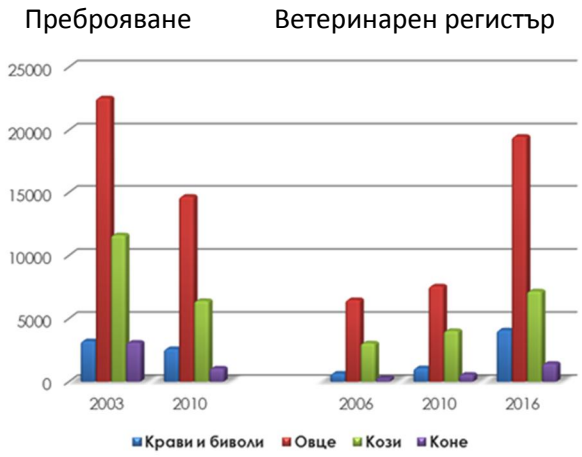

Фиг. 10. Животни в РЗ – Несъответствие в данните

Овцевъдството е типично за общините в района на знанието. Преди 1989 г. в района е имало около 200 000 овце, но след разпадане на кооперациите е налице огромен спад в броя на животните. Увеличаването на броя на животните през последните години се дължи главно на въвеждането на схемите за обвързано с производството подпомагане през 2014 г. и преразглеждането на правилата за разпределение на общинските мери, пасища и ливади през 2015 г., които позволяват на земеделските стопани с пасищни животни да получат право за ползване на общинските пасища без тръжни процедури.

Овцете и козите се отглеждат главно за месо, докато кравите се отглеждат предимно за мляко. Местните породи овце - Реплянска и Каракачанска, са типични за района и броят им се увеличава (главно заради подкрепата от агроекологичната мярка за местни порода). Овцете не са с висока производителност. Средната производителност е 40 литра мляко годишно, което не е достатъчно,

за да покрие изискванията за национални схеми за подпомагане (70 литра/овца за година). Средната цена на овчето мляко е между 0,61 евро/литър и 0,71 евро/литър, ако се продава на мандрите, които работят в региона. Цената може да достигне 1,02 евро/литър, ако млякото се продава директно на крайните потребители.

Агнетата се продават на средна цена от 3,58 евро/кг. Търсенето на агнета е високо. Фермерите са убедени, че реализацията на агнетата не е проблемна. Пазарът на овча вълна е ограничен или почти не съществува, въпреки че известните чипровски килими се произвеждат в региона. Повечето фермери не продават вълната, само няколко от тях продават в Сливен (Южна България) за 0,51 евро/руно. В РЗ има земеделски производители, които са регистрирани за директни продажби на млечни продукти. Някои от тях се подпомагат от швейцарския проект „За Балкана и хората“ за закупуване на оборудване за производствените единици в стопанството.

Кравето мляко се продава в 3 или 4 големи мандри "Могила", "Пършевица", "Сливница", "Огоста". Цените зависят от качеството и количеството на млякото. Средната цена за 2016 г. е 0,27 евро/литър. Въпреки че консумацията на говеждо и телешко месо не е характерна за България, през последните години се наблюдава трансформиране на много млечни ферми във ферми за месодайно говедовъдство, главно поради повишените хигиенни изисквания и изискванията за безопасност на храните. Месото се продава главно в София.

Повечето от животновъдите, нямат проблем с продажбата на своите продукти, но доходите не са достатъчни, за да продължат селскостопанските си дейности. Националните и европейските схеми за подпомагане са от ключово значение за развитието на животновъдството в района.

Високата природна стойност на Западна Стара планина

Селското стопанство, и по-специално животновъдството, ниската гъстота на населението, планинският релеф и близостта до границата със Сърбия (която в миналото е със специален режим на достъп) са повлияли положително върху биоразнообразието в Западна Стара планина.

В района на знанието има седем зони от екологичната мрежа Натура 2000 (пет за опазване на дивите птици и две за опазване на природните местообитания), което подчертава високата природна стойност и значението му за опазване на земите с ВСП.

На територията се намират много редки растения, включени в Червената книга на България и защитени в международни червени списъци и конвенции (IUCN, CITES) като пърчовка, български ерантис, обикновена пчелица, жълтеникаво шапиче. Лечебните растения също са важна част от регионалната флора, но често са подложени на значителен антропогенен натиск (събиране за търговски цели или лична употреба) - пролетен гороцвет, австрийски лен, жълт кантарион.

Животинските видове са представителни за средноевропейската и евросибирската фауна. Много от тях са включени в Натура 2000 и/или в Червената книга на България: жълтокоремна бумка, бръмбар рогач, пъдпъдък, Lanius червеногърба сврака, европейска блатна костенурка; и са защитени в международни червени списъци и конвенции: вълк, алпийски тритон, рис, ловен сокол, ливаден дърдавец.

Високата природна стойност на равнинните райони (Фиг.11)

Източник: http://efncp.org/hnv-showcases/bulgaria/western-stara-planina

[1] Мозайки от ниско интензивна обработваема земя и овощни градини в близост до населените места. Пашата се извършва върху угар и остатъци от реколтата. На много места те са прилежащи към крайречни гори, ливади, блата или дървета. Това е ценно местообитание за определени видове пеперуди и птици, но е застрашено поради ограничените социално-икономически възможности в селските райони.

[2] Пасищата и ливадите на Западна Стара планина (ЗСП) са полу-естествени местообитания от голямо значение за опазването на грабливите птици като ловния сокол, орела змияр и скалния орел; блатни птици като ливаден дърдавец; фазанови като планинския кеклик, които са приоритетни видове съгласно Директивата на ЕС за птиците. Египетският лешояд и белоглавият лешояд вече са изчезнали, поради значителното намаляване на овцете (и съответно мършата).

[3] Голяма част от ЗСП е покрита от гори. Половината от широколистната гора се състои от бук (обикновен и източен бук), като някои се класифицират като гори на възраст от 100 до 320 години. Дъбовите гори (Благун, цер, Горун) и европейски габър (обикновен гъбар) са разположени в близост до селищата. Иглолистните гори се състоят от някои борови насаждения, както и древни смърчови гори (обикновен смърч). Горите в района са застрашени от кариери, недобро стопанисване, масово незаконно изсичане, както и плановете за големи ски курорти.

[4] Районът на знанието претърпява драстичен спад в броя на животните след 1989 г. (над 90%). Изоставянето е сериозна заплаха за високопланинските и отдалечени от населените места пасища. Това оказва отрицателно въздействие върху биологичното разнообразие и води до

структурна промяна от отворен към затворен ландшафт (обрастване, гори), което от своя страна оказва влияние върху видовете животни. Изоставените от дълго време пасища се превръщат в гори и дори се пре-категоризират като гори в поземлените регистри.

[5] Полуестествените сухи варовикови пасища са най-широко разпространените пасища в ниските и средно високи планински зони на региона. Те се използват традиционно за паша, но понякога се извършва и косене. Прекратяването на селскостопанската дейност и недоизпасването води до захрастяване с обикновена шипка, къпина, глог, дива круша и съответназагуба на местообитанието.

[6] Тревните съобщества в умерен климат са важни за орхидеите и са класифицирани като приоритетни местообитания тип 6210 - полуестествени сухи тревни и храстови съобщества върху варовикови субстрати. В района на знанието се срещат следните видове орхидеи, опърлен салеп, тризъбест салеп, пеперудоцветен салеп.

[7] Мезофилните ливади се развиват по периодично наводнявани речни тераси в речни долини до 700-800 метра надморска височина и се класифицират като равнинни сенокосни ливади (6510). Зависят от късното косене или паша при около 1 животинска единица на хектар и без или с ограничено торене, за да се запази богатата им флора. В зависимост от близостта им до населените места са застрашени от изоставяне, недоизпасване или преизпасване.

Високата природна стойност на планинските райони (Фиг.12)

Източник: http://efncp.org/hnv-showcases/bulgaria/western-stara-planina

[1] Високите скалистите склонове осигуряват ограничен ресурс за паша. По тях се срещат редки растителни видове като скалния жасмин, както и рядката и застрашена пеперуда *Polyommatus eroides*.

[2] Българската кадифянка е българска и сръбска ендемична пеперуда. В България тя е среща само по планинските ливади на Стара планина, Рила и Пирин над 1400 м, често в близост до горския пояс.

[3] В ЗСП най-разпространени са алпийски пасищата тип *Nardus*, които се срещат над дървесната линия на силикатни, сухи и бедни почви. Тези алпийски пасища са доминирани от кълтъл със сравнително ниски хранителни качества. Характеризират се с голямо флористично разнообразие се класифицират като богати на видове пасища (6230 съгласно Директивата за местообитанията). За поддържане на пасището е необходимо пашата да е ниска гъстота на животинските единици.

[4] По протежение на хълмовете и склоновете на плитки (до 10 см) и каменисти почви, често като островчета сред кълтъла, се формират съобщества от планински ниски храсти, доминирани от черни и сини боровинки), връшняк, ниска жълтуга, прещип. Тази растителност не предпочитана за паша. Съобществата от ниски храсти увеличават площта си, особено след изгарянето на сибирска хвойнав миналото. Поради големия спад в броя на животните, се наблюдава съществено увеличаване на хвойната, особено по сухите части на билата. Тези земеделски земи се класифицират като земи с ВПС- тип I, с алпийски и бореални ерикоидни съобщества (4060).

[5] Сухите, до умерено влажни тревни площи на височина между 1000 м и горския пояс са типични за района на ЗСП и се класифицират като сенокосни планински ливади (6520). Те са сравнително продуктивни полуестествени тревни площи, които се развиват върху влажни почви, с добри фуражни качества и вегетационен период до 6 месеца. Подходящи за сено, но понастоящем по-често се използват за паша или са изоставени. Осигуряват добри възможности за гнездене на лалугера и неговия враг - пъстрия пор.

[6] По умерено-влажните планински пасища се срещат нарцисосенната съсънка, петнистата тинтява, жълтата тинтява и планинския крем , които са включени в Червената книга на България. За да се поддържат техните местообитания в добро състояние са необходими паша с ниска интензивност или коситба.

Основни предизвикателства пред земеделието с висока природна стойност

Фермерите в РЗ се интересуват от култури и породи, които получават подпомагане от национални схеми или схеми на ЕС. Основните схеми, които оказват влияние върху земеделските системи с ВПС са:

- ✓ Схемата за единно плащане на площ (СЕПП) и зелените плащания;
- ✓ Подпомагане, обвързано с производство в животновъдството, производство на плодове, зеленчуци и протеинови култури;
- ✓ Плащания за планински и други необлагодетелствани райони;
- ✓ Плащания за Натура 2000, компенсиращи ограниченията при ползване на земеделските площи;
- ✓ Агроекологични плащания: поддържане и възстановяване на затревени площи с ВПС.

Някои от изискванията на тези схеми обаче не са съобразени с потребностите на фермерите :

- ✓ Срокът на договорите за ползване на общинските пасища е твърде кратък, което понякога се разминава с изискванията по схемите за подпомагане (напр.агроекология).
- ✓ Минималното изискване за обвързана подкрепа от 70 литра/овца е прекалено високо за РЗ, фермерите в РЗ трудно могат да достигнат 50 литра/овца.
- ✓ Директна доставка на малки количества сурово краве мляко е доставката от производител, която не превишава 73 000 кг годишно.
- ✓ Директната продажба за овче, козе и биволско мляко е ограничена до 60% от месечния млеконадой - от ферми с до 50 бр. животни в период на лактация; 50% - от ферми с животни от 50 до 100 броя в лактация; 40% - от ферми с над 100 броя животни в период на лактация;
- ✓ Необходимо е въвеждане на гъвкава регламентация на директните продажби и преработка на малки количества растителна продукция.

Голяма част от затревените площи, поради наличието на храсти и дървета, не са включени в слоя на земите в добро земеделско състояние от ИЗП на СИЗП и съответно не са допустими за подпомагане по СЕПП. Много от ползватели им ги "почистват" или с орязване на всеки храст и дърво, което не е съобразено с природните характеристики на района; или чрез косене, но без събиране на сеното, което влошава структурата на тревната покривка; а в някои случаи чрез разораване, което унищожава изцяло природното местообитание; всичко това само за да бъдат преведени в добро земеделско състояние и да станат допустими за подпомагане. Друга не характерна практика в района (особено в община Годеч), чиято популярност е нараснала, е пашата на коне. Като цяло, субсидиите повишават желанието за ползване на земите и пасищата, което създава риск от интензификация на ползването на пасищата, която не е съобразена с природните им характеристики. Този риск се повишава след трансформирането на около 10 000 ха пасища в гори (поради сукцесията след дългогодишно изоставяне през 1990-те години) или разораването им за превръщане в обработваеми земи.

Други важни лимитиращи фактори за развитие на земеделието с ВПС в района на знанието са:

- ✓ Застаряване на населението и работната ръка: През 2010 г. над 46% от фермерите в РЗ са над 64 години, а 26% са между 55-64 години;
- ✓ Често променящите се правила за разпределяне на общинските пасища, които не винаги приоритизират и подпомагат местните животновъди;
- ✓ Ограничени инвестиции в сграден фонд и преработващата техника във фермите; както и в туристическа инфраструктура.

Визия за развитие на земеделието с висока природна стойност в района на знанието

Една от основните цели на проведената работната среща бе обсъждане и съгласуване на дългосрочна визия за развитие на земеделието с ВПС до 2030 г. в района на знанието. Визията е разработена въз основа на експертна оценка на състоянието на района и проучване на нагласите и мнението на местните фермери и заинтересовани страни за системите с ВПС. Визията бе обсъдена и допълнена по време на работната среща, проведена на 2 юни 2017 г. в с. Спанчевци.

Визията за развитие на земеделието с ВПС в района на знанието е: "Модернизиране на земеделието с ВПС, отчитайки природното и културно наследство на района".

Избраната визия е предпоставка за едно интегрирано социално-икономическо развитие на района, свързано с опазването на околната среда. Земеделските дейности и производствени практики неизбежно ще се модернизират, но ще съответстват на спецификата на района на знанието и ще поддържат ландшафта и природните ресурси в защитените зони и в земите с ВПС. Ще се въведат дългосрочни договори за ползване на общинските пасища. Ще се възстановят горските и пасищните пътеки, заслони и места за водопой на добитъка. Фермерите ще са добре информирани и отворени за иновации за по-добро опазване на биоразнообразието с подходящо оборудване и нови технологии. Сътрудничеството (включително кооперирание) и взаимодействието между всички заинтересовани страни ще доведе до социално сближаване, съхранение на местните традиции и събития, съвместни инициативи за промотиране и маркетинг на местните продукти и развитие на услугите, свързани с туризма. Нормативната рамка ще е стабилна и разбираема, без непрекъснати промени. Администрацията на местно, регионално и национално ниво ще е добре обучена и гъвкава за да отговаря на нуждите на местните производители.

Очакваните промени в земеползването и ландшафта на територия са следните (Фиг.13):

- ✓ Развитие на средно по мащаб, природосъобразно земеделие в долините

Средни по големина ферми, съобразени с полупланинския релеф и природните дадености на района. На някои парцели ще продължават да се отглеждат зърнени култури, а други ще са заети със зеленчукови и овощни култури. По-добро управление на фермите ще осигурява постоянни доходи. Биологичното земеделие ще обхваща и други сектори (не само производство на ягоди).

- ✓ Гористи северни склонове и хълмове с малки парцели пасища

Горските площи най-вероятно ще се увеличават и важната роля на горското стопанство ще нараства. Намаляването на дребните фермери ще доведе до намаляване на малките парцели с обработваеми земи, заобиколени от гори. В горите ще се съхранят предимно естествените затревени площи (алпийски или високопланински пасища, крайречни ливади, каменисти и скалисти терени), които не зависят от човешката дейност.

- ✓ Високопланински затревени площи за общо ползване

Договорите за ползване на общинските пасища ще са дългосрочни (поне за десет години) и ще позволят на фермерите да инвестират в заслони и места за водопой на добитъка.

✓ (По-големи) парцели с обработваеми земи по южните хълмове

Релефът на южните хълмове позволява да се формират по-големи парцели с обработваеми земи, които се използват за отглеждане на зърнени култури, царевица, рапица и др. Независимо от по-големите им размери, ще се запазят характеристиките на ландшафта, като синори, границите на парцелите, единични и групи дървета.

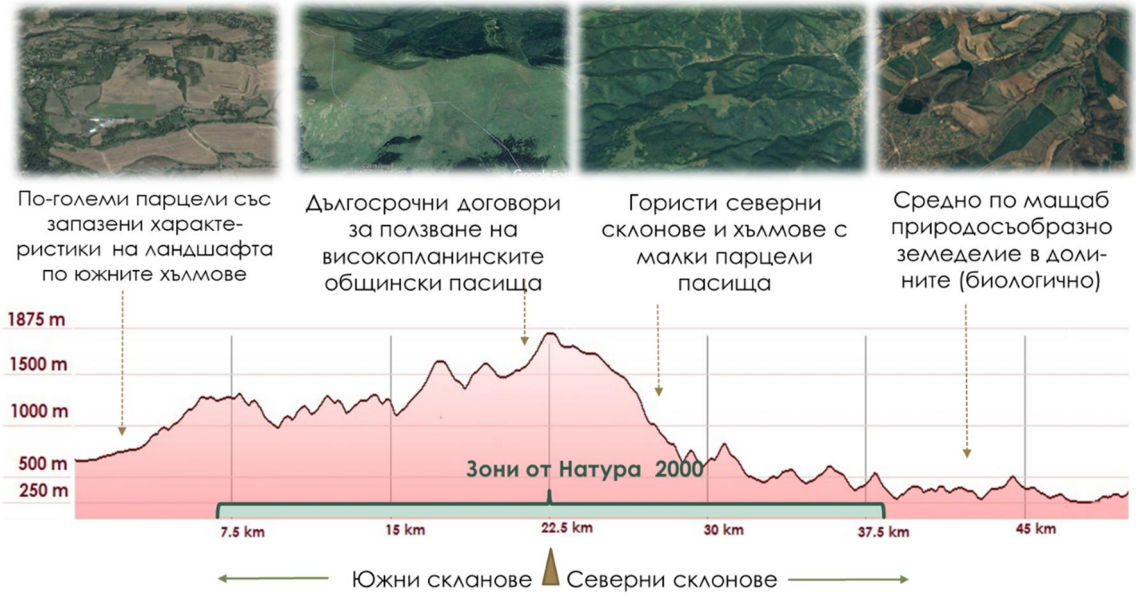

Източник: Я.Казакова

Фиг. 13. Очаквани промени в ландшафта и земеползването при постигане на визията за земеделие с ВПС

Основни елементи на визията за земеделието с ВПС

Основните елементи на визията за земеделието с ВПС и техните характеристики са представени в Таблица 2.

Таблица 2. Описание на елементите на визията за развитие на земеделие с ВПС

Елементи на визията	Основни характеристики за земеделие с висока природна стойност в района на знанието
Земеделските дейности и производствени практики съответстват на спецификата на РЗ и са насочени към поддържане на ландшафта и природните ресурси	Производството на фермите се извършва в съответствие с природните условия на района, като се спазват местните традиции и се прилагат методи за опазване на околната среда. Производството е организирано в семейни ферми с малки и средни мощности в съответствие с капацитета им. Броят на пасищните животни се увеличава, но пасищното животновъдство запазва традиционния си екстензивен характер. Разширява се отглеждането на биволи и месодайното говедовъдство.

	Подобрява се тревната покривка и производителност на пасищата, вследствие на прилагането на ротационна и екстензивна паша, прецизно използване на оборски тор и коситба, спазване на изискванията за земеделските практики и специалните периоди на косене в пасищата и ливадите от Натура 2000, използване на електропастири и друго оборудване (например мобилни мандри, и др.)
Модернизиране на земеделските дейности	Модернизиране на техниката и технологиите за отглеждане на животните, паша, косене, доене, поене, градинарство и обработка на земите, съхранение и преработка на продуктите. Диверсификация на селскостопанските практики и дейности и възможности за преход към биологично земеделие; извличане на масло от хвойна; развитие на селски и алтернативен туризъм; взаимодействия с лесовъдите.
Промяна на ландшафта	Поддържане и разумно използване на инфраструктурата - заслони и места за водопой на добитъка, водни източници и съоръжения, горски и полски пътища или пътеки (осигуряване на достъп до пасища за добитъка) и др. Комплексно опазване на природните ресурси и биологичното разнообразие в съответствие с добрите практики: специфични периоди на косене, прилагани за зоните по "Натура 2000".
Добре информирани фермери	Осигурени иновативни канали за разпространение на информация. Формирано желание и умения за въвеждане на иновации за по-добро опазване на биоразнообразието; Участие в обмяна на опит и демонстрации. Осигуряване на подходящо специализирано обучение за земеделските производители и местната общност за повишаване на осведомеността относно опазването на природата, използването на възобновяеми енергийни източници, по-добри практики и технологии, административни и правни задължения. По-добри образователни и обучителни дейности, дори организирани от фермерите и местните жители, по-добра комуникация (например създаване на регионален форум за обмяна на опит, консултации); Младежки дейности, включително обмяна на опит и обучение на млади фермери.
Сътрудничество и взаимодействие между заинтересованите страни	Сътрудничеството и взаимодействието (взаимно, неформално) между хората увеличават социалното сближаване и осигуряват приемственост между поколенията. Преоткриване на местни традиции и събития. Провеждане на събития и съвместни инициативи за съхранение на местните и културните традиции. Промотиране и маркетинг на местни продукти: регионална или продуктова марка; въвеждане на нови канали за реализация на продуктите: първична преработка и директни продажби и развитие на услуги, свързани с туризма.

	Създаване на мрежа от браншови сдружения, профсъюзи и др. на местно ниво, които подкрепят съвместните действия.
Стабилна институционална среда и разбираема нормативна рамка	Гъвкава администрация на местно, регионално и национално ниво. Диалог и взаимоотношения на сътрудничество със земеделските производители и научно-изследователските организации. Навременно и достъпно обсъждане и съгласуване на изменения в нормативната уредба, изисквания и правила, навременно уведомяване на засегнатите страни. Институционална стабилност и информирана местна администрация в пряк контакт с фермерите; Разбираеми и трайни правни актове; Съгласуваност между различните политики: селско стопанство, храна, кредити и т.н .; Регионални стратегии и програми; Действия на общността за поддържане и съхранение на пасищата. Дългосрочно договаряне за пасища и ливади за общо ползване. Субсидиите от ЕС са насочени към подпомагане на реалните стопанства (видовете и броят на животните са определящи фактори)

Предизвикателства за постигането на визията за земеделието с ВПС

В района на знанието съществуват редица предизвикателства за постигане на визията за земеделието с ВСП. Основните от тях са:

1) Земеделски практики и технологии :

- Изоставяне (особено в планинските райони) на земите, тъй като планинският терен не позволява ползването на стандартна техника.
- Липса на нови технологии и техники, отчитащи изискванията за зоните от Натура 2000.
- Ограничен набор (и знания) за естествени продукти за защита на животните/растенията от болести и вредители, съобразени с практиките за земите с ВПС.
- Природощадящи технологии за премахване на орловата папрат и хвойната.

2) Социални и институционални пречки:

- Обезлюдяване и застаряване на населението.
- Липса на работна ръка/овчари; миграция на населението в активна възраст.
- Липса на интерес за земеделска дейност; липса на приемственост между поколенията (много трудоемка дейност, повечето от дейностите за земеделието с ВПС изискват ръчен труд).
- Ограничено сътрудничество между администрация и фермери.
- Недостатъчна информираност на фермерите.
- Лоша инфраструктура и услуги.
- Недостатъчни разработки на научно-изследователските институти за методи на производство, икономика и опазване на околната среда във фермите.
- Ниско ниво и качество на живот в селските райони – ситуацията в района и представата за него като най-слабо развития район в ЕС.

3) Проблеми с пазарната реализация и маркетинга на продуктите:

- Гъвкавост на законодателството за директните продажби, което да включва и продуктите от растителен произход.
- Фермерските пазари се организират само в София и големите градове.
- Липса на предприятия за преработка и завишени бюрократични процедури/проверки.
- Недостатъчни познания на фермерите за директните продажби и директните контакти с потребителите.
- Регионални, продуктови марки.

4) Проблеми на нормативна рамка от гледна точка на фермерите:

- Мерките и схемите за подпомагане не са насочени към реалните фермери;
- Справедливи правила за ползване на общинските пасища, които отчитат ВПС на пасищата в района - повече ха за ЖЕ в планинските райони и районите с ВПС;
- Дългосрочни договори за използване на общинските пасища.
- Недостатъчно подпомагане на животновъдството в сравнение с растениевъдството.
- Опростяване на процедурите и правилата за фермерите.
- Подобряване на координация между различните инструменти: програми за подпомагане, съвети за земеделието, субсидии и др.
- Прекратяване на честите промени в законодателната рамка.

Преодоляването на тези предизвикателства и постигането на визията за земите с ВПС е възможно само ако всички заинтересовани страни: фермери, обществени институции и НПО, служби за съвети в земеделието, местната власт, държавната и общинската администрация, потребителите и местната общност, работят координирано и заедно, и обединят усилията си за устойчиво развитие на района на знанието.

Иновации за развитие на земеделието с ВПС

Една от основните цели на проекта и на работната среща е идентифицирането на иновативни практики и инициативи, които да допринесат за предотвратяване на по-нататъшната деградация на земеделието с ВПС и да повишат неговата социално-икономическа жизнеспособност. Различните видове иновации, които са важни за земеделието с ВПС и са от интерес за проекта са представени на фигура 14.

Фиг.14. Иновации, подкрепящи земеделието с ВПС

Проведеното проучване в района на знанието показва, че 79% от интервюираните смятат, че при стопанисване на земите с ВПС в района няма дейности, които да се определят като иновации. Въпреки това, според проучването на екипа по проекта, иновативните действия, свързани с опазването на земеделието с ВПС в района са следните:

- ✓ Директните продажби и регистрация по Наредба 26 за директна продажба на продукцията;
- ✓ Използването на електропастири при пашата на животните;
- ✓ Създаденото тържище за фермери в с.Бързия;
- ✓ Отглеждането на биволи, което не е типично за района;
- ✓ Общинската наредбата за премахване и изнасяне на дървета от негорски територии в община Берковица;
- ✓ Биологичното производство - пазарът на биологичните продукти се увеличава непрекъснато, заради здравословния начин на живот;
- ✓ Изкупуване на хвойната за етерични масла;

- ✓ Промяната на нормативните изисквания и начина за отдаване без търг на животновъдите на общинските пасища
- ✓ Сдружаване на фермерите за съвместно реализиране на продукцията на фермерските пазари в по-големите градове и в София.

Част от идентифицираните съществуващи иновации, допринасящи за съхранение на земеделието с ВПС в района на знанието и извън него са представени на фигури 15 и 16.

Фиг. 15 Иновации за земеделието с ВПС от района на знанието

Фиг.16. Иновации за земеделието с ВПС от територията на страната

Проведеното проучване в района на знанието и дискусиите по време на работната среща подпомогнаха определянето на редица необходими промени и иновации, които да допринесат за съхранение на високата природна стойност в района и едновременно с това да допринесат за социално-икономическата стабилност на семейните ферми в района (Таблица 3).

Таблица 3. Необходими промени и иновации за развитие на земеделието с ВПС в района

Земеделски техники и технологии	**Продукти и пазари**
✓ Нови технологии и техники, които отчитат изискванията за местата от Натура 2000 ; ✓ Продукти за защита на животните/ растенията, съобразени с практиките за земите с ВПС; ✓ Природощадящи технологии за премахване използване на орловата папрат и хвойната; ✓ Подобряване на инфраструктурата на общинските пасища; ✓ Модернизиране на стопанствата с нова модерна техника	✓ Промотиране на директните продажби от фермите; ✓ Създаване на регионална/ продуктова марка – да се промотира пасищното отглеждане на животни и ползите от него; ✓ Създаване на фермерски пазари или общински пазари за продажба на земеделско продукция; ✓ Кооперираме за преработка и продажба на мляко и млечни продукти.
Социални и институционални	**Политики и нормативна рамка**
✓ Кооперираме на фермерите; ✓ Оперативна група за фермери с ВПС; ✓ Разработване на проекти за подобряване качеството на живот на наетата земеделска работна ръка; ✓ Мобилни центрове за информиране и и предоставяне на съвети за фермерите с ВПС; ✓ Сътрудничество на всички нива; ✓ Обучение и обмяна на опит на младежите от РЗ за значението и ползите от земеделието с ВПС и дейностите, свързани с него.	✓ Стабилна и непроменяща се законодателна рамка; ✓ Регулиране на директните продажби на растителни продукти и месо; ✓ Адаптиране на правилата за подпомагане на схемите от 1ви стълб на ОСП към нуждите на земеделието с ВПС; ✓ Съобразяване на критериите за схемите за подпомагане на обвързаното производство в животновъдството с природните характеристики на района. ✓ Дългосрочни договори за ползване на общинските пасища; ✓ Проекти за използване на финансирането на ЕС за местата от Натура 2000.

Изводи и препоръки

Западна Стара планина е район с богато биоразнообразие и културно наследство от национално, европейско и световно значение. Много от тези традиции са свързани със системите за отглеждане, практикувани в миналото – екстензивна паша на овце в планинските пасища, вълна, използвана за производството на килими и местни билки и цветя, използвани за оцветяване на вълната, които днес наричаме «земеделие с висока природна стойност». Природно и културно наследство на района и запазеното до голяма степен екстензивно и традиционно земеделие са определящи за високата природна стойност на района на знанието – в него се практикуват както традиционни, така и нови практики за поддържане на земите и ландшафта, които съхраняват и опазват богатото и ценно биоразнообразие и природните ресурси. Независимо от близостта на района до София, районът е трудно достъпен и е класифициран като един от най-изостаналите райони в България и Европейския съюз. Основните социално-икономически проблеми в района са намаляващото и застаряващо население, намаляването на животните след 1989 г., довело до дълъг период на изоставяне на земеделските земи и затревените площи особено в планинските части от територията, липсата на услуги и не-добре поддържаната инфраструктура в района. Независимо от това в района се наблюдава нова социална динамика, която подхранва различни иновативни идеи за развитие, свързани със земеделието с ВПС.

Разбирането на понятието системи, земи, земеделие, общности с висока природна стойност не е познато и широко разпространено на местно ниво, особено сред тези, които се грижат и поддържат тези системи.

Проучването в района, дискусиите и обратната връзка от участниците в работната среща показва необходимостта и полезността от провеждането на добре организирани и тематично насочени работни срещи на място, на терен с участие на различни групи заинтересовани страни. Провеждането на подобни работни срещи и проекти допринася за информиране и повишаване на знанията на всички заинтересовани страни, създаване на условия за градивна дискусия и обсъждания между различни участници, обмяна на опит и иновативни решения, разпространение на нови практики и познания, обсъждане на идеи за популяризиране на предимствата на земеделието с ВПС в района на знанието.

При тези проучвания и дискусии е изведена е необходимостта от формулиране и изпълнение на дългосрочна визия за съхранение и развитие на земеделието с висока природна стойност в района на знанието, а именно: “Модернизиране на земеделието с ВПС, отчитайки природното и културно наследство на района” .

Участниците в работната среща се обединиха около следните изводи и препоръки за постигане на визията за съхранение и развитие на земеделието с ВПС в района:

- ✓ **Препоръки по отношение на технологичния процес и методите на обработка:**

  - Да се прилагат земеделски практики, които са съобразени с природните характеристики на района, но и с пазарното търсене: пасищно и оборно-пасищно (през зимата) овцевъдство и козевъдство; месодайно животновъдство; намаляване на млечното говедовъдство, поради постоянно растящите изисквания и ниска цена на млякото; отглеждане на овощни растения и ягодоплодни култури.

- Да се създадат условия за подобряване на пасищата чрез дългосрочно ползване на общинските пасища (минимум 10 години): подобряване на тревостоя, чрез редовна паша и естествено наторяване; намиране на баланс между оптимизирането на хранителната стойност на пасищата и тяхната природна стойност; парцелиране на пасищата – за ротационно ползване чрез електропастири; създаване на пасищна инфраструктура – места за водопой не само в близост до реки, но и водоснабдяване с тръбопроводи, и т.н.; косенето да се извършва с бавни машини от средата към края.
- Да се практикуват технологии, които имат добра пазарна реализация и насърчават срещите между производители и потребители.
- Да се разпишат технологични изисквания за поддържане на пасищата и земите, и в частност и изисквания за опазване на ВПС.

✓ **Препоръки по отношение на пазарна реализация и продуктите**

- Директните продажби, независимо от формата и начина за реализация, са най-подходящият вариант за реализацията на продуктите на земеделието с ВПС, но трябва да се обърне внимание и на вида на предлаганата продукция и да се използват социалните мрежи за създаване на клиенти.
- Организираното участие във фермерските пазари е важно за реализиране на продуктите, като се предпочитат пазари, организирани в по-голям град, общински и/или областен център.
- За стопанства със смесена производствена структура е необходимо е да се създават и оборудват фермерски магазини в стопанството (или в населеното място), които да предлагат асортимент, регулярност и разнообразие на продуктите.
- За стопанства с едно производство е подходящо да се изработи списък с клиенти, които да се информират за времето, мястото и количествата на предлаганите продукти (форма на абонаментна система и заявки).
- Необходимо е да се разработи и предлага интегриран продукт с туристически дейности, т.е. реализация на продуктите в собствени туристически обекти: къщи за гости, ресторанти, кетъринг.
- Препоръчва се кооперираме за изграждане и оползотворяване на преработвателни мощности.

✓ **Препоръки за социално сближаване и обвързаност**

- Препоръчва се кооперираме на земеделските стопани за пазарна реализация на произведената продукция и кооперираме за използване или създаване на ресурси – техника и технологии.
- Съществува необходимост от информиране, обучение на фермерите и заинтересованите страни – съхраняване на земеделските училища на място, близко за фермите и модернизиране на земеделското образование с нови учебни програми, подходящи за земеделието с ВПС.
- Препоръчва се организиране на професионални курсове на обучение, особено за преработка на продукцията.

- Необходимо е създаването на изнесени приемни, центрове за информиране на фермерите в общините и населените места. Информацията да се получава и предава на общинските и областните служби, като се използват модерните информационни технологии, например чрез call центрове, SMS съобщения, социални мрежи и др.
- Да се използват възможностите на читалището за организиране на срещи на заинтересованите страни, които да се провеждат във време, удобно за фермерите.
- Препоръчва се изграждането на мрежи за приложно-научни изследвания за земите с ВПС.

✓ **Препоръки за нормативната база и прилаганите политики за развитие**

- Политиките да се фокусират приоритетно върху семейни, средни ферми/стопанства, които използват семейна работна ръка и осигуряват заетост и доходи на членовете на семейството.
- Подпомагането от държавата за семейните ферми следва да насърчава модернизацията, а не да осигурява издръжката на стопанството. Подпомагането и изискванията следва да са диференцирани по вида на производство и по размера на стопанството.
- Промените в нормативна уредба за ползване на пасища и ливади да се правят по-обмислено и да се съгласуват със земеделските производители и заинтересованите лица преди тяхното приемане и изпълнение;.
- Да се въведе прозрачност в процедурата за избор и участие на членове в работните групи за подготовка на промените в нормативната уредба на всички нива, включително в парламентарните комисии и в общинските съвети. Участниците да бъдат професионално подготвени.
- Да се изградят умения за обществено говорене и водене на градивни дискусии и да се засили личната мотивация на земеделските стопани да участват в обществени срещи и обсъждания, за да представят проблеми, обратна връзка от практиката и да дават аргументи за промени или подобряване на политики и нормативна уредба, свързана със земеделието с ВПС.
- Да се работи за засилване на самоконтрола от земеделските стопани и преработватели, а не да се налагат санкции и глоби, които обезсърчават земеделските производители.
- Да се премахне субсидирането в земеделието в сегашния вид, за да останат само земеделски стопани, които се занимават със земеделие не за да получават субсидии, а за да произвеждат земеделска продукция с ВПС.

Annex 6

Västra Götaland Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

INNOVATIONER OCH ENTREPRENÖRER BEHÖVS FÖR ATT UTVECKLA DALSLANDS HÖGA NATURVÄRDEN

Sammanfattning av innovationsseminarier i Dalsland våren 2017

Magnus Ljung, SLU, och *Lars Johansson*, Länsstyrelsen

Ett innovationsprojekt i Dalsland

Från vinter till försommar 2017 har sju workshop arrangerats på olika platser i Dalsland för att diskutera hur de stora naturvärden som finns i det Dalsländska odlingslandskapet kan förstärkas ytterligare. I landskapet finns idag brukade arealer av stor betydelse, men också potentialer till att skapa nya värden, t ex genom restaureringsåtgärder. Men detta kan endast ske om markägare, djurhållare, entreprenörer och andra aktörer med intresse i en framtida, hållbar markanvändning tar ledartröjan och ges de rätta förutsättningarna. Detta är något som Länsstyrelsen i Västra Götalands län, tillsammans med SLU i Skara, arbetar med i ett EU-projekt som heter HNV-Link.

Projektnamnet HNV-Link står för *High Nature Value farming: Learning, Innovation and Knowledge* (www.hnvlink.eu). Nätverket HNV-Link arbetar för att utveckla och sprida nya idéer som stärker HNV-jordbruk. Projektets fokus ligger på att hitta lösningar som leder till att de positiva miljöeffekterna från jordbruksföretag och samhällen ökar ytterligare. Lösningarna ska även bidra till en positiv påverkan på den sociala och ekonomiska situationen hos företagen och samhället. Projektet länkar samman tio områden som vart och ett har högt inslag av HNV-lantbruk och där det finns idéer kring hur denna typ av lantbruk kan stärkas. Sveriges s k lärområde består av landskapet Dalsland.

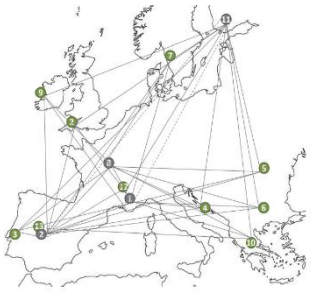

Under 2017 har sammanlagt ett femtiotal unika personer deltagit, vilket också speglat de flesta aktörer som har ett intresse i dessa frågor – från markägare och djurhållare till myndigheter och miljöorganisationer. Vi har hittills arbetat med att förstå landskapets historik, vad vi vill nå i en önskad framtid och vad som krävs för att vi ska nå visionen. Vi har bl a arbetat med att beskriva den utveckling som lett fram till var vi är idag, varför vi har det landskap vi har idag. Därmed har vi också bättre kunnat förstå vad som skapat de höga naturvärden som idag finns kvar, men samtidigt sett att det finns en stor potential att återskapa många värdefulla naturtyper (figur 1). Det handlar om att skapa en utveckling som gagnar jord- och skogsbruk, men även turism, inflyttning och därmed samhället i stort. Biologisk mångfald som resurs för hela samhällets utveckling.

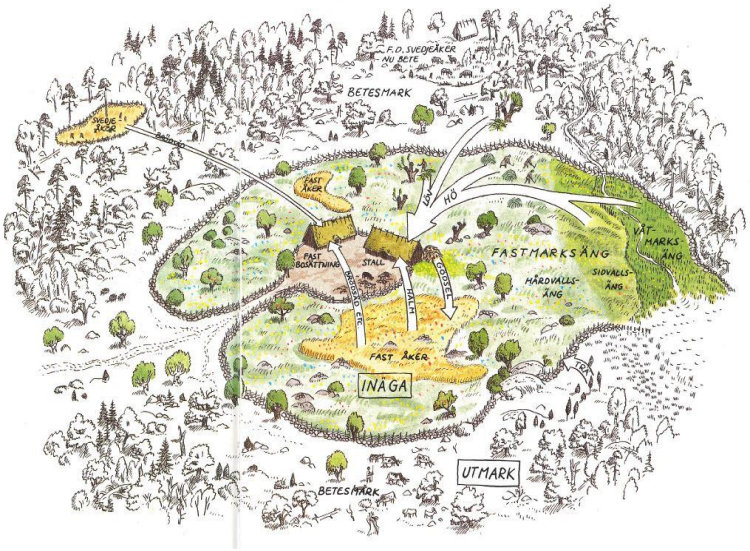

Figur 1. Det är en över tvåtusenårig markanvändning som skapat de natur- och kulturvärden som vi idag så högt prisar, t ex slåtterängar. Med rätt restaureringsåtgärder kan många värden återskapas.

Under arbetets gång har även en HNV-vision för Dalsland vuxit fram som diskuterades och förfinades på den sjätte workshopen i maj 2017. HNV-visionen illustrerar mycket tydligt att det inte finns en åtgärd eller en aktör som kan skapa en hållbar markanvändning, utan det krävs insatser inom många områden och under en längre tid (figur 2). För att en mångfald av åtgärder ska kunna skapa en fungerande helhet och gemensam riktning så krävs samarbete och delaktighet samt de rätta förutsättningar. Ett nytänk måste ske inom många områden!

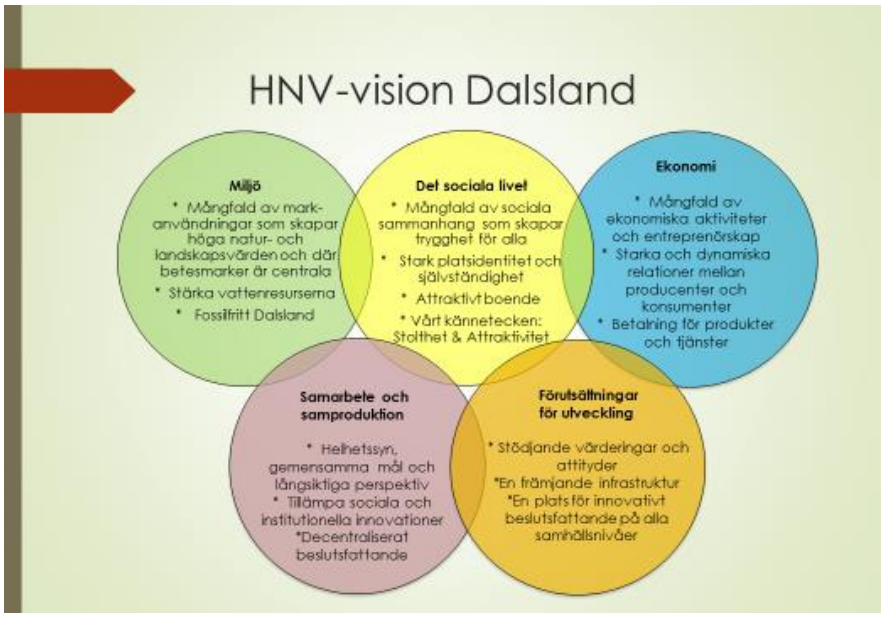

Figur 2. HNV-visionen för Dalsland handlar bl a om betydelsen av en mångfald av markanvändningar, en mångfald av sociala sammanhang och en mångfald av ekonomiska aktiviteter.

Innovationernas betydelse

Inom HNV-projektet kommer de deltagande lärområdena i Europa att användas för att samla

in nya, spännande lösningar inom en rad områden; teknik och management, produkt- och marknadsutveckling, sociala och institutionella former, samt hur regelsystem, bl a för ersättningar och stöd, kan vara utformade. Syftet är också att identifiera områden eller situationer där idéer saknas, men som skulle kunna göra stor skillnad.

Den sjunde och avslutande workshopen, vårt s k Innovationsseminarium, fokuserade därför på vilka innovationer som krävs för att vi ska kunna nå den önskade visionen. Vi hade en modell som utgångspunkt där vi utgick från att innovationer krävs inom många områden, men där aktörernas förmåga att samverka och samarbete är en avgörande framgångsfaktor. Om vi kan utveckla våra arbetsformer så kommer också innovationer inom många områden växa fram (figur 3).

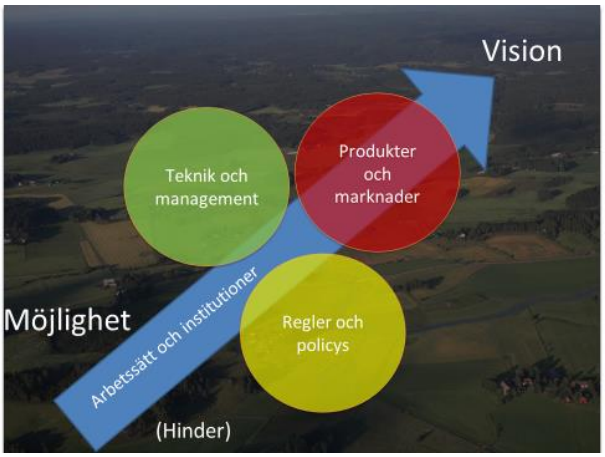

Figur 3. Visionen kan nås genom att vi är innovativa inom flera områden samtidigt.

<u>Innovationsseminariet – syfte, upplägg och deltagare</u>

På samtliga workshops har behovet av och idéer till innovationer diskuterats. Men det var vid det avslutande innovationsseminariet den 13 juni 2017 som fullt fokus var på vilka innovationer som behövs för att ta oss från var vi är idag till var vi vill vara i framtiden. Även om HNV-projektet pågår till och med 2019, så var siktet i vår diskussion inställt på 2030. Vi hade bjudit in Richard Andersson, innovationsrådgivare, som inspiratör och ”kritiskt öga” på de idéer som dök upp i diskussionerna. Till mötet hade vi valt att göra en riktad inbjudan, så at vi fick en bra spridning av aktörsgrupper och lämplig stor grupp för kreativa diskussioner. Sammanlagt deltog 15 personer, som representerade sju olika aktörsgrupper.

Vi inledde dagen med att sammanfatta vad vi hittills åstadkommit, bl a den historiska utvecklingen av området och hur vi valt att definiera vår HNV-vision vid senaste mötet. Med detta som utgångspunkt inledde Richard Andersson de fortsatta innovationssamtalen genom att hjälpa oss att gå in med rätt förhållningssätt när det gäller innovationer – vad det är och hur innovationer uppstår.

Innan lunch startade gruppdiskussioner med en öppen fråga: Vad behöver vi göra på ett nytt sätt eller vad behöver vi för innovationer för att kunna nå vår vision? I mindre grupper fick deltagarna diskutera detta och presentera resultatet för varandra. Många idéer kom upp, men vad som var tydligt var att deltagarna efterfrågade ett helhetsperspektiv på kommande insatser: Ingen enskild åtgärd kunde lösa hela utmaningen utan det var den samlade effekten

som var intressant att förhålla sig till. Deltagarna lyfte också fram vikten av att samverka på ett brett sätt för att kunna stödja varandra och samordna begränsade resurser.

Betydelsen av engagerade markägare, djurhållare och entreprenörer var tydlig. Det fanns en tilltro att om bara tillräckligt bra förutsättningar ges (normativt, ekonomiskt, legalt och långsiktigt), så kommer innovationer ske. Vi har en tradition av och förmåga att lösa de problem som uppstår om så behövs. Detta var man inte orolig för nu heller. Men samtidigt såg man potentialer i en del av de koncept och idéer som nu växer fram inom och utanför landskapet, men som måste skalas upp eller anpassas till den lokala kontexten.

Under eftermiddagen diskuterade grupperna vidare och fick i uppdrag att konkretisera några av de innovationer man såg framför sig. En lista växta fram med idéer, men också en process design som vi bör arbeta efter framöver (vilket i sig kan ses som en innovation då den löser ett gemensamt behov på ett nytt sätt). I tabell 1 beskriver vi några av de innovationer som lyftes fram i diskussionen under dagen.

Tabell 1. Lista över några av de innovationer som deltagarna bedömde värdefulla att utveckla vidare.

Dagen avslutades med en gemensam reflektion kring vad som behöver göras för att ta första steget i en fortsatt process. Länsstyrelsen i Västra Götalands län fick då fortsatt förtroende av de närvarande att facilitera arbetet den närmaste tiden, t ex att kalla till gemensamma möten. Samtidigt var alla ense om att varje aktör har ett eget ansvar och mandat att vidta åtgärder.

<u>Vad resultatet av Innovationsseminariet betyder för Dalsland</u>

Både vid innovationsseminariet och vid vårens mötesserie framgick det att de deltagande aktörerna har liknande behov, syn på historiken, vision, och, viktigast av allt, tilltro till att vi, om vi jobbar tillsammans, kan nå visionen.

Det framgick även att aktörerna både är förväntansfulla och otåliga att komma till konkreta åtgärder.

Om visionen och det gemensamma engagemanget kan omsättas till konkreta åtgärder kommer dessa ge många positiva effekter inom såväl det ekonomiska, sociala som miljömässiga planet inom Dalsland.

Hur går vi vidare

Vid Innovationsseminariet diskuterades denna fråga intensivt. Flera aktörer betonade att vi behöver en gemensam HNV-Dalsland-arena. Projektet kanske till viss del har varit denna arena i starten av processen, men både på kort och lång sikt behövs en HNV-Dalsland-arena byggas där beslut kan tas och där alla aktörer deltar på samma villkor. Skall exempelvis privata aktörer kunna delta aktivt i det fortsatta arbetet behöver den tid de lägger ned kunna ersättas ekonomiskt.

Inom denna arena behöver vi jobba med ett stort antal perspektiv och skalor parallellt. En central skala är tidsskalan. Slutsatsen från innovationsseminariet var att vi snarast behöver rigga för arbete för både den korta och långa tidsskalan, det vill säga både tidskalan ”parallellt med HNV och efter HNV”. Vi måste säkra förutsättningarna att jobba med HNV-frågorna långsiktigt!

Det uttrycktes även tydligt att vi behöver spika arbetsformer för olika geografiska skalor. Från arbetet på Dalslandsnivån till det praktiska arbetet på trakt- och gårdsnivå. Arbetsformerna skall svara upp mot behov och frågeställningar som: Hur hitta markerna med HNV-potentialen? Hur hitta konstruktiva samarbeten? Hur genomföra praktiska åtgärder?

Deltagarna poängterade även att vi, på en än mer detaljerad nivå, behöver identifiera och ta beslut om de första, de prioriterade, ”vad och hur”:en. Vad behöver ske i landskapet för att vi skall vi nå visionen? Vilka markanvändningar behöver öka? Hur? Vilka typer av praktiska åtgärder eller verksamheter behöver öka? Vilka typer av innovationer behöver användas, ”uppfinnas” eller kopplas samman?

Enigheten var stor kring att det är viktigt att snabbt komma igång med praktiska, synliga, åtgärder för att behålla energin och intresset hos alla aktörer. Detta kommer i sin tur att ytterligare accentuera behovet av ett helhetsgrepp om de ekonomiska perspektiven och skalorna. Hur de ekonomiska frågeställningarna skall lösas kommer vara en av de röda trådarna vid höstens HNV-aktiviteter i Dalsland.

Annex 7

The Burren Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

BURREN LA INNOVATION SEMINAR REPORT

Kilfenora Hall, 13th July 2017.

"A Vision for Sustainable High Nature Value Farming in the Burren: The Burren will be an increasingly attractive place to live and farm, a place where farm families enjoy the support and respect of society as they produce quality food and deliver valued services, thereby sustaining the Burren's rich heritage for the benefit of all."

Report Compiled by James Moran and Brendan Dunford

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Table of Contents

Burren LA Innovation Seminar Report 2
1 Summary description of innovation seminar 2
2 Agreed HNV Vision of Burren LA (Workshop 1) 4
2.1 Feedback from Workshop 1 4
3 Identified innovations and innovation gaps (Workshop 2) 5
3.1 Feedback from Workshop 2 5
4 Seminar Conclusions 6
5 Annexes: 7
Annex 1 Workshop presentations 8
Annex 2 Detailed Feedback Workshop 1 19
Annex 3 Detailed Feedback Workshop 2 24
Annex 4 Agenda 28
Annex 5 List of participants 29
Annex 6 Photos 31
Annex 7 Copy of promotional material 33

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Burren LA Innovation Seminar Report

1 SUMMARY DESCRIPTION OF INNOVATION SEMINAR

The Burren innovation seminar took place at Kilfenora Hall on Thursday the 13th of July. The objectives of the seminar were to:

- Discuss and agree on a vision for High Nature Value (HNV) farming in the Burren.
- Identify the main barriers to realizing this vision.
- Identify the key innovations required to overcome these barriers and create new opportunities.
- Discuss the development of a dissemination strategy to promote key innovations.

A total of 60 participants attended, including local farmers (15) and a range of national and local organisations including the Irish Farmers Association (IFA), Burren Farm Advisors incl. Teagasc, Burren Programme, Burrenbeo Trust, Burren Geopark Project, Burren Ecotourism Network, Dept of Agriculture, Food and the Marine, National Parks & Wildlife Service, Local Authorities, Leader Group, IT Sligo and The Heritage Council.

High Nature Value (HNV) farmland are defined as "those areas in Europe where agriculture is a major land use and where that agriculture supports, or is associated with, either a high species and habitat diversity or the presence of species of European conservation concern, or both". They are an important component of European agriculture, notably in terms of biodiversity, cultural landscape, territorial cohesion, quality products and employment. However, abandonment, degradation, economic and social marginalisation are long-standing challenges for the associated farming systems which are under considerable pressure.

The seminar and the HNV LINK project were introduced by Dr. Brendan Dunford. It was first highlighted that the seminar takes place at an opportune time with the presence of the Council of Europe officials as part of the 5-year review of the Burren's 'European Diploma for Protected Areas' Award as well as the celebration (later that day) or the recent EU LIFE 25th anniversary award for the BurrenLIFE Project. The Seminar was organised to also coincide with a Burren Programme Steering committee meeting, thus facilitating the attendance of a range of National stakeholders.

What is HNVLINK? This is an EU Horizon 2020 funded project that runs from 2016-2018. HNV-Link brings together 10 areas throughout the European Union where HNV farming systems are prevalent. These "learning areas" are used to evaluate opportunities and solution (innovation examples) which can simultaneously improve the socio-economic viability and environmental efficiency of HNV systems. The project identifies what works in specific places and what methods would also be applicable in other areas or contexts. The ten learning areas with their range of HNV characteristics and innovations have the potential to act as innovation hubs for HNV farming.
For details see: http://hnvlink.eu/about/

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

It was emphasised that the seminar would be about the future of farming in the Burren. The Burren is currently a change-leader but many challenges – and a significant window of opportunity - remain. What can be done to ensure a brighter future for young people and attract them to a life in farming? He highlighted the HNV LINK project and the potential benefits of the network of Learning Areas involved in HNV LINK, and acknowledged the opportunity this brings to share knowledge, ideas and experiences.

The context for the seminar was set with scene-setting presentations by Michael Davoren (Burren IFA), Sharon Parr (The Burren Programme), Aine Bird (Burrenbeo Trust, Burren Charter and Farm Surveys).

Michael noted that farmers have always responded to the challenges of the day and are ready to deliver whatever the market needs, be it food and/or biodiversity. But to meet these challenges farmers need support and need to know where we are going to be in 20 years' time.

The Burren programme was highlighted by Sharon as a truly local approach to agri-environment scheme implementation, born and bred in the Burren. There have been consistent objectives and achievements since BurrenLIFE developed out of a strong partnership. It helps to support and maintain farming as well as improving management of this landscape and its heritage. There is a need to change legislation so that this approach better fits within legislative framework. It is about incentives and encouragement, not compensation and discouragement.

Aine explained that work has previously been done on a vision for the Burren through the Burren Charter and Family Farm Surveys (111). The requirement for a strategic management plan with farming at centre has been previously highlighted in reports. There has been extensive public consultation since 2010 on what do we want and what can we do? There is a background document with a vision for the Burren outlined. Initiatives have come from this work including Burren Winterage festival; Expansion of Burren in Bloom festival; ChangeX Burren (Social wellbeing Initiative); and the learning landscapes feasibility study.

Carol described the existing ecotourism network and UNESCO Geopark programme. How can tourism act as an agent for positive sustainable development? How can tourism be an attractive option for farmers? Tourists are visiting for the landscape and want to experience it. There is now a body with 10 years of experience in tourism development and Carol highlighted willingness to share experience and offered support. The presence of the Burren food trail was also highlighted and the potential to market food products.

The rest of the seminar involved participants partaking in two workshops which are summarised in sections 2 and 3 below. Following the seminar a public event was held to celebrate the awarding of the EU LIFE Green Award to BurrenLIFE and the Burren farming community. At this event the achievements to date of the Burren programme were acknowledged and the development of the HNV farming vision was outlined. Over 200 people attended this event, most of them local farmers and their families. The 'Green' award was formally presented to the community by the Minister for Agriculture Food and the Marine, Micheal Creed TD (See press release Annex 7). During his speech, the Minister announced the date for this year's Burren Winterage School to take place from the 26-28th of October in Ballyvaughan. The theme of this year's school will be "*Community-inspired innovation for sustainable farming systems*".

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

2 AGREED HNV VISION OF BURREN LA (WORKSHOP 1)

The context for workshop 1 was outlined in a short presentation by James Moran (Annex 1). This included a summary of the Burren LA baseline assessment findings; business as usual scenario + presentation of proposed HNVf vision. The participants were then divided into 6 groups of 10-12 per group with a facilitator/recorder assigned to each group. Participants were asked to respond to the following questions:

- *Do you agree with this vision?*
- *What would you remove or add?*
- *What do you think are the main barriers to achieving this vision?*
- *4 themes: Social/institutional; regulation and policy; farming techniques/management; markets/products*

The proposed vision presented to participants was:

'Burren farmers, working in partnership with the wider community, earn a good living and enjoy a high quality of life as esteemed providers of a range of valuable goods and services based on an exceptional landscape and heritage'

2.1 Feedback from Workshop 1

Detailed feedback from each group is presented in Annex 2.

Because of this feedback, the proposed vision has been amended to include reference to the Burren as an attractive place to live and to bring the term sustainability to the fore. The revised wording is:

"A Vision for Sustainable High Nature Value Farming in the Burren: The Burren will be an increasingly attractive place to live and farm, a place where farm families enjoy the support and respect of society as they produce quality food and deliver valued services, thereby sustaining the Burren's rich heritage for the benefit of all."

The main barriers to realising this vision were identified as:

- Bureaucracy – too much paperwork, restrictions (eg planning)
- Access to land – includes inheritance/succession issues but also farmers attachment to land and their reluctance to rent or sell land
- Poor social opportunities especially for young farmers – less people, more machinery, fewer social outlets
- Poor infrastructure – broadband, roads, community facilities
- Limited skills and confidence among (some farmers) to undertake alternative enterprises
- Poor viability of current systems and their limited product range – mainly weanling beef
- Lack of a coherent, long term approach to the management of the Burren
- Poor overlap between two main industries – farming and tourism
- Lack of off-farm employment opportunities close to the farm
- Security and short term (5 years or less) nature of public funding

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

3 IDENTIFIED INNOVATIONS AND INNOVATION GAPS (WORKSHOP 2)

The recorders at the break discussed feedback from workshop 1 and a brief summary of workshop 1 feedback were presented at the start of workshop 2.

The context for workshop 2 was outlined in a short presentation by James Moran (Annex 1). This included an introduction to the concept of HNV innovations (solutions and opportunities/significant improvements); some inspiring examples of innovations from other HNV LINK LAs; and an outline of some existing innovations in the Burren.

The participants were then divided into 4 groups (to cover 4 themes) with a facilitator/recorder assigned to each group. Each group was assigned one of four innovation themes: social/ institutional; regulatory/policy; farming techniques/management and products/markets. Participants were asked to respond to the following questions:

- *What are the potential solutions and opportunities (innovations) needed to overcome barriers to achieving vision?*
- *Are these suggested innovations compatible with the HNV vision for the Burren?*

3.1 Feedback from Workshop 2

Detailed feedback from each group is presented in Annex 3. The main solutions and opportunities (Innovations) needed to overcome the barriers identified in workshop one by each group are summarised below under the four innovation themes. These are:

Regulatory:

- RBAPS/Hybrid Agri Environment Schemes.
- More devolved (local-level) decision-making powers to streamline regulations.
- Local Area Innovation Officers to encourage and support new ideas.
- A more strategic/integrated approach to the management of the Burren.

Farming Systems:

- Look again (has been tried previously) at marketing of Burren products and services.
- More focus on improving Burren Programme scores to increase income.
- Consolidating scattered holdings and enhancing access to holdings.
- Techniques to aid the removal of scrub – ideally without chemicals - and to use the brashings.

Social:

- Farmers hosting (guiding, accommodating) volunteers, WOOFERS, students, visitors.
- Innovations re inheritance and succession – Burren as a pilot.
- Networking among farmers, local businesses and other local residents.
- Community wellbeing initiatives (e.g. Change X Burren).

Markets/Products:

- Labelling weanlings as higher quality product.
- Publicly funded ecosystem services.

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

- The Learning Landscape with farmers as the main hosts.
- New products – goats, hazelnuts, biochar, gates.

4 SEMINAR CONCLUSIONS

Despite its position as a leader of change, there are remaining challenges that act as barriers to realising a sustainable future for the Burren. There was widespread agreement for the need for a vision and much agreement about the main points of the vision as it was presented in workshop 1. The main discussions took place around the need to change the language in the vision. This has resulted in the revised vision (section 2.1). Barriers to realising this vision were also identified and there was a clear willingness to identify solutions and overcome these barriers. The energy and enthusiasm of the range of participants both local and National was indicative of a willingness to support the realisation of a vision for sustainable agriculture in the Burren.

There was a steady flow of ideas from all present. There was recognition that much has been achieved in the Burren and that many innovations have been piloted in the area, but issues around rural isolation and infrastructure mitigate against a healthy future for the Burren community. It appears that answers lie in a lot of small solutions from a range of quarters, if we want farming to be an attractive option for a new generation of Burren farmers. In particular, it is clear that further work is required in the area of the regulatory framework to enable and support local communities to create local solutions. Social infrastructure and community wellbeing initiatives are required to combat rural isolation and improve attractiveness of farming as a career choice for the next generation. Improved marketing, product development and diversification opportunities are needed to realise a vision of sustainable HNV farming in the Burren.

Next steps

In closing the workshop the Chairman thanked all those present for their ideas and engagement and outlined the following steps:

This report will be circulated to Workshop attendees and further feedback will be requested, particularly on the HNV farming Vision and potential innovations.

As part of the Burren Winterage School, a workshop will be organised to build on the Seminar findings and continue the conversation on innovation

An Inventory of HNV innovations from other learning areas - solutions to overcome barriers and realisation of vision - will be compiled via the HNV LINK project

Ideas from the Burren will be shared across the HNV LINK network to help improve “socio-economic viability” and “environmental efficiency” in these areas.

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

5 ANNEXES:

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020
RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Annex 1 Workshop presentations

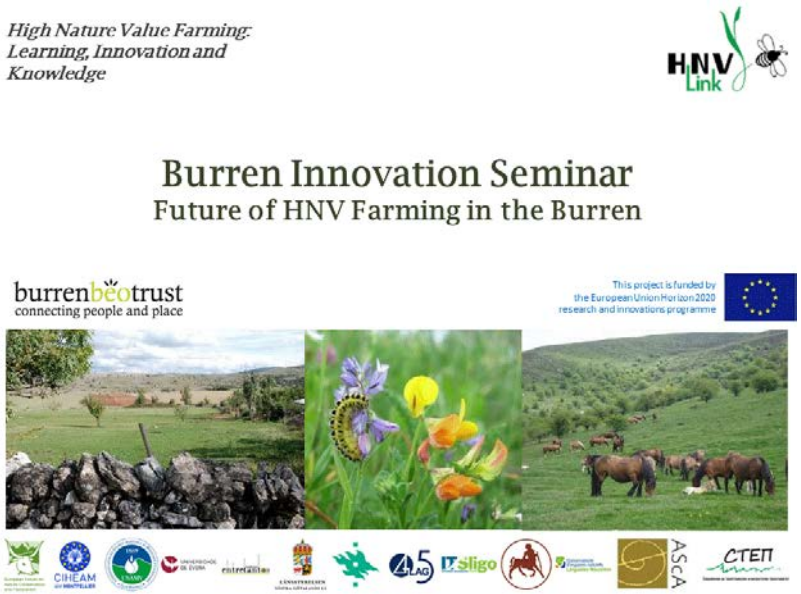

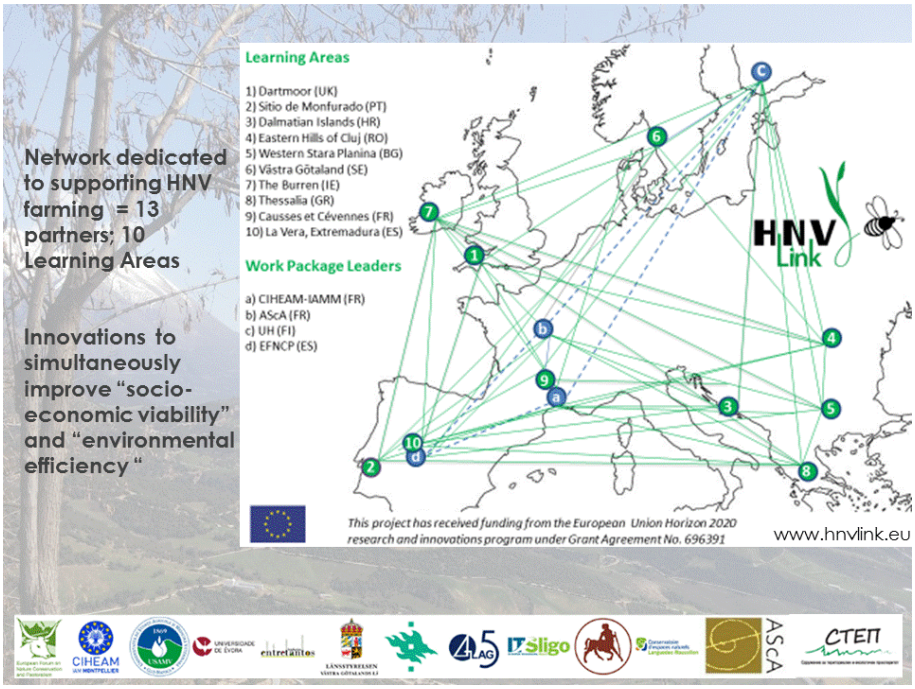

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

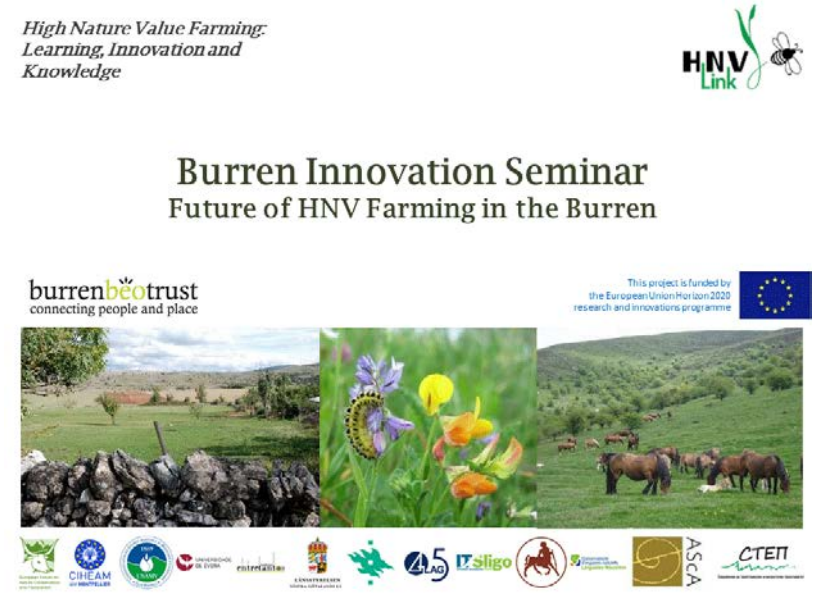

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

A portrait of the area

Extensive glaciated karst landscape.

Burren Uplands and Lowlands

High Cultural and natural values

Burren is privately owned and farmed, though c.2000ha is publicly owned, forming a National Park and several Nature Reserves.

A landscape shaped and maintained by people

The farming history of the Burren region – each generation adapts to meet challenges

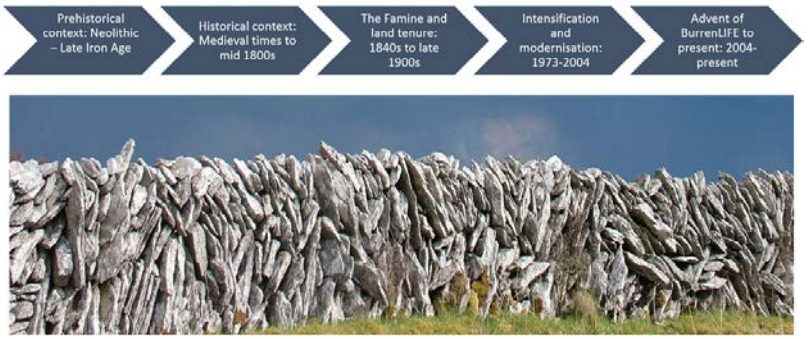

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Farming Systems

- The Burren is a pastoral landscape.
- Increasingly specialised in Suckler Beef production.
- Typically farm contains an average of 30-40 suckler cows.
- Extensive grazing and farm management system essential to maintain HNV farmland landscape we see today

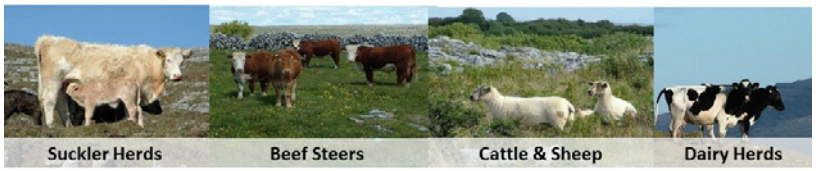

2000 - Today: Steps towards success

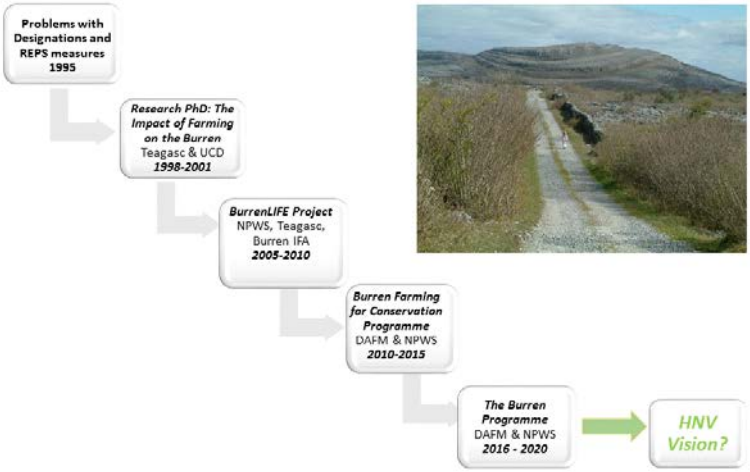

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Scenario in the absence of local environmental initiatives

In the absence of Burren Programme, the environmental, social and economic health of the Burren would be likely to deteriorate. Grazing levels of the rough grasslands would decline further, resulting in continued species loss, while farming on the fertile lowlands would become more efficiency-driven and intensive. Traditional farming communities would continue to decline as farming becomes a smaller proportion of the farm family income and people access services outside of the region.

Developing a HNV farming vision for the Burren:

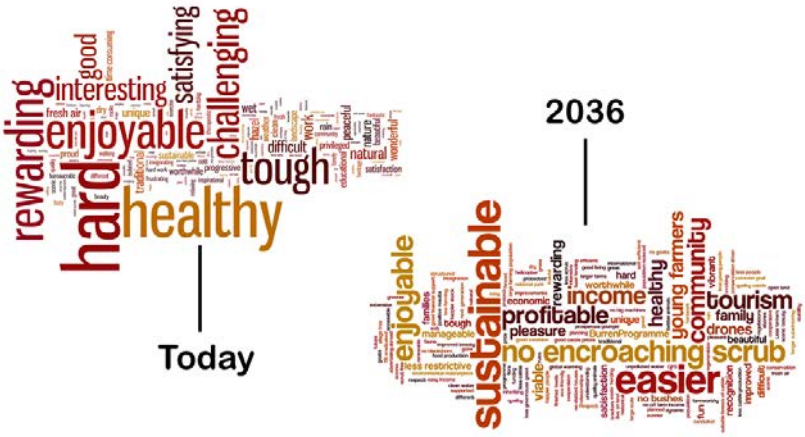

Proposed HNV vision for the Burren:

informed by local farm leaders; Burren Charter; Burren Farm Family Survey and 200 farmers at BFCP training

Burren HNV Vision

'Burren farmers, working in partnership with the wider community, earn a good living and enjoy a high quality of life as esteemed providers of a range of valuable goods and services based on an exceptional landscape and heritage'

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

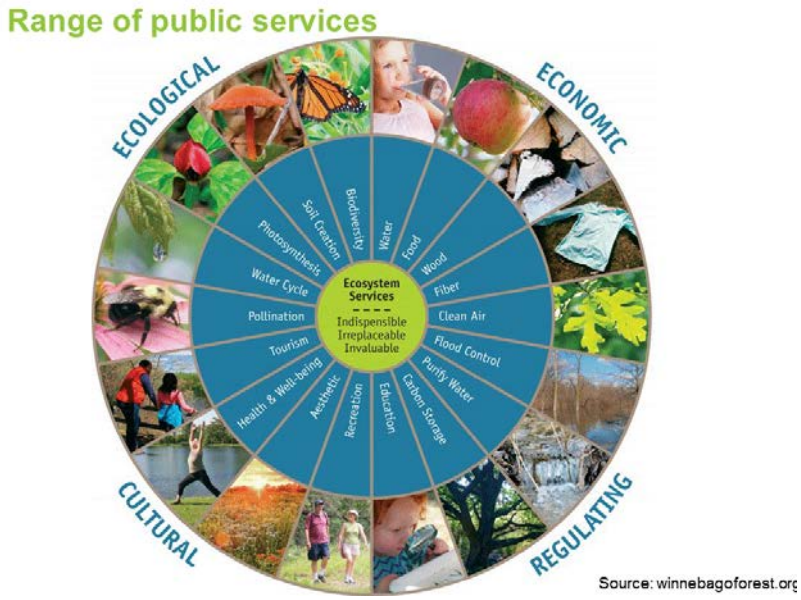

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

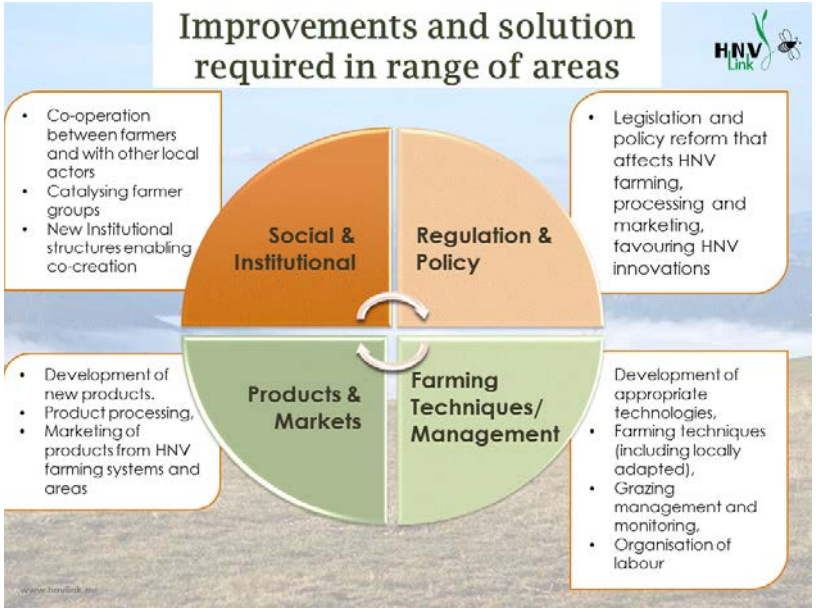

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

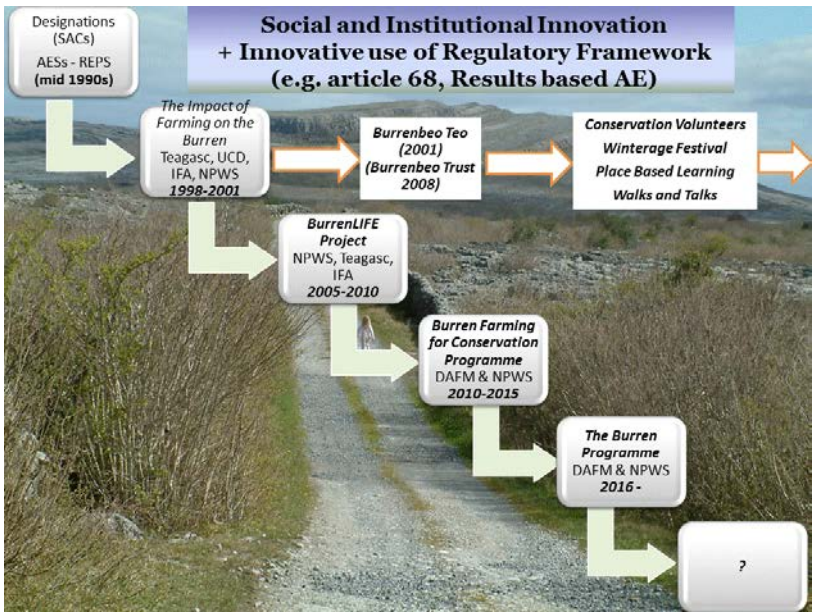

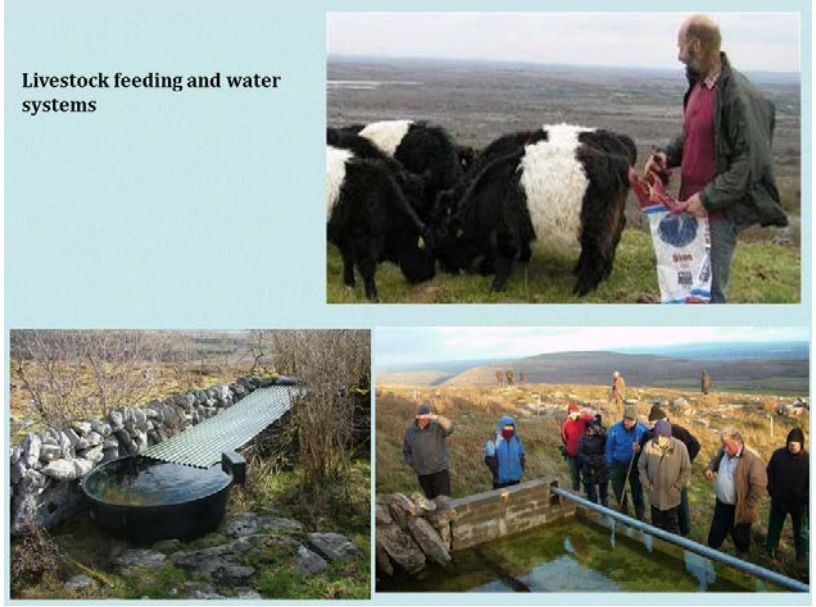

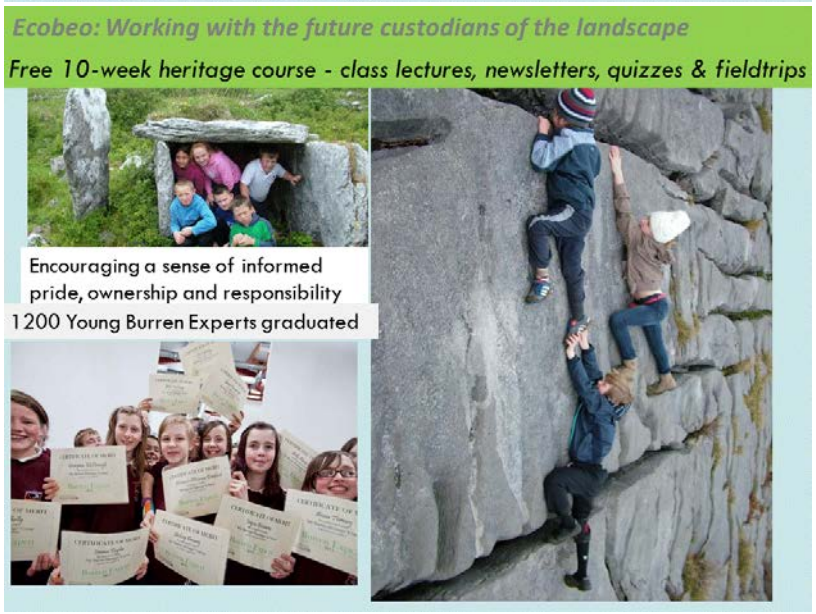

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Annex 2 Detailed Feedback Workshop 1

Recorder: M Hawkes

What's missing from the Vision + The Challenges & Solutions

- Farmers are about producing **agricultural output**. The vision needs to address this central identity as well as other ecological or tourism good and services. (Avoid abstract jargon!) Sharon
- The Next Generation: there has to be a next generation to implement the vision. For a younger generation to have the confidence to take up the mantle of farming in the Burren there needs to be a **25-year road map** – not a 5-year agri-environmental commitment - with some certainty attached to it.
- New farmers: there are young people who want to farm in the Burren as a way of life but have currently no prospect of **owning land** or the prospect of earning a living wage from it.
- Amending agri-environmental scheme: Needs to be adapted so that the adjusted **acreage eligible for support** includes the 100% that needs to be maintained, not just the 65% that is currently eligible. This is an issue of Irish regulations.
- **Making farming viable**: While living in the Burren provides a benefit in kind there is need for something close to the average industrial wage to keep the next generation here. Some approaches to this include: (i) Need for **off-farm employment** in the Burren to complement farming; (ii) Make it easier to engage in part-time farming by improving **access to farms**; (iii) Farming in a more **cooperativ**e way; (iv) Improve **road infrastructure**; (v) **Planning law**s needs to support/favour locals to build housing and the infrastructure necessary for accommodating agri-tourism – W/C's, tea-rooms etc – without which it's not possible to monetise the tourism product; (vi) Most of the benefit of the rich resource that is the Burren is given away free or benefits the tour operators – Corcomroe Abbey, Poll-na-mbrón dolmen, martello towers, knowledge of the collar of gold, the history of Sydney Nolan (artist) and the myriad flora/fauna/monuments of the Burren. There is need to **educate farmers** in how to guide and transform these assets into real income. (vii)There should be a **small local tax** on tourism that would feed into supporting the local community.

Recorder: D Hogan

- The main suggestion around the changing the Burren vision statement was to include 'Burren farming families' instead of 'Burren Farmers'. Using the term families as opposed to just farmers is more inclusive, suggests that there is more succession involved and it highlights that farming in the Burren is a multi-generation occupation. Succession of farming activity is key to the sustainability of farming in the Burren.

Barriers in achieving the vision

- **Liveability** in the Burren needs to be highlighted, it needs to keep up with an ever-changing world.
- Enabling farmers to **diversify** their income is key to improving quality of life. Having a more diverse range of incomes for each farmer and not just beef production

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

- An improved **broadband system** is vital, not just for personal use but for developing businesses within the Burren. It would also allow farmers to work remotely and thus increase the amount of time that could be spent farming.
- Some suggested that having a **small business** on the side is preferable to working elsewhere full time with Farming as a part-time occupation. Building small businesses would be a better use of their time rather than a salaried position. Having a small business would increase the range of goods-and-services, a key part of the vision.
- Having a better support system, i.e. training days in entrepreneurship, small business management and innovation could increase the **spectrum of opportunities** for farmers with little business experience.
- They also highlighted issues with the planning process as barriers to setting up businesses in the Burren, development may harm the environment in some ways. In the Burren, the environment needs human activity to maintain it, blocks in the **planning process** are hindering local's ability to have a sustainable income. One example provided was of a distillery that wanted to set up in the area but it had to be moved to Salthill due to planning issues, now there are numerous jobs in Salthill that could have been gotten for the Burren.
- There were also doubts about the **sustainability of beef production** especially with trends in alternative sources of meat/more carbon friendly methods of producing meat substitutes.
- There were also doubts about the sustainability of **subsidies**
- We also discussed the feasibility of setting up in the **Burren as a farmer from scratch**. Increasing the exchange of land outside the family could increase farming activity.

Recorder: J Moran

Do you agree with this vision? What would you remove or add?

- Agree with partnership aspect and community working together. Need to be clear that partnership involves whole community farmers, people living in area, tourism providers, business, community groups. Need to have existing community groups working towards common goal. Al lot of farmers are not just farmers. History and culture waiting to be captures and need to create opportunities outside farming. Has to be broad concept of community. Alternative views also expressed: that there is a risk of dilution if take in all concerns of wider community. What has happened to meitheal?
- Overall language of vision needs to be more inspiring for young people. Maybe start with something along lines " Burren is brilliant, exciting and enjoyable place to live…..
- Need to have more full time farmers and increased pride in farming. Need for farmers markets-people want to support local area.
- At the end of the day comes down to money and ability to earn a living. Need a salary from farming. To realise this will need to do new things. There will be different products.
- Need to make language more future looking. Farming for next generation where future generations want to stay. "Sustainability" is a key word that is missing
- "Attractive place to live and work" missing
- Can it be made more local to Burren seems quite generic at moment.
- "Burren is a unique, exciting and enjoyable place to live, constantly evolving. Sustainable agriculture….Services preserving landscape…."

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Main barriers to achieving Vision

- Range of existing community groups may not be working towards common goal at moment.
- 100,000s of people currently passing through Burren and nothing left by them in area.
- What services will farmers be involved in and who will pay for them?
- Large volume of money coming into Burren but not going into farming. A need to capture some of this.
- Engaging with wider community may be limited at moment. Wider community want to help- how do we harness this sense of meitheal?
- Lack of sustainable of farm work with a reasonable distance of farm is a problem at moment
- Absence of succession planning and uncertainty for young people

Recorder: A Bleasdale

Discussion re the Vision text:

- *Representative "voices":* farmers (x3), ag planner (x1), PhD student (x1), academic (x1), local authority (x1), DAFM (x1), NPWS (x1)
- Vision text ok, but no language in terms of the future (all worded in the present tense), therefore achieving the potential is assumed but not explicitly stated
- "esteemed" liked by farmers, but deemed to be a bit patronising by others
- Some discussion re "sustainable" (means different things to different people)
- Also some question whether the wording fully represents the actual goals: for example, if supports increased and farmers were paid more for what they do now, it might well provide a 'good living' but it would not materially improve the environmental dividend.
- Further rewording of Vision might be possible, but agreed by all that it was 'probably fine'!

Barriers (some of which are not specific to the Burren):

- Inheritance and succession an issue: farmers have a difficulty in acquiring winterage
- Young farmers: why would they choose farming when there are easier lifestyles
- It is a lonely lifestyle
- Poor market returns: and one cannot intensify given the nature and status of the landscape, plus it is easy to 'max out' on your hill – you manage it to the highest standard but you can go no further nor raise any more cattle. Not enough for a 'good living'.
- Infrastructural barriers (IT, broadband, technological competence)
- Increasing paperwork and administrative burdens
- Regulatory environment is rigid and not fit for purpose – frustration at all levels (farmers, advisors, policy makers)
- There is an "appetite" that is not being met (for trails, walks, farmer interactions, authentic experiences): much of this is new to farmers
- Planning issues (waste water management, housing, consents).
- The farming landscape is fragmented: holdings are not together in a single unit (transport of cattle, costs, water, passing points, access, lay-bys)

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

- Time, knowledge and guidance is limiting (no "one stop shop" or "clearing house")
- Sometimes a farmer just wants to farm and doesn't want to be "providing ecosystem goods and services", or take up agri-tourism.
- Marketing and branding barriers (cattle may not be finished in the Burren)

Recorder: L Weekes

Broad agreement with statement with the following concerns:

- The word 'providers' – some are of the opinion that they are educators, custodians. Lack of grasping the concept and meaning of this sentence on what services actually are
- Should include something about the next generation

How do we ensure this vision is realised?

- Balance between The Burren being a retreat and area of beauty for so many and actually making a living here.
- Most important message was that we must ensure that conditions and circumstances are set in place that the younger generation will want to stay, work and settle In the Burren.

Barriers:

- Broadband – essential on many levels
  - for running a viable business – need broadband and decent phone reception
  - Social communication – important especially for the younger generation
  - Entertainment - important especially for the younger generation
- Planning – mainly housing
  - Legislation and regulations inhibiting anyone who wants to settle down and build a house on family land
- Roads – balance between going about our daily lives and tourism
  - No regulations or control on traffic flow or access, particularly for the large buses
  - Hard for local people to go about their daily working day with delays, particularly from the large buses on the road.
- Economics – simply boils down to economics, must be worthwhile financially to live here
  - Young people mostly see their parents with a regular job and part-time
  - farming which is not attractive – hours too long, hard work.
  - Must be financially rewarding to farm for the long-term
  - No money in producing traditional agricultural raw materials any more.

Possible solutions:

- Improve broadband and phone services
  - Free broadband for young people setting up their own enterprises for a period of time to encourage business development

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

- Change in the planning regulations to allow the next generation live in their own community.
    - Instead of looking at the needs of an individual in relation to their planning application, look at the needs of the community and sustainability – broader criteria
    - A rural planning programme was mentioned in the UK to allow house building for long-term sustainability in rural areas for this very reason.
- Traffic management
    - setting up bus corridors/routes through the Burren so that the minor roads are clear.
    - Encouraging the use of mini buses instead of the large tour buses by imposing a levy on large buses using the roads
- Ensure that farming provides a good quality of life that is financially attractive.
    - To do this we need to add value to the raw materials we produce.
    - There needs to be a pool of expertise to consult when running a farm-based business which includes the academic, scientist and marketing expert.
    - Setting up something similar to a 'food-hub' where small producers can cooperate together to promote their produce
    - Back to broadband – must be routes to market

Recorder: T O' Connell

'A Vision for Sustainable Farming in the Burren where

Burren farmers, working in partnership with the wider community, earn a good living and enjoy a high quality of life as esteemed providers of a range of valuable goods and services based on an exceptional landscape and heritage.'

- The farmers are the actors and agents in the landscape
- "Good living" "High Quality", might have connotations of being rich or 'above others'
- Discussed connotations of 'esteemed', 'respected', 'valued', Group preferred either no adjective here, or "valued".
- Valuable felt to be quite a general word
- "An exceptional", possibly generic & ambivalent

'A Vision for Sustainable Farming in the Burren where

Burren farmers, as custodians of this unique landscape and heritage, earn a fair living and enjoy a sustainable life as valued providers of a broad range of quality goods and services.' Also discussed reference to High Nature Value in vision

Barriers in achieving the vision:

- Long term sustainability of external funding/ subsidising
- Sustainability of cattle farming in the medium term? (Disruptive technologies/ artificial meat)
- Aging population - Land access for future farmers – if you are not born into a local farming family how will anyone get access?
- Climate Change
- Legislation – policy restrictions, Conflicting legislations/ instructions, permissions processes, red tape/very involved process

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Annex 3 Detailed Feedback Workshop 2

Recorder: M Hawkes

Comments from Farming Techniques & Marketing Table

- Scrub clearance is the last job to be done until there are more measures and mapping;
- Burren beef is attractive because of low antibiotics and cattle spending more time on unfertilised grazing. While Bord Bia plays on this with overseas visitors the benefit is not monetised in the Burren as beef is sold as weanlings. Perhaps the marketing needs to be directed towards the latter market.
- Burren Life: Make this a prime focus getting extra income by getting scores up;
- Succession: Who will replace Brendan and Sharon? It takes time to absorb the systemic knowledge they have. Taking advisers who are local to the Burren captures the rich local knowledge. Young people from the Burren need to have an interest in farming – but also a chance to go away for a time before returning.

Recorder: T O' Connell

- Labelling of Burren produce – though not as a finished product (Small amount of finishing beef in locality) but possibly as premium quality lamb/ weanlings; Mixed opinion and lots of discussion here – who benefits? Product not finished here and although premium product can't be sold as such, margins too tight and the finisher benefits more than the Winterage farmer.
- Go with the flow. Focus more on grants for environmental management than food production;
- Is there grants for making land suitable for bees/ pollinators?
- Develop the Burren as a learning landscape – not every farmer wants to be involved with tourism, but facilitate those who want to tell the story & get involved with environmental tourism; app development to tell the story
- Every farmer has an opportunity to do 'something'; part time as well as farming; setting up a small company, cheese, goats, B&B's, walling, etc. Farmers need support/mentoring in exploring other ventures & ideas they may have for setting up small businesses but are unsure of who to approach;
- Change breeds/animals – More continental cross breeds; rear goats for halal markets. Lots of discussion – emotive issue; large markets, but fencing an issue as well as disagreement over goats contribution/ degradation of the landscape. A EIP in Connemara is currently using invisible fencing with lasers and shock collars which would be of interest to potential goat farmers.
- Agreements/ money to allow tourists & visitors onto land;
- Develop local farmer's markets & selling produce locally;
- Need to improve broadband locally to encourage professionals to live here.
- Need to discuss limiting mass tourism/ large tour busses on certain roads. Consider adding a small charge to people visiting the area, a 'nature pass'.

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Recorder: L Weekes

Opportunities and Solutions- Farming techniques

This group discussed and debated on 3 main topics:

Beef production:

- Tired of being the 'poster boys' of An Bord Bia when we only produce weanlings and allow other farmers elsewhere finish our beef stock and benefit from the 'green' name.
- Buyers from as far as the midlands come to the Gort mart to buy our weanlings as they are sought after due to lack of fertiliser on the land and rearing techniques
- Need to capitalise on our own success and finish the cattle off ourselves.
- Increase the beef discussion group already set up to include more farmers who want to finish their own cattle.
- Market 'Burren Beef' ourselves

Debate on the above points - some farmers thought that finishing cattle was the way to go, others didn't think there was capacity on the land for finishing cattle and thought that going down the ecosystem service route was the solution for the future

Ecosystem services:

- We need cattle for grazing, we have put more numbers in some areas to ensure grazing levels are not below optimum and we get a good weanling product from this, but we don't have the means to finish these cattle on our lands (opinions of some not all)
- Focus instead on improving scores on our farms – watering systems, grazing, scrub clearance
- Must be properly financed to continue this in to the future
- Target environmental priorities of the Burren on our farms e.g. if the priority is to prevent the further advancement of scrub across the Burren, then give a higher financial premium for carrying out this job. This would encourage farmers to prioritise the most important issues, even if, like scrub clearance, it is not an attractive or easy task.

Future of the Burren programme and farming

- Concerns about the future of the Burren Programme in terms of replacing Brendan and Sharon when the time for retirement comes
- Need to identify and train local young people with an interest to take on the programme for the future and pass on valuable information and lessons learnt to equip them to take on this responsibility
- Making funding available to train these young people
- Finances and career prospects must be attractive to keep a young person engaged with the Burren Programme
- Attracting the next generation of farmers to stay on the farms was also a concern.
- Many young farmers go to Agricultural College and the main message they get seems to be that they will be working in agri-business part-time, this message and circumstances must change to ensure this is not the case and it is worth staying on the land

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Recorder: A Bleasdale

Discussion re the solutions to barriers (in the regulatory context):

- *Representative "voices":* farmer (x1), academic (x1), DAFM (x3), NPWS (x3)….others?
- Results based Schemes – needs to be a dedicated and separate article in the post 2020 Pillar 2 Regs; less rigidity, more adaptability, space left for ideas to develop
- More locally adapted regulations (not national) - embrace adaptability
- A "well educated social infrastructure" is required!
- Local communities need to be empowered to make their own decisions
- Water issues still have not been resolved in the Burren: enhanced LAWCO powers (with community involvement)
- A "one stop shop is needed" – but how?? Gov.Depts need to work better together (eg flooding as an example of how it hasn't worked). There is a bureaucratic bottleneck and there needs to be supports in "navigating" this. How can the cost be lessened?
- Re food standards and hygiene: a simple implementation measure is needed (eg a navigation/guidance handbook)
- We need to interpret and translate the legislation (but not too literally….)
- Finally a model of support was identified as being necessary (supported by DAFM, Teagasc and NPWS) to deliver EIPS/LLAES: to empower "local area innovation officers".

Recorder: B Dunford

Social innovations

Lots of interesting proposals from the group (c.10 people), including:

- Exploring paid working holidays in the Burren (volunteering etc) particularly over winter when accommodation is more available and local families could host. WWOOFERS model
- Building local Volunteer corps to include transition year kids and others
- Summer camps for teenagers in the Burren
- A bed tax to support community projects
- Develop cycle routes between villages to build better networks – for locals as much as visitors
- Look at enabling succession/inheritance to encourage more young farmers – interesting US models which could be piloted here. Look at existing legal options – Aisling Meehan in West Clare would be a good person to advise.
- EU Focus group (existing?) on new opportunities to enter farming – includes ways to address most of the systemic barriers discussed earlier. These include Farm partnerships, support for Business plans, various Financial instruments etc Look into further.
- Farming land such as the Burren uplands will be more of a lifestyle choice than a financial one – enable this by providing better infrastructure such as broadband
- Best use of energy would be to focus on keeping the farmers presently here, rather than targeting new entrants of which there will be a small number?
- The loss of the younger cohort is in some ways part of the 'cycle of life' and is inevitable – should we therefore focus on 'rural return migration' – those returning in their early 40s etc

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

– and providing attractions to draw these people back, 'repatriate them' and keep them? These are also the cohort with parents/uncles etc in their 70s who are moving to retirement.

- Sport and music help to give people social outlets but more is needed for people with other interests. How do we get these farmers off the farm and socially engaged? Building networks within and outside of the farming community? Rambling houses where people could socialise?
- Creating local jobs outside of farming so that the 2 hour commute to Shannon/Galway could be used instead to farm or to engage in community projects
- We need to remember – and stress – how great the Burren has it as compared with other rural areas. Farmers leading walks for Burrenbeo, coming to Tea Talks, attending local BP training, winterage festivals, participating in local exercise classes – so much here that's not elsewhere.
- 'Farm with me' initiatives where people learn about farming by shadowing a farmer (apply for example to DAFM and NPWS staff – LL!)
- WDC campaign 'look west' – have such a campaign for Burren farming?

In summary: steady flow of ideas from all present. Recognition that we do the social inclusion piece quite well here and have piloted a lot of innovations, but issues around rural isolation and infrastructure mitigate against a healthy future Burren community. Sounds like answers lie in a lot of small solutions from a range of quarters, if we want farming to be an attractive future option for a new generation of Burren farmers.

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Annex 4 Agenda

Innovation Seminar

Workshop on the future of High Nature Value Farming in the Burren

followed by

Public reception to acknowledge Green Week Award

Time: Thursday July 13th 3pm **Venue:** Kilfenora Hall

Workshop Objectives:

To discuss and agree on a vision for High Nature Value (HNV) farming in the Burren.

Identify the main barriers to realizing this vision.

Identify the key innovations required to overcome these barriers and create new opportunities.

Agenda

Welcome: Introductions and Objectives (Brendan Dunford)

1. Background/context: The future of high nature value farming in the Burren (30min):

Burren Farming (Michael Davoren, Burren IFA) 5 min

Burren Programme (Sharon Parr, BP) 5 min

Burren Charter & Education (Aine Bird, Burrenbeo) 5min

Burren Tourism and Farming (Carol Gleeson) 5 min

HNV LINK (James Moran) 10 min

2. Workshop 1: Agreeing a HNV Vision for the Burren and barriers to achieving it (innovation gaps) (45min)

Break (30 min)

3. Workshop 2: Identifying potential solutions and opportunities (Innovations) (45min)

4. Discussion and Conclusion (30min)
Close 5.30pm

Reception (7-8pm) Open to wider public. Will summarise HNV Vision and (re)present Green Award

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Annex 5 List of participants

Innovation Seminar

Name	Organisation/profession
Bird, Aine	Burrenbeo Trust
Bleasdale, Andy	NPWS
Boyle, Pamela	DAFM
Brennan, Josephine	DAFM
Carkill, Thomas	Farmer
Carrucan, Patsy	Farmer & Advisor
Collins, Arthur	Farmer
Collins, Michael	Farmer
Conway, Therese	NUI Galway
Cormican, William	NPWS
Costello, Patrick J	Burrenbeo Trust
Daly, Siobhan	Farmer & Advisor
Davoren, Michael	Burren IFA
Doyle, Eamon	Burren Geopark
Dunford, Brendan	HNV LINK
Feerick, Martin	Teagasc Advisor
Glanville, Emma	NPWS

Innovation Seminar

Name	Organisation/profession
Lynch, Michael	Farmer
Marrinan, John	Farmer
McConn Stern, Rita	Burrenbeo Trust
McHale, Paula	Burren Programme
Mooney, Enda	NPWS
Moran, James	HNV LINK
Moroney, Michael	Farmer
Moroney, Willie	Farmer
Morrisson, Richard	Burrenbeo Trust
Morton, Jenny	ChangeX Burren
Mulqueen, Nuala	Business owner
Murray, Margaret	DAFM
Nagle, Frances	Farmer
Nagle, Oliver	Farmer
Nagle, Pat	Farmer
O'Conchuir, Ruairi	Local Authority
O'Connell, Tim	Burren Programme

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Gleeson, Carol	Burren Geopark	O'Connor, Bernie	Farmer & Advisor
Guthrie, Tom	Farmer	O'Donnell, Richard	Farmer
Hassett, Seamus	NPWS	O'Donoghue, Barry	NPWS
Hawkes, Martin	Burrenbeo Trust	O'Flaherty, Ronan	DAFM
Hogan, Donal	Burren Programme	O'Grady, Frank	Farmer
Holmes, Tom	Farmer	Parr, Sharon	Burren Programme
Hory, Marc	Council of Europe	Roche, Christy	Farmer
Hubert, Thomas	Irish Farmers Journal	Seale, Catherine	Local Authority
Keane, Vincent	Farmer	Stronge, Denis	NPWS
Kerin, Gerard	Farmer	Ussher, Michael	Council of Europe
Larkin, Michelle	NUIG Student	Walsh, Jerome	DAFM
Lavendar-Duncan, K.	Burrenbeo Trust	Weekes, Lynda	Burren Programme
Lawlor, Hayden	Teagasc Student	Williams, Bryony	Burren Programme

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Annex 6 Photos

Above and Below: Workshops at the HNV LINK Seminar in KIlfenora Hall

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020
RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Above and Below: Minister Michael Creed meets farmers from the HNV LINK seminar

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020
RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Annex 7 Copy of promotional material

Oifig Faisnéise
Áras Talmhaíochta
Sráid Chill Dara
Baile Átha Cliath 2

Tel: (01) 607 2802

Department of Agriculture, Food and the Marine
An Roinn Talmhaíochta, Bia agus Mara

Press/Information Office
Agriculture House
Kildare Street
Dublin 2
D02 WK12

Twitter:
E-mail: press@agriculture.gov.ie
Website: www.agriculture.gov.ie

If you have any queries on this press release please contact press@agriculture.gov.ie

135/17 13th July 2017

Creed presents EU Life Award to Burren farmers

The Minister for Agriculture, Food and the Marine, Michael Creed TD, has presented the Burren farming community with a special EU Life award to mark the role they have played in protecting and enhancing the unique landscape in which they live and farm. The presentation was made at a community event on Thursday evening (13th) in Kilfenora.

The Green Award is a special award organised by the European Union, which is celebrating the 25th Anniversary of the LIFE Programme this year. Since its inception in May 1992, the LIFE Programme has supported over 4,300 projects and to mark the anniversary, a competition was organised to choose the very best projects of the last 25 years. Ireland's Burren Life Programme emerged as joint winner in the nature and biodiversity category.

Speaking at the presentation, Minister Creed said: *"It is a huge achievement for an Irish project to win one of these prestigious awards, and to have been selected as the outstanding project in its category over the last 25 years is a tribute to the commitment of all of those involved."*

The Burren Programme is now an established agri-environment scheme under the Irish Rural Development Programme, funded by the Department of Agriculture, Food and the Marine and by the European Union. The number of participating farmers is scheduled to triple over the lifetime of the new Programme.

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

The Minister noted that this was a partnership involving many different entities, including the National Parks and Wildlife Service, Teagasc, the Heritage Council and his own Department, but he paid special tribute to the Burren Project Team led by Dr Brendan Dunford and the Burren farming community.

The Minister continued *"This award acknowledges two significant achievements, including the positive impact which Ireland's Rural Development Programme, funded and managed by my Department, can make to local farming communities through innovative schemes such as this. Secondly the award is rightly a source of huge pride to the farming community here in the Burren, and the team who have supported and worked with it over the last 15 years. They have created something very special, something which has caused the rest of Europe to sit up and take notice and is consistently pointed out as a model for other communities and indeed Countries to follow."*

Minister Creed also announced the dates for the next Burren Winterage School, organised by BurrenBeo Trust and funded by his Department. This will take place from 26th to 28th October in Ballyvaughan and the theme this year will be "*Community-inspired innovation for sustainable farming systems*".

The European Agricultural Fund for Rural Development: Europe investing in rural areas

ENDS

THIS PROJECT HAS RECEIVED FUNDING FROM THE EUROPEAN UNION HORIZON 2020 RESEARCH AND INNOVATION PROGRAMME UNDER GRANT AGREEMENT NO. 696391

Annex 8

Thessalia Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Σεμινάριο Καινοτομίας

Έκθεση

Μουζάκι

18 Ιουλίου 2017

Εργαστήριο Αγροτικού Χώρου
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τηλ: 0030242107446. Email: rurlab@uth.ar

High Nature Value farming: Learning, Innovation and Knowledge
www.hnvlink.eu & info@hnvlink.eu
Το έργο χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση στο πλαίσιο του Προγράμματος HORIZON 2020 – Grant Agreement No. 696391

Περιεχόμενα

Περίληψη	3 σελ
Παρουσίαση της διαγνωστικής μελέτης	5 σελ
Εμπόδια για την υιοθέτηση και προώθηση του οράματος	7 σελ
Καινοτομίες	12 σελ
Συμπεράσματα	16 σελ

- **Περίληψη (GR)**

Το Σεμινάριο Καινοτομιών με αντικείμενο «Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις και δράσεις για τη διαχείριση, ανάδειξη και αξιοποίηση της Πίνδου και Χασίων ως περιοχών Υψηλής Φυσικής Αξίας» που πραγματοποιήθηκε στο Μουζάκι στις 18 Ιουλίου είχε ως κεντρικό στόχο την:

α) υιοθέτηση ενός κοινού οράματος για την υποστήριξη των αγροτικών παραγωγικών συστημάτων HNV της περιοχής,
β) διερεύνηση των εμποδίων και δυνατοτήτων ώστε οι τοπικοί φορείς να προωθήσουν το κοινό τους όραμα αναζητώντας τις αποτελεσματικότερες μορφές συνεργασίας και συντονισμού,
γ) αναζήτηση καινοτομικών δράσεων ικανών να στηρίξουν το χαρακτήρα ΥΦΑ των παραγωγικών αγροτικών συστημάτων αλλά και την προώθηση των προϊόντων τους

Συζητήθηκαν τα βήματα που πρέπει να ακολουθηθούν, τα εργαλεία που θα επιλεγούν καθώς και οι καινοτομίες που μπορεί να υιοθετηθούν γι' αυτό το σκοπό. Αποφασίστηκε σε πρώτη φάση η αξιοποίηση της πρωτοβουλίας δικτύωσης των Δήμων της LA η οποία εκπροσωπείται από τον Φορέα ΠΙΝΔΟΣ για τη δημιουργία μιας νέας μορφής διακυβέρνησης με κεντρικό στόχο την υποστήριξη των HNVF της LA. Για την ενίσχυση αυτής της απόφασης δημιουργήθηκε μια επιτροπή πρωτοβουλίας για τη δικτύωση των νέο-εισερχόμενων αγροτών αρχηγών εκμεταλλεύσεων ΥΦΑ. Επίσης, τα ερευνητικά εργαστήρια τριών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και των δύο τοπικών αναπτυξιακών εταιρειών δεσμεύτηκαν να προχωρήσουν άμεσα στη δημιουργία ενός Κέντρου συντονισμού και υποστήριξης του όλου εγχειρήματος. Οι δύο αυτοί νέοι θεσμοί θα συμμετέχουν στην δομή διακυβέρνησης της LA-HNV. Τέλος, το σύνολο των συμμετεχόντων στο σεμινάριο συμφώνησε να αξιοποιηθεί και να διευρυνθεί περαιτέρω η καινοτομική πρωτοβουλία της εδαφικής συνεργασίας Terra Thessalia ως

a. μορφή συνεργασίας και συντονισμού και
b. διαδικασία εγγύησης και προβολής με τη χρήσης καινοτομικών εργαλείων του πολυλειτουργικού ρόλου και του χαρακτήρα ΥΦΑ των παραγωγικών συστημάτων της LA.

Στην συνάντηση συμμετείχαν:

- οι Δήμαρχοι του Δικτύου ΠΙΝΔΟΣ
- Εθνικό Πάρκο Τζουμέρκων
- Αναπτυξιακές Εταιρείες Καρδίτσας και Τρικάλων,
- Περιβαλλοντικοί Φορείς (Πράσινη Κιβωτός, ΚΠΕ Μουζακίου),
- Δημόσιες Υπηρεσίες (ΔΑΟΚ Καρδίτσας και Δασαρχεία Τρικάλων),
- Ένωση Αγροτουρισμού Θεσσαλίας,
- Κτηνοτρόφοι και Αγρότες της περιοχής Μουζακίου και Πύλης,
- Εργαστήριο Αγροτικού Χώρου Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

- **Summary (EN)**

The main purpose of the Innovation Seminar in LA Thessalia with subject "Integrated interventions and actions for the management, promotion and exploitation of Pindus and Chasia as High Nature Value areas" that took place in Mouzaki at the 18th of July was:
a) the adoption of a common vision in order to support the HNV farming systems of the area
b) the analysis of the barriers and opportunities so that the local bodies can promote their common vision by searching for the most effective cooperation and coordination forms
c) the search of innovative actions able to support the HNV character of the farming systems and also promote their products
The steps that have to be followed, the tools that will be chosen as well as the innovations that can be adopted for this purpose were discussed. It was decided, in the first place, the exploitation of the initiative, suggested by the Municipalities within the LA, to establish a network represented by the

body PINDOS Network for the creation of a new form of governance with main purpose the support of the LA's HNVF. In order to strengthen this decision an initiative committee was created that will network the farmers that are newcomers and heads of HNV holdings. At the same time the research laboratories of three universities and two local development agencies committed to immediately proceed to the creation of a Coordination and Support center for the attempt. These two new institutions will participate to the governance structure of the HNV LA. Finally, all the participants of the seminar agreed to further exploit and expand the innovative initiative of the Terra Thessalia territorial cooperation as

a. a collaboration and cooperation form and
b. a guarantee and promotion procedure with the use of innovative tools of the multifunctional role and the HNV character of the LA's farming systems.

The participants of the meeting:

- the Mayors of PINDOS Network
- National Park of Tzoumerka
- Development Agencies of Karditsa and Trikala,
- Environmental bodies (GreenArc, CEE of Mouzaki),
- Public Services (Department of Rural Economy and Veterinary -DAOK Karditsas and Forestry Office of Trikala),
- Thessaly Agrotourism Association,
- Livestock breeders and farmers from the area of Mouzaki and Pyli,
- Laboratory of Rural Space, University of Thessaly

Παρουσίαση της διαγνωστικής μελέτης

Η παρουσίαση της διαγνωστικής μελέτης για την περιοχή της LA στο σεμινάριο, αφιέρωσε το πρώτο μέρος στην ανάδειξη του χαρακτήρα ΥΦΑ της περιοχής σε σχέση με τα παραγωγικά της συστήματα και τη γενικότερη κοινωνικο-οικονομική της εξέλιξη. Το δεύτερο μέρος στόχευσε στην επισήμανση των τάσεων στην περιοχή με βάση ένα σενάριο business as usual οι επιπτώσεις του οποίου θέτουν σε κίνδυνο τον χαρακτήρα ΥΦΑ της περιοχής και των παραγωγικών συστημάτων της. Παράλληλα, προσδιορίστηκαν οι βασικές κινητήριες κοινωνικές, παραγωγικές και πολιτικές δυνάμεις οι οποίες θα μπορούσαν να στηρίξουν την προώθηση ενός παρεμβατικού σεναρίου τους στόχους του οποίου αντανακλά το προτεινόμενο από την ομάδα εργασίας όραμα[1]. Το όραμα αυτό διατυπώθηκε ως εξής:

« Ισόρροπη επανάκτηση της περιοχής: οικοδόμηση οριζόντιας μορφής διακυβέρνησης για τη βέλτιστη διαχείριση και προώθηση της κληρονομιάς των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ».

Η διατύπωση αυτού του οράματος η υιοθέτηση και η προώθηση του οποίου θα μπορούσε να περιορίσει ή ακόμη και να αναστρέψει αυτές τις τάσεις βασίστηκε στα εξής δεδομένα:

- Η εμφάνιση μιας κοινωνικής και παραγωγικής δυναμικής η οποία συνδέεται με την παραμονή ή και εγκατάσταση νέων αγροτών,
- Η ενεργοποίηση της σχέσης πεδιάδας-LA μέσω της συνέχισης της συμμετοχής των αποδήμων στις έγγειες σχέσεις και στη διαχείριση των χρήσεων γης των κοινοτήτων της LA, αλλά και στις αγροτουριστικές δραστηριότητες
- Η διαμόρφωση ενός ευνοϊκού εξωτερικού πλαισίου το οποίο επηρεάζουν η αποκέντρωση, οι νέες πολιτικές (ΚΑΠ, ΠΑΑ κτλ) και οι νέες προσδοκίες της κοινωνίας των καταναλωτών για σύνδεση της πρωτογενούς παραγωγής με το περιβάλλον, την ποιότητα και την ταυτότητα.

Το όραμα παρουσιάστηκε και αναλύθηκε στη συνάντηση εστιάζοντας στα ζητήματα α) της διακυβέρνησης ως η αναγκαία μορφή συντονισμού της αξιοποίησης των παραπάνω δυναμικών καθώς και β) της προώθησης των επιμέρους στόχων που είναι η διαχείριση της σχέσης περιοχής ΥΦΑ και παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ καθώς και η προβολή των τελευταίων και των προϊόντων τους στους καταναλωτές και στις αγορές .

Ο συντονιστής της συζήτησης ανέπτυξε την αναγκαιότητα για τη διαμόρφωση ενός σχεδίου υλοποίησης του οράματος το οποίο θα πρέπει να στοχεύει στην αξιοποίηση του πολυεταιρικού σχήματος των ίδιων των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δρώντων της LA (παραγωγοί HNVf, απόδημοι, κοινωνία καταναλωτών κτλ) που εκπροσωπούν θεσμοί και φορείς του δημοσίου, ιδιωτικού και κοινωνικού τομέα.

Το 1ο ζήτημα που τέθηκε για συζήτηση με βάση τους παραπάνω στόχους ήταν ο τρόπος δόμησης της προτεινόμενης πολυεταιρικής μορφής διακυβέρνησης (γεωγραφικός, οργανωτικός, θεσμικός) λαμβάνοντας υπόψη τις τρεις υφιστάμενες κλίμακες: την LA, τον Καλλικρατικό Δήμο και την κοινότητα. Η ενσωμάτωση αυτών των εταίρων σε μια οριζόντια δομή διακυβέρνησης προσβλέπει

[1] Για τη διατύπωση του οράματος προηγήθηκαν διαδοχικές διαβουλεύσεις με τους Δημάρχους (12/2/2017, 22/3/2017), παραγωγούς (25 & 26/9/2016, 11/2/2017, 12/6/2017), πολιτιστικούς συλλόγους (11/2/2017, 14/2/2017, 23/3/2017, 11/05/2017), περιβαλλοντικούς συλλόγους (30/06/2017) και αναπτυξιακές εταιρείες (26/9/2016)

στο συντονισμό τους ενσωματώνοντας διάφορους τρόπους συμμετοχής στα διάφορα υφιστάμενα χρηματοδοτικά εργαλεία (ΠΑΑ, LEADER, ΕΣΠΑ, LIFE, κτλ) τα οποία αποτελούν σημαντικό μέσο για την προώθηση της βιώσιμης επανάκτησης της περιοχής. Μια τέτοια μορφή διακυβέρνησης μπορεί να διαχειρισθεί καλύτερα ορισμένα ζητήματα όπως την ανιούσα εκπροσώπηση της περιοχής, τον συνδυασμό άτυπων και επίσημων θεσμικών σχέσεων και γνώσεων καθώς και τις έγγειες σχέσεις.

Στη συνέχεια, το 2ο ζήτημα που τέθηκε για συζήτηση ήταν ο τρόπος οργάνωσης των νέων αγροτών και η συνεργασία τους με τους μικρούς οργανωμένους επιχειρηματίες του αγροτουρισμού. Σ' αυτό το πλαίσιο συνεργασίας και συντονισμού ο σχεδιασμός μιας ολοκληρωμένης παρέμβασης καλείται να διαχειρισθεί αποτελεσματικά στο χρόνο και στο χώρο τις πιέσεις και τις επιπτώσεις στα τοπία βιοποικιλότητας της περιοχής LA. Θεωρείται ότι κεντρική κινητήρια δύναμη για την επίτευξη αυτού του στόχου αποτελούν οι νέοι αγρότες και οι επιχειρηματίες του αγροτουρισμού λόγω της συνειδητής υιοθέτησης εκ μέρους τους παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ. Για την καλύτερη αξιοποίηση αυτού του δυναμικού και την εκπροσώπηση στη νέα προτεινόμενη δομή διακυβέρνησης τέθηκε ο στόχος της δικτύωσης των νέο-εισερχόμενων αγροτών.

Το 3ο θέμα που τέθηκε για συζήτηση ήταν με ποιο τρόπο *Διακυβέρνηση και σχέδιο εφαρμογής του οράματος* θα μπορούσαν να συμβάλλουν στο ξεπέρασμα της αδυναμίας των πολιτικών και των άνωθεν παρεμβάσεων να στηρίξουν τον πολυλειτουργικό ρόλο των συστημάτων HNVf της LA την κλίμακα της κάθε κοινότητας και του κάθε τοπίου βιοποικιλότητας.

Τελικά, το κεντρικό ζήτημα που αναπτύχθηκε στη συζήτηση ήταν πως θα μπορούσε να επιχειρηθεί η προβολή στην κοινωνία των καταναλωτών του πολυλειτουργικού ρόλου των συστημάτων HNVf της LA (μέσω παρεμβάσεων σε όλο το εύρος των τοπικών αξιακών αλυσίδων) ώστε να αυξηθεί η αξία των προϊόντων και υπηρεσιών της LA. Οι συμμετέχοντες συμφώνησαν για τη στρατηγική σημασία ενός τέτοιου στόχου και τη συμβολή του παράλληλα με τις πολιτικές, στην υποστήριξη των συστημάτων HNVf και στην εξασφάλιση της βιώσιμης επανάκτησης της περιοχής.

Συζήτηση: ανάλυση και προσέγγιση των βασικών συνιστωσών του οράματος

Στη συζήτηση επισημάνθηκε ότι ο βασικός στόχος της υποστήριξης των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ της περιοχής λαμβάνοντας υπόψη το έλλειμμα σε οργανωτικές μορφές, την πρόσφατη αποκέντρωση και τις δυσκολίες συνοχής των νέων Δήμων, οφείλει να στηριχθεί σε τρεις πυλώνες:

α. την οικοδόμηση μιας νέας και ευέλικτης μορφής διακυβέρνησης η οποία να συμβάλλει στη διαχείριση των περιοχών της υπαίθρου και των έμβιων πόρων συγκεντρώνοντας ένα σύνολο δρώντων με διαφορετικούς στόχους (Πίνδος, Κέντρο Υποστήριξης, Δίκτυο Αγροτών)

β. την εφαρμογή ενός συμμετοχικού συστήματος εγγύησης του χαρακτήρα ΥΦΑ των παραγωγικών συστημάτων και των εκμεταλλεύσεων με στόχο τον σεβασμό των υποχρεώσεων και την προώθηση των προϊόντων τους στην αγορά

γ. Την ένταξη των εκμεταλλεύσεων σε μια εδαφική δομή συνεργασίας και συντονισμού των δράσεων για προβολή και τοποθέτηση των προϊόντων τους σε αγορές που αναγνωρίζουν και ανταμείβουν τις αγρο-οικολογικές υπηρεσίες αυτών των εκμεταλλεύσεων

Διευκρινήσεις, συμπληρώσεις του οράματος από τις διάφορες συμμετέχουσες ομάδες. Τέθηκαν τα εξής ζητήματα:

- Το δυναμικό των νέων επιχειρηματιών στον αγροτουρισμό και στη βιοτεχνία καθώς και αγροτών μπορεί να αποτελέσει την κινητήρια δύναμη για την προώθηση του οράματος
- Η κοινότητα να αποτελεί τη στοιχειώδη ενότητα οργάνωσης της διαβούλευσης για ζητήματα χρήσεων γης και διαχείρισης φυσικών πόρων,
- Να συμμετέχουν οι απόδημοι στις τοπικές ομάδες διαβούλευσης
- Θεσμική ενίσχυσης της εκ των κάτω πρωτοβουλίας προώθησης του οράματος με τη συμμετοχή της Πίνδος, των ερευνητικών και άλλων υποστηρικτικών φορέων,
- Πύκνωση των επαφών και των διαβουλεύσεων με τις αρμόδιες υπηρεσίες του δημόσιου τομέα (Δασική, Αρχαιολογική, ΔΕΗ κτλ) για ζητήματα χρήσεων γης και διαχείρισης φυσικών πόρων που αφορούν ιδιαίτερα την εγκατάσταση νέων αγροτών.

Αποδοχή του οράματος

Οι συμμετέχοντες φορείς και δρώντες αποδέχθηκαν το προταθέν όραμα. Στη συνέχεια, οι Δήμαρχοι πρότειναν να προσεγγισθεί το ζήτημα των επιχειρησιακών βημάτων που θα πρέπει να ακολουθηθούν ώστε να προχωρήσει γρήγορα η διαδικασία οργάνωσης της προτεινόμενης μορφής διακυβέρνησης.

Η συζήτηση επικεντρώθηκε σε μια πρώτη φάση στον εντοπισμό και αξιολόγηση των εμποδίων που θέτει τόσο το εξωτερικό όσο και το εσωτερικό περιβάλλον για την επιτυχή προώθηση του οράματος

Εμπόδια για την υιοθέτηση και προώθηση του οράματος

Η συζήτηση σχετικά με τις δυνατότητες προώθησης του οράματος βασίστηκε στην κοινή διαπίστωση ότι ο βασικός πυλώνας προώθησης του οράματος είναι το ΠΑΑ 2014-2020. Ωστόσο, όπως φάνηκε από την τοποθέτηση των εκπροσώπων κυρίως των αναπτυξιακών εταιρειών, ενώ η καινοτομία και η γεωργία ΥΦΑ κατέχουν περίοπτη θέση στα κείμενα του ΠΑΑ, στην πράξη εντοπίζονται δύο ζητήματα: α) ο προϋπολογισμός για μεταφορά γνώσης και συμβουλών δεν ξεπερνά το 2 και 3% αντίστοιχα (η βιοποικιλότητα κατέχει το 23% αυτού του τμήματος προϋπολογισμού (4 περίπου δις)) και β) ότι κανένα από τα σχετικά για τη γεωργία ΥΦΑ μέτρα 1, 2, 16 του ΠΑΑ δεν έχει ξεκινήσει ακόμα (Μάιος 2017).

Αυτή η διαπίστωση οδήγησε τους συμμετέχοντες φορείς να εξετάσουν δρόμους και δράσεις που θα μπορούσαν να ξεκινήσουν παράλληλα, εκ των κάτω, ώστε να συντονισθούν και επιταχυνθούν οι διαδικασίες προώθησης του οράματος. Το ζήτημα της συνεργασίας τίθεται κατά προτεραιότητα λόγω του περιορισμένου αριθμού και μικρών σε μέγεθος επιχειρήσεων αλλά και της προβλεπόμενης ενεργοποίησης του Μέτρου 16 "Συνεργασία". Το μέτρο αυτό προβλέπει τη στήριξη της σύστασης και λειτουργίας επιχειρησιακών ομάδων του ΕΣΚ για την γεωργία, την παραγωγικότητα και την βιωσιμότητα, τα πιλοτικά έργα και την ανάπτυξη νέων προϊόντων, πρακτικών, διαδικασιών και τεχνολογιών, στοχεύοντας κατά κύριο λόγο στη βιοποικιλότητα.

Από την έρευνα και τη συζήτηση προσδιορίστηκαν επιμέρους εμπόδια και ελλείμματα για την προώθηση του οράματος τα οποία κατηγοριοποιήθηκαν ως εξής:

Κοινωνικό και θεσμικό πλαίσιο

- Εξασθένιση των παραδοσιακών μορφών διαχείρισης των κοινών (βοσκότοποι, νερό) και προβληματική κάλυψη του κενού από δημόσιες υπηρεσίες

- Έλλειμμα επαγγελματικών μορφών συνεργασίας (σύλλογοι, συνεταιρισμοί)
- Έλλειμμα γεωργικών εφαρμογών και συνεργασίας με εξειδικευμένα στελέχη των δημόσιων υπηρεσιών
- Δυσκολίες για μια αποτελεσματική διακυβέρνηση στην κλίμακα του Δήμου λόγω συνεχών διοικητικών μεταρρυθμίσεων (αναποτελεσματικότητα διαβουλεύσεων)

Κανονιστικό πλαίσιο

- Έλλειψη ευελιξίας των περιφερειακών υπηρεσιών λόγω της εξάρτησης από τα κεντρικά υπουργεία για ζητήματα χρήσεων γης και διαχείρισης φυσικών πόρων,
- Ισχυρή γραφειοκρατία για την εγκατάσταση νέων αγροτών
- Έλλειψη κτηματολογίου για την ακριβή οριοθέτηση των ορίων μεταξύ δάσους και βοσκοτόπων
- Καθυστέρηση στην ανάδειξη φορέων διαχείρισης στις περισσότερες περιοχές Natura και μη συμμετοχή των παραγωγών σε σχέδια διαχείρισης και ανάπτυξης αυτών των περιοχών
- Έλλειψη ευελιξίας για την πριμοδότηση των ορεινών και εκτατικών εκμεταλλεύσεων HNV από τις υφιστάμενες πολιτικές
- Εμπόδιο στην παραγωγή τυριού στην εκμετάλλευση και διάθεση των σχετικών προϊόντων στην αγορά λόγω υποχρεωτικής παστερίωσης,

Αγορές και καινοτομία στα προϊόντα

- Αδυναμία διάκρισης της ποιότητας των προϊόντων εκτατικής παραγωγής από τα αντίστοιχα εντατικής παραγωγής
- Δυσκολία στην πρόσβαση σε δάνεια και χρηματοδοτήσεις ιδιαίτερα για τις μικρές εκμεταλλεύσεις
- Έλλειμμα στην ευαισθητοποίηση της κοινωνίας των καταναλωτών για τη σημασία της βιοποικιλότητας σχετικά με τη συμβολή της στην περιβαλλοντική αειφορία και στην παραγωγικότητα των παραγωγικών συστημάτων,
- Δυσκολίες επαφής με τα δίκτυα διακίνησης (εμπορίας) λόγω έλλειψης συνεργασίας, απαραίτητης ποσότητας και αδυναμίας ανάδειξης των τοπικών ποιοτικών χαρακτηριστικών
- Εμπόδια τροφοδότησης της τοπικής τουριστικής αγοράς λόγω έλλειψης σφαγείων
- Δυσκολίες στην εγγύηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών λόγω της εθνικής εμβέλειας του ΠΟΠ φέτα.

Γεωργικές Τεχνικές

- Δεν υπάρχουν σχέδια και συστήματα διαχείρισης βοσκοτόπων και προσαρμοσμένα συστήματα βόσκησης και διατροφής
- Μη σύνδεση της κληρονομημένης γνώσης με τα αποτελέσματα της σύγχρονης επιστημονικής έρευνας
- Έλλειμμα στην αξιοποίηση νέων τεχνολογιών για την οργάνωση και διαχείριση της εκτατικής κτηνοτροφίας
- Εγκλωβισμός της έρευνας στις εντατικές μεθόδους παραγωγής και έλλειψη σύνδεσης των παραδοσιακών και σύγχρονων ερευνητικών γνώσεων
- Έλλειψη μελετών και εξειδικευμένων εργαστηρίων για τη σχέση βιοποικιλότητας και παραγωγικών συστημάτων

Συζήτηση. Θέμα: επιχειρησιακή προσέγγιση της υιοθέτησης και προώθησης του οράματος

Ο συντονιστής της συζήτησης παρουσίασε το γενικό πλαίσιο διαχείρισης των χρήσεων γης και των φυσικών πόρων των κοινοτήτων της LA. Σημείωσε ότι η συνεχής διαδικασία εγκατάλειψης των ορεινών περιοχών είχε ως αποτέλεσμα την αποδιοργάνωση των τοπικών συστημάτων οργάνωσης και ελέγχου των φυσικών πόρων και ιδιαίτερα των βοσκοτόπων. Το κενό αυτό καλύφθηκε σε μεγάλο βαθμό από τις δημόσιες αρμόδιες υπηρεσίες (Δασαρχείο, Διευθύνσεις Αγροτικής Ανάπτυξης κτλ). Την κατάσταση αυτή περιέπλεξε η παρέμβαση και άλλων υπηρεσιών όπως η Αρχαιολογία, η ΔΕΗ, η αστικοποίηση κτλ.. Τα γραφειοκρατικά εμπόδια που προκύπτουν (έλλειψη διαλόγου, απαγορεύσεις, πρόστιμα κτλ) εμφανίζονται σήμερα έντονα στις περιπτώσεις εγκατάστασης νέων αγροτών.

Προκύπτει από τα παραπάνω η ανάγκη δημιουργίας νέων σχημάτων για τη συμμετοχή των παραγωγών στις διαβουλεύσεις και στις διαδικασίες διαχείρισης των χρήσεων γης και της βόσκησης. Επιπλέον, αυτή η προσπάθεια θα πρέπει να συμπεριλάβει από τη μια, τη δημιουργία μιας νέας μορφής συντονισμού (διακυβέρνησης) και από την άλλη, δράσεις στήριξης της ενεργούς συμμετοχής των δρώντων σε διαβουλεύσεις για τη διαχείριση των χρήσεων γης και των φυσικών πόρων στην κλίμακα της κοινότητας.

Ένα τέτοιο σχέδιο θα πρέπει να εντάξει τις διάφορες κλίμακες στις οποίες εκπροσωπούνται οι τοπικές κοινωνίες, οι παραγωγοί, οι απόδημοι, η τοπική αυτοδιοίκηση αλλά και οι τοπικές δημόσιες υπηρεσίες και οι διάφοροι τοπικοί μηχανισμοί υποστήριξης. Αυτές οι ομάδες μπορούν να κινητοποιήσουν τα σχήματα στα οποία οργανώνονται ή να δημιουργήσουν νέα για την καλύτερη λειτουργία των διαβουλεύσεων, τη συμμετοχή των παραγωγών στα σχέδια διαχείρισης της βόσκησης και στη λήψη αποφάσεων.

Μια τέτοια δομή συνεργασίας και συντονισμού των δράσεων μπορεί να απαντήσει στην έλλειψη σχεδίων ολοκληρωμένης διαχείρισης στην κλίμακα της κοινότητας για την καλύτερη αξιοποίηση των βοσκοτόπων και της γεωργικής γης (χρησιμοποιούμενης ή μη) και των μέτρων και χρηματοδοτήσεων του ΠΑΑ και άλλων ευρωπαϊκών και εθνικών προγραμμάτων.

Προτάσεις

Η συζήτηση οργανώθηκε ως εξής: **σ**την αρχή τέθηκε το ζήτημα των φορέων και των εργαλείων που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν την υλοποίηση του οράματος (φορέας Πίνδος, Κέντρο Συντονισμού, Δίκτυο αγροτών, Συμμετοχικό Σύστημα Εγγύησης των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ, ενσωμάτωση καινοτομιών που αφορούν την οργάνωση, (κοινωνικο-θεσμικών), τις τεχνικές και την αγορά. Στη συνέχεια, συζητήθηκε με επίκεντρο τους Δημάρχους και τις αναπτυξιακές εταιρείες η σχέση του νέου φορέα Πίνδος με το όλο σχέδιο Διακυβέρνησης και το Κέντρο συντονισμού. Οι δήμαρχοι και οι εκπρόσωποι των αναπτυξιακών εταιρειών πρότειναν ότι ο νέος φορέας Πίνδος, θα μπορούσε να θέσει υπό την αιγίδα του την όλη προσπάθεια και να εντάξει στις λειτουργίες του το Κέντρο Συντονισμού Υποστήριξης των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ της LA.

Στη δεύτερη φάση, οι Δήμαρχοι αποχώρησαν και η συζήτηση εστιάστηκε στο ζήτημα του ρόλου και των δραστηριοτήτων του Κέντρου Συντονισμού, των ομάδων παραγωγών, υπηρεσιών, ερευνητικών κέντρων κτλ.

Οι εκπρόσωποι των πανεπιστημιακών εργαστηρίων, των αναπτυξιακών εταιρειών, των δημόσιων αρμόδιων υπηρεσιών συμφώνησαν να συμμετάσχουν στη λειτουργία του παραπάνω Κέντρου προσφέροντας τις υπηρεσίες τους,

Οι νέοι αγρότες απεφάσισαν να συμμετέχουν στη δημιουργία του δικτύου νέων αγροτών και κατόπιν συζήτησης και πρότασης εκ μέρους των διοργανωτών να συστήσουν μια πρώτη ομάδας συντονισμού.

Πρόταση συνεργασίας εκ μέρους της εκπροσώπου της Ένωσης Αγροτουρισμού Θεσσαλίας με νέους αγρότες για την ανάπτυξη κοινών δράσεων.

Οι εκπρόσωποι των περιβαλλοντικών και εκπαιδευτικών φορέων συμφώνησαν να συμμετάσχουν ενεργά σε δράσεις ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και επιμόρφωσης.

Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τη διαδικασία της διαβούλευσης προέκυψε ότι:

Ι. Το Δίκτυο ΠΙΝΔΟΣ θα αναπτύξει συνεργασία με Πανεπιστημιακά Ιδρύματα (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, κλπ) αλλά και του εξωτερικού (AgroParisTech, Université Blaise Pascal, CIHEAM, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, ..) για την δημιουργία ενός άτυπου **Κέντρου Συντονισμού υποστήριξης** των παραγωγικών συστημάτων. Η συνεργασία αυτή θα έχει ως στόχους την:

1. *Υποστήριξη της διατήρησης του χαρακτήρα ΥΦΑ των παραγωγικών συστημάτων και της περιοχής*
2. *Ενίσχυση των ερευνητικών συνεργασιών με στόχο τον εμπλουτισμό των παραδοσιακών γνώσεων, τεχνογνωσιών και πρακτικών, στον τομέα της οργάνωσης των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ*
3. *Προβολή της περιοχής, των παραγωγικών συστημάτων και των προϊόντων τους στην κοινωνία των καταναλωτών*
4. *Υποστήριξη της ενεργούς συμμετοχής των άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενων δρώντων και φορέων στη διαχείριση και αξιοποίηση των τοπικών φυσικών και άλλων πόρων*

Η δημιουργία του **Κέντρου Συντονισμού** θα κινητοποιήσει και συντονίσει όλους τους αρμόδιους και εξειδικευμένους φορείς, δημόσιους, ιδιωτικούς και συλλογικούς, για να υλοποιήσει στοχευμένες παρεμβάσεις στην περιοχή. Πιο συγκεκριμένα το κέντρο θα ασχοληθεί κατά προτεραιότητα με : την Διεπιστημονική διάγνωση της κατάστασης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών ΥΦΑ ανά κοινότητα (συμμετοχή ελληνικών και ξένων πανεπιστημίων), τον εντοπισμό και ανάδειξη γαιοτόπων και αξιοποίηση (ένταξη) εγκαταλειμμένων αγροτεμαχίων

ΙΙ. Δίκτυο παραγωγών: Στόχος η ενημέρωση, παρακολούθηση και υποστήριξη υφιστάμενων (ομάδες παραγωγών, συνεταιρισμοί, κλπ.) ή νέων σχημάτων συνεργασίας κτηνοτρόφων με επίκεντρο την αγροτική εκμετάλλευση ΥΦΑ

Δομή και λειτουργία της Διακυβέρνησης

Η μορφή συντονισμού των παραπάνω φορέων, λαμβάνοντας υπόψη τις διάφορες κοινωνικές και παραγωγικές ομάδες στο εσωτερικό του κάθε Δήμου και της κάθε κοινότητας καθώς και τους στόχους της διακυβέρνησης, προτάθηκε να δομηθεί ως εξής:

<u>*Κοινότητα*</u>: τοπική συνέλευση παραγωγών, επιχειρηματιών, αποδήμων, τοπικών εκπροσώπων της κοινότητας και εκλογή ενός εκπροσώπου από την κάθε ομάδα για τη συμμετοχή στην δημοτική ομάδα. *Βασικά θέματα απασχόλησης* αυτών των κοινοτικών συνελεύσεων θα είναι: α/ εντοπισμός και ανάδειξη ζητημάτων που αφορούν την τοπική κοινωνία της κοινότητας στους τομείς των χρήσεων γης, της διαχείρισης φυσικών πόρων (: περιορισμός της επέκτασης του δάσους, διάθεση και αξιοποίηση αγροτεμαχίων που ανήκουν στους απόδημους), β/ η πρόσβαση σε γεωργικές ζώνες που είχαν εγκαταλειφθεί και για τις οποίες υπάρχει αποδεδειγμένο ενδιαφέρον, γ/ διατήρηση και διαχείριση χώρων υψηλής αισθητικής αξίας μέρος της τοπικής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς

Δήμος: δημιουργία μιας συντονιστικής ομάδας στο επίπεδο του Δήμου με εκπροσώπους των παραπάνω ομάδων των κοινοτήτων. Την ομάδα αυτή θα συντονίζει ο Αντιδήμαρχος Αγροτικής Ανάπτυξης του Δήμου και στην οποία θα συμμετέχουν στελέχη της γεωτεχνικής και τεχνικής υπηρεσίας του Δήμου.

LA: συγκροτείται από τις δημοτικές ομάδες οι οποίες περιλαμβάνουν 5 εκπρόσωπους: 1 Αντιδήμαρχο, 1 γεωτεχνικό, 1 εκπρόσωπο των παραγωγών, επιχειρηματιών και αποδήμων
Στη Συνέλευση συμμετέχουν επιπλέον: Εκπρόσωπος της Πίνδου, του Κέντρου Συντονισμού, των Αναπτυξιακών Εταιρειών και του δικτύου νέων αγροτών.

Στόχοι και τομείς οριζόντιας και κάθετης παρέμβασης ανά κλίμακα
Το κέντρο Συντονισμού Υποστήριξης των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ θα έχει ως πεδία παρέμβασης τους εξής τομείς:

1. **Σχέδια διαχείρισης**: Συμμετοχή στην εκπόνησή τους στην κλίμακα κοινότητας και Δήμων,
2. **Εκπαίδευση (**βιοποικιλότητα και σχέση με τα παραγωγικά συστήματα ΥΦΑ)
3. **Προβολή της LA, των παραγωγικών συστημάτων και των προϊόντων τους στην αγορά**
   - Σχεδιασμός και εφαρμογή του συμμετοχικού συστήματος εγγύησης του χαρακτήρα ΥΦΑ των παραγωγικών συστημάτων και της ποιότητας & ταυτότητας των τοπικών προϊόντων
   - Δημιουργία ενός Label «περιοχής προέλευσης ΥΦΑ» για τα προσφερόμενα αγαθά και υπηρεσίες
4. Συντονισμένη και συνδυασμένη αξιοποίηση υφιστάμενων **χρηματοδοτικών εργαλείων** (μέτρα 7.6/16/10/8.2 του ΠΑΑ, LIFE, Leader, ΕΣΠΑ κτλ).
5. Δημιουργία **βάσης δεδομένων και συντονισμένη αξιοποίηση εργαλείων σχεδιασμού** από διάφορες υπηρεσίες ή μελέτες (διαχειριστική, σχέδια βελτίωσης βοσκοτόπων, τοπικά χωρικά σχέδια, εργασίες φοιτητών κτλ)

Στο τέλος, της συζήτησης προσεγγίστηκαν και διατυπώθηκαν οι πρώτες δράσεις που θα μπορούσαν να σχεδιασθούν ανά κλίμακα:

- LA: Αναγνώριση της περιοχής ως ΥΦΑ (Ειδική περιβαλλοντική μελέτη). Δημιουργία Πάρκου (Προεδρικό διάταγμα. Ένταξη και διαχείριση των περιοχών Natura. Εντοπισμός και διαχείριση αγρο-οικολογικών ενοτήτων και διακοινοτικών ζωνών παρέμβασης
- Ζώνες διακοινοτικών παρεμβάσεων: Σχέδιο διαχείρισης ζωνών και σημείων βιοποικιλότητας (ποταμοί, ζώνες βλάστησης, οικολογικοί διάδρομοι, κοινοί βοσκότοποι κτλ) σε κλίμακα δημοτική ή διαδημοτική,
- Δήμος: «τοπικά χωρικά σχέδια», οργάνωση διαβουλεύσεων και οργάνωση και λειτουργία μιας βασικής μορφής Διακυβέρνησης στην κλίμακά του
- Κοινότητα: Γενικό σχέδιο διαχείρισης των χρήσεων γης της κοινότητας: Σχέδιο διαχείρισης βοσκοτόπων και γεωργικής γης (ΠΑΑ, νέο σχέδιο διαχείρισης βόσκησης) σε κλίμακα κοινοτική ή διακοινοτική,
- Εκμετάλλευση: υποστήριξη με συμβουλές και εστιασμένες δράσεις με στόχο την ένταξη των εκμεταλλεύσεων στα σχέδια διαχείρισης και την ενίσχυση της βιωσιμότητας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων ΥΦΑ.

Καινοτομίες

Εισήγηση του συντονιστή: Καινοτομίες και ελλείμματα καινοτομίας στην Ελλάδα, Θεσσαλία και LA
Στην Ελλάδα και στη Θεσσαλία παρατηρούνται χαμηλοί δείκτες καινοτομίας οι οποίοι όμως βελτιώθηκαν από το 2007 και μετά. Το 2011 η Θεσσαλία χαρακτηρίζεται ως περιφέρεια με χαμηλή καινοτομία αλλά με υψηλές επιδόσεις. Ωστόσο, στον τομέα των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ, λόγω της μη θεώρησής τους ως τομέα προτεραιότητας και σε συνδυασμό με την έλλειψη ισχυρών φορέων (stakeholders) και συνεργασίας με ερευνητικά ιδρύματα, οι δράσεις καινοτομίας είναι σχεδόν απούσες. Σ' αυτό το πλαίσιο διαπιστώθηκε ότι κάθε προσπάθεια προώθησης της καινοτομίας στις περιοχές ΥΦΑ αντιμετωπίζει τα εξής αδύνατα σημεία και απειλές:

Αδύνατα σημεία: Χαμηλό επίπεδο διάδοσης τεχνολογιών, πληροφορίας και επικοινωνιών, Χαμηλό επίπεδο πρακτικών δια βίου εκπαίδευσης, Χαμηλό επίπεδο συνεργασίας επιστήμης και επιχειρήσεων, Προσανατολισμός της έρευνας προς τα εντατικά αγροτικά συστήματα παραγωγής

Απειλές: Περιβαλλοντική υποβάθμιση από μη βιώσιμες αγροτικές πρακτικές, Ανταγωνισμός από πρότυπα εντατικής γεωργίας και κτηνοτροφίας και ιδιαίτερα την οικονομική κρίση της χώρας.
Την κατάσταση αυτή επιβαρύνει η έλλειψη ενός εξειδικευμένου στην προώθηση της καινοτομίας υποστηρικτικού μηχανισμού μέσω της στήριξης των ιδεών, των πρωτοβουλιών και των δράσεων που εμφανίζονται όλο και πιο πυκνά τα τελευταία χρόνια.

- Το όλο ζήτημα ενίσχυσης της καινοτομίας επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την απουσία ενός πόλου καινοτομίας. Το ρόλο αυτό αναλαμβάνουν διάφορα πανεπιστημιακά εργαστήρια με διάσπαρτες δράσεις και χωρίς συντονισμό.
- Η έλλειψη χρηματοδότησης ιδιαίτερα μετά την κρίση σε συνδυασμό με τη μη συμμετοχή των επιχειρήσεων σε δράσεις σχετικές με την παραγωγή καινοτομίας,
- Στον αγροτικό χώρο η ασθενής παρουσία ομάδων συνεργασίας και συνεταιρισμών επηρεάζει επίσης αρνητικά την παραγωγή καινοτομιών.

Ωστόσο, στην Ελλάδα, στην Περιφέρεια Θεσσαλίας και στην περιοχή LA έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια ένα περιβάλλον ευνοϊκό για την παραγωγή καινοτομιών στον ύπαιθρο χώρο οι οποίες θα μπορούσαν να επηρεάσουν και να στηρίξουν άμεσα ή έμμεσα τη λειτουργία των εκμεταλλεύσεων ΥΦΑ. Το πλαίσιο αυτό και η προοπτική για ανάπτυξη της καινοτομίας σ' αυτό το πεδίο στηρίζεται στα παρακάτω δυνατά σημεία αλλά και στις αναδυόμενες ευκαιρίες και εξελίξεις που εντοπίζονται και συνδέονται άμεσα και έμμεσα με τον τομέα αυτόν.
Δυνατά σημεία: νέο ανθρώπινο δυναμικό στον αγροτικό τομέα, δημιουργία αρκετών μικρών βιοτεχνιών (μεταποίηση–τυποποίηση αγροτικών προϊόντων (κρασί, τσίπουρο, μέλι, αιθέρια έλαια, κουλουράκια, ζυμαρικά, γλυκά, τυρί), ξύλου, ειδών λαϊκής τέχνης), βελτίωση του εκπαιδευτικού υποβάθρου των αγροτών, ενδιαφέρον και ενεργή συμμετοχή των αποδήμων για τη φυσική κληρονομιά των κοινοτήτων καταγωγής τους, μικτή οικονομική βάση στηριζόμενη στον πρωτογενή, δευτερογενή τομέα και τον τουρισμό (αρκετές διάσπαρτες ορεινές τουριστικές δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας συνδεδεμένες με το πλούσιο φυσικό περιβάλλον), δείγματα συνεργασίας αγροτών με μικρές μονάδες αγροτουριστικές, παρουσία ερευνητικών ιδρυμάτων.

Ευκαιρίες: προοπτικές ανάπτυξης του αγροδιατροφικού τομέα, προοπτικές ανάπτυξης μορφών τουρισμού μεγάλης προστιθέμενης αξίας (ορεινός, οικολογικός, πολιτιστικός κτλ), στήριξη από την ΚΑΠ και το ΠΑΑ της περιβαλλοντικής συνιστώσας της αγροτικής παραγωγικής δραστηριότητας, στροφή των καταναλωτών προς τα τοπικά, ποιοτικά προϊόντα.

Στις τέσσερεις κατηγορίες καινοτομιών εντοπίστηκαν:
Στο κοινωνικό, θεσμικό τομέα, το νέο θεσμικό πλαίσιο για την οργάνωση των παραγωγών και των επιχειρηματιών (ΚοινΣεπ, ΙΚΕ, Ομάδες αγροτών, συνεταιρισμοί κτλ) έχουν δημιουργήσει ένα αρκετά ευέλικτο θεσμικό πλαίσιο ως προς τις γραφειοκρατικές παρεμβάσεις. Η εγκατάσταση τέτοιων θεσμών στην περιοχή μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία συνεργατικών δυνατοτήτων (ανάπτυξη

εμπιστοσύνης, βελτίωση κοινωνικού κεφαλαίου) και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την υιοθέτηση πολυεταιρικής (multi-stakeholder) προσέγγισης (διακυβέρνηση) για την υιοθέτηση και εγκαθίδρυση αειφόρου χαρακτήρα αλλαγών. Οι κοινωνικές και θεσμικές καινοτομίες μπορούν να βασισθούν σε αξίες όπως αλληλεγγύη, αειφορία, συμμετοχικότητα, …..

Στην κατηγορία «Κανονιστικό Πλαίσιο» τα εμπόδια συνδέονται όπως έχει προαναφερθεί με το γεγονός ότι δεν έχει ενεργοποιηθεί ακόμα κανένα από τα μέτρα 1, 2, 16 που αφορούν την «Αποκατάσταση, διατήρηση και βελτίωση βιοποικιλότητας, συμπεριλαμβανομένων των περιοχών του δικτύου Natura 2000 και των περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικούς ή ειδικούς περιορισμούς, όπως γεωργίας υψηλής φυσικής αξίας καθώς και της κατάστασης των ευρωπαϊκών τοπίων ».

Στον τομέα των Αγορών και των καινοτομιών στα προϊόντα υπάρχει ένα μεγάλο περιθώριο ανάπτυξης καινοτομιών αλλά έχουν γίνει πολύ μικρά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση (σε επίπεδο περιοχής αλλά και χώρας υπάρχουν : α/ προϊόντα με ΓΕ, β/ πλαίσιο για την ανάπτυξη βραχείων αλυσίδων, γ/ η Terra Thessalia (μοναδικό εδαφικό cluster σε επίπεδο χώρα για την υποστήριξη παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ), δ/ νέα ή και καλά μορφωμένα άτομα με κίνητρα, ε/ οι απόδημοι οι οποίοι είναι η πλέον πιστή αγορά προϊόντων/υπηρεσιών)

Στον τομέα των καινοτομιών στις γεωργικές τεχνικές έχουν αναπτυχθεί σημαντικές καινοτομίες αλλά δεν είναι διαδεδομένες λόγω της μη σύνδεσης της επιστημονικής και της παραγωγικής κοινότητας. Τέτοιες είναι : α/ τεχνολογικά εργαλεία τα οποία συμβάλλουν στις συμμετοχικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τη διαχείριση των χρήσεων γης, την προστασία της βιοποικιλότητας μιας περιοχής, β/ μέθοδοι διαχείρισης (πρακτικές και τεχνικές διαχείρισης βόσκησης) των ποιμενικών παραγωγικών συστημάτων τα οποία μπορούν να δημιουργήσουν συνθήκες αειφορίας (οικονομικής και περιβαλλοντικής) στους πόρους που διαχειρίζονται (βοσκότοποι, νερά, παραγόμενες ζωοτροφές, ..), γ/ τέλος τεχνικές διαχείρισης της ποιμενικής κτηνοτροφίας οι οποίες συνδυασμένες με τεχνολογικά εργαλεία αξιολόγησης της βοσκήσιμης χορτομάζας συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός ισόρροπου εξατομικευμένου σιτηρέσιου.

Η έρευνα και η συζήτηση κατέληξαν σε ένα μικρό αριθμό πρωτοβουλιών και δράσεων οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν ως καινοτομικές αποδεχόμενοι έστω τον απλό ορισμό ότι καινοτομία αποτελεί ότι είναι εντασσόμενο για πρώτη φορά σε μια οργανωτική και παραγωγική διαδικασία μπορεί να βελτιώσει μια πρότερη κατάσταση και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα

Οι καινοτομίες που εντοπίστηκαν από την έρευνα και επιβεβαιώθηκαν από την διαβούλευση αφορούν:

- τη μορφή και τον τρόπο λειτουργίας των αναπτυξιακών εταιρειών,
- την υιοθέτηση νέων μορφών συνεργασίας (συνεταιρισμοί γυναικών, ΚοινΣεΠ),
- τις βελτιώσεις σε επίπεδο εκμετάλλευσης (πχ μηχανές άμελξης, …) μεγάλου μεγέθους και μόνιμα εγκατεστημένες,
- τα μικρά φεστιβάλ αγροτικών προϊόντων,
- τις μικρές σχετικά πετυχημένες προσπάθειες συνεργασίας όπως τοπικό σύμφωνο ποιότητας – cluster στον αγροτουρισμό και στον γαλακτοκομικό τομέα,
- τα ΠΓΕ και ΠΟΠ (κατσικίσιο κρέας, κρασί, τυριά).

Συζήτηση στο σεμινάριο

Όσον αφορά την ανάγκη καινοτομικών απαντήσεων στα ζητήματα που απασχολούν τη βιωσιμότητα των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ στο εσωτερικό της LA η συζήτηση κατέληξε στον προσδιορισμό των εξής τομέων:

- εγκατάσταση και υποστήριξη νέων αγροτών και επαγγελματιών που συνδέεται με παραγωγικά συστήματα και πρακτικές ΥΦΑ
- στήριξη των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ (τεχνικές διαχείρισης της βόσκησης, προβολή των τελικών προϊόντων)

- οργάνωση και λειτουργία οργανωτικών σχημάτων (διαβουλεύσεις μέσω τηλεδιάσκεψης και χρήση υποβάθρων 3D, λογισμικά πτήσης).
- τεχνική και συμβουλευτική υποστήριξη: αδυναμία σύνδεσης της παραδοσιακής γνώσης με την επίσημη γνώση
- υποστήριξη της διάκρισης της ποιότητας των τελικών προϊόντων εκτατικής παραγωγής από τα αντίστοιχα της εντατικής παραγωγής
- αξιοποίηση νέων τεχνολογικών εργαλείων για τη διαχρονική παρακολούθηση και διαχείριση των βοσκοτόπων και της βιοποικιλότητας

Παραδείγματα υφιστάμενων καινοτομιών εσωτερικά και εξωτερικά της περιοχής:

α. εδαφικό cluster "Terra Thessalia"

Παρουσιάστηκε το παράδειγμα της Terra Thessalia η οποία αναπτύχθηκε σε όλη τη Θεσσαλία και περιλαμβάνει τμήματα της LA. Το εδαφικό κλάστερ αποτελεί μια προσπάθεια σύνδεσης της γαλακτοκομικής αλυσίδας με τις περιοχές της Θεσσαλίας οι οποίες είναι παραδοσιακά εξειδικευμένες στην ποιμενική κτηνοτροφία και την τυροκόμιση. Η Terra Thessalia θεωρείται ως μια ολοκληρωμένη καινοτομική πρωτοβουλία η οποία συμβάλλει στην υποστήριξη της βιωσιμότητας και της περιβαλλοντικής αποτελεσματικότητας των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ και περιλαμβάνει τις εξής θεματικές :

α) οργάνωση νέων μορφών συνεργασίας και συντονισμού (διακυβέρνησης) η οποία απαντά στα ζητήματα i) της πολυεταιρικότητας με την ένταξη φορέων με εδαφικούς δεσμούς, ii) της υποστήριξης των προβλεπόμενων δράσεων και υπηρεσιών καθώς και iii) της προβολής των παραγωγικών συστημάτων και των προϊόντων τους στην κοινωνία των καταναλωτών, και

Η δομή αυτού του εδαφικού κλάστερ στηρίζεται στην α) Εδαφική Συνέλευση την οποία διέπει η υπογραφή μιας Χάρτας, β) στον φορέα υποστήριξης και παρακολούθησης TERRA THESSALIA– μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και γ) στην εταιρεία εμπορίας TRADE THESSALIA LACTIS. Η Χάρτα και τα καταστατικά των δύο φορέων συνεργασίας ορίζουν τις σχέσεις μεταξύ αυτών των τριών μορφών οι οποίες εκπροσωπούν τους τομείς-κλειδιά για την αποτελεσματική λειτουργία ενός κλάστερ με εδαφική διάσταση: οι εκπρόσωποι των ίδιων των εδαφικών περιοχών, οι φορείς που συνεργάζονται προσφέροντας τις υπηρεσίες τους στις ποιμενικές εκμεταλλεύσεις και συμβάλλοντας στην ανάδειξη και στην ενεργοποίηση των ιδιότυπων συστατικών του γαλακτοκομικού πόρου και τέλος, η κινητήρια δύναμη της παραγωγής των τελικών προϊόντων που είναι οι κτηνοτρόφοι και οι μικροί τυροκόμοι. Οι στόχοι και οι δράσεις αυτών των τριών μορφών συνεργασίας εστιάζουν κατά προτεραιότητα στη διατήρηση και στη στήριξη των κτηνοτροφικών συστημάτων ΥΦΑ μέσω ενός συστήματος αναδιανομής της αύξησης της προτιθέμενης αξίας και με τη βοήθεια του Εδαφικού Συμμετοχικού Συστήματος Εγγύησης (ΣυΣυΕ).

β) Συμμετοχικό Σύστημα Εγγύησης της ποιότητας και της ταυτότητας των παραγόμενων προϊόντων από τις εκμεταλλεύσεις ΥΦΑ στο εσωτερικό μιας αξιακής αλυσίδας

Το ΣυΣυΕ συνδυάζει αποτελεσματικά μεθόδους και εργαλεία υψηλής τεχνολογίας για τη διευκόλυνση των διαβουλεύσεων και της λήψης αποφάσεων, εξασφαλίζοντας την ενεργή συμμετοχή των κτηνοτρόφων και των τυροκόμων, τη συναινετική υιοθέτηση d'un cahier de charge (πρακτικές και δράσεις που ενισχύουν τον χαρακτήρα ΥΦΑ των παραγωγικών συστημάτων) και τέλος, την επαφή με τους καταναλωτές εγγυώντας τους δεσμούς με τον τόπο και τον χαρακτήρα ΥΦΑ των παραγωγικών συστημάτων (εκμεταλλεύσεων) και των επιχειρήσεων.

γ) Συνεργατικές δομές και τεχνικά εργαλεία για την λειτουργική ένταξη των φορέων και δρώντων σε επιμέρους στοχευμένες δράσεις που ενισχύουν τον χαρακτήρα ΥΦΑ των παραγωγικών συστημάτων και ταυτόχρονα εγγυώνται τον πολυλειτουργικό ρόλο τους σε σχέση με το χώρο, τη βιοποικιλότητα κτλ (βελτίωση βοσκοτόπων, ισορροπημένο σιτηρέσιο, περιβαλλοντικό αποτύπωμα κτλ) όπως :

- χρήση εικονικής πραγματικότητας για την υποστήριξη των διαβουλεύσεων και του σχεδιασμού σχεδίων διαχείρισης,
- χρήση GPS για την συμβολή στην καλύτερη οργάνωση των συστημάτων και πρακτικών βόσκησης και την εγγύηση του ποιμενικού χαρακτήρα της αιγοπροβατοτροφίας

β. Συνεταιρισμοί καταναλωτών

Στη συνέχεια παρουσιάστηκε το παράδειγμα καινοτομίας «*Συνεταιρισμοί καταναλωτών και Εναλλακτικά Δίκτυα Τροφίμων*», το οποίο εμμέσως στηρίζει τα παραγωγικά συστήματα ΥΦΑ μέσω της απευθείας σχέσης παραγωγού καταναλωτή υποστηρίζοντας την ισότητα κατά μήκος της αλυσίδας αξίας, συμπεριλαμβανομένων των περιβαλλοντικών πτυχών της διαδικασίας παραγωγής.

Πρόκειται για αστικές ενώσεις καταναλωτών υπό διάφορες συνεταιριστικές μορφές (άτυπες ή θεσμοθετημένες) μέσω των οποίων ο καταναλωτής αγοράζει τρόφιμα άμεσα από τον παραγωγό παρακάμπτοντας μεσάζοντες και συμβατικούς εμπορικούς διαύλους, δημιουργώντας νέες μορφές δικτύωσης και αλληλεπίδρασης μεταξύ καταναλωτών και παραγωγών. Στις αγορές αυτές μπορεί κανείς να βρει μια σειρά αγροδιατροφικών προϊόντων γεωργικής ένδειξης (π.χ. παραδοσιακά ή τυπικά ενός χώρου, ΠΟΠ) μικρών αγροτών και τοπικών μεταποιητών καθώς και άλλα μη διατροφικά προϊόντα για τις ανάγκες του νοικοκυριού (π.χ. φυσικά σαπούνια και προϊόντα για τον καθαρισμό του σπιτιού) που κατασκευάζονται από οικοτεχνίες και συνεργατικές ομάδες παραγωγής επίσης.

Οι Συνεταιρισμοί καταναλωτών και τα Εναλλακτικά Δίκτυα Τροφίμων στοχεύουν στην επίλυση προβλημάτων όπως:

- Υποστήριξη μικρών εκμεταλλεύσεων απομονωμένων περιοχών και οικογενειακών βιοτεχνιών οι οποίοι δεν έχουν τη δυνατότητα να προσεγγίσουν τα μεγάλα κανάλια διανομής και έτσι καθιστούν δυνατή τη βιωσιμότητα / αειφορία τόσο των τοπικών συστημάτων παραγωγής όσο και των λιγότερο ευνοημένων περιοχών, συμπεριλαμβανομένης της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας
- Ενίσχυση α/ της δικαιοσύνης και της ισότητας κατά μήκος της αλυσίδας αξίας, β/ της αντιμετώπισης από κάτω των στρεβλώσεων της παγκόσμιας (και εγχώριας) αγοράς τροφίμων, γ/ των αμοιβών των τοπικών αγροτών και τη στήριξη των εκμεταλλεύσεων, ιδίως των απομακρυσμένων περιοχών που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν.

Αυτές οι αγορές πραγματοποιούν ελέγχους όσον αφορά το κοινωνικό (προφίλ των παραγωγών) και τα ποιοτικά κριτήρια (χώρος παραγωγής, καλές πρακτικές παραγωγής και επεξεργασίας φίλες προς το περιβάλλον) για την προστασία τόσο των παραγωγών όσο και των καταναλωτών.

Η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από την εφαρμοσιμότητα του παραδείγματος της Terra Thessalia στον σύνολο της LA αλλά και σε άλλα παραγωγικά συστήματα εκτός του κτηνοτροφικού και της αξιοποίησης των *Συνεταιρισμών καταναλωτών και Εναλλακτικών Δικτύων Τροφίμων*. Τέθηκαν δύο ζητήματα: α) η δυνατότητα διεύρυνση σε όλη την LA των μορφών οργάνωσης που προτείνει και τα εργαλεία που εφαρμόζει για την ανάδειξη των δεσμών αυτών των συστημάτων με το χώρο και το περιβάλλον η Terra Thessalia και β) ο εμπλουτισμός του ΣυΣυΕ με την ενσωμάτωση δράσεων και δεικτών που αφορούν τη σχέση παραγωγικών συστημάτων και βιοποικιλότητας ενισχύοντας και αναδεικνύοντας το χαρακτήρα ΥΦΑ αυτής της σχέσης.

Το ζήτημα της διακυβέρνησης προσεγγίστηκε μέσω του ρόλου που μπορεί να αναλάβει η πρωτοβουλία Πίνδος. Η Πίνδος μαζί με τις δημιουργούμενες ομάδες στον κάθε Δήμο μπορούν να συστήσουν την Εδαφική Συνέλευση. Τον τεχνικό και υποστηρικτικό ρόλο έγινε πρόταση να αναληφθεί από το προτεινόμενο Κέντρο Συντονισμού σε συνεργασία με την Terra Thessalia. Τέλος αναγνωρίστηκε η κινητήρια δύναμη των νέων αγροτών στην όλη προσπάθεια και η ανάγκη δημιουργίας ενός δικτύου. Το δίκτυο νέων αγροτών μπορεί σε συνεργασία με το Κέντρο Συντονισμού και την Terra Thessalia να επιχειρήσει την εφαρμογή του ΣυΣυΕ και την εκπόνηση ενός

σχεδίου δράσης για την παρουσία των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών της LA στις αγορές (βραχείες αλυσίδες και Trade Thessalia Lactis.

Συμπεράσματα

Η προώθηση του οράματος θεωρείται εφικτή μέσω της υιοθέτησης ενός σχεδίου δράσης το οποίο θα αξιοποιήσει από τη μια, τις τοπικές κινητήριες δυνάμεις και πρωτοβουλίες ιδιαίτερα στον τομέα της δημιουργίας νέων μορφών συνεργασίας και συντονισμού των δράσεων και από την άλλη, τις πολιτικές και τις χρηματοδοτήσεις που εστιάζουν στη βιώσιμη σχέση μεταξύ παραγωγικών συστημάτων και περιοχών ΥΦΑ. Μια από τις βασικές στοχεύσεις αυτού του σχεδίου θα είναι η ενεργοποίηση της κοινωνίας των καταναλωτών για την γνωριμία και ανάδειξη της συμβολής αυτών των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ στην ενίσχυση της βιοποικιλότητας, την παραγωγή ποιοτικών τοπικών προϊόντων και στη γενικότερη συνοχή των εδαφικών περιοχών.
Η προσπάθεια αυτή μπορεί να βασισθεί στη δυναμική της διοικητικής αποκέντρωσης, στο νέο ευέλικτο θεσμικό πλαίσιο που αφορά τις μορφές συνεργασίας αλλά και στην εμπειρία μιας καινοτομικής παρέμβασης στην υποστήριξη των παραγωγικών συστημάτων ΥΦΑ στη Θεσσαλία και στην LA. Η δυνατότητα συμμετοχής στον εκ των κάτω σχεδιασμό της εδαφικής δημόσιας δράσης και οι νέες επίσημες διαδικασίες διαβούλευσης που έχουν εγκαθιδρυθεί μπορούν να προσδώσουν στις τοπικές κινητήριες δυνάμεις τη απαιτούμενη νομιμοποίηση ώστε να επιχειρήσουν να αμβλύνουν τις συγκρούσεις και τα γραφειοκρατικά εμπόδια που θέτουν τοπικά οι δημόσιες υπηρεσίες μέσω του διαλόγου, της τεκμηρίωσης και της διαβούλευσης

Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω πλαίσιο αλλά και το γεγονός ότι η καινοτομία αποτελεί προτεραιότητα για την περιφέρεια είναι δυνατόν αξιοποιώντας τις συνέργειες μεταξύ των ευρωπαϊκών πολιτικών και χρηματοδοτήσεων αλλά και την εκφρασθείσα βούληση εκ μέρους όλων των εμπλεκόμενων φορέων για κινητοποίηση και συμμετοχή μέσω του κοινού οράματος, να επιδιωχθεί η προώθηση της καινοτομίας μέσω μιας διπλής στόχευσης:
α. την ανάπτυξη καινοτομικών πρωτοβουλιών στο εσωτερικό της περιφέρειας και της LA αξιοποιώντας το παραπάνω ευνοϊκό πλαίσιο (ανθρώπινο δυναμικό, θεσμικό πλαίσιο, πολιτικές),
β. την επιλογή, μεταφορά και προσαρμογή μεμονωμένων επιτυχημένων καινοτομιών οι οποίες έχουν αναπτυχθεί στο σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών στον τομέα αυτόν.

Πρακτικά αυτός ο στόχος θα προωθηθεί μέσω μιας πολυεπίπεδης και πολυεταιρικής διακυβέρνησης η οποία θα υποστηρίξει την ενεργή ένταξη των αγροτικών εκμεταλλεύσεων ΥΦΑ με κινητήρια δύναμη τους νέο-εισερχόμενους αγρότες. Ένας από τους βασικούς στόχους αυτής της **μορφής διακυβέρνησης** θα είναι η οικοδόμηση ενός κοινωνικού κεφαλαίου δημιουργίας και λειτουργικής ενσωμάτωσης της καινοτομίας.
Οι εργασίες του σεμιναρίου και οι τελικές αποφάσεις έδειξαν ότι η καινοτομία μπορεί να απαντήσει σε μεγάλο βαθμό στα προβλήματα αλλά και στην επιτυχή στόχευση των φορέων της LA. Ωστόσο, σ' αυτές τις μέχρι χθες περιθωριοποιημένες περιοχές η προώθηση ή και αξιοποίηση υφιστάμενων καινοτομιών θα πρέπει όπως έδειξαν και οι παρεμβάσεις των δρώντων στη συζήτηση να ενταχθεί σε μια συνολική στρατηγική καινοτομίας στο πλαίσιο της οποίας θα επιδιώκεται η ανάπτυξη στοχευμένων καινοτομικών δράσεων. Αυτές θα συμβάλλουν στην επίλυση βασικών εμποδίων τα οποία έχουν ήδη εντοπισθεί. Με βάση αυτή την προσέγγιση, οι συμμετέχοντες φορείς σε συνεργασία με την ερευνητική ομάδα του προγράμματος, επέλεξαν καινοτομικές παρεμβάσεις σε τομείς-κλειδιά για την επίτευξη του κοινού πλέον οράματος:

<u>Α) την ενίσχυση του κοινωνικού και θεσμικού πεδίου</u> με την δημιουργία <u>μιας νέας μορφής διακυβέρνησης</u> για τον συντονισμό των δράσεων και παρεμβάσεων αγρο-οικολογικού χαρακτήρα με την υποστήριξη ενός Κέντρου Συντονισμού βασισμένο σε ερευνητικά εργαστήρια και στις αναπτυξιακές εταιρείες,

Β) στο τεχνικό επίπεδο τη χρήση εργαλείων 3D, εικονικής πραγματικότητας και GPS για την υποστήριξη της ενεργούς συμμετοχής των τοπικών δρώντων στο σχεδιασμό και στην τεκμηρίωση των επιλογών τους και των αποφάσεών τους και τη συμβουλή τους στη σύνταξη προδιαγραφών για την οργάνωση και λειτουργία της κάθε εκμετάλλευσης στα όρια της κτηματικής περιοχής και της αγρο-οικολογικής ενότητας στην οποία ανήκει,

Γ) την ανάπτυξης μιας μικτής καινοτομικής πρωτοβουλίας (κοινωνικό-θεσμικό, κανονιστικό, τεχνικό και προϊόντα-αγορά) μέσω της υιοθέτησης του Εδαφικού Συμμετοχικού Συστήματος Εγγύησης με διπλό στόχο: α) εσωτερικά τον έλεγχο της εφαρμογής των υποχρεώσεων της κάθε εκμετάλλευσης και β) εξωτερικά την ενημέρωση των καταναλωτών για τους αειφορικούς δεσμούς των συστημάτων HNV με τον χώρο παραγωγής τοπικών προϊόντων.

Τελικά, είναι δυνατόν, ερμηνεύοντας τις παρεμβάσεις, τις προτάσεις και τις επιλογές των δρώντων του σεμιναρίου, να σκιαγραφηθεί η ανάδυση μιας τοπικής στρατηγικής για την προώθηση του οράματος. Πρόκειται για μια στρατηγική υποστήριξης των παραγωγικών συστημάτων HNV και της βιώσιμης εγκατάστασης νέων αγροτών μέσω της ένταξης αυτών των εκμεταλλεύσεων σ' ένα σχέδιο ανάδειξης της αξίας και προώθησης των προϊόντων που παράγονται από συστήματα HNVF, μέσω νέων μορφών συνεργασίας και συνάντησης με την κοινωνία των καταναλωτών.

Annex 9

Causses & Cévennes Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

Compte-rendu
Réunion collective sur les innovations
Causes and Cévennes

Jeudi 13 Juillet 2017 – Le Caylar

Résumé

Dans le cadre du projet européen HNV-Link, une vingtaine d'acteurs de l'agropastoralisme se sont réunis pour faire le point sur les innovations et les enjeux liés au pastoralisme sur le territoire des Causses et des Cévennes. La réunion a permis de mettre en lumière quelques innovations en faveur du maintien et du développement de l'agropastoralisme mais a aussi été le lieu de discussions sur les enjeux liés aux pratiques pastorales. Les participants ont cités notamment la démarche innovante du pacte pastoral concernant la gestion du foncier ou du programme européen Life+ Mil'Ouv pour la construction de référentiels éco-pastoraux, mais aussi les nombreuses démarches collectives d'éleveurs permettant de mieux valoriser leur travail. Toutefois, les acteurs présents ont souligné d'importants freins au développement des activités pastorales : la prédation, le manque d'accès au foncier, la manque d'attractivité du métier de berger, la perte de la notion de multifonctionnalité de l'élevage, le manque de suivi de l'impact du changements climatiques sur les parcours et les bois et la perte des outils collectifs liés à l'élevage (abattoirs).

English summary

In the framework of the European project HNV-Link, some twenty actors of agro pastoralism gathered to discuss innovations and innovation gaps related to pastoralism on Causses and Cevennes. The meeting highlighted some innovations in favor of maintaining and developing agro pastoralism but was also the place for discussions on issues of pastoral practices. Participants cited the innovative approach of the Pastoral Pact concerning land management or the European Life + Mil'Ouv program for the construction of pastoral references, as well as the many collective approaches of breeders to improve the value of their work. However, the actors underlined important obstacles to the development of pastoral activities: predation, lack of access to land, lack of attractiveness of the shepherd's profession, loss of the notion of multifunctionality of livestock, the lack of knowledge about the impact of climate change on rangelands and woodlands and the loss of collective tools related to livestock (slaughterhouses).

Liste des participants

Etaient présents :

Nom	Structure	Fonction
BARRIERE Olivier	IRD	Chercheur
BERNARD-MONGIN Claire	CIHEAM-IAMM	Coordinateur HNV-Link
BINOT Catherine	Syndicat Raïole et Raïolaine	Présidente - éleveuse
BUSSIERE Jérôme	PNR des Grands Causses	Chargé de mission
CHASSANY Jean-Paul	Entente Interdépartementale C&C	Membre du Conseil Scientifique
CAZALS Catherine	Entente interdépartementale C&C	Organisatrice
FIOLET Martine	Association des éleveurs de brebis Raïole, Caussenarde des Garrigues, Rouge du Roussillon	Présidente, éleveuse
GENEVET Emmanuelle	Chambre d'Agriculture Occitanie	Technicienne pastoralisme
GIRARDIN Sébastien	CEN L-R	Organisateur
GRESSIER Estelle	AVEM Association Vétérinaires Eleveurs du Millavois	Vétérinaire - Agronome
LAUNAY Fabienne	Idele	Chargée de mission
LERIN François	CIHEAM-IAMM	Coordinateur HNV-Link
NOEL Lucie	CEN L-R	Organisatrice
PODEUR Cécile	AOP Pélardon	Animatrice
RICEZ Gislaine	SCTL Larzac	Eleveuse
SINGLA Brigitte	Chambre d'Agriculture de l'Hérault Syndicat des éleveurs de l'Hérault	Eleveuse – élue Chambre – Présidente du Syndicat
VALETTE Christine	GFA du Larzac	Salariée du GFA
VALLEIX Laurette	Parc National des Cévennes	Technicienne agri-environnementale
ZINSSTAG Georges	Chambre Agriculture du Gard	Eleveur – élu Chambre

Etaient excusés :

Nom	Structure	Fonction
AUBRON Claire	Montpellier Supagro	Enseignant chercheur
BUCHERT julien	Parc National des Cévennes	Chargé de mission agropastoralisme
GIACOBBI François	Chambre d'Agriculture de l'Aveyron	Eleveur – élu Chambre
JOYAUX Karen	Communauté de Communes CACTS	Animatrice Natura 2000

Objectifs de la réunion collective

- Faire un rappel du contexte et de la vision HNV pour le territoire HNV Causses et Cévennes.
- Présenter une synthèse des innovations et des manques d'innovations cités par les acteurs rencontrés sur le territoire.
- Choisir les innovations et les manques d'innovations à privilégier et à mettre en avant dans le projet HNV-Link.

Rappel sur le projet HNV-Link

L'agriculture à **Haute Valeur Naturelle** (HVN) désigne les formes d'agriculture intimement associées à une riche biodiversité, via des interactions complexes entre végétations semi-naturelles, espèces et pratiques agricoles.

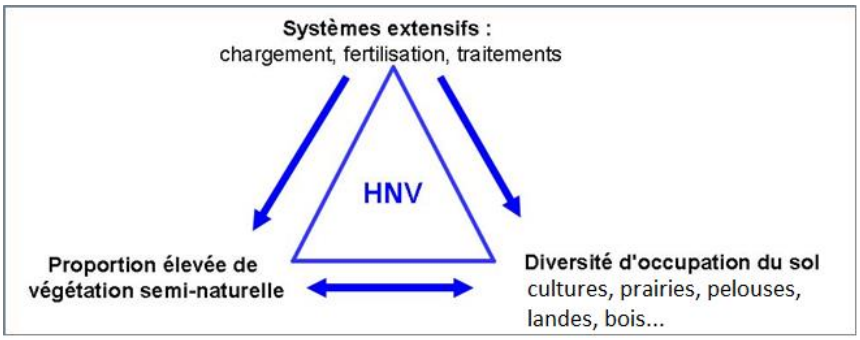

L'enjeu affiché par le projet HNV-Link est le suivant :

Défendre et faire reconnaître cette agriculture auprès des politiques européennes, nationales et locales

… Et amène donc à se poser localement la question suivante :

Comment améliorer la viabilité économique, environnementale, écologique et sociale de cette agriculture HVN ?

… des réponses (*i.e.* innovations) à trouver localement et auprès de nos voisins.

La première partie du projet HNV-Link a permis d'établir un état des lieux de l'agriculture à Haute Valeur Naturelle sur le territoire des Causses et des Cévennes dans un rapport. Dans ce rapport ont notamment été identifiées des forces et faiblesses, opportunités et menaces du territoire (divisé en 3 sous-unités territoriales) qui sont synthétisées dans le tableau ci-après.

Analyse SWOT des 3 sous unites territoriales		
Sous unités	Forces et opportunités	Faiblesses et menaces
Causses et Gorges	- Développement des élevages bovins et équins - Production extensive - Beaucoup d'éleveurs ovins (poids important dans les négociations)	- Intensification et agrandissement des exploitations - Retournement de parcours en prairies temporaires - Diminution de l'utilisation des parcours - Prédation (loup) - Fermeture des milieux et progression des surfaces boisées - Quel futur pour la production laitière ? - Enjeu sur le maintien des subventions (MAEC)
Hautes Cévennes	- Maitien des cheptels transhumants grâce au groupements pastoraux et à l'appui du Parc National des Cévennes (PNC) - Aménagements pour les bergers et les troupeaux (PNC)	- Augmentation des systèmes bovins sans transhumance - Intensification agricole - Enjeu sur le maintien des subventions (MAEC) - Prédation (loup) - Fermeture des milieux et progression des surfaces boisées - Enjeu de maintien des drailles - Enjeux autour des pratiques pastorales (brûlage, clôtures, débardage) - Enjeu sur les milieux humides - Enjeu de cohabitation entre la biodiversité et les activités pastorales (loups, Grand Tétras)
Crêtes et vallées cévenoles	- Beaucoup d'exploitations caprines et ovines - Maintien d'un agropastoralisme extensif - Diversification des exploitations (oignons doux, fruits, tourisme) - La culture d'oignons doux en terrasses permet de maintenir en partie le patrimoine architectural - La production d'oignons doux pourrait passer en agriculture biologique (pression sociale) - Avenir de la filière bois - Opportunités pour les producteurs de lait de chèvres	- Les prairies en bas de vallée se réduisent et sont menacées par l'urbanisation - Dégâts de gibiers - Intensification avec la culture d'oignons doux - Enjeux sur la disponibilité et l'accessibilité des terres - Prédation (loup) - Quel rentabilité pour le secteur ovin viande (agneaux) ? - Enjeu sur le maintien des subventions (MAEC)

La seconde partie du projet vise à identifier et présenter des innovations et des manques d'innovations pour le maintien et/ou développement de l'agropastoralisme (sur le territoire ou en dehors). Nous avons fait le choix de réaliser des entretiens individuels pour établir une première liste d'innovation. La liste des personnes interrogées a été construite au fur et à mesure et toutes les personnes identifiées n'ont pas pu être rencontrées au préalable.

Synthèse des discussions

Dans un premier temps il a été rappelé par les participants l'importance des projets de territoire et des politiques publiques dans le maintien du pastoralisme sur le territoire des Causses et des Cévennes et la multifonctionnalité de l'espace (fonction environnementale, sociale, économique, écologique).

Dans toutes les innovations présentées, il y a deux niveaux à considérer : la méthode et l'objectif ; et plusieurs échelles d'envergure des projets donc les participants ne souhaitent pas hiérarchiser les innovations.

La réunion a toutefois permis de mettre en lumière quelques initiatives positives en faveur du pastoralisme :

- Le **Pacte Pastoral Intercommunal** de la communauté de communes Causses Aigoual Cévennes Terres Solidaires, engagement innovant des communes en faveur des pratiques pastorales reconnues d'intérêt général ;
- La **dérogation pour les chênaies et les châtaigneraies** obtenue lors de la réforme de la Politique Agricole Commune en 2015 qui permet une meilleure reconnaissance de ces surfaces pâturées ;

- Le **projet européen Life + Mil'Ouv** (pour milieux ouverts) qui a permis de mettre en œuvre de façon pilote un rapprochement entre acteurs pastoraux et écologues au profit des éleveurs accompagnés ;
- Les **démarches collectives d'éleveurs** comme l'AOP Pélardon, Raïolaine autour de la laine de Raïole, les circuits courts, les boutiques paysannes… qui permettent de mieux valoriser le travail des éleveurs.

En revanche des freins au développement du pastoralisme voire à son maintien ont également été soulevés :

- La **prédation** : la présence du loup de plus en plus importante sur le territoire n'est pas compatible avec les pratiques pastorales actuelles. Il y a un risque d'abandon de certaines pratiques puisque les éleveurs sont démunis face à ce prédateur protégé par la Convention de Berne.
- Le **manque d'accès au foncier** pour les exploitants ou les porteurs de projet. Le Pacte Pastoral Intercommunal tente d'apporter des solutions pour contourner (sans s'opposer) au droit de propriété puisque le pastoralisme est reconnu d'intérêt général (établissement d'une servitude pastorale). Le développement de la gestion collective du foncier cherche à répondre également à cet enjeu avec les Association Foncière Pastorale, la gestion du foncier par les collectivités ou par des structures collectives comme la société civile des terres du Larzac ou l'association Terres de Liens. Malgré tout des difficultés d'accès au foncier persistent.
- Le **manque de moyens financiers** pour les outils de gestion du territoire et les aménagements pastoraux.
- La **nécessité d'un appui technique à l'échelle du territoire** à travers notamment la création d'un réseau de partenaires techniques et la nécessité de la transmission des savoir-faire des bergers et des éleveurs à travers la formation.
- Le **manque d'attractivité du métier de berger** notamment dû aux contraintes d'astreinte (gardiennage, traite, alimentation), d'isolement (manque d'accessibilité de certaines exploitations, zones blanches), de manque de soutien et de reconnaissance dans les politiques publiques. Le développement du service de remplacement et des groupements d'employeurs doit se poursuivre sur le territoire (manque de main d'œuvre qualifiée et intéressée, temps de trajet trop important entre deux exploitations).
- La **perte de la notion de multifonctionnalité de l'élevage** : en plus des produits animaux (viande, lait, laine, cuir, fumier), l'agriculture façonne les paysages, elle maintient du lien social et des activités économiques. Il faut revaloriser les externalités de l'élevage. Le Plan de Gestion de l'Entente interdépartementale Causses et Cévennes prend bien en compte ses externalités mais la société civile n'en a pas toujours conscience.
- L'absence de travaux scientifiques **sur l'impact du changement climatique** sur les surfaces de parcours et les surfaces de boisées. Les éleveurs perçoivent des changements mais déplorent qu'aucun groupe scientifique ne travaille sur cette question pourtant fondamentale.
- La **perte d'outils collectifs liés à l'élevage**. Le rôle de l'abattoir du Vigan est essentiel pour le développement des activités agricoles du secteur. Toutefois, certains participants

souhaiteraient que des innovations soient envisagées pour l'abattage comme l'abattage à la ferme réalisé en Allemagne ou les abattoirs mobiles comme en Suède ou à Autun.

Calendrier à venir en 2017

Fin Juillet : rapport sur les innovations et les manques d'innovations identifiées sur le territoire des Causses et des Cévennes.

Début Octobre : Séminaire entre les partenaires pour échanger sur les innovations de tous les pays du projet HNV-Link à Evora au Portugal.

Conclusion – Note de communication

Toutes les réflexions menées lors de cette réunion convergent vers le même objectif « maintenir et développer des activités agropastorales » sur le territoire des Causses et des Cévennes. Celui-ci a été inscrit sur la liste du patrimoine mondial de l'UNESCO le 28 Juin 2011 au titre de paysages culturels vivant de l'agropastoralisme méditerranéen. Il est donc nécessaire de tout mettre en œuvre pour préserver ces pratiques ancestrales que ce soit dans la société civile ou dans les politiques publiques. Des enjeux particuliers concernent la prédation, l'accès au foncier, le manque de moyens financiers dans les territoires, la perte d'attractivité du métier de berger, le manque de reconnaissance de la multifonctionnalité de l'élevage, l'impact du changement climatique et la perte des outils collectifs. Le projet HNV-Link s'inscrit dans cette démarche avec l'identification d'innovations développées sur le territoire des Causses et Cévennes et surtout la mutualisation avec les autres pays européens afin de s'inspirer de leur expérience pour répondre à nos enjeux.

Contacts :

CAZALS Catherine – Entente Interdépartementale des Causses et des Cévennes
agriculture@causses-et-cevennes.fr
GIRARDIN Sébastien - Conservatoire d'espaces naturels du Languedoc-Roussillon
hnvlink@cenlr.org
NOEL Lucie - Conservatoire d'espaces naturels du Languedoc-Roussillon
lucie.noel@cenlr.org

Pour en savoir + sur le projet : www.hnvlink.eu

Pour en savoir + sur le territoire des Causses et des Cévennes : www.causses-et-cevennes.fr

Annex 10

La Vera Innovation Seminar

National Language Report

This project has received funding from the European Union Horizon 2020 programme under Grant Agreement No. 696391

PASTANDO LA VERA / HNV-LINK

REPORT IN NATIONAL LANGUAGE

DEVELOPING INNOVATION TO PRESERVE THE PASTORALIST HNV SYSTEM IN LA VERA (SPAIN)

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

1 Contenido

2 Resumen ejecutivo 4

3 Introducción 7

4 Metodología 8

5 Estructura del informe 10

6 Análisis de escenarios 11

6.1 Metodología de construcción de los escenarios 11

6.2 La situación actual 11

6.2.1 Descripción de la zona 16

6.2.2 Sistemas ganaderos 23

6.2.3 Tendencias actuales 24

6.2.4 Análisis de la percepción social 24

6.3 El escenario esperable si se mantienen las tendencias actuales ("*Business as usual*")25

6.3.1 La situación de las cumbres 28

6.3.2 La situación de las laderas 28

6.3.3 Las tierras bajas 29

6.3.4 Los sistemas ganaderos 29

6.4 El escenario deseado para La Vera 30

6.4.1 Cómo se construye un escenario deseado 30

6.4.2 El escenario deseado para La Vera, conclusiones de los talleres 30

6.4.3 El escenario HNV 33

6.4.4 La situación de las cumbres 35

6.4.5 La situación de las laderas 35

6.4.6 Las tierras bajas 36

6.4.7 Los sistemas ganaderos 37

7 Barreras y obstáculos a la innovación 38

7.1 Barreras sociales e institucionales. 38

7.2 Barreras reglamentarias y políticas 41

7.3 Barreras para productos y mercados 43

7.4 Barreras técnicas y de gestión 44

8 Propuestas de innovación 47

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

8.1 Propuestas de innovación social e institucional 47
8.2 Propuestas de innovación en políticas y regulaciones 50
8.3 Propuestas de innovación en productos y mercados 53
8.4 Propuestas de innovación técnicas y de gestión 55

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

2 RESUMEN EJECUTIVO

El proyecto HNV-Link busca promover la **aplicación de modelos de innovación en sistemas agrarios vinculados a territorios de alto valor natural (HNV)**. El trabajo en el área de aprendizaje nº 5, La Vera extremeña, se ha propuesto buscar **soluciones innovadoras** a los problemas que afectan a la ganadería extensiva (caprino y bovino) en la zona, afectada por un largo proceso de abandono y degradación. Estas soluciones innovadoras pueden ser aplicadas en niveles muy diferentes y por distintos agentes. Una de las claves de este proyecto consiste en poner en contacto entre sí a todos estos agentes para que, en un marco de trabajo colaborativo, puedan plantear soluciones innovadoras **basadas en el acuerdo y la colaboración**. A lo largo del año 2017 se ha ido avanzando en este trabajo, contactando con administraciones y agentes activos en el territorio y desarrollando un amplio proceso de participación que incluye a gran parte de ellos.

El trabajo realizado incluye un **diagnóstico de la situación** en que se encuentran los sistemas de alto valor natural de la comarca, utilizando alternativamente herramientas convencionales de **investigación científica** (tanto en el ámbito social como en el territorial) y también **herramientas sociales y de participación**. Este diagnóstico se recoge en otro informe específico: "Baseline Assessment". En paralelo se ha venido desarrollando un intenso trabajo de **contacto, divulgación y colaboración con la administración regional** para buscar su complicidad en el desarrollo de soluciones prácticas. Una tercera línea de trabajo, también participativa, se ha dedicado fundamentalmente a detectar y caracterizar estrategias de innovación para asegurar la sostenibilidad de estos sistemas.

El escenario deseado

Una de las primeras tareas desarrolladas en el ámbito de este proceso de participación, consiste en la **definición de dos escenarios complementarios**: por un lado, el escenario "Business as usual o BAU" y por el otro el escenario deseado para la comarca: el escenario HNV. Una vez construidos estos escenarios, se ha tratado de identificar las barreras y dificultades que están impidiendo el correcto desarrollo del pastoreo y la ganadería extensiva en La Vera y se ha comenzado la búsqueda y definición de propuestas de innovación y mejora para corregir esta situación.

La organización de factores, barreras y medidas se hace, de forma coordinada con el resto de participantes en el proyecto HNV-Link, agrupándolos en cuatro grandes ámbitos: **Sociales e institucionales, Reglamentario y político, Productos y mercados y Técnicos y de gestión**. Estos cuatro ámbitos permiten mantener la estructura organizativa y la coherencia a lo largo del informe.

Una cuestión clave en relación con este informe es que no utiliza datos objetivos. La información recogida parte específicamente de las herramientas de investigación social y recoge las opiniones y propuestas de los participantes, que constituyen la base subjetiva de todo el desarrollo.

El análisis de escenarios parte de la situación actual definida en el BA Assessment. A partir de aquí, los participantes definen tanto el escenario "business as usual" como el escenario deseado para la zona. Este último escenario es el más importante puesto que marca la dirección de las innovaciones que se persiguen.

El escenario deseado, que hemos llamado **escenario "HNV"** muestra un espacio rural activo y atractivo tanto para sus habitantes como para el turismo. Se trata de un espacio productivo, en el que se desarrollan diversas labores que aprovechan de forma sostenible los recursos que ofrece el medio natural. Las cumbres acogen pastos y puertos de montaña utilizados por un ganado doméstico variado, las laderas muestran un mosaico de parcelas agrarias (cultivos de frutales, olivos y castaños) alternando con pastos y prados de siega y manchas de robledal en diferentes estadios de desarrollo. El conjunto de pastos y parcelas forestales conforma un sistema silvopastoral capaz de mantener una elevada biodiversidad y nivel de servicios ambientales. El entorno de los pueblos y las partes más bajas mantienen también un mosaico, con parcelas mayores, en el que se mantienen dehesas y prados de siega activos y bien cuidados, explotados de forma sostenible y estrechamente relacionados con la ganadería extensiva. Los productos

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

locales, elaborados por los propios `productores y por emprendedores que comparten los objetivos anteriores, son reconocidos y valorados, distribuyéndose con facilidad en mercados locales activos.

Las barreras detectadas

Una vez definido este escenario, el siguiente paso consiste en listar aquellas barreras que dificultan pasar desde la situación actual a ese estadio más favorable.

Las **barreras sociales** más destacadas incluyen cuestiones como la falta de una cultura asociativa que sirva para defender los intereses de los propios ganaderos. Además, se trata de un sector sin apenas relevo generacional, y con una gran incertidumbre ante el futuro. La viabilidad de los negocios ganaderos está en entredicho, lo que impide hacer inversiones y favorece una visión muy pesimista del futuro, Algunos problemas específicos, como los saneamientos de la TB contribuyen al pesimismo, exacerbado por las condiciones de trabajo de los ganaderos. Además, el nivel cultural y la formación son bajos en comparación con otros sectores y, en general, se perciben una serie de carencias importantes: falta de apoyo institucional, desprecio de la ganadería frente a otras actividades (especialmente la caza), indefensión y falta de interlocución clara con la administración.

En el **ámbito político y reglamentario**, las barreras más importantes incluyen el enorme impacto moral y económico que está teniendo el programa de erradicación de la TB, junto con la sobrecarga burocrática y el desequilibrio en las ayudas que se ofrecen al sector desde la PAC y los PDR en España. La gestión administrativa que se está haciendo de los saneamientos en relación al caprino está generando, de forma creciente, un sentimiento de desamparo y pesimismo que está afectando enormemente a los cabreros que se sienten desprotegidos y abocados a la desaparición y también a los ganaderos de bovino que acusan capacidad de movimiento y por ello graves pérdidas, con consecuencias muy directas en el Sistema HNV.

La **aplicación de la PAC y el PDR** castiga duramente a la ganadería extensiva de montaña en Extremadura con ayudas escasas y mal dirigidas cuya consecuencia es una situación económica mucho más difícil que sus equivalentes en otros países. También los pastos arbolados y arbustivos sufren este castigo a través del sistema de admisibilidad de pastos aplicado en España, que afecta a los pagos directos y a las ayudas del PDR.

En el **ámbito productivo y de mercado**, destaca la actitud poco facilitadora de los técnicos de la administración encargados de dar de alta infraestructuras clave para la producción extensiva (como una quesería o una sala de despiece), aplicando de forma restrictiva y poco flexible la normativa. Esta situación es una parte más del laberinto burocrático al que se enfrenta, en general, la puesta en marcha de cualquiera de estas actividades y que es la barrera más clara de este apartado. Junto a esta sobrecarga, la imposibilidad de los ganaderos de participar en el precio de venta, la falta de mercados locales estables y la ausencia de una formación y asesoramiento adecuado disuaden, casi completamente, el emprendimiento en este ámbito.

Finalmente, **las barreras técnicas y de gestión** incluyen aspectos como la presión que sufren los ganaderos para industrializar su producción, estabulando a los animales y garantizando suministros homogéneos, ajenos a la variabilidad de las condiciones naturales y desaprovechando algunas de sus principales características diferenciadoras. Si a esto sumamos la carga de trabajo de la ganadería extensiva (superior a los costes de los insumos) y la falta de personal cualificado, tenemos una gran barrera técnica para el ejercicio del pastoreo. A ello se une la falta de estrategias de producción innovadoras, las malas condiciones en los pastos, la falta de seguimiento y gestión de los hábitats Natura 2000 y la deficiente planificación de los terrenos públicos, sobre todo en las zonas de sierra.

Las propuestas de innovación

El último apartado del informe incluye las propuestas de innovación agrupadas en los mismo apartados.

En cuanto a las **propuestas sociales e institucionales** destaca también la simplificación administrativa, para reducir la carga burocrática. También el establecimiento de nuevas relaciones de colaboración entre las administraciones y los agentes activos, creando grupos mixtos para plantear e implementar estrategias conjuntas, por ejemplo, planes piloto para la prevención de incendios. Otra serie de propuestas van dirigidas a mejorar el tejido social, la voz, la representación y la influencia de los productores, apoyando el

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

asociacionismo, el trabajo en red, la colaboración con otros agentes y la búsqueda de sinergias. Además, se plantean medidas formativas y de apoyo a la renovación y nueva implantación agraria. Finalmente, una potente batería de medidas busca un nuevo escenario para la sanidad animal que sea más racional y más favorable al pastoreo.

En el **campo de políticas y regulaciones**, por supuesto también se aboga por la simplificación y la racionalización de todo el marco legal (sanitario, ayudas, requisitos…). Además, se plantean una serie de mejoras dirigidas a optimizar el papel de la PAC (por ejemplo: mejorar la admisibilidad de los pastos leñosos, las infraestructuras ganaderas, incrementar las ayudas directas al pastoreo, acelerar la convergencia entre el pilar 1 y el 2, promover agroambientales específicas de apoyo a la ganadería extensiva o la trashumancia, así como otras mejoras en la PAC y los PDR). También entre estas medidas se busca una nueva estrategia de prevención de incendios forestales, apoyada en varias experiencias clave en nuestro país.

Las **propuestas de productos y mercados** se basan en el apoyo a nuevos proyectos y el desarrollo de mercados locales. La primera línea incluye formación, asesoramiento y trabajo con administraciones locales, mientras que los mercados requieren campañas de difusión, trabajo en red con establecimientos turísticos y comercio local, desarrollo de productos de alta calidad, apoyo a experiencias piloto o colaboraciones público-privadas, entre otras.

Finalmente, las medidas que se plantean en el **ámbito técnico** incluyen potenciar el enfoque local y comarcal en el ámbito ganadero, la puesta en marche de mejoras y proyectos piloto tanto en pastos como en infraestructuras, el desarrollo de servicios ambientales, la implantación de planes de ordenación que contribuyan tanto a la sostenibilidad de las explotaciones como al efecto positivo del sistema HNV, la multifuncionalidad de los sistemas silvopastorales, etc.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

3 INTRODUCCIÓN

El presente documento constituye el informe en castellano sobre el desarrollo del **proyecto HNV-Link en el Área de Aprendizaje Nº 5, la comarca de La Vera** en Cáceres (España).

Las siglas HNV corresponden a Sistemas Agrarios de Alto Valor Natural (High Natural Value) y se refieren a aquellos modelos de producción agrícola y ganadera que contribuyen a mantener elevados niveles de biodiversidad y otros servicios ambientales. EL proyecto HANV-Link pretende ofrecer una visión europea sobre las posibilidades de innovación que ofrecen estos sistemas de cara a mantener conjuntamente la sostenibilidad de su producción y el conjunto de servicios ambientales, incluida la biodiversidad, que prestan a toda la sociedad.

En esta línea, la meta global del proyecto HNV-Link consiste en promover la aplicación de modelos de innovación a unos sistemas agrarios vinculados a territorios de alto valor natural que en muchos casos presentan serias carencias en este ámbito. Es preciso destacar, no obstante, que la mera presencia de muchos de estos sistemas en un mundo globalizado y cambiante, ya indica que en su gran mayoría han tenido que aplicar estrategias innovadoras para sobrevivir y adaptarse a una realidad que a menudo se muestra extremadamente agresiva con su modo de vida.

El trabajo en La Vera, utilizando como punto de partida este mismo objetivo, se ha propuesto buscar soluciones innovadoras a los problemas que afectan a la ganadería extensiva en la zona, fundamentalmente caprino y bovino, afectada por un proceso de abandono y degradación que está afectando seriamente a sus resultados. Estas soluciones innovadoras pueden ser aplicadas en niveles muy diferentes y por distintos agentes, desde la administración regional y local, los grupos de desarrollo, los propios agricultores y ganaderos, así como otros agentes sociales y económicos. Una de las claves de este proceso consiste en poner en contacto entre sí a todos estos agentes para que, en un marco de trabajo colaborativo, puedan plantear soluciones innovadoras basadas en el acuerdo y la cogestión.

A partir de este planteamiento, el trabajo en esta comarca se concentra en cinco objetivos específicos, que buscan sentar las bases de un proceso de innovación autogestionado e impulsado por sus propios destinatarios. Estos objetivos son los siguientes:

1. Promover un grupo motor, formado por ganaderos y otros agentes interesados (veterinarios, transformadores, etc.), capaz de avanzar en la aplicación de innovación en el ámbito de La Vera.
2. Formalizar ámbitos de debate participativos que promuevan la aplicación de soluciones innovadoras, buscando agentes activos y enfocándose en agentes activos y motivados, por ejemplo los sistemas AKIS de asesoramiento agrario.
3. Crear una red de trabajo en La Vera de carácter inclusivo y participativo, centrando esfuerzos en su preparación y funcionamiento, así como en la capacitación de los ganaderos y ganaderas para que puedan beneficiarse de participar en ella.
4. Potenciar el funcionamiento de una red vinculada al desarrollo e innovación en la ganadería extensiva superpuesta y complementaria a la anterior que alcance un nivel regional, ya que es la Junta de Extremadura la institución que mantiene la mayor parte de las competencias en agricultura y ganadería.
5. Desarrollar un trabajo de difusión y colaboración con las administraciones competentes, tanto en el ámbito regional como el local .

A lo largo del año 2017 se han ido dando los diferentes pasos para cumplir esos objetivos, desarrollando un amplio proceso de participación en la zona que incluye a la mayor parte de los agentes implicados y realizando, de forma paralela, un trabajo de investigación científica, social y territorial capaz de proporcionar los recursos intelectuales y la información necesaria para avanzar en los objetivos planteados.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

La propuesta de trabajo que se está desarrollando en La Vera parte de una serie de características del territorio que condicionan fuertemente las posibilidades de actuación. En relación a este proyecto cabría destacar como principales condicionantes, por un lado que la información previa en cuanto a agentes sociales y económicos, tipo de explotaciones, experiencias de innovación, etc. puede considerarse nula, o al menos muy escasa, por lo que prácticamente se parte de cero en relación a este proyecto. En segundo lugar, la información administrativa, tanto la ambiental como especialmente la ganadera, no resulta fácilmente accesible. A esto se añade el problema de no haber datos a nivel de municipio o de comarca sobre el censo agrario, el uso de pastos, etc. La Vera, además, es un territorio en el que apenas existe organización social en relación a la ganadería, por lo que no existe un grupo de interlocutores definido. La excepción la constituyen una asociación de cabra verata, con muy poca actividad actualmente, y una asociación de ganaderos recientemente creada a raíz del problema de la tuberculosis de origen silvestre.

4 METODOLOGÍA

Los condicionantes anteriores han promovido la apuesta metodológica por varias líneas de trabajo complementarias. En primer lugar, se pretende realizar un diagnóstico de la situación en que se encuentran los sistemas de alto valor natural de la comarca. Utilizando herramientas de investigación social se tratará de dibujar una imagen actual que considere conjuntamente la situación socioeconómica, institucional y medioambiental, e identifique los principales retos y barreras que afectan a estos sistemas. Esta fase de diagnóstico permitirá también establecer una tipología del área de aprendizaje, que se comparará con el resto de las áreas del proyecto y facilitará el intercambio y la explotación de los resultados. Igualmente se prestará una atención especial a la gobernanza local, analizando los aspectos clave de la gestión del territorio, el reparto de responsabilidades y la participación de sus principales agentes, evaluando las relaciones íntimas entre el territorio y sus gestores. Finalmente, de cara a hacer el seguimiento de todo el proceso se elaborará una batería de indicadores objetivos que permitan valorar el grado real de mejora que produzcan las innovaciones que emanen del desarrollo del proyecto.

El diagnóstico se recoge en un informe específico “Baseline Assessment” o “**Análisis de la situación de partida**” que no forma parte del presente informe, pero que se puede consultar de forma autónoma. Los trabajos posteriores a este diagnóstico mantienen una coherencia y una cierta línea de continuidad con él, por lo que pueden considerarse como documentos complementarios.

En paralelo se ha venido desarrollando un intenso trabajo de contacto, divulgación y colaboración con la administración regional, la Junta de Extremadura. Se han mantenido entrevistas con la Consejera de Medio Ambiente y Rural, Políticas Agrarias y Territorio y con los directores generales involucrados, así como con aquellos jefes de servicio con mayor responsabilidad en los problemas abordados por el HNV-Link. Estas colaboraciones han sido claves en el desarrollo del proyecto, porque precisamente las innovaciones más necesitadas implican sustanciales mejoras en el funcionamiento de la administración y sus normativas. A raíz de este trabajo, el equipo del HNV Link hemos presentado La Vera como un laboratorio para diagnosticar los actuales problemas y las oportunidades para mejorar el marco institucional y reglamentaria que afecta a la ganadería extensiva en zonas de montaña en Extremadura

Una tercera línea de trabajo, posterior al diagnóstico, pero incluida en el mismo proceso de participación, se tratará de detectar y caracterizar las estrategias de innovación que aplican los ganaderos locales. Además de evaluar su impacto real, se busca específicamente localizar conocimientos y aplicaciones que puedan ser útiles en otras áreas de aprendizaje, clasificándolos en función de su relevancia tanto a nivel nacional como internacional. Entre las ideas que se espera detectar, compilar y adaptar se incluye cualquier tipo de innovación que los ganaderos apliquen en su entorno y que contribuya a hacer frente a su situación actual, entre ellas las adaptaciones en el uso del territorio, las propuestas que incrementan la eficiencia de la programación espacio-temporal del pastoreo, los acuerdos con propietarios y administraciones para potenciar el pastoreo, las estrategias de venta de proximidad, las asociaciones y cooperativas de éxito tanto

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

de cara a la transformación y comercialización como al aprovisionamiento de materias y servicios, las instituciones tradicionales que siguen apoyando la labor de los pastores, el ejercicio de la movilidad y las trashumancias, las soluciones de apoyo mutuo, y un largo etcétera de pequeñas innovaciones, muy adaptadas al territorio y al contexto social que permiten a estas explotaciones mantenerse y progresar en un ambiente hostil.

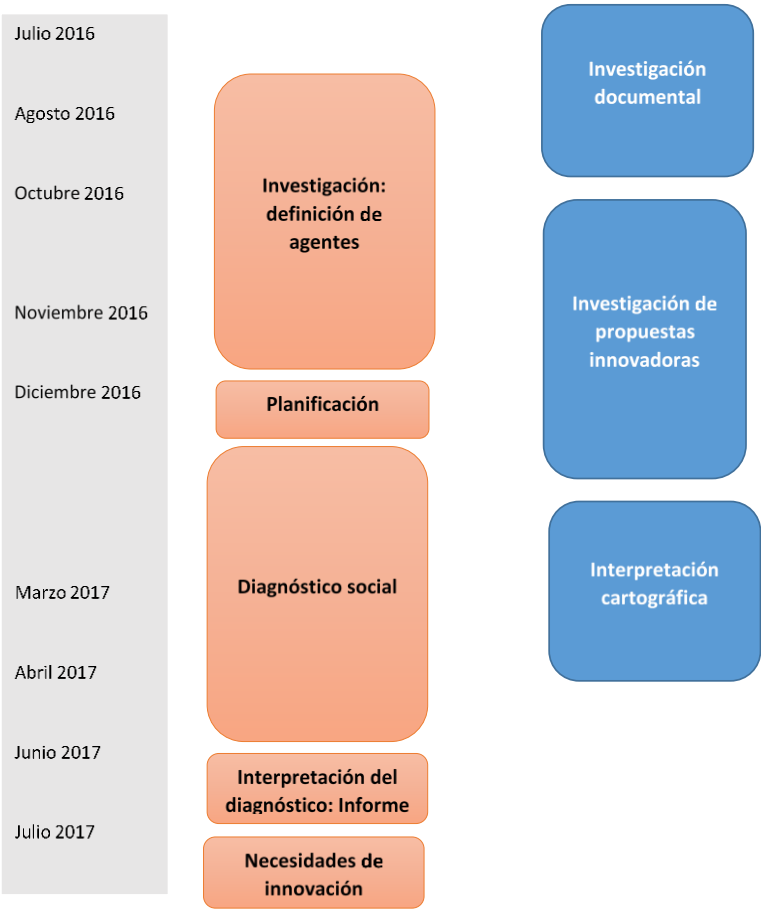

Una de las primeras tareas desarrolladas en el ámbito de este proceso de participación, todavía dentro de la fase de diagnóstico, consiste en la definición de dos escenarios complementarios: por un lado, el escenario que en inglés, el idioma principal del proyecto, se llama "Business as usual o BAU" y que nosotros podríamos bautizar como el escenario esperado "**de seguir así las cosas**", y por el otro el escenario deseado para la comarca, que en inglés hemos denominado como escenario HNV.

Una vez construido el escenario deseado, o escenario de futuro para La Vera, el trabajo se ha centrado en la búsqueda de innovaciones, contando para ello con la celebración de diversas reuniones, talleres y seminarios con los distintos agentes relacionados con la actividad ganadera, la venta, distribución y consumo de sus productos y la gestión del territorio verato, tratando de desentrañar las claves que pueden contribuir a avanzar hacia ese escenario de futuro.

A continuación, el esfuerzo en esta línea consiste en identificar las barreras y dificultades que están impidiendo el correcto desarrollo del pastoreo y la ganadería extensiva en La Vera. El taller de productos celebrado el 19 de abril de 2017 se enfocó fundamentalmente en la detección de estas barreras, trabajo que ha sido complementado con los datos obtenidos de otros talleres y actividades.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Una vez recogidas y analizadas estas barreras, la siguiente fase consiste ya en el desarrollo de propuestas de innovación y mejora. El planteamiento de estas propuestas se realiza también mediante dos líneas de trabajo incluidas en el proceso de participación, por un lado se continúa el extenso trabajo de campo mediante entrevistas personales y grupales y otras técnicas de investigación social y por otro lado se han convocado dos talleres (taller de productos y taller de paisaje) y un seminario de innovación diseñados para complementar los datos obtenidos en campo y para generar un amplio abanico de propuestas de innovación orientadas a mejorar la situación del Sistema de Alto Valor Natural que representa la ganadería extensiva en la Comarca de La Vera.

La organización de factores, barreras y medidas se hace, de forma coordinada con el resto de participantes en el proyecto HNV-Link, agrupándolos en cuatro grandes ámbitos:

1. Sociales e institucionales
2. Reglamentario y político
3. Productos y mercados
4. Técnicos y de gestión

Estos cuatro ámbitos permiten mantener la estructura organizativa y la coherencia a lo largo del informe, facilitando el enlace entre el diagnóstico, los escenarios, las barreras y las propuestas, y contribuyendo a establecer la línea argumental del informe.

Una cuestión clave en relación con este informe es que no utiliza datos objetivos para su exposición. La información recogida parte específicamente de las herramientas de investigación social aplicadas en la fase de diagnóstico y propuestas. Se trata, por tanto, de un informe que complementa al diagnóstico de base (BA-assessment) y que puede solaparse en algunas cuestiones, pero que es claramente independiente de éste tanto en su concepto como en su desarrollo.

Algunas cuestiones planteadas aquí pueden, por tanto, carecer de suficiente base documental o de datos objetivos que lo avalen. Se trata, más bien, de percepciones subjetivas de los problemas que plantean los propios afectados y de propuestas de mejora que son planteadas y desarrolladas por ellos a través del equipo facilitador. En una fase posterior ambos informes se combinarán tratando de ofrecer en paralelo el diagnóstico más técnico y el diagnóstico más subjetivo, para tratar de buscar los puntos convergentes y las estrategias que claramente comparten una realidad objetiva con una percepción de gravedad por parte de los participantes.

5 ESTRUCTURA DEL INFORME

Siguiendo el planteamiento metodológico expuesto en las líneas anteriores, el presente informe en castellano se estructura en tres capítulos claramente diferenciados:

1) Descripción de escenarios
2) Informe sobre barreras
3) Propuestas de innovación

En el primero de ellos se describen los diferentes escenarios construidos por los participantes en el proceso. Partiendo de la situación actual que se obtiene en el diagnóstico (tanto en su parte social como en su parte técnica) y de la línea temporal establecida desde el tercer cuarto del siglo XX e incluida en el Análisis de la Situación de Partida.

El segundo apartado describe, de forma ordenada, las diferentes barreras (normativas, institucionales, sociales, de imagen, mercantiles…) que están afectando el adecuado desarrollo de la ganadería extensiva en La Vera. Para facilitar su interpretación, estas barreras se presentan en forma de matriz ordenada, en la que se nombran y caracterizan estas barreras y se ofrece también una valoración de su relevancia.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Finalmente, el apartado de innovación recoge una compilación de hasta 40 medidas que podrían aplicarse en la zona para mejorar la situación de la ganadería extensiva. Para facilitar su consulta, estas innovaciones se ofrecen también en forma de matriz, ordenadas por ámbitos y con una breve descripción de los posibles agentes implicados.

6 ANÁLISIS DE ESCENARIOS

Una de las primeras tareas desarrolladas en el ámbito de este proceso de participación, y dentro de la fase de diagnóstico, consiste en la definición de dos escenarios complementarios: por un lado el escenario que en inglés, el idioma principal del proyecto, se llama "Business as usual o BAU" y que nosotros podríamos bautizar como el escenario esperado "de seguir así las cosas", y por el otro el escenario deseado para la comarca, que en inglés hemos denominado como escenario HNV.

El presente apartado se centra en la construcción participada de estos dos escenarios, como paso previo a la creación y consolidación de la red de trabajo de La Vera y de su grupo motor, así como de la búsqueda e identificación de estrategias de innovación aplicables a la comarca. El punto de partida, como no podría ser de otra manera, es un análisis de la realidad que se ha venido haciendo, en la misma línea, de forma participada y colaborativa con los agentes implicados.

El principal objetivo del capítulo, por lo tanto, consiste en la definición de dos escenarios de futuro: el futuro deseado y el futuro que anuncian las tendencias actuales. Ambos parten de la misma base, el análisis compartido de la situación actual por parte de los agentes implicados.

6.1 Metodología de construcción de los escenarios

La metodología de trabajo parte de la propuesta planteada en la presentación del informe general, desarrollando específicamente, el proceso de construcción de los escenarios. Este proceso de construcción parte de un trabajo previo extenso que se ha venido desarrollando en el seno del proyecto y que, en el apartado de diagnóstico, incluye dos aspectos fundamentales:

1) El relato recogido en la presentación sobre el Área de aprendizaje 5, La Vera, y confeccionado por el equipo del proyecto a partir de una extensa recopilación de datos. A pesar de su carácter explicativo y más de relato, podemos considerar esta presentación como un "diagnóstico objetivo de la situación actual".
2) El informe de percepción social desarrollado por el equipo del proyecto y que puede considerarse como un "diagnóstico subjetivo de la situación actual", dada la metodología de investigación social basada en entrevistas en profundidad que se ha utilizado para su desarrollo.

A partir de estos trabajos se ha elaborado un planteamiento gráfico, en forma de transecto, capaz de resumir la situación actual de la comarca en relación con su sistema de alto valor natural. Este transecto fue después sometido a crítica por parte de las diferentes personas participantes en los talleres organizados por el proyecto, donde aportaron nuevas propuestas para tratar de ajustar esta representación a su visión de la realidad de la comarca.

6.2 La situación actual

El análisis de la realidad (o Baseline Assessment, como se contempla en el HNV-LINK) muestra una situación compleja y sometida a fuertes tensiones, tal y como queda reflejada en la presentación incluida como BA.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Este análisis de la realidad tiene como punto de partida, a su vez, una perspectiva histórica, en la que a lo largo de varias etapas que abarcan la última mitad del siglo XX y el recorrido por este siglo XXI muestran algunas de las claves que han ido configurando la situación actual.

El punto de partida son los años 50 del siglo pasado, en esta situación se muestra una ladera que sufre una gran presión humana, resultado en buena medida de las consecuencias de la guerra civil, que impulsa a sus habitantes a tratar de extraer todos los recursos disponibles. Destaca, por tanto, en las partes altas y las laderas, es decir aquellos espacios en los que el cultivo resulta más complicado, la gran superficie ocupada por pastizales de distintos tipos, aprovechados a diente y a siega para una cabaña ganadera mucho más diversa. Las parcelas forestales, generalmente matas de roble de porte bajo y rebrote de raíz, están relegadas a grandes pendientes y laderas agrestes, donde son explotadas para leña, ramón y cama para los animales de casa. Estos “montes” se pastorean con cabras, que ayudan, además a transferir la fertilidad extraída del suelo por las profundas raíces de los rebollos, a huertos y cultivos de subsistencia. La Vera baja ya dispone de sus primeros regadíos, concentrados en las grandes fincas aprovechadas por los “medieros”, aunque aún se cultivan cereales y huertos para autoconsumo. Las dehesas tienen ganaderías mixtas y son multifuncionales, aprovechándose las leñas, la montanera, los cultivos bajo dosel arbóreo y ganaderías complejas de vacas, cerdos, ovejas y cabras. Las ganaderías de ovino son abundantes, aprovechando los pastos de altura en trashumancia y trasterminancia. El gráfico siguiente resume esta situación:

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

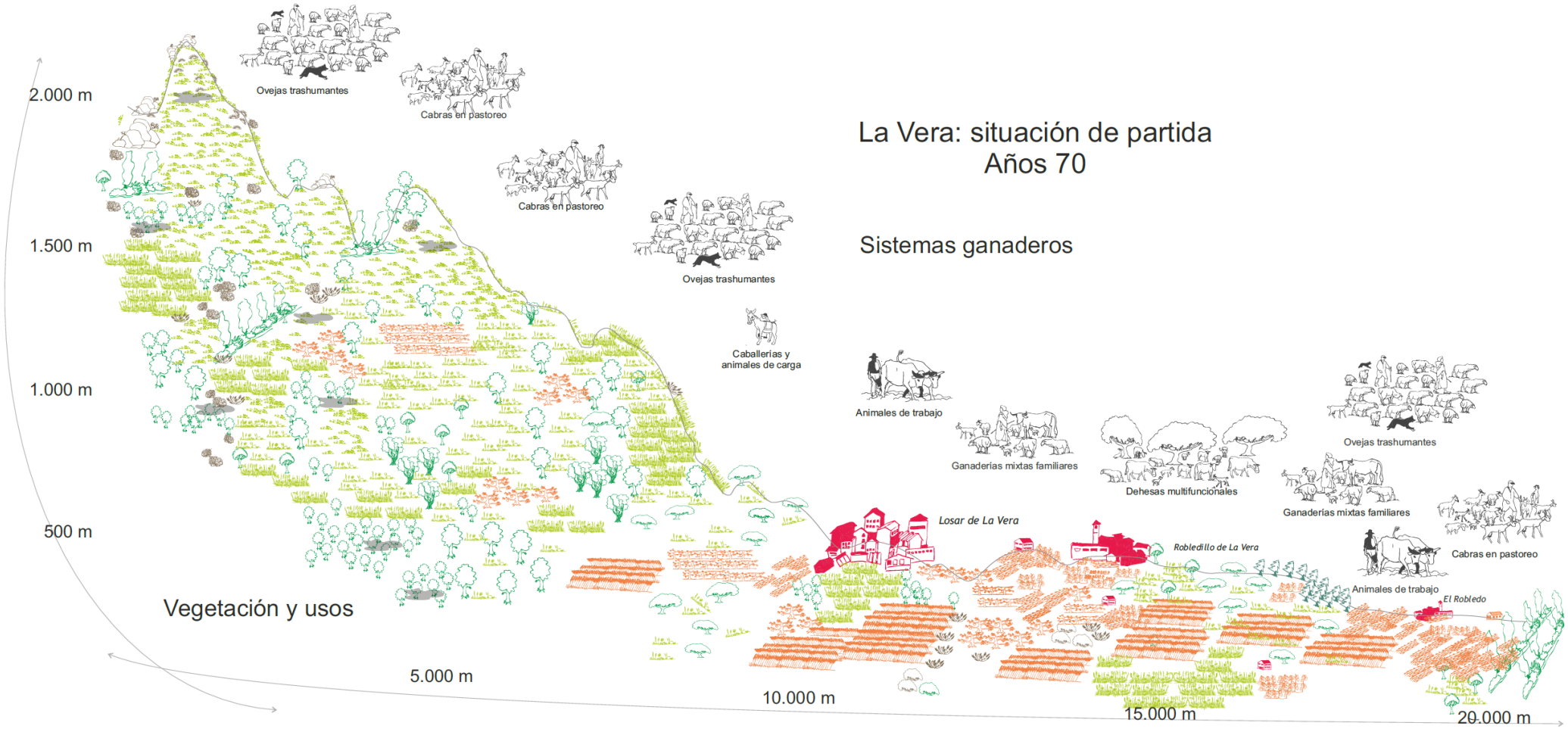

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

La evolución de este paisaje a lo largo del final del siglo XX y principios del XXI muestra un progresivo abandono de los cultivos y ganaderías más tradicionales, y su sustitución por nuevos sistemas agrarios y ganaderos más mecanizados. Desaparece casi totalmente el cultivo de cereal, se resiente el cultivo del olivo a la par que crecen los cerezos y otros frutales y comienza la hegemonía del tabaco y el pimentón. En cuanto a la ganadería la mecanización conduce a la desaparición casi completa del ganado de trabajo, también el ganado familiar que queda reducido a una expresión mínima, el ganado ovino comienza un declive que sigue hasta hoy y las distintas trashumancias se ven reducidas, aunque nunca han desaparecido del todo. La vaca nodriza que pasta en dehesa comienza a ser el sistema ganadero más abundante y el caprino de leche mantiene una cierta estabilidad, aunque cada vez más favorable a sistemas estabulados, con la cooperativa CooLosar como estandarte, lo que permite mantener un cierto nivel de pastoreo.

El paisaje se hace más forestal, la caída en el uso de la leña favorece el crecimiento de árboles y matorrales, los montes se cierran y el descenso en el pastoreo produce un crecimiento expansivo del matorral mediterráneo. A modo de síntesis, se presenta en la página siguiente el gráfico que recoge la situación actual, junto con los modelos ganaderos que se mantienen activos en el sistema HNV de La Vera.

A continuación, se sintetiza el escenario actual, mediante una compilación de sus características principales, extraídas de la presentación BA, y clasificadas en los cuatro títulos en los que se articula la búsqueda de innovación a lo largo de todo el proyecto.

Finalmente, en la caracterización de la situación actual se incluye un resumen del análisis de percepción realizado con los ganaderos de la zona.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Pastando La Vera (LA-05/HNV-Link), Un escenario de futuro

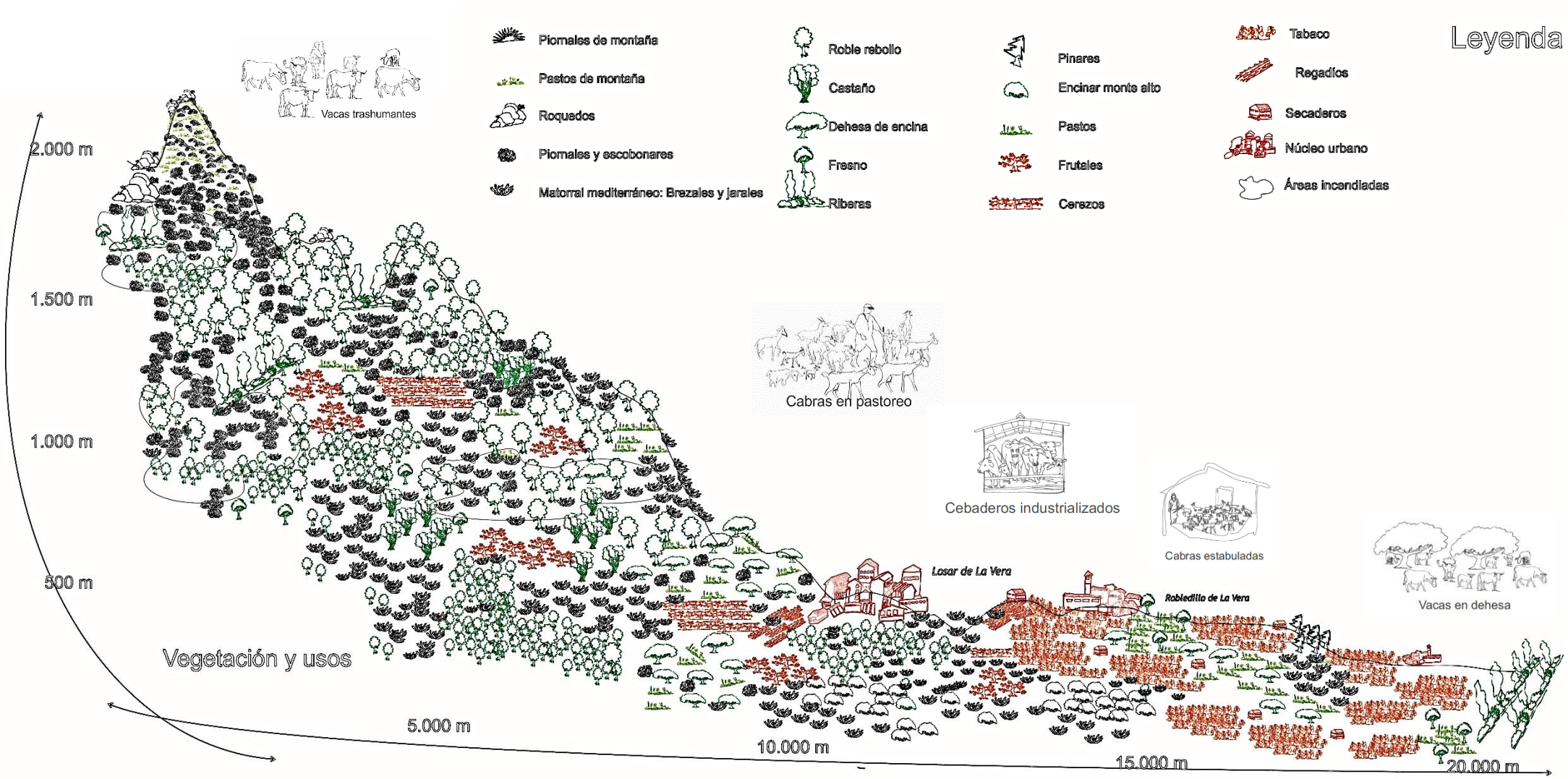

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

6.2.1 Descripción de la zona

La Vera es una comarca natural situada en la vertiente sur de la Sierra de Gredos, una cadena de cumbres de más de 2.000m de altitud que forma parte de Sistema Central de la Península Ibérica. Se trata de una comarca histórica y funcional, aunque no administrativa, con unos límites claros que abarcan 19 municipios y 21 núcleos de población. El municipio de referencia es Jaraíz de La Vera, situado al sur de la comarca. La comarca se origina en la Edad Media, a partir de las Comunidades de Villa y Tierra o sexmerías que se formaron en torno a Plasencia y que han ido evolucionando hasta su configuración actual.

El proyecto HNV-Link se centra, fundamentalmente, en las partes altas y medias montañosas, donde la actividad ganadera tiene mayor interés, y a la vez, es la zona que incluye una gran parte de hábitats de la RN 2000, forjados en gran medida gracias a la interacción ganadera en extensivo a lo largo de los siglos.

Dos características principales definen el paisaje de La Vera: un potente gradiente altitudinal abierto hacia el sur y una gran homogeneidad litológica. Ambos configuran también la vegetación de La Vera, que recoge todos los pisos altitudinales de la montaña mediterránea. Así, en el piso superior dominan los piornales de montaña, en el piso intermedio los rebollares húmedos y subhúmedos y en las laderas bajas y en las más rocosas y expuestas el encinar mediterráneo, con algunas manchas de alcornocal en los enclaves más favorables. Cada una de estas formaciones muestra una gran variación en su composición, estructura y dinámica en función de los factores edafoclimáticos locales y, por supuesto, del uso del territorio.

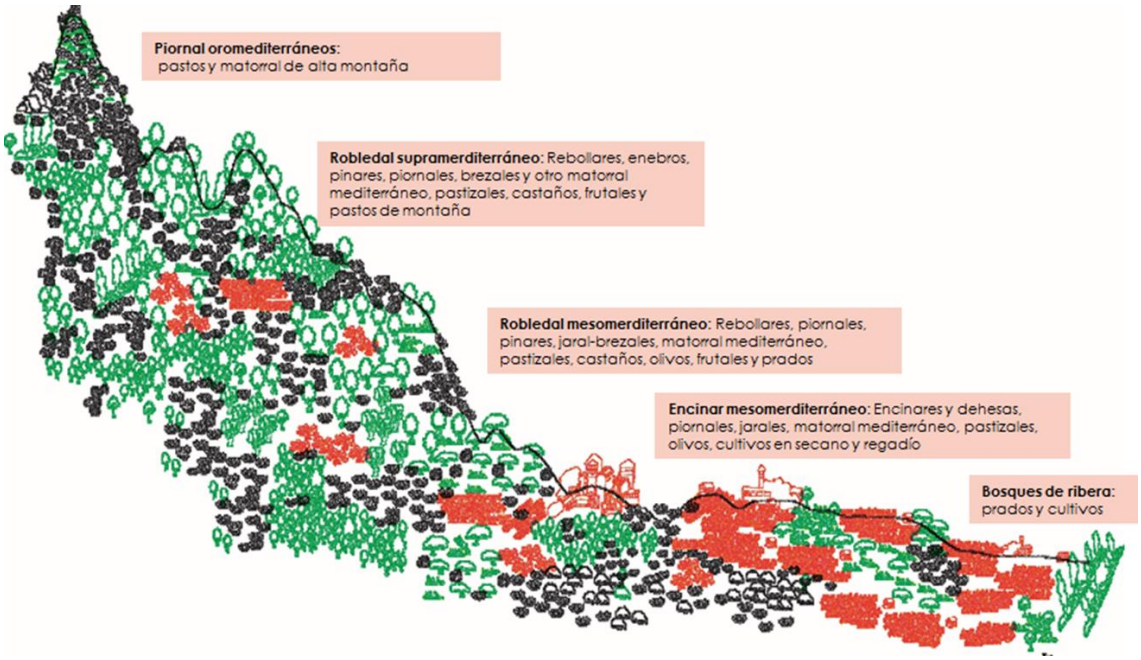

La formación dominante, en todo caso es el rebollar de roble melojo (Quercus pyrenaica Lam.), que con diferentes formaciones, distribuidas según altitud y manejo, ocupan la mayor parte de la ladera, entre los piornales oromediterráneos y los encinares de los pisos inferiores.

Un aspecto que influye notablemente en la actual configuración del territorio verato es la distribución de la propiedad, que es en parte responsable de los diferentes sistemas de manejo aplicados. El gráfico siguiente sintetiza los diferentes sistemas de propiedad presentes en La Vera y su distribución aproximada.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

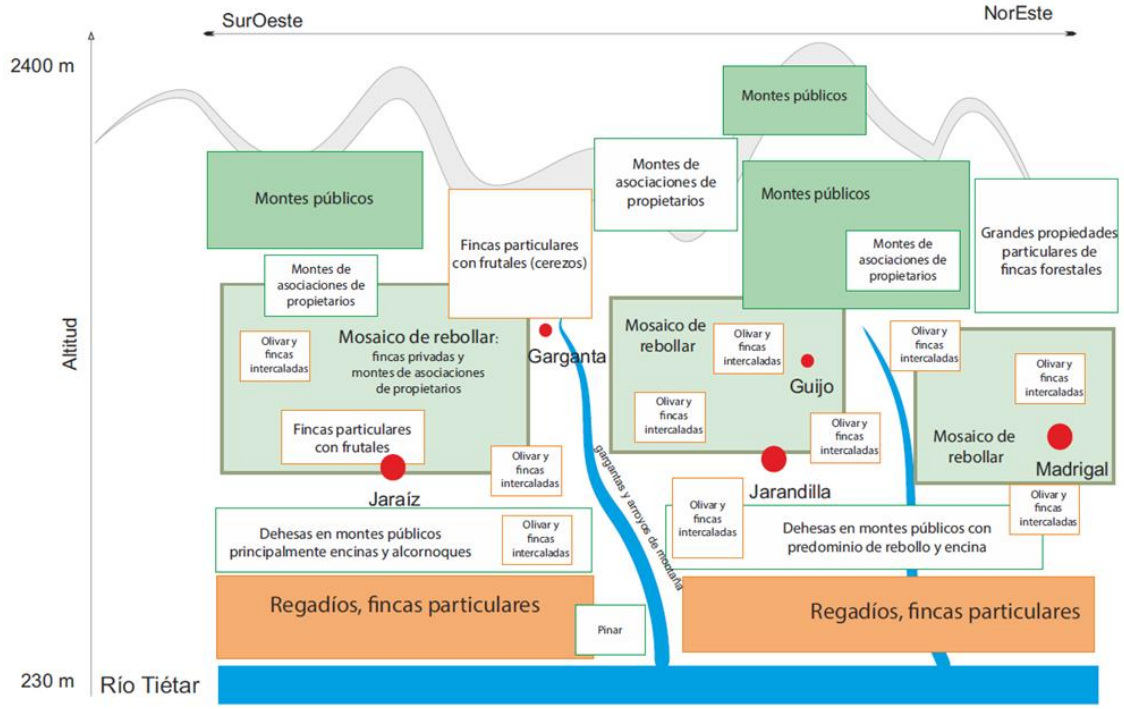

La organización de la agricultura sigue el mismo patrón altitudinal que el resto de los factores analizados, distribuyéndose a lo largo del gradiente de altitud. La agricultura de regadío (tabaco, pimiento…) se concentra en las zonas bajas de la plataforma de La Vera y las terrazas fluviales, los cultivos leñosos (olivar, cerezos, frutales) abundan en el entorno de los pueblos, en zonas bajas onduladas y en laderas accesibles mientras que el pastoreo y la ganadería extensiva lo hacen en las laderas, cumbres y zonas escarpadas, en las que hay también una actividad forestal importante. Esta distribución se puede observar también en la distribución de la superficie agraria útil, que viene a ser, aproximadamente un 50% del total de superficie de la comarca, con una proporción menor al incrementarse la altitud.

El pastoreo tradicional y otras modalidades extensivas constituyen, junto con la gestión forestal, la principal herramienta de manejo territorial para los terrenos no agrícolas. Gran parte del terreno no cultivado se pastorea a diente con rebaños de cabras, vacas y, en menor medida, ovejas. Las partes altas, cubiertas por bosque y matorral, se pastorean con cabras, que contribuyen a controlar el sotobosque y también sirven para hacer el mantenimiento de algunas fincas de frutales y los cultivos leñosos. No obstante, esta actividad está cada vez más en desuso sustituida por el laboreo y el uso de herbicidas. Los puertos de montaña se pastoreaban con ovejas trashumantes, una actividad hoy prácticamente desaparecida, y también son tradicionalmente aprovechados como pastos de verano por ganado vacuno que, en gran medida depende de la labor “desmatorralizadora” de las cabras.

Las dehesas de las partes bajas acogen durante gran parte del año la mayor parte del ganado vacuno, que utiliza también el robledal, especialmente cuando el verano ha agostado los pastos. Los últimos prados de siega resisten el abandono, al final de un largo proceso de declive, mientras que la trashumancia y otras formas tradicionales de manejo van desapareciendo lentamente.

Gran parte de las zonas altas de La Vera están incluidas en la Red Natura 2000, dentro del ZEC ES4320038: Sierra de Gredos y Valle del Jerte, que acoge también a buena parte del Sistema HNV incluido en el proyecto. La zona acoge también otros espacios naturales protegidos, la mayor parte de ellos articulados en torno al Río Tiétar y sus afluentes. Entre los valores más destacados, aparte de los hábitats

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

forestales y de montaña, se puede destacar la gran riqueza de quirópteros y herpetofauna, así como la presencia de varios endemismos vegetales singulares.

En la Vera coexisten hasta 30 tipos diferentes de hábitats de interés comunitario, entre los que destacan por su relación con la ganadería y los SAVN, 13 de ellos: los rebollares con *Quercus robur* (reductos en riberas), (hibridos de *Q faginea-pyrenaica) y Q. pyrenaica*, los brezales atlánticos y los oromediterráneos endémicos con aliaga, las formaciones de *Genista purgans* de montaña, los prados ibéricos silíceos de *Festuca indigesta*, los bosques aluviales residuales, los brezales secos, los Bosques de *Quercus suber* y de *Q. ilex* y los bosques de fresnos de *Fraxinus angustifolia*. En muchos de estos hábitats hay una total interdependencia con la actividad ganadera, y si bien en el pasado fueron ampliamente pastoreados, hoy tienen una carga ganadera muy inferior, en muchas zonas inexistente, que deriva en el incremento de riesgos como el fuego o la disminución de la biodiversidad.

La situación actual del Sistema de Alto Valor Natural puede sintetizarse a partir del transecto dibujado al principio del capítulo, apuntando el foco hacia las diferentes zonas altitudinales de La Vera.

➔ Alta montaña

Las partes altas de la montaña mediterránea, a partir de los 1.700-1.800 metros de altura, acogen algunos hábitats de gran interés, especialmente pastos (cervunales y prados silíceos) así como piornales de montaña. Los roquedos y canchales, abundantes también a esta altitud proporcionan refugio a numerosas especies de plantas rupícolas y casmofíticas y a una comunidad faunística especializada en la que tienen gran importancia algunas comunidades de mamíferos, aves y herpetos.

Tradicionalmente los puertos (pastos) de montaña han sido manejados mediante altas cargas ganaderas estacionales a partir de grandes rebaños de ovejas en trasterminancia o trashumancia, acompañadas también, aunque en menor número, por cabras, que aprovechaban estos pastos durante los meses de verano.

La caída de la actividad trashumante que ha supuesto un descenso muy notable en el uso y la carga que soportan estos pastos de montaña, la desaparición de las ovejas y su sustitución, en todo caso, por vaca nodriza ha supuesto el progresivo embastecimiento de estos pastos, que se han ido empobreciendo paulatinamente debido a la falta de control sobre las especies menos aprovechables por el ganado. Este embastecimiento ha conducido también a una progresiva matorralización de los pastos, fundamentalmente colonizados por el piornal serrano de *Cytisus oromediterraneus*, que ha ido ocupando grandes extensiones de estos puertos, y por los enebrales de montaña. Este proceso tiene como consecuencia una creciente uniformización y homogeneización del paisaje de altura y un descenso tanto de la biodiversidad que acoge como de los servicios ambientales que presta. La capacidad productiva de estos pastos se ha visto mermada, y la necesidad de controlar el matorral y mantener el valor productivo de los pastos remanentes, ha desembocado en un incremento del riesgo de incendios, que en algunas zonas se pueden considerar como recurrentes.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

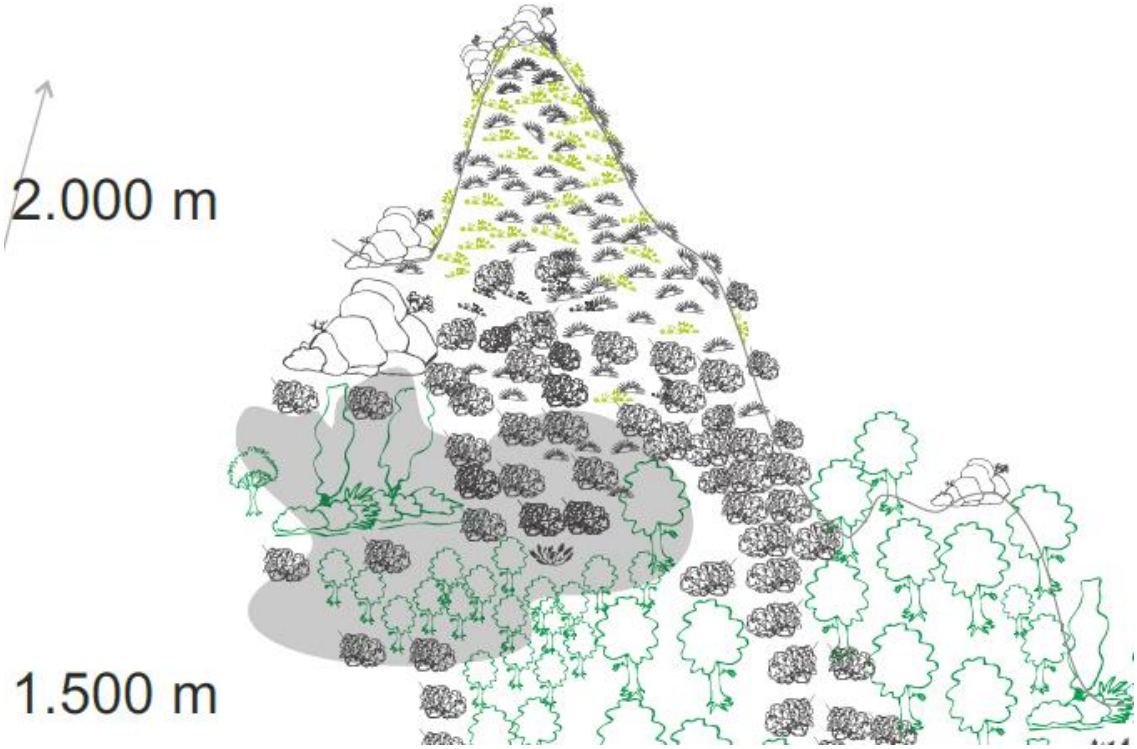

La alta montaña conserva todavía algunos Sistemas de Alto Valor Natural, ligados al pastoreo y al uso de algunos de estos puertos de montaña, además de zonas ocupadas por piornales y pastos húmedos. Se mantienen también algunas infraestructuras de interés (chozos, majadas, vallados en piedra seca, puntos de agua…) que confieren un apoyo sustancial a la biodiversidad de la zona. La presencia de vacas trasterminantes contribuye también a mantener algunos de estos pastos y a controlar el matorral y el riesgo de incendios. Las zonas que todavía mantienen algunos rebaños de cabras durante la época estival también mantienen espacios abiertos de gran interés y contribuyen a reducir la creciente presencia del enebro que ha ocupados grandes superficies de pastos. Los antiguos prados de siega de la montaña se han ido abandonando en los años desde que se designó el LIC, convirtiéndoles en uno de los hábitats más amenazados de la zona.

➔ Laderas forestales

Las laderas de La Vera ocupan la porción más amplia de su territorio, entre las cumbres y el piedemonte se establece un mosaico de grano grueso en el que en la actualidad domina la vegetación forestal vinculada a las diferentes etapas sucesionales de las comunidades de roble rebollo (*Quercus pyrenaica*). Efectivamente, es una matriz de formaciones de esta especie la que ocupa la mayor parte de la ladera y la que engloba el resto de los usos del territorio. Los rebollares, se encuentran fundamentalmente en etapas poco maduras, tanto en forma de rebrotes jóvenes, casi monoespecíficos, como en formaciones de mayor porte procedentes del desarrollo de éstas. También se localizan algunos rebollares maduros y algunas dehesas de rebollo, en diferentes estadios de uso y abandono. Partede estas formaciones de roble rebollo son pastoreadas con cabras, con vacas en el caso de dehesas y formaciones que permiten el desarrollo de un estrato herbáceo potente, e incluso con ovejas (por ejemplo en el término de Madrigal) aunque su presencia actual es casi testimonial. Acompañando a las formaciones de roble se encuentran amplias superficies de matorral mediterráneo, favorecidas por los incendios forestales y por el abandono del

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

pastoreo, que incluyen enebrales, jarales, brezales y cantuesares como formaciones más abundantes. En este contexto se localizan la mayor parte de los usos forestales, generalmente promovidos y dirigidos desde la administración, aunque la influencia de los propietarios privados es muy importante. Las labores selvícolas en esta zona incluyen el mantenimiento de infraestructuras: caminos, cortafuegos, puntos de agua..., el mantenimiento de superficies forestales, las nuevas forestaciones, la selvicultura preventiva o el funcionamiento del operativo anti incendios.

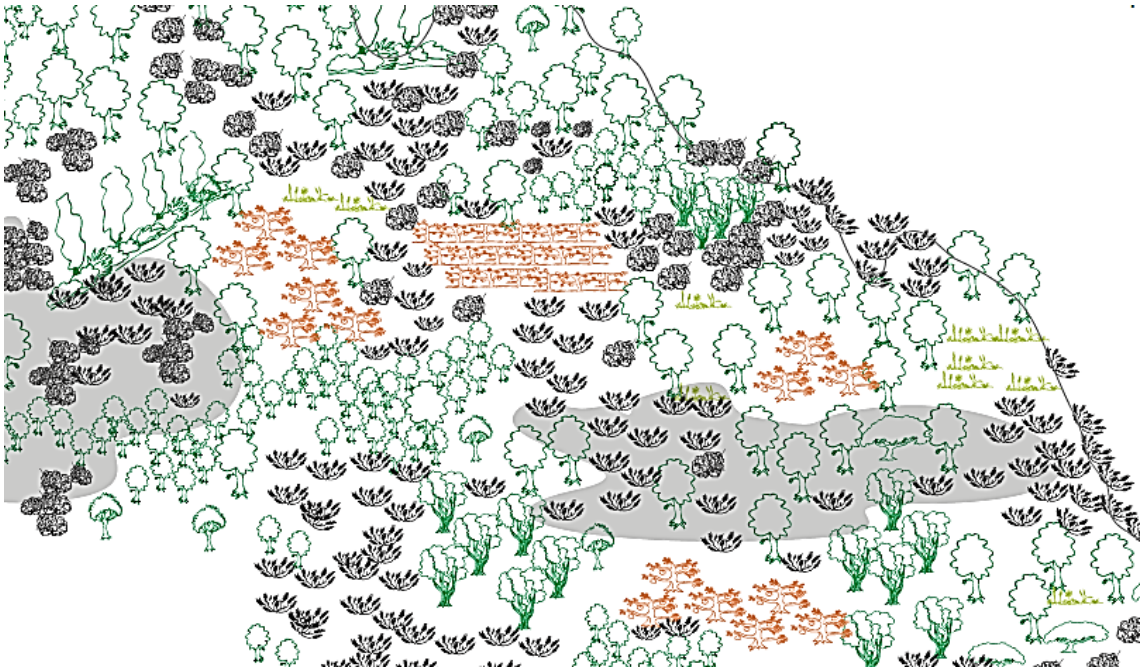

Sobre la matriz de roble rebollo se localizan el resto de los usos del territorio entre los que destacan los cultivos de frutales (fundamentalmente cerezo, ampliamente distribuido en toda la ladera, siguiendo la estela del vecino Valle del Jerte), también frambuesas, localizadas en el entorno de los núcleos de población en espacios más húmedos y protegidos, y otros frutales. En esta misma categoría podemos incluir los castaños, tanto los cultivos más tradicionales como los modernos, aunque eso sí más próximos estos últimos (porte bajo, riego por goteo, tratamientos fitosanitarios más intensos) a los métodos de la fruticultura.

Las partes bajas de las laderas acogen una superficie más extensa de dehesas, pastos y antiguos prados de siega, hoy prácticamente despojados de su uso tradicional y pastoreados a diente. Entremezclados con ellas se mantiene una presencia continua de fincas de base agraria que incluyen cultivos arbolados propios de zonas más templadas: olivos, higueras, frambuesas, cakis, etc.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

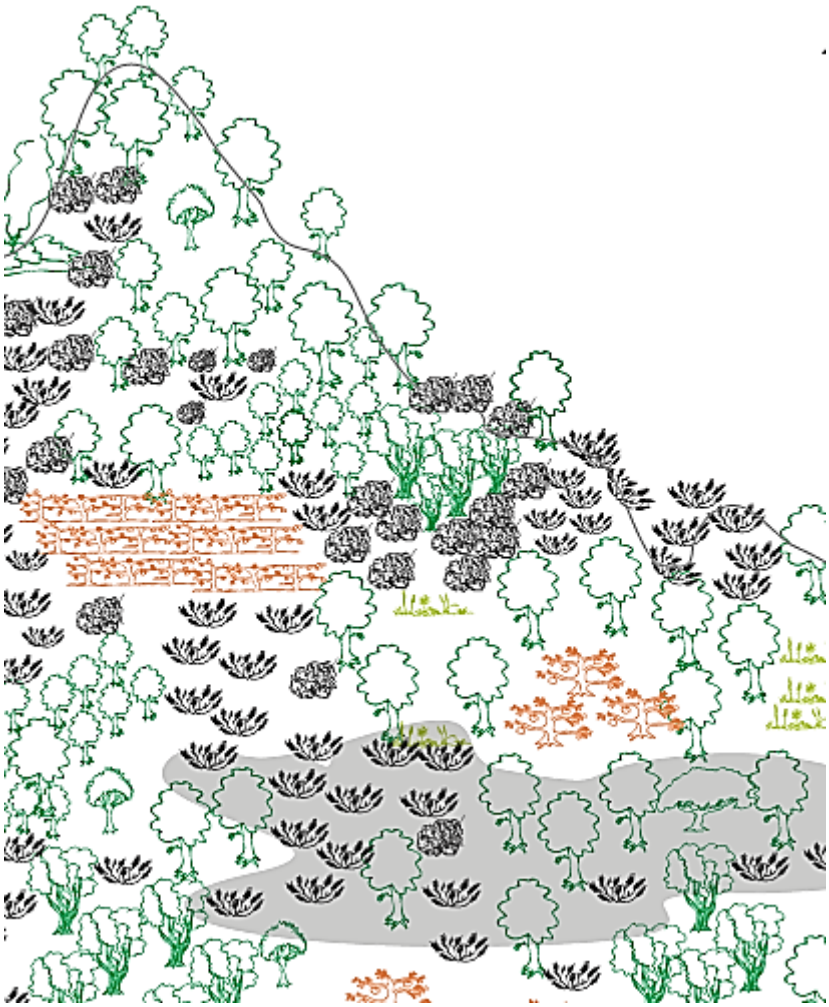

Las poblaciones se sitúan en estas partes bajas de la ladera, a veces a caballo entre ésta y las tierras bajas. Las poblaciones aprovechan enclaves más favorables, en altitudes más bajas, aprovechando las condiciones microclimáticas que ofrece su posición y orientación en la ladera, así como el aporte de las gargantas y corrientes de agua. En su entorno la matriz forestal queda interrumpida por los usos más propios del entorno urbano: huertos, plantaciones de frutales, prados y algunas dehesas que ocupan los emplazamientos más favorables, aunque se mantienen numerosas formaciones forestales, incluso localizadas muy próximas alos núcleos urbanos. En este entorno se localiza también un uso muy específico de La Vera, las fincas suburbanas, que se distribuyen ampliamente por las zonas medias y bajas del espacio, con una cierta relación geográfica con los núcleos de población (mayor densidad en su entorno inmediato) pero que suponen un poblamiento disperso y distribuido por grandes superficies que tiene una gran importancia en la configuración de este espacio.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Finalmente, las gargantas constituyen por derecho propio un elemento singular de estos espacios, tanto por sus especiales condiciones ecológicas como por el intenso uso público que soportan

El abandono también es patente en esta zona y la matorralización y recolonización del espacio por parte del rebrote de roble rebollo y el matorral mediterráneo es patente, recolonizando prados y pastos abandonados, dehesas infragestionadas, manchas de roble antiguamente manejadas intensamente para producir leñas, etc. La caída de la presión ganadera parece ser un factor determinante en este proceso que puede considerarse como una matorralización y homogeneización del espacio y que incrementa de forma sustancial el riesgo de incendios. La presencia de zonas quemadas comienza a ser habitual en las laderas veratas, formando manchas irregulares que los primeros años son colonizadas por pastos efímeros que poco a poco van siendo sustituidos por comunidades más o menos homogéneas de matorrales pirofíticos: cantuesos, jaras, etc. Su presencia incrementa también el riesgo de nuevos incendios y la aparición de nuevos procesos de degradación por pérdida de suelo, erosión...

Las partes bajas de las laderas incluyen un uso más, hoy también en retroceso, aunque considerado como atractivo por parte de los técnicos forestales. Se trata de los Pinares del Tiétar, amplias formaciones forestales que ocupaban la parte inferior de la ladera, ya dejando paso al piedemonte, y también las terrazas junto al río (ya formando parte de las zonas más bajas). La superficie de estos pinares hoy está bastante reducida, aunque localmente presenta manifestaciones importantes tanto en superficie como en potencial económico.

➔ Tierras bajas

Las tierras bajas conforman el piedemonte de la sierra y las llanuras de inundación y terrazas del Río Tiétar. Esta zona es el dominio de los grandes cultivos veratos, el tabaco y el pimiento, con sus infraestructuras asociadas (secaderos, etc), en grandes fincas agrícolas industrializadas. Entre ellas se localizan algunas superficies de dehesas y antiguos prados de siega hoy pastoreados, abandonados o utilizados como parte de fincas residenciales con un uso agrario subóptimo. Esta zona, no obstante, presenta diversas superficies de gran valor ecológico como setos, linderos vegetales, bosques isla, plantaciones de frutales... que destacan sobre la matriz de cultivos industriales.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

6.2.2 Sistemas ganaderos

La distribución de la ganadería verata sigue las mismas pautas altitudinales que otros usos del territorio. Actualmente se pueden distinguir los siguientes sistemas ganaderos:

1. Pastoreo trashumante en puertos de montaña y zonas de cumbres, con vacas, algunas cabras y, en situación de declive, algunas ovejas.
2. Pastoreo dirigido en laderas forestales, en la actualidad mayoritariamente con cabras lecheras en un régimen semi-extensivo, aunque también se utilizan algunas ovejas para mantenimiento de fincas.
3. Dehesas en las partes medias y bajas mayoritariamente pastadas por vacas nodrizas, también algunas ovejas y cabras, generalmente para aprovechar pastos de invierno.
4. Prados de siega en franco declive hoy mayoritariamente abandonados
5. Ganaderías caprinas de leche en régimen de estabulación,
6. Cebaderos de ganado vacuno, en régimen más o menos intensivo

Los sistemas ganaderos en pastoreo se encuentran en franco declive en la situación actual, y aunque todavía se mantienen ganaderías de pasto en muchos lugares el descenso en el número de ganaderos y explotaciones y la progresiva estabulación muestran un escenario de retroalimentación positiva, que puede conducir a la extinción de este tipo de actividad.

En estas condiciones el sistema ganadero de alto valor natural (SAVN) más importante de la comarca de La Vera es el ganado caprino de leche en pastoreo.

Se trata de rebaños más o menos grandes de cabras de leche (normalmente de raza verata o mixta, aunque algunos ganaderos utilizan floridas y otras razas productoras), alimentadas diariamente mediante pastoreo dirigido y que reciben suplementos alimenticios en forma de pienso cuando el pasto no es suficiente o cuando están en plena producción. Este modelo ha ido evolucionando desde los modelos más puramente extensivos hacia un sistema semi extensivo, en el que el pastoreo tiene aún importancia, pero en el que la presión de los productores de queso hacia un grado de calidad y una producción homogéneas a lo largo del año, así como los requisitos sanitarios cada vez más estrictos y menos adaptados a la extensividad, empujan hacia procesos más industrializados. Esta situación ha llevado a que cada vez más ganaderos opten por sistemas intensivos en estabulación, en los que las cabras se pastorean solo ocasionalmente y más como fuente de ejercicio y bienestar animal que como un aporte alimenticio sustancial.

Además de estas ganaderías de caprino, el otro sistema ganadero que aún mantiene una gran relevancia territorial y económica, además de un importante papel como SAVN es la vaca nodriza que pastorea las

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

dehesas. Se trata de ganado vacuno de carne, que utiliza frecuentemente razas autóctonas (avileña ibérica) e híbridos, que se alimentan en pastos invernales en las dehesas y ascienden a pastos estivales en las montañas, realizando una migración trasterminante y contribuyendo al mantenimiento de los puertos de montaña o bien son suplementadas "in situ" y funcionan como ganado estante durante la época de menos producción pascícola. Se dan casos de sobrepastoreo localizados como consecuencia de la concentración de vacas en zonas cada vez más restringidas de buen pasto.

El problema en este caso es que la programación de pastoreo de las dehesas se complica sustancialmente, ya que la ausencia de ganado menor (aunque algunas ganaderías de caprino todavía comparten con el vacuno los pastos de invierno) y la estacionalidad en la producción del pasto generan nuevas dificultades para mantener en los distintos momentos del año una carga ganadera adecuada. Esta situación parece estar causando que algunas dehesas se gestionen por debajo de su capacidad y puede estar generando problemas de renovación y de supervivencia a largo plazo de las dehesas.

Los terneros producidos por estas vacas en pastoreo son generalmente cebados en cebaderos en la propia explotación o en grandes cebaderos semiindustrializados. El cebo se realiza con concentrado de cereales y proteína de soja o mediante fórmulas comerciales de piensos compuestos.

6.2.3 Tendencias actuales

Las principales tendencias que influyen en la actual configuración del territorio verato se refieren, fundamentalmente, a la caída de la actividad agrícola, ganadera y forestal y su impacto en el medio, a la deriva económica hacia el sector servicios y a los profundos cambios socioeconómicos acaecidos en los últimos años.

6.2.4 Análisis de la percepción social

El análisis de percepción ha sido incluido en un informe específico, independiente de la BA y basado en el desarrollo de entrevistas en profundidad con los principales agentes activos en la zona. Se trata de una investigación social que busca tomar el pulso a las percepciones de las personas afectadas por la realidad actual, por lo que resulta imprescindible para plantear tanto los escenarios como las propuestas que emanan de la participación. A continuación, y con ánimo de completar los contenidos de este informe, se incluye una síntesis de los principales resultados de este estudio, combinados con frases textuales procedentes de las entrevistas.

➔ Productos y mercados

No se valoran los productos derivados de la ganadería extensiva… ni siquiera en el territorio

"un cabrito ahora no vale nada. A mí me sale más a cuenta dárselo a los perros que criar para vender".

➔ Sistemas de gestión y manejo ganadero

Una opinión generalizada sobre el paisaje: existe una clara relación causal entre la excesiva matorralización de los montes y la sierra (sucios, dicen todos), los incendios, y el abandono de la actividad ganadera de caprino en extensivo

"en donde hubo el incendio sí que estaba muy sucio. Se nota que faltan cabras".

La caza: la niña mimada de la administración y, para los cabreros, una amenaza: la actividad cinegética puede ser una de las causas de incendios forestales y, además, genera algunos conflictos con el sector ganadero

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

"No sé por qué en los cotos no quieren cabras. Vacas sí pero a los cabreros nos echan"

El paisaje tiene cada vez menos calidad debido a la pérdida de usos tradicionales

"el paisaje está peor. Las fincas se están perdiendo, se llenan de zarzas y no hay pastos. En cambio con ganado estaría limpia pero así… pasto de fuego. Y los caminos, ni quedan"

➔ Marco social

Ser cabrero: un oficio con una media de edad muy elevada, muy individualista y, socialmente, poco valorado.

"tú para qué vienes a la escuela si vas a ir a cuidar cabras con tu padre".

Cada vez menos cabreros y menos uso del monte y la sierra": una tendencia que aparece hace más de 30 años y que aún continúa

"en Losar antes podía haber, hace 30 años, más de 25.000 cabras y al menos 20 cabreros sólo en la sierra. Ahora en la sierra sólo queda uno"

➔ Política y regulación

El pastoreo y la ganadería son necesarias para la conservación del paisaje… aunque en el colectivo ganadero hay desconfianza, rechazo y, además, no saben que es un HNV ni qué es la Red Natura 2000

"Lo de conservar me parece bien pero yo creo que se están cargando el paisaje los que dicen que hay que conservarlo. No se entiende que a los cabreros sólo nos den palos por todas partes"

Las políticas de sanidad animal y de gestión ganadera en relación a la tuberculosis: el gran (enorme) problema.

"*eso si no te matan una chiva por tuberculosis que ha costado casi 200 euros ponerla en edad y te pagan 30. Y si te matan como a éste 150… te hunden"*

En relación a la ganadería, el papel que juegan las administraciones, todas, es percibido de manera negativa… por casi todos

"como el ayuntamiento no me daba permiso de obras, perdí una subvención que me habían concedido para la nave de cabras de 42.000 euros"

Se perciben unas políticas, en relación a la ganadería, que "no sirven" para apoyar o mejorar el sector extensivo

"si no dejan que se pague PAC en zonas de pastoreo de cabras que son monte no se podrá seguir con el pastoreo: las cabras comen hojas de árbol y bellota y zarza y escoba"

No hay queserías artesanales en la vera y, probablemente; la causa sea unas normas higiénico sanitarias inabordables para el pequeño ganadero

"sí que me metería a hacer una quesería, pero me da miedo por los problemas de sanidad para hacerlo, y ahora con la tuberculosis que te metas en una inversión y luego vengan los veterinarios y te maten todas las cabras"

6.3 El escenario esperable si se mantienen las tendencias actuales ("*Business as usual*")

Uno de los resultados del proceso de desarrollo del HNV-Link consiste en una proyección de futuro del escenario que se plantea de continuar inalteradas las tendencias actuales. El nombre que recibe este

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

escenario en inglés es “Business as *usual*”, algo así como “el mismo negocio”, y que nosotros hemos traducido como el escenario “de seguir así las cosas”.

La fuente para construir este escenario procede tanto del análisis desarrollado por los técnicos del equipo, como por los ganaderos y ganaderas, técnicos de la administración, académicos, expertos, ciudadanos que han participado en las reuniones y talleres.

La técnica es relativamente simple, tomamos el escenario actual descrito en el capítulo anterior, proyectamos sobre él las tendencias que hemos analizado para la zona y tratamos de dibujar el escenario resultante. El resumen es un modelo dibujado, similar al escenario anterior que tiene este aspecto:

Los elementos clave de este escenario, en relación a los Sistemas de Alto Valor Natural pueden resumirse de la siguiente manera:

1) Desaparición del pastoreo de ganado caprino, forzado por las barreras sanitarias y administrativas y la presión del sector transformados para obtener una cantidad y calidad de leche poco estable a lo largo del año.
2) Desaparición de los distintos hábitats mantenidos mediante pastoreo: desaparición definitiva de los prados de siega, desaparición de numerosas manchas de hábitats herbáceos, embastecimiento y matorralización de los pastos a diente, pérdida de capacidad forrajera de los espacios arbustivos y arbolados, invasión de matorral y desarrollo incontrolado de vegetación leñosa.
3) Incremento del riesgo de incendios forestales, aunque se mantengan en idénticas condiciones el número de incendios se prevé un mayor número de grandes incendios forestales, una mayor superficie afectada y un mayor índice de recurrencia.
4) Presencia de grandes superficies quemadas que son colonizadas por matorrales pirófitos.
5) Pérdida de accesibilidad y capacidad de maniobra en los espacios forestales
6) Pérdida de las infraestructuras mantenidas con ganado, que ocasiona un progresivo abandono de cultivos y aprovechamientos en ladera debido a la menor accesibilidad y mayor riesgo
7) Únicamente las actividades forestales, con pocos recursos, pocos fondos y escaso apoyo se mantiene como aprovechamiento de los recursos del medio natural

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

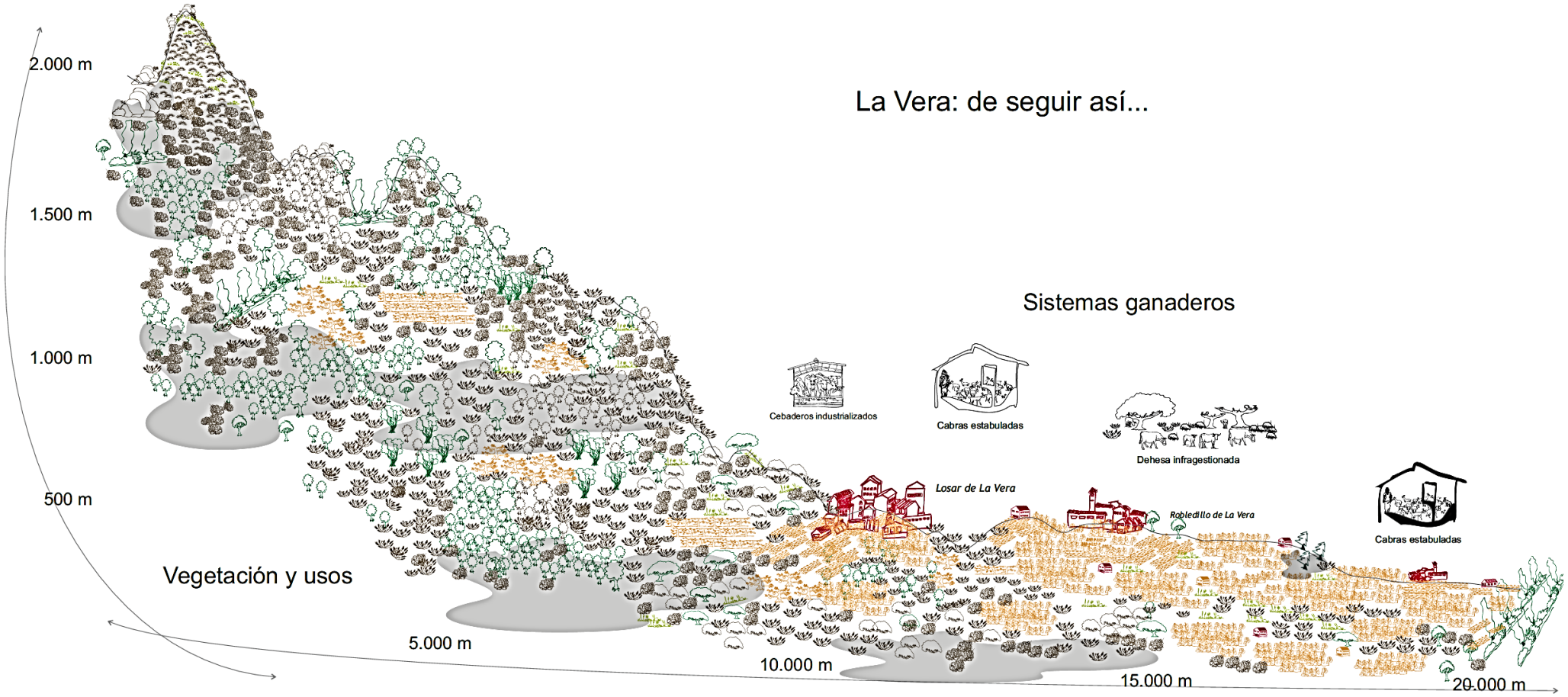

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

6.3.1 La situación de las cumbres

En este escenario “de seguir así las cosas”, la zona de alta montaña mantiene la tendencia expresada ya al describir el escenario actual de pérdida de pastos en favor de superficies colonizadas por matorrales de montaña. Los cervunales y otros pastos húmedos han desaparecido salvo en zonas de turberas o bajo condiciones específicas mientras que el piorno serrano y el enebro han ido ganando terreno progresivamente. Las adaptaciones pirofíticas de los piornales les permiten prosperar en un contexto de incendios recurrentes en el que se establecen como comunidad dominante. La ausencia de ganado provoca la desaparición de diversos hábitats herbáceos de montaña, y la carga de pastoreo generada por los herbívoros silvestres no es suficiente para su mantenimiento.

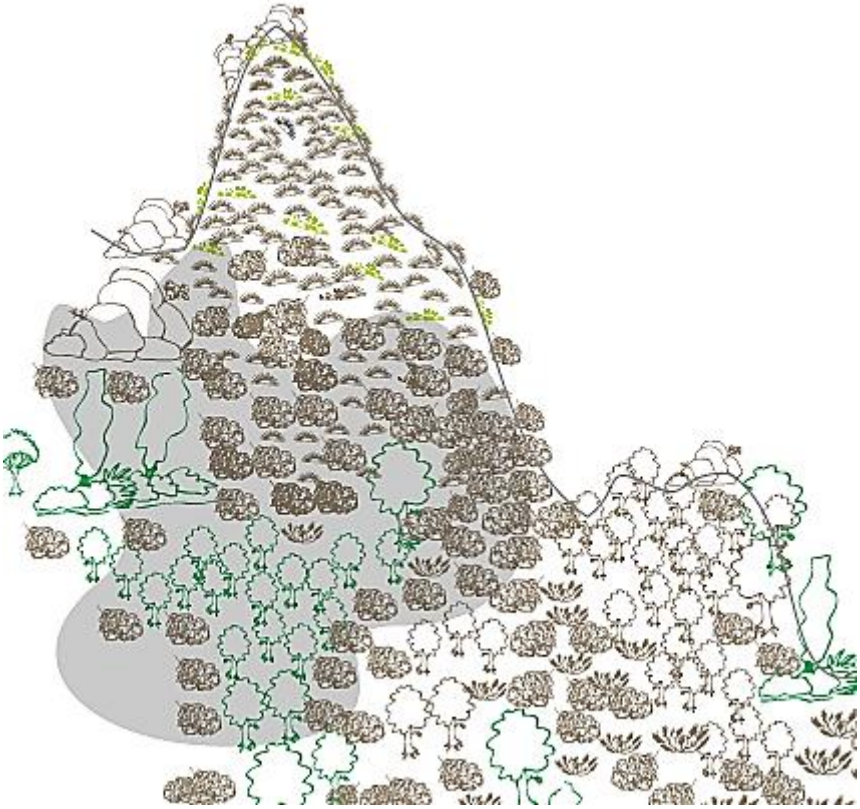

6.3.2 La situación de las laderas

Las laderas de la sierra pierden también la mayor parte de sus ecosistemas herbáceos y son recolonizadas tanto por rebrotes densos de roble en las zonas con renuevos, banco de semillas y suficiente suelo como por matorral mediterráneo (helecho, piornal, enebral, jaral…) en función de las características edafoclimáticas.

Los incendios se hacen más extensos y aparecen amplias zonas incendiadas y recolonizadas, en algunos casos la situación de los incendios se enquistan y aparecen comunidades ligadas a fuegos recurrentes.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

La superficie forestal se hace más continua, el mosaico se difumina, los diferentes hábitats se cargan de vegetación combustible y desaparece el estrato herbáceo, se produce una uniformización del territorio y desaparecen las discontinuidades, se pierden vías de acceso, infraestructuras, puntos de agua y otros elementos generadores del mosaico.

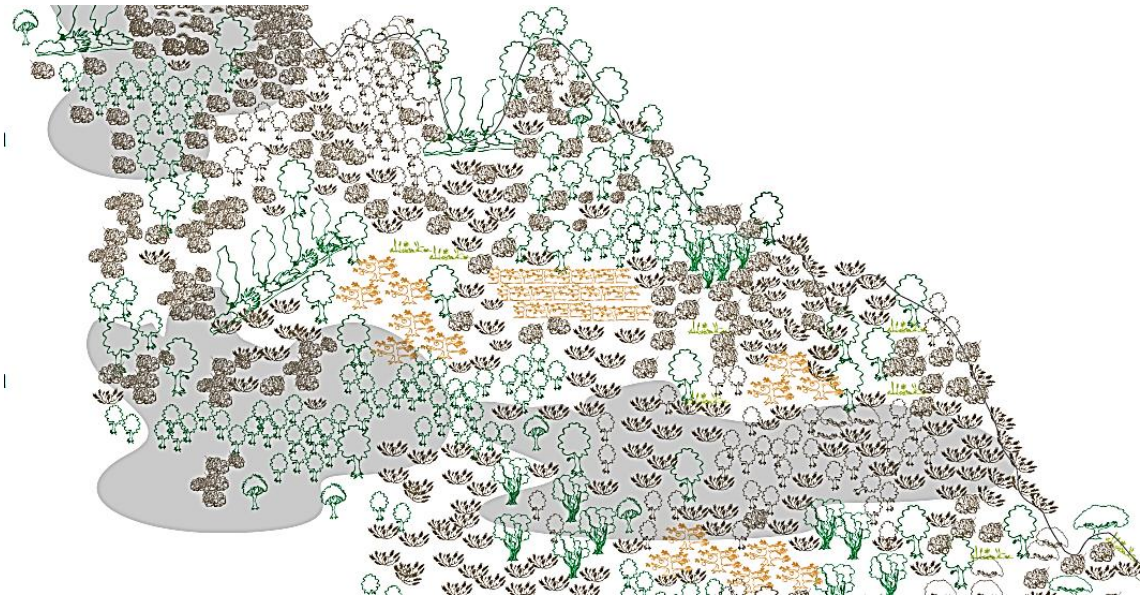

Los cultivos arbóreos y los frutales se mantienen, pero su explotación se complica y algunos son abandonados, el riesgo de incendio se incrementa en los bordes de estos espacios y una situación similar se da en el borde urbano. La línea entre el monte y el entorno urbano se hace más nítida y se pierde capacidad de interacción, lo que resulta en una evolución separada.

6.3.3 Las tierras bajas

Los grandes regadíos se mantienen, aunque la pérdida de las elevadas subvenciones al tabaco y otros cultivos industriales contribuye a que las explotaciones cada vez sean de mayor tamaño.

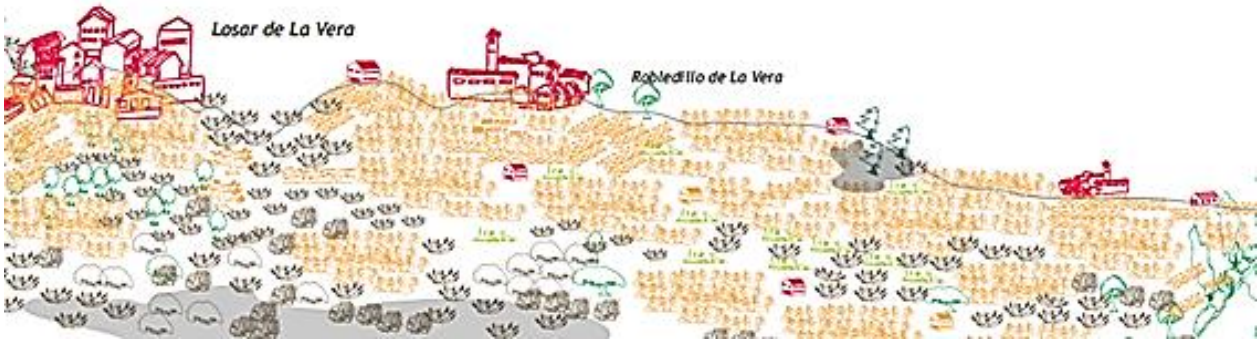

6.3.4 Los sistemas ganaderos

El escenario BAU se caracteriza por la práctica desaparición de los sistemas ganaderos basados en pastoreo. El único de ellos que se podría mantener en estas condiciones sería la vaca nodriza, aunque

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

fuertemente suplementada en su alimentación e integrada en un modelo de dehesa infragestionada con graves problemas de regeneración y supervivencia a corto plazo. Muchas de estas dehesas estarían también matorralizadas o abandonadas y el riesgo de enfermedades o incendios forestales se habría multiplicado. Se mantiene, no obstante, el número total de animales y los cebaderos intensivos, que completan el ciclo productivo de la carne de vacuno.

Las cabras en pastoreo se habrán transformado en su mayoría en ganaderías estabuladas, los ganaderos tienen miedo de sacar a las cabras al medio natural debido a la posible transmisión de infecciones y únicamente el entorno más inmediato de las explotaciones es pastoreado de forma ocasional.

6.4 El escenario deseado para La Vera

La construcción de un escenario deseado, una imagen positiva construida en común entre todos los y las participantes es una de las etapas clave en cualquier proceso estratégico. Este capítulo desgrana el proceso colaborativo de construcción de un escenario de futuro, consensuado entre los distintos participantes en las actividades del HNV-Link, y el diseño de sus principales características.

6.4.1 Cómo se construye un escenario deseado

Para dibujar este escenario se trabaja con el formato de taller de futuro. Este tipo de taller utiliza, fundamentalmente, la técnica de la tormenta de ideas (brainstorming), seguida de su visualización, ordenación y síntesis en tarjetas que sirven para extraer las propuestas que generan un mayor grado de acuerdo entre los participantes. Esta técnica trabajad en tres fases bien definidas: la detección de barreras, la imaginación del escenario deseado y la propuesta de acciones o líneas de trabajo para acercarse a ese escenario deseado.

Esta estructura en tres fases favorece una mayor apertura de los participantes hacia la búsqueda de nuevos escenarios. Cuando se regresa a la realidad después de plantear un escenario deseado, los participantes tienen un horizonte más amplio.

La generación del escenario deseado, la fase que se recoge en este apartado, consiste en invitar a los participantes a que piensen en una situación de funcionamiento óptima y posible en un futuro cercano (15 a 20 años a partir de ahora), describiendo sus principales características. Estas características se comparten, discuten, acuerdan y refinan en grupos y en gran grupo, hasta dar con un escenario en el que la mayoría de los participantes estén de acuerdo. Una vez acordadas las características del escenario, se pide a los participantes que traten de desgranar factores y propuestas que pueden conducir a esa situación.

El resultado de este trabajo señala que, para mantener un funcionamiento óptimo en un futuro cercano (el Escenario HNV) en el que se mantengan las prácticas agropecuarias que contribuyen al gran valor ambiental de la zona, hemos de conseguir el escenario que se den las características recogidas en los apartados siguientes.

6.4.2 El escenario deseado para La Vera, conclusiones de los talleres

Las principales características que intervienen en el escenario deseado se han agrupado, para mantener la coherencia con el resto del trabajo, en los cuatro apartados en los que se han ido definiendo también el resto de los escenarios.

Para dar una cierta coherencia a la formulación del escenario, se ha optado por mantener la formulación en presente, correspondiente al funcionamiento de ese escenario deseado.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

➔ Productos y mercados

- La madera es un producto de calidad, explotado de forma compatible con los usos ganaderos
- Hay producciones múltiples vinculadas a los espacios de montaña: resina, madera, leñas, productos ganaderos, leche, queso, miel…
- Los productos ganaderos de calidad se consumen en la comarca y aparecen recomendados en los establecimientos hosteleros

➔ Sistemas de gestión y manejo ganadero

Sistemas ganaderos

- La cabaña ganadera de caprino se ha duplicado
- Hay más ganaderías rústicas en general
- Hay pastores jóvenes y se facilita su incorporación
- Hay una escuela de pastores
- Hay una carga ganadera más ajustada en las dehesas
- La sanidad animal se plantea de forma racional y tiene e n cuenta la situación de los ganaderos
- La burocracia se ha simplificado y es accesible

Pastos

- Los pastos en alta montaña se mantienen saludables, activos y en uso, y son lugares apreciados por los ganaderos
- La montaña acoge praderas en uso activo, limpias de matorral
- Los pastos de altura se encuentran en uso por ganaderías variadas

Infraestructuras

- La red de vías pecuarias se mantiene en buenas condiciones, están bien señalizadas, y se mantienen en uso por parte del ganado.
- Hay infraestructuras ganaderas, como naves y majadas, bien hechas en la alta montaña.
- Han mejorado los accesos a las explotaciones
- Se han recuperado infraestructuras en instalaciones ganaderas en la montaña
- La red de vías pecuarias se mantiene funcional y en buen estado

➔ Paisajes y hábitats

- El robledal se ha convertido en monte alto y se mantiene mediante una combinación de pastoreo y técnicas silvopastorales
- No se producen incendios forestales
- Se aprovecha la biomasa y otras energías renovables de la zona
- La vegetación se controla fundamentalmente mediante pastoreo
- Se ha reducido la matorralización de los pastos y dehesas
- La dehesa se está regenerando
- Los pinares se extienden por la parte baja del valle
- No se utilizan herbicidas en la comarca
- No hay residuos ni vertidos incontrolados

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

- Hay una compatibilidad de usos y una multifuncionalidad en las producciones
- El uso del agua está controlado y el agua se usa de forma racional

➔ Marco social

Planificación y Gestión

- Hay un modelo de información pública (cartografía, planes, especies…) preciso, transparente y accesible
- Se ha puesto en marcha un plan estratégico para el pastoreo, conservación de hábitats y prevención incendios, elaborado con participación de los ganaderos de la zona
- Las ZEC de la Red Natura 2000 tienen un plan de gestión con medidas y recursos señalados para conseguir cada objetivo, no un mero listado de objetivos sin medios.
- Los criterios de cambio de uso responden al interés general y no a intereses particulares que degradan el espacio

Sociedad

- La gente está más educada e implicada en la conservación del medio
- Hay programas educativos específicos

➔ Política y regulación

PAC y Ayudas

- La PAC se aplica de forma adaptada a intereses públicos, como la conservación.
- Los pagos acoplados para el ganado caprino se ajustan como mínimo a la media de la UE (implica triplicar el pago actual en España)
- Los pagos por superficie de pasto permanente se ajustan como mínimo a la media de la UE
- La ganadería extensiva de las zonas de sierra en Extremadura recibe agroambientales específicas con presupuesto suficiente para que puedan recibir el pago todos los rebaños en extensivo
- Hay pagos por servicios ambientales vinculados a la conservación de hábitats y la prevención de incendios
- Los pastos arbolados y leñosos reciben ajustes específicos en su admisibilidad
- Hay ayudas para invertir en mejoras de infraestructuras ganaderas y de pastos

En resumen, el escenario HNV muestra un espacio rural activo y atractivo tanto para sus habitantes como para el turismo. Se trata de un espacio productivo, en el que se desarrollan diversas labores que aprovechan de forma sostenible los recursos que ofrece el medio natural. Las cumbres acogen pastos y puertos de montaña utilizados por un ganado doméstico variado, las laderas muestran un mosaico de parcelas agrarias (cultivos de frutales, olivos y castaños) alternando con pastos y prados de siega y manchas de robledal en diferentes estadios de desarrollo. El conjunto de pastos y parcelas forestales conforma un sistema silvopastoral capaz de mantener una elevada biodiversidad y nivel de servicios ambientales. El entorno de los pueblos y las partes más bajas mantienen también un mosaico, con parcelas mayores, en el que se mantienen dehesas y prados de siega activos y bien cuidados, explotados de forma sostenible y estrechamente relacionados con el mosaico de las dehesas.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

6.4.3 El escenario HNV

A partir de las características anteriores se ha generado también un transecto de La Vera, en el que se ha tratado de recoger, en la medida de lo posible, las características recogidas tanto en los sistemas productivos como a nivel de paisaje. El resultado se recoge en la página siguiente.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

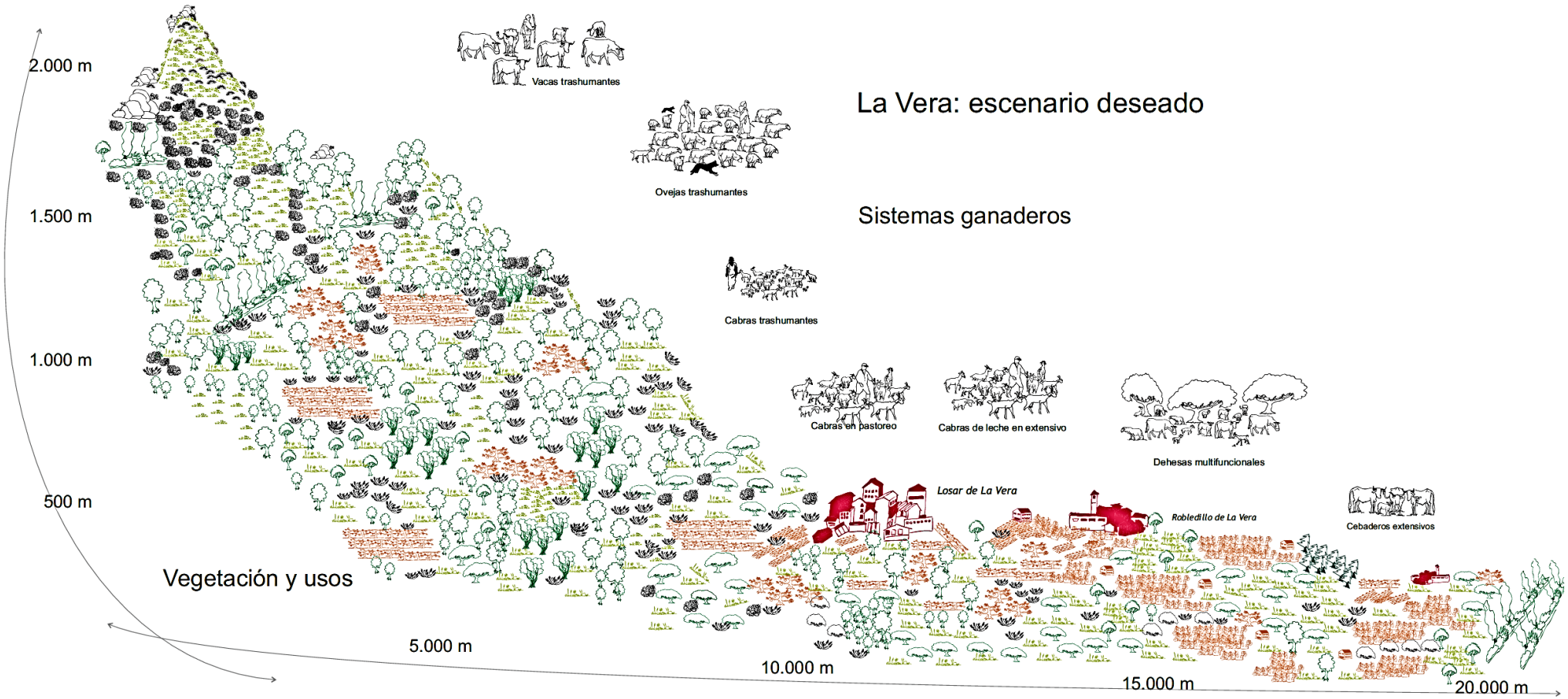

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

6.4.4 La situación de las cumbres

El escenario deseado muestra unas formaciones de cumbres en las que se ha interrumpido la continuidad de los piornales serranos y se han recuperado distintos hábitats herbáceos mantenidos por el pastoreo. Los puertos de montaña se pastorean de nuevo con ovejas trashumantes, programando las cargas ganaderas en los momentos óptimos de desarrollo de la vegetación, y se combinan con ganado vacuno en los puertos y con cabras en pastoreo que se alimentan en las zonas más agrestes, rocosas y cubiertas por el matorral.

Los incendios se han reducido sustancialmente y se mantienen prácticas de desbroces y quemas controladas cuando se necesita regenerar algunos pastos embastecidos. La programación ganadera mantiene un número adecuado de ejemplares y una distribución equilibrada entre los tres tipos de ganadería.

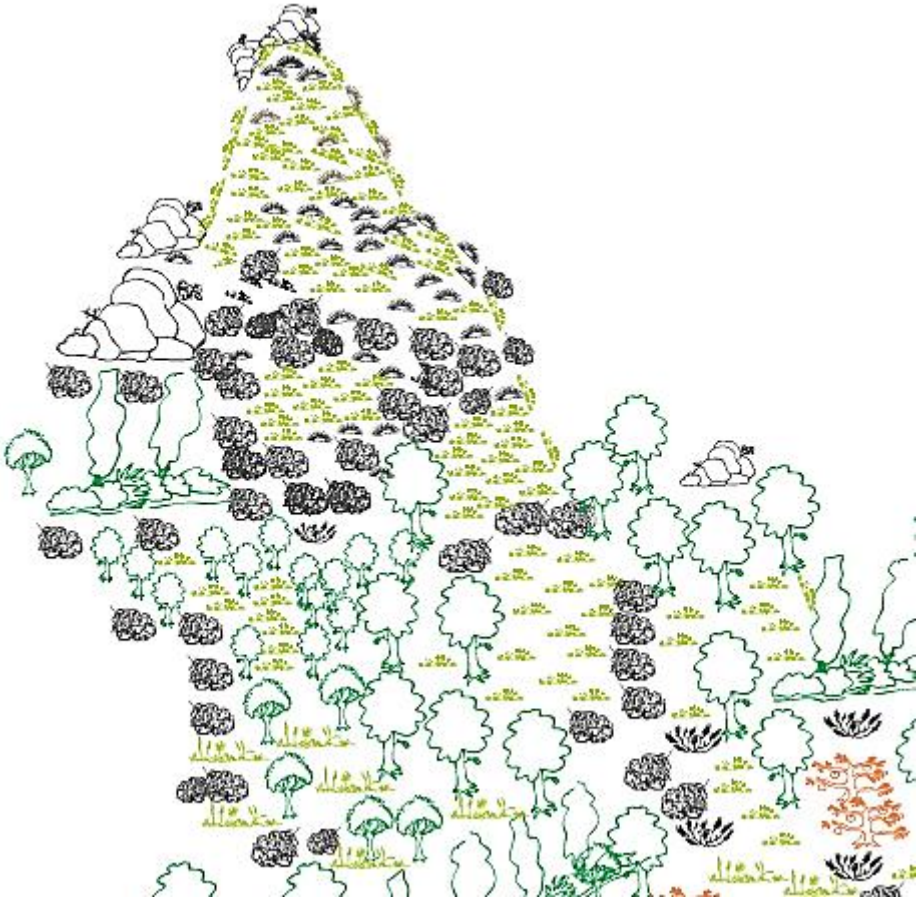

6.4.5 La situación de las laderas

La situación en las laderas se corresponde con un mosaico en el que se alternan parcelas agrícolas con cultivos leñosos, parcelas forestales y pastos. La matriz básica sigue estando dominada por el roble rebollo, pero no aparece en forma de grandes manchas ininterrumpidas sino que también presentan una amplia variedad de formaciones, muchas de ellas pastoreadas con cabras y vacas siguiendo programaciones

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

precisas. Los robledales son más abiertos y más maduros, se han recuperado algunas dehesas y los bardales se mantienen mediante tratamientos selvícolas, cortas programadas y un pastoreo adecuado.

La presencia de ganado en pastoreo contribuye el mantenimiento de infraestructuras en las laderas (tenadas, cercados, majadas, acequias, fuentes, puntos de agua) y el dinamismo del mosaico previene la incidencia de incendios forestales que son menos y afectan a superficies pequeñas.

Gran parte del monte se ha ido convirtiendo en un gran sistema agrosilvopastoral en el que unos aprovechamientos interaccionan con otros de forma positiva, contribuyendo a la sostenibilidad económica, al incremento de la biodiversidad y a la conservación de los hábitats más valiosos.

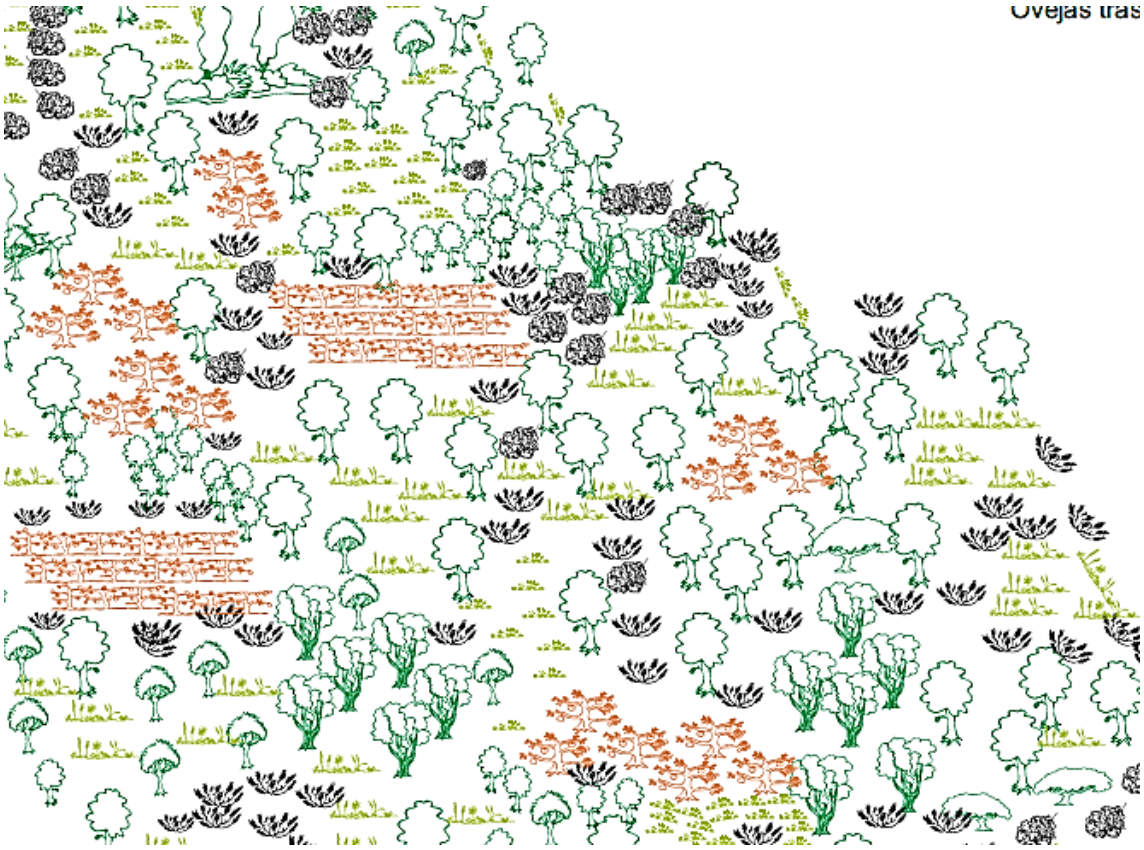

Este mosaico se refleja también en el entorno de las poblaciones, en el que se localizan actividades más intensivas, aunque integradas en el mosaico que se hace más variado en torno a los núcleos.

6.4.6 Las tierras bajas

Las tierras bajas mantienen su actividad agraria, aunque la agricultura ecológica para alimentación y otros cultivos alternativos han ido ganando espacio progresivamente. Las dehesas se mantienen y mejoran debido a que los mercados y especialmente los mercados de proximidad asumen su multifuncionalidad y la diversidad de productos que ofrece. Esta situación junto con la recuperación de los prados de siega y muchos pastos en proceso de abandono que se pastorean con un nivel de intensidad adecuado al lugar y al momento han contribuido a generar diversidad de paisaje y a reducir el dominio del matorral mediterráneo que ahora sigue apareciendo en orlas y bordes forestales y en parcelas más pequeñas y separadas.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

6.4.7 Los sistemas ganaderos

La construcción del escenario deseado implica también la presencia de prácticas ganaderas capaces de mantener sistemas de alto valor natural. Partiendo de los distintos escenarios descritos, de las prácticas tradicionales que se mantuvieron en la zona hasta el último cuarto del siglo XX y de los sistemas extensivos y pastoriles que permanecen en la actualidad se ha tratado de dibujar, también, cómo podría evolucionar la ganadería extensiva hacia sistemas HNV en el plazo establecido para el escenario (15-20 años).

El escenario de futuro hace hincapié en la recuperación de los pastos de montaña: pastos oromediterráneos, cervunales, puertos y pastos de diente, prados de siega. La regeneración y el mantenimiento de estos pastos demanda, entre otras actuaciones, la programación adecuada de la carga de pastoreo en función de la época del año y las condiciones productivas. Esta programación exige la recuperación del pastoreo trashumante de ganado ovino, en número suficiente como para mantener una representación adecuada de estos hábitats. Este pastoreo debería combinarse con la presencia de cabras que aprovechen los piornales y enebrales y con el mantenimiento y el ajuste de la presencia de ganado vacuno también en trashumancia, además de otras prácticas adecuadamente planificadas como el desbroce y el enriquecimiento de estos pastos.

La gestión del mosaico de ladera demanda la presencia de rebaños de cabras, ovejas y mixtos bajo pastoreo dirigido, aprovechando no sólo las áreas forestales, sino también muchos de los terrenos con cultivos leñosos que podrían aprovecharse del efecto de consumo de las herbáceas y de la fertilización aportada por estos rebaños. El ganado caprino para leche debería retomar el pastoreo como principal fuente de alimentación, haciendo valer este hecho como un reclamo y un valor añadido en su comercialización. La extensificación del caprino de leche permitiría también abrir un nicho de mercado para la carne de cabrito

Resulta importante también la recuperación de las dehesas, tratando de desarrollar sistemas de gestión multifuncionales, capaces de generar una amplia variedad de productos. Esta multifuncionalidad se consigue también a partir de la incorporación de ganado menor, del pastoreo dirigido (incluso de nuevas modalidades tipo pastoreo holístico), de fomentar los desplazamientos transterminantes para facilitar la regeneración del pasto y de buscar nuevas alternativas que contribuyan a la rentabilidad de las dehesas.

Finalmente, otro sistema importante a tener en cuenta de cara a desarrollar este escenario de futuro es la necesidad de buscar una alternativa al cebo industrial de los terneros basado en concentrados de soja y cereales. Ya hay experiencias en marcha en las que el cebo y engrasado del animal se hace a partir de leguminosas y cereales locales y se podrían ensayar nuevos sistemas, que necesariamente deberían estar reconocidos y valorados para tener algún impacto en el mercado.

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

7 BARRERAS Y OBSTÁCULOS A LA INNOVACIÓN

Una de las fases del diseño de un escenario deseado consiste en definir aquellas barreras, de diferente casuística e incidencia, que se interponen en el proceso de avanzar hacia dicho escenario. Estas barreras y obstáculos se van localizando y caracterizando tanto en la investigación social como en el desarrollo de los talleres, reuniones y grupos de trabajo que se han celebrado durante esta fase del proyecto.

El presente capítulo describe las barreras más relevantes, junto con algunas de sus características más destacadas, siguiendo una estructura tabular que facilita su análisis y comparación. Además de estas características, en cada una de las barreras se incluye un valor de relevancia que permita estimar su importancia relativa a la hora de alcanzar el escenario deseado, se trata, por tanto, de una estimación con una gran carga de subjetividad. Además, de cara a facilitar el trabajo con estas barreras se han organizado en cuatro grupos, a partir de los cuatro temas o títulos en que se ha articulado toda la investigación y desarrollo del HNV-Link en el LA de La Vera.

7.1 Barreras sociales e institucionales.

El primer grupo de barreras se refieren fundamentalmente a aspectos sociales, de relaciones entre personas y agentes involucrados, así como del papel que las instituciones tienen en el desarrollo de estas relaciones, base de la gobernanza del territorio.

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
No hay una cultura asociativa ni gremial que facilite el desarrollo de sinergias, espacios de trabajo en común, generación de redes, etc. o al menos para generar espacios de acuerdo y representatividad. Esto es mucho más evidente en el sector caprino que en el bovino.	Muy al contrario, hasta hace menos de 30 años, la competencia por el uso del suelo y por los pastos en la ganadería extensiva y especialmente en la caprina ha sido un caldo de cultivo para generar desconfianzas y enfrentamientos que en muchos lugares, y aunque la competencia ya apenas exista, siguen latentes en el acervo de los cabreros. En la actualidad se ha creado una asociación de ganaderos de la Vera (Ganaderos de la Vera y Norte de Cáceres) que surge de manera explícita ante el problema de los saneamientos, pero en el que el sector caprino está menos representado, siendo el más afectado, y no tiene apenas participación activa.	7-8
No existe actualmente casi relevo para el sector de los cabreros, y en estos momentos la edad media predominante de los cabreros en activo es superior a los 55 años.	Los propios cabreros consideran que su actividad no tiene futuro. Existe una visión y un discurso muy negativo y pesimista de la actividad pastoril, desde el propio sector, que tiene como consecuencia que no se promueva ni desee entre las familias la continuidad de esta actividad para sus descendientes.	9-10

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
Incertidumbre ante el futuro y la viabilidad del sector caprino en extensivo. Esta es una incertidumbre que se apoya tanto en una visión muy pesimista debido a la forma en que se están llevando los saneamientos de tuberculosis en las explotaciones de cabras, como al modelo de trabajo para el sector e extensivo o semiextensivo que supone el trabajo ininterrumpido durante todos los días del año y en horarios muy largos.	El desarrollo de las campañas sanitarias en cabrerías en los últimos 3 años está afectando anímicamente a los cabreros que consideran, en gran medida, que su actividad está abocada a extinguirse con unos pagos en el caso de animales que deben ser sacrificados hasta 4 veces por debajo de su valor de mercado, lo que unido a que la campaña no está acabando con la tuberculosis, genera un gran pesimismo. Este aspecto incide muy negativamente en el relevo generacional ya que en la actualidad casi ningún cabrero desea que sus hijos hereden su actividad tal y como perciben el futuro, a pesar de que la crisis económica y laboral en españa podría y debería ser un factor que activase este relevo.	8-9
El nivel cultural de los pastores de cabras en extensivo está muy por debajo de la media local.	El bajo nivel cultural es una barrera para el sector a la hora de enfrentarse a los problemas administrativos y de gestión que generan sus explotaciones, y especialmente incide en su trato con la administración ganadera. El aspecto cultural también incide negativamente en su capacidad para informarse, generar redes, etc.	6-8
Falta general de apoyo institucional para la ganadería extensiva en La Vera, ni siquiera unas declaraciones desde la administración de su importancia (fuerte contraste con las declaraciones a favor del sector del tabaco, la caza etc.). Las administraciones no tienen una visión de futuro para el sector, ninguna parte de la administración se encarga de defender el sector, ni la agraria, la forestal, la de biodiversidad, etc. Falta de proyectos o facilitadores que puedan dinamizar el sector y hacer de puente entre los ganaderos y las instituciones (fuerte contraste con las otras LA de HNV-LINK).	Varias instituciones influyen mucho sobre el día en día de la actividad pastoral, pero no la ven como su responsabilidad, solo como el objetivo pasivo de sus acciones. También falta totalmente una mínima integración institucional hacia el pastoreo y la gestión de los montes. Por último, el GAL de La Vera hace muy poco caso al sector, en parte porque se excluye el sector primario de LEADER.	6-8

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
Cultura del fuego muy arraigada: la generación de pastos en zonas de montaña y la desmatorralización de fincas a través del fuego ha formado parte de los sistemas de gestión tradicionales por parte de los ganaderos de extensivo. Aunque hoy en día esta práctica está muy penalizada, lo cierto es que la Vera es hoy por hoy la comarca con mayor número de incendios de Extremadura y, en parte, (sólo en parte) es debido a que el fuego aún es percibido por algunos ganaderos y cabreros como un sistema de gestión del monte eficaz.	Aunque puede ser discutible si en el pasado, hace 30 o 40 años, los pequeños incendios controlados provocados por ganaderos no constituían un problema similar al de ahora, lo cierto es que el exceso de matorralización, la densidad arbórea de los terrenos forestales, debido sobre todo a la falta de pastoreo, y las cada vez más frecuentes sequías y olas de calor, generan unas condiciones donde los incendios pueden llegar a ser devastadores. Como dato destacar que entre 2006 y 2014, en un periodo de 9 años, se quemaron en la Vera casi 10.000 Ha de terreno forestal, y hubo casi 2500 incendios, lo que supone una media unos 277 incendios cada año. Esta tendencia parece que no varía ya que en 2015 hubo 271 incendios y se quemaron 947 Ha.	6-8
Visión (o percepción) de que la administración regional apuesta por la actividad cinegética a la hora de promover el desarrollo económico de la comarca y el uso del monte en detrimento de la ganadería extensiva	Esta visión se apoya sobre todo en la invisibilidad que tienen los ganaderos en extensivo para la administración general a la hora de gestionar el territorio, mientras que los colectivos cinegéticos son tenidos en cuenta y consultados. La actividad cinegética especialmente la caza mayor, mueve grandes cantidades de dinero si bien es cierto que muy poco repercute en el desarrollo social y económico en la vera que, en gran medida, es una actividad elitista.	4-6

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

7.2 Barreras reglamentarias y políticas

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
La gestión administrativa que se está haciendo de los saneamientos en relación al caprino está generando, de forma creciente, un sentimiento de desamparo y pesimismo que está afectando enormemente a los cabreros que se sienten desprotegidos y abocados a la desaparición. Esta gestión sanitaria también está afectando a los ganaderos de bovino que, sobre todo, acusan capacidad de movimiento y por ello graves pérdidas económicas y de gestión de la explotación. En cualquier caso, supone una barrera en estos momentos de difícil superación una gestión sanitaria que es percibida por los ganaderos no como una mejora para sus explotaciones sino como un ataque directo a la viabilidad y supervivencia como pastores y ganaderos.	Los saneamientos de caprino en Extremadura empezaron primero de forma voluntaria hace más de dos años y desde 2016 de manera obligatoria. De manera sintética la gestión y regulación sanitaria de la tuberculosis tiene graves deficiencias: En lo social, por la información sesgada y muchas veces escasa de todo el proceso, falta de participación del sector en la gestión, externalización de servicios sanitarios que generan un enorme rechazo en el sector, etc. En lo económico porque el sistema de compensaciones es muy inferior al precio de mercado de los animales sacrificados En relación al manejo de la explotación porque no tiene en cuenta los periodos de paridera, ni a los animales recién paridos o preñados. También porque parece que no se están detectando los focos de infección y las explotaciones están teniendo, en sucesivos saneamientos una mayor incidencia de animales positivos. En el proceso de diagnóstico porque existe la posibilidad de que se estén generando falsos positivos. En relación al Vacuno, sobre todo, porque limita los movimientos lo que genera enormes pérdidas en animales trashumantes, ya que deben permanecer en zonas sin pastos inmovilizados y porque no se contempla el factor de extensividad a la hora de programar saneamientos. También en este sector, en relación las compensaciones y al proceso de diagnóstico existen los mismos problemas. Como contrapartida, este problema es vivido de manera tan traumática que ha sido la causa principal de que se esté generando un movimiento asociativo de ganaderos en la Vera Al mismo tiempo las administraciones españolas han sido muy criticada por la Comisión Europea por no haber puesto en marcha medidas adecuadas de control y erradicación de la TB en la fauna silvestre, principal fuente de la enfermedad en los animales domésticos	9-10

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
Como consecuencia de una serie de decisiones estatales y autonómicas respecto a la aplicación de la PAC y el PDR, la ganadería extensiva de montaña en Extremadura está fuertemente castigada en cuanto a las ayudas que puede recibir por estas vías. En comparación con el apoyo dirigido a sus ganaderías equivalentes por la mayoría de los países de la UE, España y Extremadura han decidido castigar a los sistemas de pastoreo de montaña con pagos del primer pilar de la PAC muy reducidos, y con medidas puramente testimoniales desde el segundo pilar. Como consecuencia, la ganadería extensiva de montaña en Extremadura sufre una situación económica mucho más débil, y depende mucho más de los ingresos que pueda recibir de la venta de carne, leche y productos transformados, que sus equivalentes en otros países. Los pastos arbolados y arbustivos (territorios muy relevantes como pastos tanto para la ganadería caprina en la Vera, como, en menor medida, para la bovina) son fuertemente castigados por el sistema aplicado en España de admisibilidad de pastos en la PAC y que por decisión estatal también se aplica a los pagos agroambientales, de montaña, etc., del PDR.	Aunque en el decreto 9/2016 por el que se regula el régimen de ayudas agroambientales y climáticas y agricultura ecológica para prácticas agrícolas compatibles con la protección y mejora del medio ambiente en la Comunidad Autónoma de Extremadura incluye una ayuda para la ganadería extensiva de calidad, en realidad la medida no se ha puesto en marcha todavía. Además, la mayoría de las superficies de pasto de La Vera estarían excluidas por ser arbolados y/o arbustivos. Es decir, que a pesar de ser una actividad clave para conservar los habitat pastorales de la ZEC Sierra de Gredos, y para prevenir incendios, el pastoreo en La Vera no recibe ninguna de las ayudas específicas (agroambiental, pago por Natura 2000) contempladas en el reglamento de la UE y aplicadas en la mayoría de las zonas equivalentes de Europa. Existe una ayuda para la trashumancia en Extremadura, pero ningún ganadero se ha apuntado a la medida. El plazo para solicitudes fue muy corto y el pago poco interesante para los desplazamientos relativamente cortos que se suelen practicar en La Vera. Las ayudas para mejora de pastos, anteriormente aprovechadas por la administración forestal para hacer desbroces en montes públicos, ya no pueden usarse en superficies de pasto permanente por incompatibilidades, y las inversiones en infraestructuras ganaderas (por ej. Majadas) no se han puesto en marcha en el nuevo PDR.	8-10
En la actualidad, el manejo de una explotación implica una carga burocrática que algunos ganaderos estiman por encima del 20% de su tiempo de trabajo, incluso en el caso de externalizar diferentes trámites administrativos como la presentación de documentación para la PAC, la administración fiscal, etc. En cualquier caso, los trámites para la gestión de una explotación implican un esfuerzo en tiempo que resulta bastante incompatible con la actividad del pastoreo.	Aunque en Extremadura determinados trámites como el alta anual en el registro de explotaciones ganaderas se pueden hacer on-line, existe el problema de que la gran mayoría del sector caprino extensivo, y una buena parte del bovino, no saben utilizar medios electrónicos. La práctica totalidad de los cabreros en extensivo tienen externalizadas las tareas de gestión administrativa de sus explotaciones. En la comarca de la Vera existen tres oficinas agrarias en Jaraíz, Jarandilla y Villanueva de la Vera. En algunos casos la presencia del veterinario de zona es sólo de alguna jornada a la semana, por lo que gran parte de los trámites se realizan fuera de la comarca,	6-7

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
	en la oficina comarcal agraria de Navalmoral de la Mata donde se centralizan estos servicios.	
Los pastos arbolados (terrenos con matorral o con rebollar) no son admisibles para las ayudas de la PAC lo que supone que una gran parte de los pastos que en la actualidad están siendo pastados en la Vera no reciban ningún tipo de ayuda por parte de la administración, lo que supone una merma económica para una gran parte de las ganaderías en extensivo y una enorme desventaja frente a otro tipos de territorios	Un estudio reciente publicado por el ministerio (MAGRAMA) de medio ambiente español en el que se contemplan dos casos en la Vera, resalta que la gran mayoría del ganado que pasta en terrenos arbolados y en zonas de montaña matorralizadas no son tenidos en cuenta para su admisibilidad en la PAC, al tiempo que ese tipo de terreno constituye la alimentación básica de la ganadería de montaña y por tanto debieran ser considerados como pastos, además de tener en cuenta su papel en la mejora de los ecosistemas y en su papel en la gestión forestal	7-8

7.3 Barreras para productos y mercados

Este apartado recoge las barreras reglamentarias que impiden el desarrollo de proyectos innovadores de transformación de productos (por ej., queserías artesanales) además de otras barreras relativas a los aspectos económicos y productivos.

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
Los técnicos de sanidad de la administración encargados de dar de alta una quesería o una sala de despiece no tienen, en general, una actitud facilitadora. Además no entienden en general la normativa comunitaria y no saben aplicar la flexibilidad que requiere dicha normativa.	Más allá de las propias restricciones normativas y regulaciones, las trabas son en muchos casos fruto del celo excesivo de los inspectores veterinarios que realizan una interpretación muy cerrada de la norma lo que hace que repercute negativamente en la capacidad de emprendimiento de los ganaderos Las oficinas comarcales veterinarias no actúan como agentes de apoyo y mejora de las explotaciones, limitando su actividad a la inspección y a la tramitación de permisos y burocracia	8-9
Exceso de trabas administrativas, y de reglamentaciones y organismos implicados a la hora de montar una quesería artesanal	Añadido a lo anterior, se da el caso q que desde diferentes administraciones (sanidad animal, urbanística, medio ambiental) se recogen diferentes requisitos que hacen complejo y muy largo el emprendimiento de productos derivados o de carnes. Un aspecto a destacar es, por ejemplo, las normas urbanísticas locales que pueden definir que una quesería artesanal sea considerada una actividad industrial y por tanto no ser permitida fuera de suelo industrial.	8-9

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
Existen diferentes trabas administrativas y sanitarias para la venta directa de productos cárnicos por parte de las explotaciones.	En esto incide que en toda la Vera sólo hay un matadero privado y que los que en los años 80 eran de propiedad municipal (en varios pueblos) han cerrado todos. En este caso, al igual que en las queserías, también condiciona el que desde diferentes administraciones, (sanidad animal, urbanística, medio ambiental) se recogen diferentes requisitos que hacen complejo y muy largo el emprendimiento de productos derivados o de carnes	8-9
El control de precios de canales está regulado por grandes mayoristas y tratantes. El sector ganadero, como tal, no tiene ninguna capacidad a la hora de determinar o ajustar los precios de su producto.	En el caso de la leche (caprino) son las propias queserías las que determinan el precio atendiendo a la cantidad de grasa. En cualquier caso, parece evidente que el sector productivo no tiene incidencia a la hora de marcar el precio de su producto que siempre le viene dado por cebaderos, mataderos, tratantes… y en parte esto es achacado a la falta de cohesión del sector productivo que es incapaz de poner en valor sus productos de manera unida.	7-9
No existe un mercado local estable de productos ganaderos y derivados salvo en el caso de los quesos, aunque su producción se realiza en grandes queserías y no existe ninguna quesería artesanal. En cualquier caso, hay una visión pesimista a la hora de emprender una actividad de producción y venta debido sobre todo a las trabas administrativas sanitarias que se perciben, por lo que el emprendimiento en este tema es casi nulo	En la actualidad este tipo de trabas suponen que haya un mercado "alegal" tanto de carne de cabrito como de quesos en que se realiza una venta directa al consumidor a precios relativamente bajos. En el caso de los quesos es destacable que una gran proporción de cabrerías de leche produce quesos artesanales de forma alegal y que al tiempo rechazan su transformación en quesería artesanal debido a las enormes trabas administrativas que perciben.	6-7

7.4 Barreras técnicas y de gestión

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
los compradores de las materias primas, las cooperativas y empresas transformadoras, las cadenas de distribución y los mercados, en general, presionan para que los cabreros estabulen su ganado e industrialicen su producción. En concreto, los compradores y transformadores de la leche tienden a exigir una producción constante en el tiempo y	La falta de diferenciación del producto final, la inexistencia de canales de distribución y comercialización específicos y la ausencia de información a los consumidores supone en la práctica la imposibilidad de ofrecer al consumidor productos (leche, queso, carne) procedentes exclusivamente del pastoreo. Si los criterios de calidad y los servicios ambientales que ofrece el pastoreo no están contemplados y el	8-9

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
homogénea en las características del producto, de cara a mantener una producción estandarizada. Este tipo de condiciones no sólo son poco compatibles con el pastoreo, sino que desaprovechan algunas de las principales características que contribuyen a incrementar su calidad y valor.	consumidor no puede escoger estos productos debido a su mayor calidad y mejor comportamiento, el sobrecoste en mano de obra reduce la rentabilidad de las explotaciones.	
La carga de trabajo de la ganadería extensiva es superior a los costes de los insumos externos (piensos, energía, medicamentos), lo que aumenta la presión sobre los ganaderos para estabular a sus animales y trabajar bajo modelos más intensivos y menos pastoralistas. No obstante, hay que tener en cuenta que se trata de un modelo de bajo consumo y alta tasa de empleo, lo que supone un valor añadido en términos sociales. En esta situación el ahorro de costes en insumos (pienso y energía, fundamentalmente) no compensa el coste de la mano de obra adicional (al menos un pastor a tiempo completo y apoyo en las labores de ordeño y parideras).	Muchos insumos externos forman parte además de la instalación básica (naves electrificadas, recintos separados) o se utilizan como mecanismo de prevención de riesgos (suplementos alimenticios, medicación preventiva) por lo que exigen un desembolso monetario independientemente del sistema productivo. Hay dos labores fundamentales en el caprino de leche que suponen una alta carga de trabajo manual, el pastoreo y el ordeño manual. En una explotación de unas 300 cabras esto supone, aproximadamente, 1'60 personas/año por encima de la carga de personal de una instalación intensiva. El coste laboral resulta, por tanto, elevado en comparación. La forma de compensar este coste es mediante el ahorro en insumos, sobre todo piensos y forrajes, pero muchas veces no es suficiente y el pastoreo, además, tiene una carga social (dedicación constante, imposibilidad de vacaciones…) que terminan por desanimar a sus practicantes.. Una última cuestión es la falta de personal especializado en estas labores que pueda ser contratado con un buen margen de confianza.	8-9
En el sector caprino, en la práctica totalidad de las explotaciones no existe una estrategia ni planificación en la actualidad para la innovación o mejora, y tampoco existe ningún proceso estratégico comarcal o regional que apunte en este sentido.	Esto se relaciona en gran medida con algunos de los temas tratados anteriormente como son: Por un lado la edad y nivel cultural de las personas activas en este sector y la falta de relevo generacional. Por otro las bajas expectativas de futuro Además las enormes trabas burocráticas que supone emprender actividades de transformación y por último, la falta de apoyo y de interés tanto institucional como desde el GAL a este sector.	5-7
Pastos en malas condiciones (matorralizados, arbolizados, sobrepastoreados, prados abandonados), y	Solamente 1 de los 31 montes públicos tiene plan de ordenación, y ninguno de los montes particulares.	6-8

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

BARRERA	ASPECTOS A DESTACAR	Relevancia 1-10
los pastores no pueden hacer mejoras ellos mismos, dependen de los propietarios. La mayoría de los pastos extensivos de la Vera son de uso compartido (más que un ganadero, además de uso cinegético, forestal, conservación de naturaleza, ocio, etc.), sean montes públicos o particulares. Para que su uso sea eficaz y productivo en todos los sentidos, necesitan una ordenación y un plan de manejo consensuado entre los varios usuarios y los propietarios.	Los pliegos de pastos de los montes públicos son de "corta y pega" y no reflejan la realidad del uso actual.	
Falta de seguimiento de la condición de los hábitats Natura 2000, aunque es evidente que los hábitats que requieren un uso pastoral para su conservación están en proceso de deterioro.	El plan de gestión de la ZEC es muy general y no marca objetivos concretos, ni ofrece medidas para conseguir sus objetivos generales. El plan de gestión además no ha sido participado en absoluto, tal como requiere la normativa europea y estatal, y se da el caso de que una gran mayoría de ganaderos y propietarios forestales no saben qué es RN2000 ni que están utilizando terrenos incluidos en la red.	5-7
Los terrenos públicos (una gran mayoría) gestionados por la administración forestal para pastos y que se alquilan a ganaderos adolecen, en gran medida, de instalaciones adecuadas y de inversiones anuales para la mejora de las ya existentes. Esto es mucho más evidente en las zonas de sierra donde no existen apenas instalaciones ganaderas.	La gran mayoría de instalaciones públicas ganaderas además de ser escasas están obsoletas y carecen de servicios básicos como luz o agua potable. No se percibe por parte de los ganaderos que el dinero que se paga por estos pastos sea reinvertido por parte de la administración que en muchos casos es percibida sólo como una entidad recaudadora y no gestora.	5-6

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

8 PROPUESTAS DE INNOVACIÓN

La última fase de este ejercicio de prospectiva consiste en la definición de propuestas innovadoras que puedan contribuir a hacer avanzar la situación de la comarca de La Vera hacia ese escenario deseado descrito en los primeros apartados del informe.

La mayor parte de estas propuestas se han realizado durante los dos talleres y el seminario de innovación celebrados en la zona por el proyecto HNV-Link y descritos en la introducción de este informe.

Para asegurar la continuidad del hilo argumental del informe y la coherencia de sus contenidos, las propuestas de innovación se han organizado de forma similar a las barreras, en los mismos cuatro grupos establecidos conjuntamente con el resto de las áreas de aprendizaje del HNV-Link. Igualmente se han organizado en forma de tablas, aunque en este caso haciendo más hincapié en la posible actuación del proyecto HNV-Link y en los diferentes agentes implicados en el proyecto.

8.1 Propuestas de innovación social e institucional

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
Simplificación administrativa, para reducir la carga burocrática de los ganaderos manteniendo las prestaciones y el necesario acceso a la información	AADD regional	HNV- Link; asociación de ganaderos	Elaboración de una propuesta consensuada desde el sector y facilitación de las conversaciones con la administración
Colaboración entre las distintas autoridades con competencia en urbanismo y medio ambiente para agilizar la concesión legal de permisos para la instalación de pequeños establecimientos de transformación ligados a la actividad ganadera	AADD locales y mancomunidad; AADD regional	ganaderos/as interesados	Acompañamiento en el desarrollo y presentación de la propuesta.
Generar grupos mixtos entre la administración, los productores y los usuarios para plantear estrategias conjuntas.	HNV- Link;	AADD regional	Elaboración de sugerencias
Desarrollo de un Plan Piloto en La Vera para la prevención de incendios mediante el pastoreo.	Fundación Entretantos	AADD ambiental; guardería; pastores	Apoyo al desarrollo de la propuesta y difusión de la misma

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
Crear una Escuela de Pastores de ámbito comarcal.	AADD regional	AADD ambiental; guardería; pastores	Elaboración de sugerencias
Dignificación de la profesión de cabrero; puesta en valor de su labor en la gestión del territorio y en el desarrollo eidentidad territorial	Asociaciones de productores	Ganaderos: organizados a partir de una estructura asociativa.	Trabajo en red con la Plataforma por la Ganadería Extensiva y el Pastoralismo
Apoyo a la Asociación de Ganaderos del Norte de Extremadura (La Vera) en su desarrollo, representatividad y configuración	Asociación de ganaderos y Fundación Entretantos	GAL	Apoyo a la estructura de la Asociación; desarrollo de iniciativas que faciliten su cohexión y representatividad como grupo. Asesoramiento
Dotar a la Asociación de ganaderos local de un papel activo en las políticas ganaderas locales	GAL	HNV-Link; asociación de ganaderos.	Desarrollar una propuesta para que desde el GAL se financie a la Asociación para el desarrollo de un puesto de trabajo ligado a su dinamización y apoyo
Generar un grupo activo de apoyo entre ganaderos en torno a la defensas de sus intereses frente a los saneamientos y problemas administrativos que se generan	Asociaciones locales; HNV-Link	Ganaderos; población local	Promover acciones de comunicación y de defensa de los intereses ganaderos frente a posibles excesos en las políticas de saneamientos
Trabajo conjunto entre administración y agentes forestales y cabreros / ganaderos, para planificar y hacer planes de gestión locales que integren pastoreo y gestión forestal.	Administración regional; Servicio Provincial de Gestión Forestal.OCA local	Asociaciones de ganaderos y ganaderas. ADL locales.	Preparación y valoración de propuestas
Es necesario profundizar en el trabajo social con los ganaderos más jóvenes y más activos, para conocer cuáles son las barreras que ellos realmente necesitan eliminar para mantener sus explotaciones	HNV Link;	asociación de ganaderos	HNV-Link realizará labores de apoyo a la Asociación de Ganaderos de laVera y Norte de Extremadura para asesoramiento,

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
			elaboración de documentos, reuniones, apoyo, información, etc.
La sanidad animal y el tratamiento de la tuberculosis es actualmente la principal barrera a la que se enfrenta el sector caprino: En este sentido se propone desarrollar cuantas acciones sean necesarias para apoyar un modelo de gestión sanitaria que se adecúa a la realidad del sector ganadero y que permita salir de este cuello de botella. En este sentido se propone: • Que se elabore una guía de prevención de la tuberculosis en explotaciones • Desarrollar y participar en el grupo de trabajo sobre tuberculosis creado en la Plataforma por la Ganadería Extensiva. • Establecer y poner en valor la relación entre tuberculosis y ENP (debido a la carga de fauna silvestre afectada) y contemplar como mérito hacer ganadería en estos espacios y trabajar sobre el trasfondo político en la TBB relacionado con la caza y el problema de convivencia de la ganadería con la fauna silvestre,	HNV Link-Asociación de Ganaderos-Plataforma por la Ganadería Extensiva-Fundación Entretantos	AADD regional y nacional; Asociaciones de Ganaderos; Expertos.	HNV-Link promueve que se desarrollen las acciones descritas a través de la Plataforma por la Ganadería Extensiva y con el apoyo de la F Entretantos
Potenciar nuevas colaboraciones y sinergias con el proyecto Mosaico con el fin de establecer líneas de trabajo en común e intercambiar información y resultados	HNV-Link; Mosaico	Ganaderos de gata y de la Vera	Desarrollo de reuniones de coordinación y elaboración de estrategias conjuntas.
Potenciar el funcionamiento de equipos multidisciplinares locales orientados a promover proyectos de desarrollo sostenible y que incorporen técnicos capaces de enfrentar los retos de la gestión del medio natural: multifuncionalidad, servicios ambientales, manejo colectivo, etc.	HNV- Link;	AADD regional	Elaboración de sugerencias

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

8.2 Propuestas de innovación en políticas y regulaciones

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
Simplificación coherente de los trámites que actualmente son necesarios para la venta de carne por los propios ganaderos y otras actividades de transformación en las propias explotaciones.	AADD regional	ganaderos y ganaderas interesados; ADL locales.	Presentación de la propuesta en la administración regional. El proyecto Pastando La Vera (HNV-Link) prevé elaborar un breve documento sobre los pasos necesarios a seguir para la venta legal de carne.
Racionalización de la sanidad animal, por un lado incorporando la participación de los productores, por otro lado mejorando las condiciones en las que se realizan los saneamientos: precios más ajustados a la realidad, control de falsos positivos y negativos, posibilidad de contranálisis y recursos, etc.	Plataforma por la ganadería extensiva	Todas las AADD con competencias sanitarias; asociaciones de ganaderor; ONGs; grupos de Investigación…	Creación de un grupo a nivel estatal para desarrollar propuestas en relación a la necesaria mejora y cambios en la gestión sanitaria de la tuberculosis con participación directa de HNV Link
Potenciar el papel de los fondos de mejora en la optimización del uso y conservación de los pastizales de La Vera.	AADD regional	Asociaciones de ganaderos y ganaderas. ADL locales.	Preparación y valoración de propuestas
Solucionar el problema de la admisibilidad de los pastos leñosos en la PAC, aplicando las opciones que dan las normativas comunitaria y estatales	Administraciones estatal y regional	Ganaderos: organizados a partir de una estructura asociativa.	Dar a conocer la situación en La Vera (<30% de los pastos de la comarca son admisibles)
Subir el pago acoplado para cabras y ovejas a la media europea (alrededor de 20€ por cabeza en lugar de los 7€ en España)	Administraciones estatal y regional	Ganaderos: organizados a partir de una estructura asociativa.	Poner de manifiesto con datos concretos la situación económica de las explotaciones de caprino en La Vera
Acelerar la convergencia de los pagos del primer pilar para repartir más justamente el presupuesto (los regadíos de Jaraíz son las tierras que más cobran en toda España - un medio de 1.430€ por hectárea, comparado con 60€ de pago medio en los pastos menos subvencionados)	Administraciones estatal y regional	Asociaciones de ganaderos y ganaderas. ADL locales.	Preparación y valoración de propuestas
Hacer que todas superficies de pasto sean admisibles para ayudas agroambientales si el solicitante cumple con los requisitos de la medida (hoy día con la aplicación española, solamente las superficies admisibles para el primer pilar pueden cobrar agroambientales, lo que excluye muchos pastos innecesariamente de los agroambientales)	Administraciones estatal y regional	Asociaciones de ganaderos y ganaderas. ADL locales.	Preparación y valoración de propuestas
Poner en marcha una ayuda agroambiental para la ganadería extensiva de pastoreo en zonas de montaña con un presupuesto suficiente para dar apoyo a todas las superficies de pasto permanente en uso en dichas zonas de Extremadura	Administración regional	Asociaciones de ganaderos y ganaderas. ADL locales.	Preparación y valoración de propuestas

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
Invertir en mejoras de pastos e instalaciones ganaderas en montes públicos de La Vera (habrá que resolver el bloqueo actual que según las autoridades forestales les impide usar fondos forestales del PDR para mejoras en superficies admisibles para la PAC)	Administración regional	Asociaciones de ganaderos y ganaderas. ADL locales.	Preparación y valoración de propuestas
Debe trabajarse para que se contemple como una práctica local establecida el manejo en extensivo de la ganadería caprina del norte de Cáceres	AADD regional;	Asociación local de ganaderos; expertos	Preparación y valoración de propuestas
Se propondrá una gran reunión en Mérida con participación de otros actores (ganaderos, universidad, expertos, ONGs con la administración ambiental y ganadera para para proponer un paquete de medidas a la administración regional	HNV Link- Mosaico- UEX- Expertos- Asociación de Ganaderos	AADD regional	HNV-Link coordina esta acción junto al Proyecto Mosaico
Plantear a la Mancomunidad la elaboración de un folleto de instrucciones/ permisos urbanísticos para nuevas instalaciones de queserías o pequeñas instalaciones	Mancomunidad	Técnicos urbanistas; ayuntamientos	HNV-Link presenta propuesta a Mancomunidad
Se deben lanzar nuevas propuestas y nuevas líneas de trabajo tendentes a generar recursos económicos y pagos al pastoreo por servicios ambientales de gestión del monte. En este sentido se aporta que la ayuda agroambiental de apoyo a la ganadería extensiva incluida en el PDR extremeño no está apenas desarrollada. En la misma línea deben proponerse líneas de ayuda a la trashumancia	AADD regional;	expertos; Plataforma por la Ganadería Extensiva	Preparación y valoración de propuestas
Las políticas de prevención de incendios forestales deben definir medidas de apoyo a la prevención mediante pastoreo. En este sentido se aportan las siguientes posibilidades:• Pago agroambiental por servicios, pago por servicios ambientales, • Seguir el ejemplo de la RAPCA y pagar por un servicio de mantenimiento en un área cortafuegos o9 en un determinado espacio. En el caso de RAPCA los pagos oscilan entre 40-90€/ha., en Francia 175€. Este dinero en Francia sale del PDR y fondos FEDER , • Propuesta de servicios específicos para montes de gestión y mantenimiento con cabras realizados desde el Servicio de Gestión Forestal • Establecer propuestas comunes y de colaboración con el proyecto Mosaico (Comarca de Gata), para tratar de poner en marcha una medida conjunta de pastoreo de prevención de incendios con la administración regional. • Modelo de la Fundación Pau Costa: se trata de una triple alianza Bomberos forestales/Cabreros/Carniceros para venta y comercialización de carne y derivados asociada a la prevención de incendios.	Servicio de Gestón Forestal (AADD regional);	Ganaderos; HNV-Link; UEX; MOSAICO; F. Entretantos	HNV link junto a Mosaico y F. Entertantos desarrollarán una propuesta presupuestada piloto presupuestada para el desarrollo de una experiencia piloto en la Vera y Gata

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

This project is funded by
the European Union Horizon 2020
research and innovations
programme

8.3 Propuestas de innovación en productos y mercados

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
Formación y asesoramiento para ganaderos que desean elaborar quesos y/o comercializar carne. Formación sobre variedades de quesos, elaboración, comercialización, gestión sanitaria etc. Para hacer posible esta acción, necesitamos que las administraciones pongan en marcha las acciones descritas posteriormente	GAL	Ayuntamientos: promoviendo o facilitando espacios para cursos en las casas de cultura	Realizar propuesta
Una vez creados los establecimientos de transformación y venta, organización de una campaña de fomento del consumo de quesos y cabritos en colaboración con los restaurantes y hoteleros de La Vera. Son múltiples las actividades innovadoras que se pueden llevar a cabo.	GAL.	Ganaderos: organizados a partir de una estructura asociativa. Asociaciones de hosteleros y comerciantes.	Iniciar conversaciones con GAL ADICOVER y apoyar posibles acciones para que lideren una propuesta de programa de puesta en valor de productos ganaderos locales (carnes y queso) y que se desarrollaría en paralelo a las acciones descritas en los otros apartados
Jornadas gastronómicas	AADD local y/o mancomunidad	AADD de cualquier tipo (regional, provincial, local... facilitar y promover) Asociación de ganaderos	Realizar propuesta
Inclusión en el menú de productos locales de manera diferenciada	GAL y/o Mancomunidad	Asociación de hosteleros/TR local: comprometerse en un programa de promoción y venta al público de estos productos	Realizar propuesta
Formación e información para los inspectores de las dos áreas de salud de La Vera acerca de la artesanía alimentaria y de las posibilidades que las normas actuales brindan a las pequeñas producciones. El fin es el de facilitar la obtención de las autorizaciones, siempre y cuando se cumpla con normativa.	AADD regional sanitaria; Q-Red	Oficinas sanitarias y ganaderas de zona: facilitando y promoviendo estos espacios formativos. Q-red	Elaborar propuesta y presentar ante administración regional. Contacto con Q-Red para apoyar esta formación
Formación sobre variedades de quesos, elaboración, comercialización, gestión sanitaria etc. Para hacer posible esta acción, necesitamos que las administraciones pongan en marcha las acciones descritas de formación e informacuión en inspecciones de áreas de salud	GAL	Q-Red; ganaderos/as interesados	Presentación de la propuesta. Desde el proyecto HNCV-Link (pastando la vera) podemos aportar ejemplos de otras zonas de España y de otros Estados Miembros
Desarrollo de propuestas ante la consejería regional correspondiente para facilitar el establecimiento de sistemas de producción artesanales locales de quesos y carnes	HNV- Link	AADD regional; ganaderos/as interesados	Desarrollo de las propuestas y presentación y entrega en organismos correspondientes

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
Diseño e implementación de una marca social ligada al manejo y a los sistemas de producción extensiva que recoja las principales características del producto y consiga un precio más justo: productos del pastoreo generados en un espacio protegido.	Asociaciones de productores	Ganaderos: organizados a partir de una estructura asociativa. Asociaciones de hosteleros y comerciantes.	Evaluación de la viabilidad de una marca social
Potenciar la visión gastronómica de los principales productos del pastoreo: queso y carne de cabrito. Impulsar su consumo en restaurantes, potenciar sus aspectos gastronómicos más cuidados como cocina de autor, semanas gastronómicas, fiestas del cabrito…	Ayuntamientos y comercio local	Ganaderos: organizados a partir de una estructura asociativa. Asociaciones de hosteleros y comerciantes.	Apoyo técnico a Grupos de Acción Local y organizaciones dedicadas al desarrollo rural
Se propone que se elabore un folleto sobre los requisitos, necesidades, etc. existentes para la venta directa de carne en la explotación	AADD Regional	Q-RED; ganaderos/as interesados	HNV-Link propone, apoya y difunde este documento
Se propondrá al GAL de la VERA (ADICOVER) que se desarrolle un proyecto financiado con el PDR para el asesoramiento a los ganaderos que quieren montar queserías.	GAL	HNV-Link; Ganaderos interesados	HNV-Link presenta propuesta al GAL y asesora su puesta en marcha
Establecer estrategias para enfrentar el impacto de las ganaderías de leche en el mercado de la carne y en los criterios de calidad del cabrito. En este sentido se apuntan algunas ideas tales como asignar un código QR (donde los productos se pueden consultar en menú y ver de dónde proceden) en restaurantes a la carne procedente de pastoreo local, desarrollar la relación ganadero / cliente, etc.	AADD Regional; GAL	Restaurantes y asociaciones de hosteleros	HNV-Link presenta propuesta al GAL y AADD y asesora su puesta en marcha
Entrevista en Mérida con la DG de Sanidad, en nombre de al menos 8 personas de La vera para trabajar la interpretación de las normas en materia de nuevas instalaciones	HNV-Link;	Ganaderos; AADD regional	Planificación y desarrollo
Editar una guía sobre "requisitos para montar una quesería" a partir del trabajo ya publicado en Europa para Extremadura que sea editado por la Junta de Extremadura	AADD regional	Q-Red; ganaderos/as interesados	HNV-Link presenta propuesta en la AADD regional
Elaboración de un documento sobre la calidad y origen de la carne de origen verato, especialmente de los productos caprinos.	GAL	Ganaderos de la Vera; Hosteleros.	HNV-Link presenta propuesta al GAL y asesora su desarrollo
En relación a la comercialización: aprovechar infraestructuras existentes, mataderos, salas de despiece…, certificado Halal. La empresa CASABLANCA de venta de carne ecológica de vacuno y cerdo cede su sala de despiece en Plasencia como modelo y también para poder ser utilizado por ganaderos locales para preparar partidas de carne para venta directa	HNV-Link; Grupo Casablanca	ganaderos de la vera (cabreros)	HNV-Link busca cabreros interesados, asesora y pone en comunicación a este colectivo con GRUPO CASABLANCA

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
Potenciar el conocimiento del producto local, mediante alguna forma de controlar el origen incluso marcas	GAL	AADD regional; Asociaciónes de ganaderos locales	HNV-Link presenta propuesta al GAL y asesora

8.4 Propuestas de innovación técnicas y de gestión

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
Potenciar el ámbito de actuación local y comarcal en el ámbito ganadero, recuperando, por ejemplo, las figuras de extensión.	HNV- Link;	AADD regional	Elaboración de sugerencias
Construcción y acondicionamiento de infraestructuras de montaña adecuadas al pastoreo: caminos, puntos de agua, refugios, tenadas…	AADD regional	Asociaciones de productores	Negociaciones con la Administración Regional para desarrollar estas medidas
Potenciar el desarrollo de pequeñas explotaciones multifuncionales locales	Asociaciones de productores	Asesores externos, OPAS, Entretantos	Asesoramiento y apoyo técnico a ganaderos. Potenciación de redes de apoyo m utuo entre los propios ganaderos.
Existe alguna ayuda ya en la comunidad autónoma, orientada a la ganadería extensiva pero la gran mayoría de ganaderos no tienen ni conciencia que existan o de que tengan acceso a ellas: se propone desarrollar una estrategia para hacer llegar este tipo de ayudas al sector	OCA y AADD regional	Asociación local de ganaderos	Preparación y valoración de propuestas
Intensificar y evaluar los resultados de las quemas prescritas: se hacen principalmente en zona de cabra montés y en zonas de pastos de verano de vaca nodriza	Servicio de Prevención de Incendios -Ministerio		
Se va a desarrollar desde HNV Link en Garganta la Olla un proyecto piloto de planificación de pastos participado. Incorporarlo al Plan de Gestión de la ZEC. Trabajar con los cabreros para tratar de adaptar su modelo de gestión a las necesidades de conservación de los hábitats.	HNV Link	Pablo Urivelarrea; ganaderos de Garganta; AADD Forestal	HNV-Link financia el Plan de Gestión de Pastos de manera participada y lo presentará al Servicio de Gestión Forestal como experiencia piloto para su implementación, puesta en marcha y desarrollo
Desarrollo de propuestas de formación de técnicos y veterinarios en productos, normas y flexibilización	HNV- Link;	AADD regional; técnicos de sanidad.	HNV-Link presenta propuesta en la AADD sanitaria
Implementación de planes de ordenación, gestión y conservación de pastos, apoyados en una amplia participación del mundo ganadero y de los propietarios del suelo. Se podría plantear un Plan	AADD regional	Asociaciones de ganaderos y	Preparación y valoración de propuestas

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme

Propuesta de innovación	Actor líder	Otros actores implicados	Rol del proyecto HNV LINK (la Vera)
Piloto que potenciase su multifuncionalidad, los servicios ambientales y la rentabilidad del pastoreo. El diseño, la puesta en funcionamiento y la gestión de estos planes debe ser ágil y participada, con un componente local muy fuerte.		ganaderas. ADL locales.	

This project is funded by the European Union Horizon 2020 research and innovations programme